

FOLKESKOLENS SPECIALUNDERVISNING

BETÆNKNING
AFGIVET AF DET AF UNDERVISNINGSMINISTERIET
DEN 25. AUGUST 1955 NEDSATTE UDVALG

BETÆNKNING NR. 277

KØBENHAVN 1961

Socialministeriets
bibliotek

37.7/9 ex.3

Indhold.

Forord	3
A. Almindelige bemærkninger om specialundervisning	9
B. Børn med talevanskeligheder	19
C. Svagtseende børn	24
D. Tunghøre børn	30
E. Svagtbegavede børn	41
F. Læseretarderede børn	68
G. Andre børn med særlige undervisningsproblemer	80
H. Forebyggende foranstaltninger	95
I. Lærerruddannelsesspørgsmål	101
J. Det skolepsykologiske arbejde	108
K. Specialundervisningens økonomiske og administrative problemer	121
L. Private skoler. Gymnasier	131
Afsluttende bemærkninger	135
Bilag 1-18	137
Indholdsfortegnelse	247
Bilagsfortegnelse	249
Register over love og andre bestemmelser	251
Sagregister	255

FORORD

Den 25. august 1955 nedsatte undervisningsministeriet et udvalg vedrørende tilrettelæggelsen af undervisningen af de børn, der ikke kan følge folkeskolens almindelige undervisning, med henblik på de unges overgang til erhvervslivet. Skrivelsen til udvalgets formand, statskonsulenten for undervisningsministeriet i sager vedrørende folkeskolen og seminarierne, nu skoledirektør ved Rødovre kommunale skolevæsen, Alfred Andreassen, havde følgende ordlyd:

»Ministeriet beskikker Dem herved til formand for det af undervisningsministeriet under dags dato nedsatte udvalg, der har til opgave at overveje de særlige problemer i forbindelse med tilrettelæggelsen af særundervisningen af de børn, der ikke kan følge folkeskolens almindelige undervisning, med henblik på de unges overgang til erhvervslivet, herunder navnlig hjælpeskolens undervisning og de forholdsregler, der bør træffes til støtte for den erhvervsmæssige oplæring af de svagtbegavede unge.

Udvalget er bemyndiget til under sine overvejelser at tilkalde særlig sagkyndig bistand.

Efter arbejdets afslutning afgiver udvalget beretning til undervisningsministeren om sine overvejelser ledsaget af forslag til de forholdsregler, som udvalget finder påkrævet.

Med hensyn til udvalgets sammensætning henvises til vedlagte liste over udvalgets medlemmer.«

Til medlemmer af udvalget beskikkedes: Inspektør hos statskonsulenten for undervisningsministeriet i sager vedrørende folkeskolen og seminarierne N. K. Horsfeldt-Poulsen.

Fungerende fuldmægtig, nu ekspeditionssekretær i undervisningsministeriet Lenart Holten.

Som repræsentant for socialministeriet: direktør for den sociale særforborg E. Leuning.

Som repræsentant for arbejdsministeriet: ekspeditionssekretær i arbejdsministeriet J. Casse.

Som repræsentant for amtsskolekonsulenterne: amtsskolekonsulent K. J. Rungø, Neksø.

Som repræsentant for konsulenterne for særundervisningen: konsulent for særundervisningen i Frederiksborg amt, nu undervisningsinspektør ved Statens Åndssvageforborg Holger Rasmussen, Birkerød.

Som repræsentant for Københavns skoledirektion: viceskoledirektør Otto V. Nielsen.

Som repræsentant for Danmarks Lærerforening: overlærer Anna Jensen, Vordingborg og lærerinde Marie Helms, Lysbro, nu Marie Helms Hillgaard, Skivholme.

Som repræsentant for Københavns kommunelærerforening og kommunelærerforening: overlærer Esther Jensen, København.

Som repræsentant for Danmarks hjælpeskoleforening: skoleinspektør B. Jørgensen, Lyngby.

Som repræsentant for foreningen af skolepsykologer i Danmark: skoleinspektør, nu inspektør for særundervisningen I. Skov Jørgensen.

Som repræsentant for landsforeningen af læsepædagoger: kommunelærer, nu skoleinspektør Alfr. Larsen, København.

Ved undervisningsministeriets skrivelse af 8. januar 1958 blev yderligere statskonsulent for undervisningsministeriet i sager vedrørende folkeskolen og seminarierne K. Helveg Petersen beskikket som medlem af udvalget.

Ved undervisningsministeriets skrivelse af 14. juli 1958 blev skoledirektør Alfred Andreassen fritaget for hvervet som medlem af og formand for udvalget, og statskonsulent K. Helveg Petersen beskikkedes som formand for udvalget.

Ved skrivelse af 15. april 1959 meddelte undervisningsministeriet udvalget, at ministeriet fra foreningen af skolepsykologer og konsulenter for særundervisningen i Danmark havde modtaget anmodning om, at der blev givet foreningen adgang til at udpege en repræsentant i udvalget, men at ministeriet ikke havde fundet det hensigtsmæssigt på dette tidspunkt at ændre udvalgets sammensætning. Ministeriet anmodede imidlertid udvalget om i det omfang, hvori det var nødvendigt for, at foreningens synspunkter kunne blive gjort gældende, at tilkalde en repræsentant for foreningen til møderne i udvalget og i det af dette nedsatte underudvalg vedrørende det skolepsykologiske arbejde. I udvalgets møder og i det nævnte underudvalgs møder har derefter konsulent for særundervisningen i Maribo amt, cand. psych. Knud Fogh Hansen og ledende skolepsykolog, cand. psych. Sv. Færgemann, Gladsaxe, deltaget som foreningens repræsentanter.

Som sekretær for udvalget beskikkedes sekretær i undervisningsministeriet Erik Jensen, der i arbejdet siden efteråret 1958 har været bistået af sekretær i undervisningsministeriet Niels Petri. Desuden har sekretærerne Hanne Saunte Jensen og Carl Birger Reisz bistået ved enkelte møder.

Udvalget har holdt 45 møder og 130 underudvalgsmøder foruden en række møder i mindre redaktionsudvalg.

Udvalget nedsatte i juni 1956 følgende underudvalg:

A. Underudvalget vedrørende hjælpeskoleundervisningen:

Holger Rasmussen (formand)
J. Casse
Marie Helms
Børge Jørgensen
I. Skov Jørgensen
Otto V. Nielsen.

B. Underudvalget vedrørende talehæmmede og læseretardedede børn:

Alfred Larsen (formand)
Anna Jensen
Esther Jensen
I. Skov Jørgensen
Otto V. Nielsen
K. J. Rungø.

C. Underudvalget vedrørende svagtseende og tunghøre børn:

Otto V. Nielsen (formand)
L. Holten
Esther Jensen
E. Leuning
Holger Rasmussen.

I mødet den 17. marts 1959 besluttedes det at vælge yderligere Skov Jørgensen som medlem af underudvalg C.

I februar 1958 nedsatte udvalget yderligere et underudvalg:

D. Underudvalget vedrørende det skolepsykologiske arbejde:

I. Skov Jørgensen (formand)
N. K. Horsfeldt-Poulsen
Anna Jensen
Børge Jørgensen
Alfred Larsen
Holger Rasmussen.

Sekretær Erik Jensen har med bistand som ovenfor nævnt virket som sekretær for samtlige underudvalg.

Udvalget og underudvalgene har aflagt en række besøg på skoler og andre institutioner.

Underudvalget vedrørende hjælpeskole-

undervisningen har foretaget en studierejse til Göteborg, særlig med henblik på de foranstaltninger, der dér er iværksat med henblik på de svagtbegavede unges overgang til erhvervslivet (kuratorvirksomhed, værkstedsundervisning m.v.).

Underudvalg D har aflagt besøg i Häl-singborg særlig med henblik på de der-værende skolemodenhedsklasser. Endelig har medlemmer af udvalget aflagt besøg ved skolevæsenet i Malmö, hvor man især har beset skolen for spastiske børn og skolen for debile børn.

Udvalget og dets underudvalg har i en række tilfælde søgt kontakt med andre udvalg, der beskæftigede sig med tilsvarende emner. Der har således været afholdt fællesmøder mellem udvalget og socialministeriets i 1956 nedsatte udvalg vedrørende uddannelse af tale- og tunghøre lærere, ligesom de respektive underudvalg har afholdt fællesmøder med skolebogsudvalgets underudvalg vedrørende bøger for læseretarderede børn, åndssvageudvalgets pædagogiske underudvalg (vedrørende overgang fra folkeskolen til åndssvageforsorgens skoler) og socialministeriets udvalg vedrørende ungdomskommissionens betænkning »Den tilpasnings vanskelige ungdom«, (dels om kuratorordningen, jfr. side 57 f, dels om samarbejdet med de i forbindelse med børne- og ungdomsforsorgen oprettede rådgivningsklinikker, jfr. side 119 f.)

Udvalget og dets underudvalg har rådført sig med en række sagkyndige:

Forstander for statens institut for taleliden-de i Århus, dr. phil. Henrik Abrahams.

Forstander O. Alberts, København.

Talepædagog Erik Andersen, Gladsaxe.

Forstander Johs. Andersen, Nykøbing F.

Magister Poul Bahnsen, København (f).

Ekspeditionssekretær (nu forsorgschef)

N. E. Bank-Mikkelsen, København.

Skolelæge, dr. med. E. Bastholm, Slagelse.

Viceinspektør Hans Henrik Bayer, Frederiksværk.

Inspektør P.V.C. Bentsen, direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen.

Overlæge, dr. med. Ole Bentzen, Statens hørecentral i Århus.

Talekonsulent, cand. theol. R. Brømme, Roskilde.

Skoleoverlæge, dr. med. K. Bojlén.

Inspektør ved statens institut for taleliden-de i Århus J. Dalsgaard.

Klinikchef, magister Sigfred Dohn, Køben-havn.

Skolepsykolog, cand. psych. Lavra Enevoldsen, Frederikshavn.

Forstander Juel Eriksen, Gentofte.

Overlæge, dr. med. H. W. Ewertsen, Sta-tens hørecentral i København.

Overlæge, dr. med. I. Falbe-Hansen, Kø-benhavn.

Forstander for statens institut for taleliden-de i Hellerup, dr. phil. E. Forchhammer.

Kst. skoleinspektør Monrad-Frantzen, Frihavnsskolen, København.

Overlærer Gunnar Frederiksen, Århus.

Konsulent for særundervisningen i Randers amt, cand psych. L. Fristed.

Professor, dr. phil. Franz From, Køben-havn.

Ingeniør A. Hansen, arbejdsministeriet.

Døvekonsulent, fru Anne Lise Harboe.

Overlærer Ole Helms, Århus.

Forstander for Statens Kostskole for døve, København, A. Holm.

Kontorchef A. Holm, København (For-eningen af 1915).

Direktør for børne- og ungdomsforsorgen Holger Horsten, København.

Leder af observationskolonien »Ellebo« Torben Hyld.

Kontorchef i socialministeriet (nu amt-mand), dr. jur. Tyge Haarløv.

Lærer Henning Jakobsen, Skanderborg.

Ledende skolepsykolog, cand.psych. Ras-mus Jakobsen, København.

Skoleinspektør, cand. psych. Ejvind Jensen, Emdrupborg kommuneskole.

Amtsskolekonsulent i Frederiksborg amt L. C. Jensen.

Tunghørepædagog (nu skoleleder) E. Jep-sen, Århus.

Tunghørepædagog Arne Johansen, Odense. Kontorchef W. Johannsen, socialministeriet.

- Kontorbestyrer Georg Jørgensen, arbejdsanvisningskontoret i Odense.
- Forstander for statens skole for svært tunghøre børn, fru Ebba Kamp, København.
- Skoleleder Erik R. Knudsen, Ålborg.
- Forstander for statens kostskole for døve og svært tunghøre børn i Fredericia, Peter Knudsen.
- Skoleleder Viggo Knudsen, Vejle.
- Prof., dr. med. H. K. Kristensen, København.
- Dr. med. H. Kreutzfeldt, sundhedsstyrelsen.
- Lærerinde, fru K. Ladekar, Randers.
- Sekretær i foreningen af 1915, cand. psych. Finn Lambert, København.
- Afdelingsleder (nu professor ved Danmarks Lærerhøjskole) Carl Aage Larsen, København.
- Rektor for Danmarks Lærerhøjskole Ernst Larsen, København.
- Lærer Olaf Mortensen, Nykøbing M.
- Inspektør Gerda Møller, direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen.
- Skolelæge, dr. med. M. Nathan, København.
- Skolepsykolog Poul Nielsen, København.
- Overlærer Poul Nilsson, Hillerød.
- Konsulent for særundervisningen i Sønderborg-Åbenrå amtsråds kredse H. Nygaard.
- Forstander Poul Pedersen, Statens institut for blinde og svagsynede, Refsnæs.
- Inspektør hos statskonsulenten vedr. ungdomsundervisningen David Petersen, København.
- Tale- og tunghøre pædagog E. Friis Petersen, Fredericia.
- Sekretær i Foreningen af 1915, socialrådgiver, fru Palle-Petersen.
- Lederen af Københavns kommunes skolepsykiatriske konsultation, Aase Bang Rasmussen.
- Skoleinspektør H. C. Rudolph, Rysensteensgades skole, København.
- Overlæge, dr. med. C. E. Røjskjær, statens hørecentral i Odense.
- Tale- og tunghøre pædagog O. Schultz, Esbjerg.
- Overlærer, cand. psych. Verner Skjoldby, København.
- Overlæge, dr. med. H. Skydsgaard, statens institut for blinde og svagsynede, København.
- Leder af observationskolonien »Terrasserne« Jørgen Staunsholm.
- Leder af observationskolonien »Furesøkolonien« Oscar Thune Stephensen.
- Erhvervsvejleder A. Søgaard-Jørgensen, arbejdsdirektoratet.
- Skoleinspektør (nu ledende skolepsykolog) mag. art. S. A. Tordrup, Hyldegårdsskolen, Ordrup.
- Ledende skolepsykolog, nu professor ved Danmarks Lærerhøjskole, mag. art. Harald Torpe.
- Professor ved Københavns universitet E. Tranekær-Rasmussen.
- Socialrådgiver, frk. I. Tuxen, Erhvervs- og vejledningskontoret for tunghøre, København.
- Konsulent for særundervisningen i Århus amt, P. Wind.
- Forstander for statens aflæseskole i Fredericia, Sv. Vognsen.

Med hensyn til enkelte spørgsmål har man fundet det rigtigt ikke at afvente afslutningen af udvalgets arbejde i øvrigt, men at afgive selvstændig indstilling.

Den 14. maj 1956 rettede udvalget således henvendelse til det af folketinget til behandling af forslaget til ny lærlingelov nedsatte udvalg, jfr. side 18 og bilag 8. Henvendelsen blev efter aftale med undervisningsministeriet fremsendt af udvalget direkte til det nævnte folketingsudvalg.

Den 2. juni 1956 afgav udvalget indstilling om oprettelse af en stilling som faginspektør for særundervisningen, jfr. side 126 og bilag 9.

I december 1956 anmodede undervisningsministeriet statskonsulenten for undervisningsministeriet i sager vedrørende folkeskolen og seminarierne om efter drøftelse med udvalget at ville fremkomme med en udtalelse i anledning af, at undervisningsministeren fra folketingets udvalg angående

forslag til lov om ændringer af lov om folkeskolen m. v. havde modtaget visse spørgsmål vedrørende specialundervisningen til besvarelse. Statskonsulentens svar, der blev tiltrådt af udvalget, er trykt som bilag 10.

I januar 1958 anmodede undervisningsministeren udvalget om at tilendebringe sine overvejelser angående spørgsmålet om uddannelse af lærere til undervisning af talelidende, svagthørende og læseretarderede børn i folkeskolen. Udvalget afgav derefter den 13. februar 1958 betænkning om dette spørgsmål (betænkning nr. 190).

Den 11. september 1958 anmodede undervisningsministeriet udvalget om at inddrage spørgsmålet om eksternatskolernes administrative placering under sine overvejelser. Om dette spørgsmål henvises til side 81 f. og bilag 11.

Udvalget har fundet det rigtigt at overveje en ændring i benævnelsen på den særlige undervisning, som ydes børn, der ikke får tilstrækkeligt udbytte af den almindelige

undervisning, og vedtaget at anvende betegnelsen *specialundervisning* for al undervisning, der går ud over undervisningen i de almindelige klasser. Med hensyn til begrundelsen herfor henvises til side 12.

Det bemærkes, at udvalget i betænkningen i overensstemmelse med tilsynslovens terminologi benytter betegnelsen »konsulent for særundervisningen«, men med tilføjelse af ordet »skolepsykolog«, dels fordi denne sidste betegnelse i mange kommuner benyttes, dels fordi man finder, at det vil være rimeligt at anvende denne betegnelse, hvor arbejdets tilrettelæggelse og indehaverens uddannelse giver grundlag herfor, jfr. side 110.

Nærværende betænkning er i sin helhed tiltrådt af samtlige medlemmer; men der er med hensyn til enkeltspørgsmål afgivet mindretalsudtalelser af socialministeriets repræsentant (jvf. side 54 og side 58) og af repræsentanterne for Danmarks Lærerforening og repræsentanten for Københavns kommunelærerforening og kommunelærerindeforening (jvf. side 202).

København i februar 1961.

J. Casse	Marie Helms Hillgaard	Lennart Holten
N. K. Horsfeldt-Poulsen	Anna Jensen	
Esther Jensen	B. Jørgensen	Skov Jørgensen
Alfr. Larsen	Erik Leuning	
Otto V. Nielsen	K. Helveg Petersen	Holger Rasmussen
	formand	
	K. J. Rungø	

/ Erik Jensen.

A. ALMINDELIGE BEMÆRKNINGER OM SPECIALUNDERVISNING

Specialundervisningen er indført i den danske folkeskole i løbet af dette århundrede. Selv om forskellige forsøg på at hjælpe de børn, der ikke kunne følge den almindelige undervisning, blev gjort allerede i forrige århundrede, må man betegne oprettelsen af 3 klasser for svagtbegavede børn ved Københavns kommunes skolevæsen i skoleåret 1900-1901 som den første egentlige specialundervisning i folkeskolen.

Det var i de første årtier de svagtbegavede børn, man i særlig grad søgte at skaffe en for dem afpasset undervisning såvel i København, hvor der oprettedes et stadigt stigende antal »værneklasser« (hjælpeklasser), som i provinsen, hvor efterhånden adskillige købstæder oprettede hjælpeklasser eller værneklasser. Inden for Københavns kommunes skolevæsen oprettedes dog allerede i 1916 3 klasser for svagthørende børn, i 1921 taleklasser og i 1922 klasser for svagtseende børn, og i nogle købstæder blev undervisningen af børn med talevanskeligheder taget op. Først i midten af 30'erne begyndte arbejdet for de læseretarderede børn.

I det forslag til lov om folkeskolen, der udarbejdedes af den i henhold til lov nr. 77 af 21. febr. 1919 nedsatte skolekommission (»Den store skolekommission«) indeholdtes en sålydende bestemmelse:

»For børn, som af en eller anden grund ikke kan følge med i den almindelige undervisning, skal der, hvor skolevæsenets omfang tillader det, oprettes en særskilt undervisning (værneklasser, tunghøreklasser og lign.).«

I den store skolekommissions betænkning fra 1923 anførtes det, at man ved ud-

arbejdelsen af forslaget til denne bestemmelse har ladet sig lede af den betragtning, at sådanne børn, der er ude af stand til at følge den for det almindeligt udviklede barn afpassede undervisning, dels ikke selv kan få noget virkeligt udbytte af denne, dels, hvis læreren skal søge at få dem med, virker så hæmmende på undervisningen, at det er uforsvarligt at have dem sammen med andre, medens de derimod, når de anbringes for sig selv og får en undervisning, der er afpasset efter deres standpunkt og særlige ejendommeligheder, vil kunne nå en udvikling, som ellers ikke var tænkelig.

En ligelydende bestemmelse fandtes som § 2, stk. 3, i det af undervisningsministeren i 1934 fremsatte forslag til lov om folkeskolen. Ordet »hvor« var dog ændret til »hvis«. Under behandlingen i folketinget ændredes »skolevæsenets omfang« til »forholdene«, »bl. a. for derved at muliggøre samvirken mellem flere kommuner i henhold til § 4.« § 4 lød således:

»Mellemskoler, de i § 2, stk. 2, nævnte fortsættelsesklasser og de i § 2, stk. 3, omhandlede klasser kan som centralskoler være fælles for flere grundskoler og for flere kommuner«.

I bemærkningerne til lovforslaget anførtes det - i øvrigt også efter, at ordlyden var ændret som anført - at sådanne klasser selvfølgelig kun kunne oprettes ved større skolevæsener, og at sådanne børn derfor andetsteds må følge med, så godt de kan, selv om de ikke får det fulde udbytte af undervisningen.

På den anden side fremgår det af den store skolekommissions betænkning, at det

har været hensigten, at en sådan særskilt undervisning skal indføres overalt, hvor der er mulighed for at samle en klasse af de børn, der her er tale om, ligesom det blev fremhævet, at en sådan klasse efter den undervisning, der skal drives i den, ikke på langt nær må komme op på det samme elevtal, som anses for forsvarligt, når talen er om almindeligt udviklede børn.

Under den fortsatte behandling af folkeskoleloven i de følgende rigsdagssamlinger foretoges yderligere et par ændringer i bestemmelsen, der i folkeskoleloven af 18. maj 1937 fik følgende ordlyd:

»For børn, der ikke kan følge den almindelige undervisning, skal der, hvis forholdene tillader det, oprettes en særlig undervisning (særklasser, tunghøreklasser og lign.).«

Den 3. december 1938 nedsatte undervisningsministeriet et udvalg til overvejelse af, hvorledes denne lovbestemmelse kunne føres ud i livet. Udvalget skulle ikke blot drøfte oprettelsen af særklasser i folkeskolen og tilrettelæggelsen af undervisningen i sådanne klasser, men også hvilke særlige forholdsregler der kunne tages over for børn, der ikke kunne følge den almindelige undervisning, på steder, hvor de ikke kunne udskilles i særklasser, men måtte undervises sammen med skolens andre børn.

Udvalget afgav betænkning i november 1942, og stillede heri forslag om udsendelse af et cirkulære vedrørende gennemførelsen af de i folkeskolelovens § 2, stk. 5, givne bestemmelser, samt et forslag til lov om særligt statstilskud til gennemførelsen af disse bestemmelser. Betænkningen blev offentliggjort i 1943 og benævnes i det følgende »betænkningen af 1943«. Et cirkulære væsentligt i overensstemmelse med udvalgets forslag blev udsendt af undervisningsministeriet den 26. juni 1943 (betegnes i det følgende »cirkulæret af 1943«). Det af udvalget udarbejdede lovforslag er derimod ikke blevet ophøjet til lov.

§ 2, stk. 5, i folkeskoleloven af 1937 hørte til de bestemmelser, der ifølge lovens

§ 64 skulle være gennemført den 1. april 1948, men hvis gennemførelse blev udskudt senest ved lov af 27. maj 1950 til 1. april 1958. Det fremhævedes imidlertid i cirkulæret af 1943, at det ville være af betydning, at dette spørgsmål »søges løst, også før folkeskoleloven gør en ordning obligatorisk, da det for de pågældende børn er af afgørende betydning, at der snarest muligt træffes foranstaltninger til indretning af en for dem afpasset særlig undervisning.«

I de følgende år blev specialundervisningen gradvis indført ved de fleste kommunale skolevæsenere. Den 20. marts 1944 nedsatte undervisningsministeriet et udvalg til fremme af dette arbejde. Som særlige arbejdsopgaver nævntes afholdelse af instruktionskursus for lærere, udarbejdelse af undervisningsmaterialer og afholdelse af kursus for tunghøre børn. Dette udvalg (*særklasseudvalget*) har dels forestået dels ydet tilskud til kursus i undervisning af svagtbegavede børn og børn med læsevanskeligheder, ligesom udvalget har forestået udarbejdelsen og udgivelsen af materiale til undervisningen af svagtbegavede børn og svagtseende børn.

Af afgørende betydning for indførelsen af specialundervisningen og for dennes tilrettelæggelse og udførelse har det desuden været, at der ved skoletilsynsloven af 12. april 1949 §§ 25 og 26 blev tilvejebragt hjemmel for oprettelse af stillinger som »konsulenter for særundervisningen« henholdsvis i amterne og i købstæderne. Der er i medfør af disse bestemmelser ansat konsulenter for særundervisningen i alle amter bortset fra Bornholms amt, hvor amtsskolekonsulenten indtil videre tillige virker som konsulent for særundervisningen. I de fleste købstæder er der normeret embeder som konsulent for særundervisningen eller som skolepsykolog.

Medens det forud for folkeskoleloven var de svagtbegavede børn, der udgjorde den største gruppe blandt børn, der fik specialundervisning, har - især i det sidste 10-år - specialundervisningen af de læseretarderede børn fået et omfang, som man næp-

pe havde forudset, da cirkulæret af 1943 udarbejdedes, og denne gruppe er nu den talrigeste. Medens specialundervisningen af de svagtbegavede og de læseretardedede børn over hele landet har været i stærk vækst, har det voldt betydelige vanskeligheder at få iværksat den nødvendige undervisning af talelidende, tunghøre og svagtseende børn.

Det kan dernæst som et karakteristisk træk i udviklingen nævnes, at medens specialundervisningen i folkeskolelovens § 2, stk. 5 forudsattes som regel at bestå i undervisning i særlige klasser for børn med de pågældende handicap, har udviklingen vist, at specialundervisningen i mange tilfælde på fyldestgørende måde kan ydes i form af en supplerende undervisning på små hold i forbindelse med den almindelige undervisning. Denne form for specialundervisning pegede cirkulæret af 1943 på, forsåvidt angår børn med udtalefejl og børn med læsevanskeligheder; men erfaringen har vist, at denne form er anvendelig i videre omfang, end man forudså ved udarbejdelsen af dette cirkulære. Dette har muliggjort, at specialundervisningen har kunnet etableres ved selv små skolevæsen, hvor antallet af børn er så ringe, at der ikke oprettes særlige klasser.

Dette forhold rokkede på afgørende måde ved forudsætningerne for den begrænsning i kommunernes pligt til at etablere specialundervisning, der lå i lovens udtryk: »hvor forholdene tillader det«.

Spørgsmålet om en ændring af lovbestemmelsen rejstes i forbindelse med folketingets behandling af det af undervisningsministeren i folketingsåret 1956/57 fremsatte forslag til lov om ændring af lov om folkeskolen. Efter lovforslaget opretholdtes bestemmelsen uændret, idet § 2, stk. 2, efter forslaget ganske svarede til § 2, stk. 5, i loven af 1937. Medens der i 1937-loven ikke havde været en tilsvarende bestemmelse i lovens afsnit om folkeskolen i København, var der i lovforslaget indføjet en sådan bestemmelse i § 29, stk. 2.

Imidlertid stillede det af folketinget ned-

satte udvalg undervisningsministeren bl. a. følgende spørgsmål:

»Kan ministeren foreslå en ændret formulering af § 2, stk. 2, som sikrer oprettelse af særundervisning i højere grad end lovforslagets formulering, jfr. navnlig ordene »hvis forholdene tillader det«?»

Undervisningsministeriet anmodede statskonsulenten for undervisningsministeriet i sager vedrørende folkeskolen og seminarierne om efter drøftelse med nærværende udvalg at ville fremkomme med en udtalelse herom.

I statskonsulentens svar, der blev tiltrådt af udvalget, og som er trykt som bilag 10, stilledes forslag om følgende formulering af bestemmelsen: »For børn, der på grund af talelidelser, sansedefekter, små evner eller læsevanskeligheder ikke med tilstrækkeligt udbytte kan følge den almindelige undervisning, skal der træffes foranstaltning til særundervisning«.

Når der i dette forslag blev foretaget en opregning af de kategorier af børn, for hvilke specialundervisning skulle foranstattes, beroede det på, at man anså det for nødvendigt på denne måde at præcisere omfanget af kommunernes pligter på dette område.

Forslaget blev tiltrådt af undervisningsministeriet.

Folketingsudvalget anmodede imidlertid om en ændret formulering, hvorved ordet »sansedefekter« blev undgået, og ordene »skal der træffes« eventuelt erstattedes af: »træffes der«.

Undervisningsministeren foreslog derefter følgende affattelse af lovens § 2, stk. 2, og § 29, stk. 2:

»For børn, der på grund af talevanskeligheder, svagt syn, svag hørelse, små evner eller læsevanskeligheder ikke med tilstrækkeligt udbytte kan følge den almindelige undervisning, indrettes der særundervisning.«

Denne formulering blev derefter stillet som ændringsforslag af folketingsudvalget med følgende begrundelse:

»Ændringsforslaget tilsigter i højere grad at sikre oprettelse af særundervisning, således at ethvert barn, der har behov herfor, får adgang til, uanset hvor det bor, at modtage en sådan efter dets evner og øvrige udrustning afpasset undervisning, hvad enten denne gives i særlige klasser eller på anden måde.

Forslaget tilsigter i øvrigt at tydeliggøre, at bestemmelsen ikke alene omfatter børn, der ikke kan følge den almindelige undervisning i sin helhed, men også børn der kun på et enkelt område er retarderede, hvilket ofte er tilfældet ved talelidelser og læsevanskeligheder.«

Bestemmelsen blev optaget med samme formulering i det i den følgende folketings-samling fremsatte lovforslag, der uden ændring på dette punkt blev vedtaget af folketinget og stadfæstet som lov nr. 163 af 7. juni 1958.

Som ovenfor nævnt blev ikrafttrædelsen af 1937-loven udskudt til 1. april 1958. Der er ikke givet en tilsvarende frist til gennemførelsen af loven af 1958.

Ved lov om normering og klassificering af statstjenestemandstillinger af 7. juni 1958 oprettedes en stilling som *inspektør for særundervisningen*.

Terminologiske spørgsmål. Folkeskoleloven af 1937 anvendte ikke betegnelsen »særundervisning« på den undervisning, der i medfør af lovens § 2, stk. 5 skulle indrettes for børn, der ikke kunne følge den almindelige undervisning. Derimod anvendtes ordet »særklasser« på en måde, der efter sammenhængen, og når man ser på reglens tilblivelse, nærmest måtte forstås som omfattende klasser for svagtbegavede børn. Ordet »særundervisning« anvendtes derimod i lovens § 51 om den un-

dervisning, der i medfør af denne bestemmelse skal indrettes for børn fra fjerntliggende og svagt befolkede dele af en kommune samt for svagelige børn.

Ved lovændringen i 1958 anvendtes derimod ordet »særundervisning« i § 2, stk. 2, ligesom det var anvendt i betænkningen af 1943 og cirkulæret af 1943 samt i skoletilsynsloven af 1949.

Udvalget har imidlertid fundet det rigtigt at overveje en ændring i terminologien på dette område. Man har herved dels taget hensyn til, at ordet *kan* opfattes med en nedsættende klang, men især, at der på dette område anvendes en så forskellig terminologi i de nordiske lande, at misforståelser er næsten uundgåelige. Det kan således nævnes, at området i *Sverige* benævnes »specialundervisning«, jfr. § 5 i »folkskolestadga« af 23. maj 1958, medens ordet »särskolan« er betegnelsen for svenske skoler for åndssvage børn. I *Norge* anvendes ordet »hjælpeundervisning« på al undervisning for elever, som ikke kan følge med i den almindelige skole, jfr. § 4, i »lov om folkeskolen fra 10. april 1959«, medens »specialskoler« anvendes om skoler for døve, blinde, åndssvage, tunghøre, svagtseende og talehæmmede børn samt børn med tilpasningsvanskeligheder.

Udvalget skønner, at man vil nå længst i retning af fællesnordisk terminologi, såfremt man i Danmark indfører betegnelsen *specialundervisning* for al undervisning, der går ud over undervisningen i de almindelige klasser. Man vil herved endvidere være på linie med angelsaksisk og franske sprogbrug (»special education«, »l'enseignement special«).

Betegnelsen »specialundervisning« giver desuden en antydning af, at der er tale om en opgave, der stiller særlige krav til de lærere, der skal løse den.

Hvilke børn skal have specialundervisning.

Det er i folkeskolelovens § 2, stk. 2 og § 29 stk. 2 fastsat, at der indrettes specialun-

dervisning for børn, der på grund af talevanskeligheder, svagt syn, svagt hørelse,

små evner eller læsevanskeligheder ikke med tilstrækkeligt udbytte kan følge den almindelige undervisning.

Svarende til hver af de anførte årsager til undervisningsvanskeligheder kan opstilles grupper af børn, hvis vanskeligheder kan henføres til den pågældende årsag. Man må dog være opmærksom på, at der meget vel kan være børn, hvis udbytte af den almindelige undervisning er nedsat af flere grunde, f. eks. både svag hørelse og små evner. En sådan gruppdeling må imidlertid anses for nødvendig som grundlag for specialundervisningens tilrettelæggelse, og ved definitionen af hver af grupperne kan det nævnte forhold tages i betragtning; men man kan ikke på denne måde komme uden om de praktiske problemer, der er en følge af, at en del børn ikke lader sig indpasse entydigt i den ene eller den anden gruppe. Dette forhold behandles nærmere i afsnittet om specialundervisningens indhold og former.

De grupper af børn, for hvilke specialundervisning skal indrettes, vil i det følgende blive benævnt således:

Børn med talevanskeligheder.

Svagtseende børn.

Tunghøre børn.

Svagtbegavede børn.

Læseretarderede børn.

Hver af disse grupper af børn og deres undervisning behandles i særskilte afsnit nedenfor (B-F).

Når bestemmelsen begrænser specialundervisningen til at omfatte de anførte grupper, er hensigten hermed ikke at afskære skolevæsenet fra at optage specialundervisning af andre grupper af børn, men man har blot som ovenfor nævnt ment at måtte begrænse kommunernes pligt til at indrette specialundervisning til de nævnte grupper. Der vil herudover kunne være tale om specialundervisning for bl. a. børn med stavvanskeligheder, børn med regnevanskeligheder, umodne skolebegyndere, særligt svagt-

begavede (debile) børn, spastisk lammede børn og børn med adfærdsvanskeligheder, jfr. side 80 ff. Det må herved erindres, at kommunerne i medfør af folkeskolelovens § 51 er forpligtet til at drage omsorg for, at alle undervisningspligtige børn, hvis forældre ønsker dem indskrevet i folkeskolen, kan få fyldestgørende undervisning.

Spørgsmålet om den nærmere afgrænsning af hver af de nævnte grupper, herunder afgrænsningen af de børn, der behøver specialundervisning i forhold til på den ene side børn, hvis vanskeligheder kan overvindes inden for den almindelige undervisnings rammer, og på den anden side børn, der må henvises til særforsorg, behandles nedenfor i afsnit B-G. Der skal på dette sted kun gøres nogle almindelige bemærkninger.

Med hensyn til *afgrænsningen over for den almindelige undervisning* må udgangspunktet være, at specialundervisning kun iværksættes, såfremt det ikke skønnes muligt at overvinde barnets vanskeligheder inden for den almindelige undervisning. Det bør tilstræbes, at der i videst muligt omfang tages individuelle hensyn og gives nødvendig særlig hjælp og vejledning, eventuelt ved brug af særligt materiale.

Medens man på denne måde må gøre, hvad der er muligt for at begrænse behovet for specialundervisning, må man på den anden side lægge afgørende vægt på, at ethvert barn, som har behov for sådan undervisning, får den nødvendige hjælp, og at denne ydes, så snart barnet behøver den.

Det er imidlertid ikke muligt ud over sådanne almindelige principper at opstille generelle retningslinier for, hvornår specialundervisning er velbegrundet. Det vil yderligere af de følgende afsnit fremgå, at udvalget heller ikke for de enkelte kategorier af børn har ment at kunne opstille faste kriterier for udtagelsen af børn til specialundervisning. Afgørelsen må træffes i hvert enkelt tilfælde, efter at de oplysninger, som er nødvendige til bedømmelse af barnets undervisningsmæssige rau-

ligheder, er tilvejebragt. Ved afgørelsen skal ikke blot barnets egne forhold, men også den pågældende klasses forhold, herunder begavelsesniveau og arbejdsformer, samt hjemmets forhold tages i betragtning. Disse oplysninger tilvejebringes i forbindelse med den skolepsykologiske undersøgelse, hvorom henvises til afsnit J.

Med hensyn til *afgrænsningen over for særfor sorgen* skal følgende bemærkes:

I henhold til lovgivningen om døve og tunghøre (lov nr. 21 af 27. januar 1950), blinde og svagsynede (lov nr. 117 af 11. maj 1956) samt åndssvage og andre særlig svagtbegavede (lov nr. 192 af 5. juni 1959) gælder der særlige regler om undervisningspligt.

Børn, som er *døve* eller *blinde*, er således undergivet pligt til undervisning inden for forsorgens institutioner. Den almindelige undervisningspligt i henhold til folkeskoleloven finder derfor ikke anvendelse på sådanne børn, men det er af afgørende betydning, at de myndigheder, som det påhviler at påse, at undervisningspligten i henhold til folkeskoleloven opfyldes, sikrer sig, at sådanne børn er anmeldt til særfor sorgen, og at denne har anerkendt, at det pågældende barn er berettiget til særfor sorg.

En tilsvarende undervisningspligt gælder for *tunghøre, svagtseende* og *åndssvage* børn, for så vidt de ikke er i stand til at følge undervisningen i folkeskolen, herunder *specialundervisningen*. Det fremgår heraf, at udgangspunktet i alle tilfælde er, at barnet er undervisningspligtigt i folkeskolen, og kun, for så vidt det ikke inden for folkeskolen er muligt at tilbyde det pågældende barn den rette undervisning, skal det undervises inden for forsorgens institutioner. Der er i udvalget enighed om, at *folkeskolens specialundervisning bør udbygges*

på en sådan måde, at alle børn, hvis undervisning ikke kræver et milieuskifte eller en sådan kombination af undervisning og speciel behandling af lægelig og anden art, som kun kan gives inden for forsorgens institutioner, kan forblive i folkeskolen.

Det må på den anden side betones, at *folkeskolen ikke må påtage sig et barns undervisning, hvis den ikke er i stand til at løse opgaven på fyldestgørende måde*. Det vil være uforsvarligt at lade et barn forblive i folkeskolen, såfremt der derved forspildes muligheder for en undervisning og oplæring, som er nødvendig for, at barnet efter endt skolegang kan klare sig. Afgrænsningen mellem folkeskolens og særfor sorgens opgaver må ikke opstilles efter abstrakte kriterier, men der må i hvert enkelt tilfælde træffes afgørelse af, om folkeskolen vil være i stand til at påtage sig undervisningen af det pågældende barn under hensyntagen til de lokale muligheder.

Hvor der foreligger tvivl med hensyn til, hvor et barn bør modtage undervisning, bør spørgsmålet så vidt muligt afgøres ved *aftale* mellem folkeskolen og særfor sorgen. Det vil være hensigtsmæssigt, at man, forinden afgørelse træffes, forsøger at undervise barnet et stykke tid enten inden for folkeskolen eller inden for særfor sorgen, for derved at få et sikrere grundlag for barnets placering. Denne vil imidlertid ikke være definitiv, men må tages op til revision, når barnets udvikling taler derfor. Hvis et barn efter at være undervist på en særfor sorgsskole overflyttes til folkeskolen, vil det være naturligt, at vedkommende særfor sorgsinstitution igennem nogen tid følger barnets udvikling og giver råd med hensyn til dets rette behandling. Der må i det hele tilstræbes *en smidig samarbejdsordning mellem folkeskolen og forsorgens organer*.

Specialundervisningens indhold og former.

De mål, der opstilles for folkeskolens undervisning i *undervisningsministeriets cirkulære af 6. april 1960* og i læseplansud-

valgets betænkning, hvortil cirkulæret henviser, gælder også for de børn, der ikke med tilstrækkeligt udbytte kan følge den

almindelige undervisning. Den specialundervisning, der etableres for disse elever, har til formål at søge at nå de mål, der dér angives såvel for skolens arbejde som helhed som for de enkelte fag. Dette hovedsynspunkt må dog i visse henseender modificeres:

1. Det må således erkendes, at *det svagtbegavede barn* i almindelighed ikke vil kunne nå samme mål i henseende til færdigheder og kundskaber som andre børn. Der må opstilles mere begrænsede mål for undervisningen af disse børn. Udvalget har derfor, som det i et senere afsnit nærmere omtales, udarbejdet et forslag til *læseplan for hjælpeskolen*, hvori man med de af læseplansudvalget udarbejdede planer som udgangspunkt har angivet rammerne for en undervisning tilrettelagt under hensyntagen til det svagtbegavede barns muligheder og behov.

2. For de øvrige grupper af børn gælder det, at undervisningen i almindelighed kan tilrettelægges med det formål og indhold, som er angivet i de almindelige læseplaner, hvorimod særlige *metoder og hjælpemidler* må tages i brug.

3. Undervisningen af *børn med sansedefekter* må ved siden af skolens almindelige mål tage sigte på at hjælpe børnene til en så effektiv udnyttelse af deres sanser som muligt.

Specialundervisningens omfang bestemmes af det enkelte barns behov for hjælp. Der kan være tale om at etablere enten specialundervisning, der træder helt eller delvis i stedet for den almindelige undervisning, eller specialundervisning, som udgør et supplement til denne.

Specialundervisningen *erstatte helt* den almindelige undervisning, når barnet overflyttes til en specialklasse. Dette kan være nødvendigt, enten fordi barnets undervisning som helhed må tilrettelægges som specialundervisning, eller fordi barnets forhold i øvrigt taler for overflytning til en specialklasses beskyttende milieu. Det er karakteristisk for sådanne klasser, at elevtallet er

betydeligt lavere end i almindelige klasser, navnlig af hensyn til den individuelle tilrettelæggelse og gennemførelse af det enkelte barns undervisning. Specialklasser kan enten placeres på en almindelig skole eller samles på særlige skoler.

Specialundervisningen *erstatte delvis* den almindelige undervisning, når barnet i et eller flere fag modtager sin undervisning i form af specialundervisning. Dette kan gennemføres derved, at en lærer placeres i et lokale, hvortil de elever, der henvises til denne specialundervisning, kan gå, når det eller de pågældende fag står på deres klassens timeplan.

Specialundervisningen ydes som *supplement* til den almindelige undervisning, når barnet modtager specialundervisning i et eller flere fag, samtidig med at det deltager i den almindelige undervisning i de(t) pågældende fag. Da sådan supplerende undervisning i almindelighed ikke bør medføre, at barnet får længere skoledag end klassens andre elever, må den supplerende specialundervisning træde i stedet for en del af barnets almindelige timer, men forskellen fra den ovenfor nævnte form ligger deri, at der ikke er tale om, at barnet modtager specialundervisning i alle timer i et eller flere fag. Supplerende undervisning kan gives enten som enkeltmandsundervisning eller som holdundervisning.

Specialklasser og specialundervisningshold oprettes i almindelighed særskilt for børn med vanskeligheder på et enkelt bestemt område, altså f. eks. klasser for svagtbegavede børn, klasser for tunghøre børn o. s. v. Der har dog under den hidtidige udvikling af specialundervisningen på landet ofte været tale om oprettelse af *hold*, som rummer f. eks. både svagtbegavede og læseretardedede børn.

Sådanne hold kan kun betragtes som nødforanstaltninger. Det må tilstræbes, at holdene sammensættes af børn, hvis vanskeligheder er af samme karakter, og hvis forudsætninger er nogenlunde lige.

Som hovedregel gælder det samme ved

oprettelse af specialklasser, og når det drejer sig om svagtbegavede børn, bør det fastholdes, at klasser for disse kun bør rumme svagtbegavede og ikke almindeligt begavede med vanskeligheder af anden art. Når det gælder børn med talevanskeligheder, tunghøre børn og stærkt læseretarderede børn, vil det ofte være vanskeligt inden for et rimeligt geografisk område at samle så mange børn, at klasser for hver af disse kategorier kan oprettes, særlig hvis man tillige vil undgå at have børn på alle alderstrin i samme klasse. I sådanne tilfælde, hvor det drejer sig om vanskeligheder, der dog i nogen grad er beslægtet, vil det være rigtigt ved klasseinddelingen at lægge større vægt på at samle børn af nogenlunde samme alder og udvikling end på at samle børn med vanskeligheder af samme art. Det bør derfor i hvert enkelt tilfælde ved planlægningen af specialundervisningen inden for et område overvejes, om der ikke med fordel kan oprettes klasser fælles for talehæmmede, tunghøre og stærkt læseretarderede børn. Det kan nævnes, at der i Nykøbing Mors er oprettet klasser for talehæmmede og tunghøre børn.

Som nævnt ovenfor side 13, vil en del børn ikke kunne indpasses entydigt i den ene eller den anden gruppe, idet deres skolevanskeligheder har flere årsager. Der vil således blandt børn med små evner være børn med svagt syn eller svag hørelse eller børn med specielle læsevanskeligheder, børn med svag hørelse vil ofte tillige have talevanskeligheder o. s. v. Når specialundervisning indrettes for hver af de nævnte grupper, står man over for spørgsmålet om, inden for hvilken kategori af specialundervisning man skal placere børn, der kan henføres til flere grupper.

Overgangen til erhvervslivet.

Spørgsmålet om skolens indsats i forbindelse med de unges overgang til erhvervslivet har i de senere år været genstand for megen opmærksomhed.

Det er vanskeligt at opstille almindelige regler herom. Man kan vel som en almindelig betragtning anføre, at såfremt barnet på et område er så stærkt handicappet, at overflytning til en *specialklasse* er motiveret, medens det i en anden henseende blot har behov for en supplerende undervisning, bør barnet overføres til den pågældende specialklasse og her modtage den fornødne supplerende hjælp.

Har det på flere områder behov for *supplerende hjælp*, må man søge at tilrettelægge en supplerende undervisning, der tilgodeser alle hensyn.

Har det så svære vanskeligheder på flere områder, at overflytning til specialklasser er motiveret, må afgørelsen træffes konkret ud fra overvejelser om, hvor barnet bedst kan undervises. Undertiden vil selve det forhold, at barnet har vanskeligheder på flere områder, kunne motivere anbringelse i en specialklasse, selv om vanskelighederne hver for sig ikke er tilstrækkelige til at motivere en overflytning.

Disse principper må dog tages med forbehold. Det vil altid være nødvendigt at overveje i det enkelte tilfælde, hvilken løsning der er den rette.

Som nævnt afhænger omfanget af specialundervisning og herunder dennes form af det enkelte barns behov. Det kan dog ikke forventes, at ethvert skolevæsen for hver af de foreliggende kategorier af børn kan indrette alle former for specialundervisning. For så vidt vil der ved valget mellem de forskellige muligheder også være lokale hensyn at tage; men det må fastholdes, at *ethvert barn, uanset hvor det bor, har ret til specialundervisning i den form, der er nødvendig for at yde det effektiv hjælp. Hertil vil samarbejde mellem kommunerne være nødvendigt, jfr. nedenfor i afsnit K.*

Ved lov nr. 86 af 31. marts 1953 blev det pålagt den offentlige arbejdsanvisning - for den skolesøgende ungdoms vedkommende i nøje samarbejde med skolerne -

at yde *erhvervsvejledning*, bestående i erhvervsoplysning for ungdommen og vederlagsfri erhvervsrådgivning. Ved undervisningsministeriets cirkulære af 26. september 1955 blev der fastsat nærmere bestemmelser om skolernes medvirken ved erhvervsvejledningen for den skolesøgende ungdom.

I *folkeskoleloven*, som denne er ændret ved lov nr. 163 af 7. juni 1958, er det i § 17, stk. 3 foreskrevet, at undervisningen i 7. skoleår i fag, hvor det naturligt kan ske, skal afpasses under hensyntagen til børnenes fremtidige virksomhed i det praktiske liv og deres fortsatte uddannelse. I 8. og 9. skoleår skal undervisningen videreføres efter de for undervisningen i 7. skoleår fastsatte retningslinier og med særligt henblik på at forberede elevernes overgang til almen eller faglig ungdomsundervisning. Der kan efter nærmere af undervisningsministeren givne regler og under hensyntagen til de stedlige undervisningsmæssige muligheder foretages en deling i linier, der tager sigte på elevernes fremtidige virksomhed inden for erhvervslivets forskellige grene, uden at der dog må meddeles en egentlig faglig undervisning.

De elever, der i skolen møder vanskeligheder, der nødvendiggør en særlig for dem afpasset undervisning, vil ofte, men ikke altid stå over for større problemer end andre unge. Dette forhold betyder, at den indsats, der af skolen gøres med henblik på forberedelse af de unge på overgangen til erhvervslivet, når det drejer sig om de elever, der har modtaget specialundervisning, må have et videregående omfang. Det er således af vigtighed, at der inden for specialundervisningens rammer bibringes disse unge ikke blot et kendskab til erhvervslivet, men også en fortrolighed med de særlige vanskeligheder, som de på grund af deres handicap vil komme til at stå over for. Der må tillige gives dem oplysning om, hvilke særlige muligheder for bistand der vil være til rådighed for dem.

På tilsvarende måde vil erhvervsvejledningen for disse unge frembyde særlige problemer.

Da forholdene på dette område stiller sig meget forskelligt for de enkelte grupper af unge, skal her kun gøres enkelte almindelige bemærkninger, medens spørgsmålet i de følgende afsnit vil blive behandlet mere indgående for hver af de grupper af børn, der modtager specialundervisning. Et særligt spørgsmål er, om skolens bistand i forbindelse med overgangen til erhvervslivet for disse unge bør gå ud over de rammer, der i øvrigt er lagt for skolens virke i denne henseende. Det vil af det i afsnit E, side 49 ff. anførte fremgå, at der særlig med hensyn til de svagtbegavede unge foreligger så store vanskeligheder, at det må føles naturligt og rigtigt, at der fra skolens side gives tilbud om særlig hjælp og støtte også i de første år efter udskrivningen af skolen.

I forbindelse med spørgsmålet om disse unges overgang til erhvervslivet er det naturligt også at overveje, i hvilket omfang særlige hensyn bør og kan tages til denne gruppe inden for de former for undervisning, der tilbydes unge dels i ungdomsskoler og aftenskoler m. v. dels indenfor faglig og anden oplæring. Det skal i denne henseende nævnes, at der i § 6, stk. 1 i *lov om ungdomsskoler og aftenskoler*, jfr. lovbekendtgørelse af 14. juni 1960 er tilvejebragt hjemmel for, at der i ungdomsskolen, hvor det normalt er en betingelse for tilskud, at de hold, i hvilke skolens elever deles, har været besøgt af mindst 8 elever i gennemsnit pr. time, kan godkendes hold på mindst 4 elever i gennemsnit, for så vidt det drejer sig om *særlige grupper af elever, for hvem undervisningen i mindre hold er påkrævet*. For at et hold i aftenskolen, herunder aftenhøjskolen, skal kunne opnå tilskud, kræves normalt et gennemsnit af mindst 10 elever pr. time. I § 6, stk. 2 i den nævnte lov er der imidlertid hjemmel for godkendelse af hold på mindst 6 elever i gennemsnit, for så vidt det drejer sig om *elever, for hvem undervisning i mindre hold eller i særlige fag er påkrævet. Danskundervisning for læseretardedede, for svagtsynede og for svagthørende kan godkendes*

på hold med mindst 4 elever i gennemsnit pr. time.

Udvalget må principielt anse det for rigtigst, at der inden for ungdomsskolen på tilsvarende måde som i folkeskolen gives de unge med særlige vanskeligheder *ret* til en for dem afpasset undervisning. Man skal henstille, at dette spørgsmål optages til overvejelse ved fremtidig revision af loven.

Med hensyn til spørgsmålet om uddannelse inden for reglerne i *lov nr. 261 af 2. oktober 1956 om lærlingeforhold* bemærkes:

Den 19. januar 1956 fremsattes i folketinget forslag til lov om lærlingeforholdet. I dette lovforslags § 1, stk. 7 var der som i den tidligere gældende lov hjemmel for fravigelse af lovens bestemmelser, når det gjaldt bl. a. »personer, der på grund af legemlige eller åndelige svagheder er indskrænket i deres erhvervsevne, eller som under børneforsorgen er anbragt uden for hjemmet«.

Det måtte forekomme nærværende udvalg usikkert, i hvilket omfang denne bestemmelse kunne siges at afgive hjemmel for, at der blev tilladt fravigelser fra lærlingelovens regler med hensyn til den gruppe af unge, der i skolen havde modtaget (eller burde have modtaget) specialundervisning, ligesom det var uvist, om man, hvis en sådan hjemmel kunne antages at foreligge, i praksis ville benytte sig deraf. Da udvalget dernæst efter de foreliggende erfaringer måtte være af den opfattelse, at sådanne fravigelser kunne være nødvendige for at tilvejebringe mulighed for, at svagt-

begavede unge, der i øvrigt havde forudsætninger derfor, kunne gennemføre en lærlingeuddannelse, vedtog udvalget at rette henvendelse herom til det af folketinget til behandling af lovforslaget nedsatte udvalg. I denne henvendelse rejste man uden spørgsmål om indretning af specialundervisning på handels- og tekniske skoler for læseretarderede elever. Udvalgets skrivelse af 14. maj 1956 er trykt som bilag 8.

Denne henvendelse omtaltes ikke i den af folketingsudvalget den 4. september 1956 afgivne betænkning, men i udvalgets motivering for en ændret affattelse af lovens § 13, stk. 2 hedder det: »Der er i udvalget enighed om, at de tekniske skoler og handelsskolerne bør have adgang til at oprette særklasser for læsesvage elever.« Endvidere har arbejdsministeriet underhånden over for udvalget givet tilsagn om velvilligt at overveje at optage bestemmelser om de heromhandlede børn og unge i den bekendtgørelse, der tænkes udstedt i henhold til lærlingelovens § 1, stk. 7.

Udvalget har med opmærksomhed fulgt gennemførelsen af lov nr. 194 af 18. maj 1960 om *erhvervsmæssig uddannelse af ikke-faglærte arbejdere* samt lov nr. 195 af samme dato om *beskæftigelse og uddannelse af unge*. Da de heri indeholdte bestemmelser om uddannelsesordninger er affattet meget rummeligt, har udvalget ment at kunne gå ud fra, at eventuelt nødvendige særordninger for handicappede unge vil kunne gennemføres, uden at særlig lov-hjemmel hertil er fornøden.

B. BØRN MED TALEVANSKELIGHEDER

En af opgaverne for skolens danskundervisning består i at opøve og kultivere børnenes tale. Dette opnås bl. a. gennem taleøvelser, der bør anvendes gennem hele skoletiden. Herigennem må dansklæreren søge at bekæmpe dårlig artikulation, mindre udtalefejl, uheldig stemmeføring m. v.

En del af skolens elever har imidlertid talevanskeligheder, som man ikke kan komme til livs gennem denne undervisning, og for disse må der indrettes en særlig taleundervisning.

Specialundervisning af børn med talevanskeligheder har i enkelte kommuner været kendt i en årrække. Således er der inden for Københavns og Frederiksbergs skolevæsener en gammel tradition på dette område. I Københavns kommune oprettedes således i 1921 særlige taleklasser. Det fremgår desuden af »Meddelelser vedrørende folkeskolen og seminarierne for året 1936«, at der i Odense, Kolding, Randers, Århus, Horsens og Esbjerg allerede før folkeskoleloven af 1937 var indrettet en særlig undervisning for børn med talevanskeligheder.

I cirkulæret af 1943 blev der foreskrevet taleprøve i det første skoleårs sidste måneder over alle nyoptagne børn i folkeskolen. Til denne prøve skal også børn på andre alderstrin, der har talevanskeligheder, henvises. Prøven foretages af klasselæreren. Alle børn, hvis talevanskeligheder antages at hidrøre fra unormale forhold i næse, mund, svælg eller strube, henvises til skolelægen.

I øvrigt fastslår cirkulæret, at børn, hvis talevanskeligheder skyldes læbespalte (harskår), ganespalte, hørstumhed, funktionelle stemmelidelser eller stammen, ikke

kan behandles ved taleundervisning i den almindelige folkeskole eller folkeskolens særklasser, men må henvises til behandling på statens institut for talelidende. For børn, der i øvrigt har talefejl, der ikke kan rettes under den almindelige undervisning, foreskrives der taleundervisning ved en særlig talelærer. Denne undervisning bør gives børnene enkeltvis eller i mindre hold.

Disse bestemmelser har aldrig fået den tilsigtede betydning for specialundervisningen på dette område. En af grundene hertil har sikkert været, at ordningen forudsatte, at der uddannedes særlige talelærere for folkeskolen, hvis område var begrænset til behandling af udtalefejl. En sådan uddannelse er imidlertid ikke iværksat. Derimod er der gennem årene ved en række skolevæsener indført taleundervisning ved talelærere, der er autoriserede af Den almindelige danske Lægeforening. Disse talelærere har i forståelse med særforsorgen påtaget sig undervisning af børn med talevanskeligheder i videre omfang end forudsat i cirkulæret af 1943, idet deres uddannelse gør dem kvalificerede hertil. Denne udvikling af taleundervisningen inden for folkeskolen støttedes af den af socialministeriet i 1949 nedsatte talekommission i betænkningen af 1954, og i socialministeriets cirkulære af 30. september 1954 om hjælp i henhold til forsorgsloven til behandling af talelidelser m. v.

Talevanskelighedernes art.

Talevanskeligheder kan vedrøre sproget, talen og stemmen. Blandt lidelser, der griber forstyrrende ind på de sproglige funktioner, d. v. s. opfattelsen, forståelsen, be-

arbejdningen, formuleringen og produktionen af sproget kan nævnes *afasi*, *hørstumhed* og *konstitutionelle udtalefejl*. Talevanskeligheder i snævrere forstand omfatter *simple udtalefejl* og *stammen*. *Stemmelidelse* kan være *organisk* betingede eller *funktionelle*.

Der skal ikke her redegøres nærmere for disse lidelsers karakter, årsagsforhold og behandling. Der kan herom henvises til talekommissionens betænkning af 1954 vedrørende forsorgen for talelidende side 8 f. og bilag 2 side 50 ff. Det nævnte bilag er genoptrykt som bilag 7 til nærværende betænkning.

Udtagelse af børn til taleundervisning.

Som det ovenfor er nævnt, blev det i cirkulæret af 1943 foreskrevet, at der skulle foretages regelmæssige taleprøver omfattende nyoftagne børn, samt børn på andre alderstrin, der har talevanskeligheder. Med disse undersøgelser for øje indeholdt cirkulæret en særlig taleprøve, der skulle foretages af klasselæreren.

Udvalget anser imidlertid ikke denne fremgangsmåde for hensigtsmæssig. *Klasselæreren* bør nøje følge børnenes tale, og der bør som ovenfor nævnt ved artikulationsøvelser o. lign. sættes ind over for forekommende uregelmæssigheder. Så snart klasselæreren imidlertid må formode, at et barns talevanskeligheder er af alvorligere karakter, således at de ikke kan forventes overvundet inden for klassens danskundervisning, skal han gennem konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) foranledige, at der foretages en undersøgelse af barnet.

Der foretages herefter ved en særlig uddannet lærer en talepædagogisk undersøgelse af barnet. I visse tilfælde - og altid hvor det drejer sig om børn med svære tilpasningsvanskeligheder - bør denne undersøgelse suppleres med en skolepsykologisk undersøgelse for at klarlægge, i hvilket omfang barnets udvikling eller psykiske forstyrrelser spiller ind. Såfremt der kan være tale om, at barnets behandling bør foregå

på et af statens taleinstitutter, eller hvis der i øvrigt foreligger tvivl med hensyn til vanskelighedernes art eller behandling, bør supplerende undersøgelser gennemføres ved henvendelse til vedkommende taleinstitut.

Udvalget foreslår, at der med henblik på undersøgelsen af børn med talevanskeligheder til konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) knyttes særlige *talekonsulenter*. Hvor sådanne stillinger ikke er oprettet, må undersøgelsen foretages af talelæreren.

Afgrænsning over for taleforsorgen.

Som ovenfor omtalt indførte cirkulæret af 1943 den ordning, at kun udtalefejl og ikke talevanskeligheder, der skyldes læbespalte, ganespalte, hørstumhed, funktionelle stemmelidelse eller stammen, behandles i folkeskolen.

En række skolevæsener har imidlertid som før nævnt ansat autoriserede talelærere, der har kunnet påtage sig behandling i videre omfang end angivet i cirkulæret. I socialministeriets cirkulære af 30. september 1954 udtaltes det i konsekvens heraf om afgrænsningen mellem folkeskolens undervisning og taleforsorgen:

»På grund af den udvikling, der siden 1943 har fundet sted indenfor særundervisningen, må det nu påregnes, at det vil blive muligt ved skoler og skolevæsener, hvor der gives undervisning af autoriserede talelærere, at behandle de fleste talelidende børn ambulantly. Hvor disse muligheder for behandling foreligger eller tilvejebringes, skal derfor kun skoleelever, hvis lidelse er af en sådan karakter, at institutsbehandling er nødvendig, indberettes til statens institutter for talelidende. Gennem udbygning af skolevæsenernes særundervisning påregnes det, at man med tiden når frem til en ordning, hvorefter ambulantly talebehandling af skolebørn i almindelighed vil kunne henlægges til skolerne.

Såfremt der opstår spørgsmål om behandling af et talelidende barn i skolealderen i kommuner, hvor særundervisningen

endnu ikke er udbygget i det ovennævnte omfang, vil socialministeriet i samarbejde med undervisningsministeriet drage omsorg for, at det undersøges, om det vil være muligt at uddanne en af vedkommende skolevæsenes lærere til at varetage undervisningen. Såfremt denne mulighed ikke foreligger eller først senere kan realiseres, vil behandling af barnets talelidelse finde sted efter de almindelige regler.«

Udvalget kan tilslutte sig, at undervisningen af talehæmmede børn i folkeskolen udbygges i overensstemmelse med disse principper, således at der tilvejebringes mulighed for inden for skolernes specialundervisning at varetage al taleundervisning af skolebørn, som kan gives ambulant, hvorefter alene tilfælde af talevanskeligheder, der kræver behandling på taleinstitutterne, varetages af forsorgen. Det forudsættes herved, at der tilvejebringes mulighed for, at det fornødne antal talelærere til varetagelse af denne undervisning uddannes. Om dette spørgsmål henvises til side 105 f.

De talelidelser, der bør behandles på et af statens institutter, karakteriseres i socialministeriets ovennævnte cirkulære således:

»Der vil imidlertid til stadighed være forskellige grupper af talelidelser, der må behandles på statens institutter. Dette gælder således patienter med meget svære talelidelser, hørstemme samt de læbe- og ganespaltepatienter, der skal opereres eller behandles med protese. Endvidere andre patienter med talelidelser, som må undergives en undersøgelse og eventuel behandling af instituttets forskellige specialister. Hertil kommer talelidende patienter, der trænger til at komme bort fra deres sædvanlige milieu, patienter med sværere adfærdsforstyrrelser, samt endelig patienter, der bor så fjernt fra talepædagoger, at de ikke kan behandles lokalt.«

Af disse tilfælde indberettes læbe- og ganespaltepatienter allerede ved fødslen, hvorefter de normalt opereres for læbepatienters vedkommende i 2 måneders alderen og for ganespaltepatienters vedkommende

i 2 års alderen. Også tilfælde af hørstumhed vil i almindelighed blive indberettet til taleforsorgen allerede før skolealderen. Blandt skolebørn vil det herefter i almindelighed være børn, for hvem et milieuskifte er et nødvendigt led i behandlingen, eller børn, hvis talevanskeligheder kun kan behandles under medvirken af de til taleinstitutterne knyttede specialister, der må henvises til behandling inden for taleforsorgen.

Om den skolelederne påhvilende pligt til indberetning af talevanskeligheder, der ikke kan behandles indenfor skolevæsenet, henvises til socialministeriets bekendtgørelse af 30. september 1954, der er trykt som bilag 6.

Afgrænsningen mellem folkeskolens og særforsorgens opgaver må ikke opfattes således, at nogle børn undervises i folkeskolen og andre børn indenfor taleforsorgen. Det vil som regel være således, at et barn, der undervises på et af taleinstitutterne, efter nogen tids behandling kan vende tilbage til hjemmet og atter optages i folkeskolen, men det vil da som regel have behov for taleundervisning, som derefter må gives inden for folkeskolens specialundervisning. Det er derfor meget ønskeligt, at der tilvejebringes et snævert samarbejde mellem taleforsorgen og folkeskolen om det enkelte barns behandling og undervisning. Overgangen fra undervisning inden for det ene område til undervisning inden for det andet område må kunne gennemføres hurtigt og smidigt i overensstemmelse med den udvikling, der finder sted med hensyn til barnets tale m. v.

Undervisnings form og indhold.

Undervisningen af børn med talevanskeligheder vil i almindelighed kunne ske i tilknytning til den ordinære undervisning, således at barnet - så vidt muligt inden for den almindelige skoletid - får taleundervisningen enten som enkeltmandsundervisning eller, hvor det af hensyn til vanskelighedernes art er muligt, på små hold. Afgørelsen af, hvor mange ugentlige lektioner barnet skal have, og disses længde må træffes i

hvert enkelt tilfælde. Der må ved bedømmelsen heraf særlig tages hensyn til den mest effektive behandling, men det kan dog være nødvendigt også at tage de praktiske muligheder i betragtning. Det kan således ofte være hensigtsmæssigt, at barnet får undervisning hver dag, men i landdistrikterne, hvor en talelærer skal dække et ret stort område, kan undervisningen næppe gennemføres hyppigere end f. eks. hveranden dag.

Hvor et barn således modtager taleundervisning samtidig med, at det går i sin almindelige klasse, er det meget ønskeligt, at talelærer og klasselærer drøfter barnets undervisning.

I visse tilfælde vil det imidlertid være ønskeligt at henvise det talehæmmede barn til en særlig taleklasse. Dette gælder således, hvor barnets sprog er så mangelfuldt udviklet, at det ikke kan opnå et tilfredsstillende udbytte af den almindelige undervisning. Sådanne børn vil have behov for en undervisningsform, der tager særligt hensyn til deres ringe sproglige udvikling, og for en undervisning, der tager sigte på en ophjælpning af barnets ordforråd, begrebsdannelse m.v. Også børn, der - måske som følge af deres talevanskeligheder - kun vil kunne trives i en specialklasses beskyttende milieu, kan overføres til taleklasse.

Det antal børn, der har behov for undervisning i taleklasse, er relativt ringe (i Københavns kommune går 0,1 pct. af kommunens skolebørn i taleklasse), og der vil derfor kun ved de største skolevæsenere være grundlag for oprettelse af sådanne klasser. Det er ønskeligt, at taleklasser oprettes ikke blot, hvor der indenfor det pågældende skolevæsen er et passende antal børn til klasserne, men også hvor der indenfor en rimelig afstand fra den pågældende by er så mange af denne kategori af børn, at en klasse ved samarbejde mellem de pågældende kommuner kan oprettes. Det må tilstræbes, at der på denne måde kan oprettes så mange taleklasser, at ethvert talelidende barn, der ikke på tilfredsstillende måde kan undervises, medens det følger den alminde-

lige skoleundervisning, men som på den anden side heller ikke behøver behandling på et taleinstitut, kan finde optagelse i en taleklasse.

Taleklassernes undervisning må naturligvis omfatte behandling af den pågældende talelidelse. Denne taleundervisning kan i et vist omfang gives som klasseundervisning, men hovedvægten må lægges på en enkeltmandsundervisning - eventuelt holdundervisning -, hvorved barnets talevanskeligheder behandles så effektivt som muligt.

Selvom man således tilstræber at bringe barnets tale i orden, inden det forlader taleklassen, vil det i en del tilfælde være nødvendigt også efter dette tidspunkt at give barnet taleundervisning ved siden af den almindelige skoleundervisning.

Jævnside med den egentlige taleundervisning må det ved undervisning i taleklassen tilstræbes at bringe barnets ordforråd og begrebsdannelse op til et sådan stade, at det kan klare sig i den almindelige klasse, og at bringe det psykisk i en sådan balance, at en tilbageflytning er forsvarlig. Undervisningen må derfor i høj grad tage sigte på gennem særlige timer og gennem en særlig tilrettelæggelse af de almindelige undervisningstimer at udvide barnets ordforråd og begreber og i det hele opøve dets sproglige færdigheder. Undervisningen må tilrettelægges med hensyntagen til børnenes ringe forudsætninger i sproglig henseende og må i betydelig grad drives som en individuel undervisning eller gruppeundervisning.

Elevtallet i en taleklasse bør ikke overstige 10 elever.

Specialundervisningens ophør.

Såfremt barnet har været overflyttet til en taleklasse, bør tilbageflytning først ske, når man føler sig overbevist om, at fornyet overflytning til taleklasse ikke vil være nødvendig, og man må herved tage i betragtning, at overgangen fra taleklassens lave børnetal og individuelt prægede arbejdsformer til den almindelige klasse kan volde en

del børn betydelige vanskeligheder. Forinden tilbageflytning sker, må barnets talevanskeligheder være så vidt overvundet, at de ikke hæmmer dets skolearbejde. Tilbageflytning kan på den anden side ske, selvom der fortsat er behov for en vis taleundervisning, som kan gives som supplerende undervisning.

Forinden der tages beslutning om ophør af anden taleundervisning, må man påse, at barnets tale er i orden, og man bør gennem udtalelser fra barnets dansklærer og eventuelt fra hjemmet sikre sig, at dette ikke blot gælder under taleundervisningen, men også ved spontan tale.

I visse tilfælde vil det være hensigtsmæssigt, at taleundervisningen indstilles i en periode.

Overgangen til erhvervslivet.

I de fleste tilfælde vil det være muligt i løbet af skoletiden at overvinde børnenes talevanskeligheder; men hvor dette ikke er sket ved udskrivningen af skolen, og hvor talevanskelighederne kan formodes at have betydning ved barnets valg af erhverv, bør konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) henlede erhvervsvejlederens opmærksomhed på vanskelighederne. Med

hensyn til spørgsmålet om bistand fra kurator henvises til side 57.

I sådanne tilfælde bør der endvidere sikres den unge fortsat taleundervisning. I § 6, stk. 1 i lov om ungdomsskoler og aftenskoler er der hjemmel for at godkende hold i ungdomsskolen på mindst 4 elever i gennemsnit, for så vidt det drejer sig om særlige grupper af elever, for hvem undervisning i mindre hold er påkrævet. Der vil dog kun i de færreste tilfælde kunne gives den nødvendige taleundervisning på hold af denne størrelse. Udvalget er principielt af den opfattelse, at der inden for ungdomsskolen bør gives specialundervisning i samme omfang som inden for folkeskolen, jfr. side 18; men så længe sådanne regler ikke er gennemført, må den nødvendige taleundervisning af unge gives gennem særfor-sorgen.

I medfør af socialministeriets bekendtgørelse af 30. september 1954 bør der derfor, hvor der ved udskrivningen af skolen foreligger talevanskeligheder, der er eller skønnes at ville blive til væsentlig ulempe for den pågældende, og hvor der skønnes at være mulighed for bedring gennem behandling, af skolen foretages indberetning herom til vedkommende taleinstitut.

C. SVAGTSEENDE BØRN

Tanken om oprettelse af en særlig skole for svagtseende børn går her i landet tilbage til slutningen af forrige århundrede, hvor stabslæge Gordon Norrie tog til orde herfor, men blev inden for skolevæsenet først realiseret i 1922, da *Københavns kommune*, efter at professor K. K. K. Lundsgaard på ny havde bragt sagen frem, oprettede to klasser for svagtseende børn fra København og Frederiksberg. Året forud var der i forbindelse med blindeinstituttet på *Rejsnæs* oprettet en klasse for svagsynede elever.

Siden 1949 har Københavns svagsynsklasser haft til huse i en selvstændig skolebygning, Frihavnsskolen, der er indrettet under hensyn til de krav, som undervisningen af svagtseende børn stiller. For at opnå den bedst mulige belysning har bygningen glastag, og dagslyset kommer gennem klasseværelsernes loft, som er af mat glas. Ved hjælp af gardiner kan sollyset dæmpes. Den kunstige belysning, der består af lysstofrør, er installeret over glaslofterne, og der opnås en lysstyrke på henimod 500 lux. Gennem afskærmning og ved supplement med arbejdslamper kan lyset reguleres efter det enkelte barns behov. På klasseværelsernes vægge er monteret rulletavler, således at hvert barn har mulighed for her at udføre regneopgaver og andre skriftlige arbejder. Bordene er særligt indrettet til formålet, således at bordpladen kan lukkes op til en passende skrå stilling, hvorved lyset falder på bøgerne på en sådan måde, at der ikke skabes reflekser. Børnene får endvidere på denne måde bedre arbejdsstillinger. I undervisningen anvendes særligt undervisningsmateriel og optiske hjælpemidler, bl.a. læselup.

Skolen har for tiden 7 klasser med 75 børn.

Til skolen er knyttet en øjenlæge.

I *cirkulæret af 1943* blev der foreskrevet synsprøver over alle børn i folkeskolen i det første skoleår, i midten af det andet skoleår og ved slutningen af det femte skoleår. Prøven skulle foretages af skolelægen (hvor en sådan fandtes) i samarbejde med klasselæreren. Klasselæreren kunne dog foretage den første prøve, og cirkulæret indeholdt en vejledning heri og som bilag en synsprøvetavle til dette formål. Det understregedes, at bestået synsprøve efter de foreskrevne retningslinier ikke var garanti, hverken for sunde øjne eller normalt syn, men kun viste, at synsstyrken var over 6/18.*) Alle børn, hos hvem synsstyrken fandtes at være nedsat, skulle henvises til lægebehandling. Skolen skulle så vidt muligt kontrollere, at barnet underkastedes lægeundersøgelse, og at briller og andre ordinerede foranstaltninger kom i anvendelse under barnets skolearbejde.

For undervisningen af børn med nedsat synsevne gav cirkulæret følgende retningslinier:

Børn, hvis syn med korrektion er nedsat til en synsstyrke mellem normalt syn og 6/18, kan deltage i undervisningen i den almindelige folkeskole på normal måde, når de anbringes i klassen under gunstige lysforhold. Læreren må dog være opmærksom på deres synssvaghed, så han sørger for, at de under undervisningen ved den sorte tavle, ved landkort, med naturhistori-

*) Dette betyder, at den pågældende først på 6 meters afstand kan se, hvad den normaltseende ser på 18 meters afstand.

ske præparater og lignende får lejlighed til at følge denne undervisning på nært hold.

Børn, hvis synsstyrke er nedsat til 6/18 eller derunder, og som efter lægeundersøgelse findes egnede til specialundervisning for svagtseende, overflyttes til særlige klasser, hvori tillige optages andre børn med visse øjensygdomme, der er således stillede, at de må betragtes som svagtseende. Sådanne klasser skal oprettes, såfremt der i en kommune findes 20 børn af denne kategori. Såfremt der ikke findes tilstrækkelig mange børn til oprettelse af en sådan klasse, må disse børn undervises i den almindelige folkeskole. Læreren må være opmærksom på barnets svagsynethed og sørge for, at eventuelle lægelige forskrifter bliver overholdt, f. eks. anbringelse under særlig gunstige lysforhold, anvendelse af læseglas, afvekslende beskæftigelse etc.

Ved lov nr. 413 af 12. juli 1946 gennemførtes en almindelig skolelægeordning, hvorefter der til alle skoler er knyttet en skolelæge. Synsprøven indgår i skolelægens årlige undersøgelser af alle skolebørn, og bestemmelserne i cirkulæret af 1943 om klasselærerens synsprøver har derfor mistet deres betydning.

Klasser for svagtseende børn er uden for København kun oprettet i Århus. Da der som nævnt kun er pligt til at oprette sådanne klasser, såfremt der i en kommune findes 20 børn, der har behov for denne specialundervisning, og da dette efter erfaringerne fra København kun gælder 0,1 pct. af skolebørnene, kan pligten til at oprette svagsynsklasser kun ventes at blive aktuel i kommuner med 20.000 skolebørn.

Svagtseende børn fra de københavnske omegnskommuner optages mod betaling i skolen i København. I hvilket omfang og hvorledes der i øvrigt gives specialundervisning eller på anden måde tages hensyn til svagtseende børn i folkeskolen, har man ikke sikre oplysninger om. Den i blindekommissionens betænkning af 1955, side 29 omtalte undersøgelse af dette spørgsmål er ikke gennemført. I en række tilfælde, hvor svagtseende børn er indberettet til

blindeforsorgen, men hvor overflytning til en af blindeforsorgens skoler ikke skønnes påkrævet, er der imidlertid på grundlag af anvisninger fra blindeforsorgens skole på Refsnæs indrettet undervisning i de almindelige klasser for disse børn. Om dette samarbejde mellem forsorgen og folkeskolen henvises i øvrigt til bemærkningerne nedenfor side 27.

Der er af særklasseudvalget udgivet bøger til undervisning af svagtseende børn i dansk for 1.-4. klasse og i regning for 1.-3. klasse.

Skolebørns synsvanskeligheder.

Når man taler om synsvanskeligheder hos børn, tænker man vel i første række på de *nærsynede* børn. Det er jo en forudsætning for, at et barn kan få det fulde udbytte af undervisningen, at det kan se, hvad der skrives på tavlen, og se enkeltheder på kort, plancher, præparater og lignende. Man kan imidlertid ingenlunde forlade sig på, at barnet selv skal gøre opmærksom på vanskeligheder i så henseende, og ofte vil selv ret betydelige synsned sætninger ikke blive opdaget hverken af læreren eller barnets forældre.

Det er derfor af væsentlig betydning, at der i skolelægernes årlige undersøgelser indgår grundige synsprøver. Da erfaringen viser, at nærsynethed sjældent er til stede ved skolegangens begyndelse, men optræder med stigende hyppighed gennem skoleårene, er det særlig vigtigt, at disse prøver foretages hvert år. For det enkelte nærsynede barn vil der som regel i løbet af skoletiden ske en forværring af lidelsen, hvorfor en årlig kontrol er nødvendig.

Også andre synsvanskeligheder kan, hvis de ikke erkendes, være til betydelig gene for et barns skolearbejde. Dette gælder bl. a. *langsynethed*. Ganske vist vil de fleste langsynede børn være i stand til ved akkomodation at se skarpt også på korte afstande; men nærarbejde i længere tid vil kunne medføre træthed, øjensmerter og hovedpine. Man kan ikke se bort fra den mulig-

hed, at langsynethed kan være årsag til en del tilfælde af læsevanskeligheder; men dette spørgsmål er ikke undersøgt nærmere.

Udvalget må anse det for nødvendigt, at skolelægenes undersøgelser ikke er begrænset til en undersøgelse af, om barnet er nærsynet, men tilrettelægges således, at den i videst muligt omfang afslører enhver uregelmæssighed ved barnets syn.

Når en synsdefekt er konstateret, foranlediger skolelægen på sædvanlig måde lægeundersøgelse af barnet. I langt de fleste tilfælde vil defekten herefter kunne korrigeres ved, at barnet bruger *briller*. Vanskeligheder vil her kun opstå, hvis barnets forældre ikke sørger for, at det får de nødvendige briller, eller hvis barnet vægrer sig ved at anvende dem.

Såfremt forældrene ikke kan bringes til at forstå, at de må drage omsorg for, at barnets syn bliver undersøgt hos en læge, og at barnet får de nødvendige briller, vil skolen kunne rette henvendelse til børneværnsudvalget, der i medfør af § 123, stk. 1,3) i lov om offentlig forsorg vil kunne pålægge forældrene at sørge for, at dette forhold bringes i orden. Udgifterne vil som regel kunne afholdes af sygekassen, men hvor dette ikke er tilfældet, vil udgifterne, når et sådant pålæg gives, kunne afholdes som børneværnsudgift.

Lærer og skolelæge må søge at overbevise barnet og eventuelt dets forældre om, at det er nyttigt for det at anvende briller, og læreren påse, at brillerne bruges under arbejdet i skolen.

Når et barn har fået briller, må læreren være særlig opmærksom på dets arbejdsstillinger, som ofte på uheldig måde vil bære præg af dets synsvanskelighed.

Medens de fleste tilfælde af de nævnte brydningsfejl og en del andre øjenlidelser f. eks. skelen ikke giver anledning til pædagogiske særforanstaltninger, vil der *for en mindre gruppe af børn gøre sig sådanne vanskeligheder gældende, at de ikke uden særlig hjælp kan få det rette udbytte af undervisningen*, ligesom skolearbejdet i visse tilfælde, hvis ikke særlige hensyn tages, vil

kunne medføre yderligere *forværring* af lidelsen.

Det gælder således de tilfælde af brydningsfejl, som trods brillekorrektion ned sætter synet i væsentlig grad; men hertil kommer en række øjenlidelser, hvoraf en del er medfødte, f. eks. grå stær og nystagmus (øjenuro), medens andre er erhvervede f. eks. gennem betændelser eller ved læsioner. Med hensyn til den nærmere afgrænsning af disse tilfælde angav cirkulæret af 1943 som nævnt en grænse ved en synsstyrke nedsat til 6/18, men gjorde dog opmærksom på, at der ved visse øjensygdomme kunne gøre sig tilsvarende hensyn gældende, uanset at synsstyrken var nedsat i et mindre omfang. Ved udtagelsen af børn til svagsynsskolen i København tages udgangspunktet i den nævnte synsnedsættelse til 6/18, men der anlægges i hvert tilfælde *en vurdering af, om der undervisningsmæssigt er grundlag for en overflytning*, således at der på den ene side, hvis barnet erfaringsmæssigt ikke kan få udbytte af undervisningen, kan ske overflytning, uanset at synsnedsættelsen er mindre end til 6/18, medens på den anden side børn, som trods den stærke synsnedsættelse er i stand til at få det rette udbytte af undervisningen i almindelige klasser, ikke overflyttes.

Udvalget må anse det for u hensigtsmæssigt, at der opstilles en bestemt grænse for den synsnedsættelse, der motiverer specialundervisning. Afgørende må i det enkelte tilfælde være, om *barnets syn og øvrige forhold er sådan, at det ikke får det rette udbytte af undervisningen, eller at undervisning i almindelig form indebærer fare for en yderligere forringelse af barnets syn*.

Afgrænsningen over for særfor sorgen.

I medfør af § 5 i lov nr. 117 af 11. maj 1956 om foranstaltninger vedrørende blinde og stærkt svagsynede er et barn, der er blindt, eller hvis syn er så nedsat, at det af den grund ikke kan følge undervisningen i den almindelige folkeskole eller dennes særlige undervisning for svagsynede børn, pligtigt efter de i loven nærmere fastsatte

bestemmelser at modtage undervisning i en af de i lovens § 6 omhandlede skoler for blinde og stærkt svagsynede.

Socialministeren er i medfør af lovens § 3 bemyndiget til at fastsætte regler for, i hvilket omfang bl. a. lærere, som i deres virksomhed kommer i forbindelse med blinde eller stærkt svagsynede, skal afgive indberetning til blindevæsenet. Sådanne regler er imidlertid endnu ikke fastsat, og da de tidligere herom gældende regler i § 258 i lov om offentlig forsorg er ophævet ved blindelovens § 23, gælder der for så vidt ingen indberetningspligt på dette område. Det er imidlertid overordentlig vigtigt, at børn, som på grund af nedsat syn ikke kan følge undervisningen i folkeskolen herunder folkeskolens specialundervisning, henvises til den for dem afpassede undervisning inden for blindevæsenet, og indberetning af sådanne børn bør derfor ubetinget finde sted.

Blindeloven angiver ikke en bestemt grænse for, hvor stærkt nedsat syn der skal være tale om, for at barnet kommer ind under den for blinde børn m. v. gældende undervisningspligt. Det må da også anses for rigtigt, at afgørelsen af, hvor barnet skal undervises, træffes ud fra overvejelser i det konkrete tilfælde af, hvor barnet bedst kan undervises.

Under blindeforsorgen er ved blindeinstituttet på Refsnæs indrettet en skole for blinde børn og en skole for svagsynede børn. Hvor undervisningen af svagtseende børn som f. eks. i Københavns kommune gives i særlige klasser under forhold, der muliggør enhver hensyntagen til børnenes nedsatte syn, vil det som regel kun være nødvendigt at henvise sådanne børn til undervisning under blindeforsorgen, som enten er blinde, eller hvis syn må antages at blive forringet i en sådan grad, at de bliver blinde. Der kan også være tale om henvisning af grænsetilfælde med henblik på observation eller henvisning af sociale grunde.

Hvor der ikke inden for folkeskolen kan tilbydes undervisning i sådanne særlige klasser, vil det i noget videre omfang være

nødvendigt at overføre børn til undervisning på blindeinstituttet på Refsnæs. Da en sådan overflytning betyder, at barnet må forlade hjemmet, vil man naturligt være tilbageholdende med overflytning, men overførelse må dog kun undlades, hvis det er muligt på anden måde at sikre barnet en fuldt forsvarlig undervisning. I tvivlstilfælde bør der forhandles med blindeforsorgen herom.

I tilfælde, hvor der fra folkeskolen sker indberetning af et barn til blindeforsorgen, foretages der af blindeforsorgens medarbejdere en undersøgelse af barnet, og dets forhold drøftes med barnets hjem og skole. Det vil i en del tilfælde vise sig, at det vil være muligt, når visse særlige foranstaltninger iværksættes, at undervise barnet på forsvarlig måde i den almindelige klasse. I disse tilfælde etableres en undervisning inden for folkeskolens rammer, samtidig med at blindeforsorgen fører tilsyn med barnet.

Dette gælder for tiden for 126 børn, medens 39 børn undervises på skolen for svagsynede børn på Refsnæs.

Udvalget finder, at et sådant samarbejde mellem blindeforsorg og folkeskole bør fortsætte og udbygges, således at forsorgens repræsentanter virker som rådgivende over for skolen i de tilfælde, hvor undervisning af et svagtseende barn kan etableres inden for den almindelige klasses rammer.

I tilfælde, hvor et barn efter at have modtaget undervisning i skolen på Refsnæs kan udskrives til undervisning i folkeskolen, bør overflytningen ske i samarbejde med konsulenterne for særundervisning (skolepsykologerne) med henblik på den rette placering af barnet i folkeskolen.

Undervisning af børn med synsvanskeligheder. Ved undervisningen af børn med synsvanskeligheder må man dels tilstræbe, at synsvanskelighederne ikke forringer barnets udbytte af undervisningen, dels at undervisningen tilrettelægges således, at den ikke får skadelig indflydelse på barnets helbred, særlig dets syn.

Målet for undervisningen af disse børn er det samme som for folkeskolens andre børn. I de fleste tilfælde vil der hertil ikke kræves specialundervisning i egentlig forstand, men blot en vis *hensyntagen* i den daglige undervisning, eventuelt i forbindelse med særlige hjælpemidler.

Hvilke hensyn der skal tages, afhænger af øjenlidelsens art og omfang samt af den hjælp, briller kan give barnet. Skolelægen skal underrette skolen herom og give vejledning med hensyn til, på hvilke områder synslidelsen hæmmer barnet, og hvilke hensyn der bør tages. Der kan især blive tale om gunstige lysforhold og for nærsynede børn en placering i klassen, der sætter dem i stand til at følge, hvad der skrives på tavlen m. v., samt begrænsning i nærarbejdets omfang og varighed.

I en del tilfælde vil herudover særlige *hjælpemidler* være nødvendige, f. eks. læseglas, lokal belysning og en særlig pult. Sådanne hjælpemidler bør skolen stille til rådighed. Endelig vil enkelte børn have så store vanskeligheder, at særligt *undervisningsmateriel* er nødvendigt. Til en del af disse børn vil det være tilstrækkeligt, at der mellem det eksisterende materiale vælges bøger med særlig tydelig skrift; men for andre er materiale, udformet specielt med henblik på svagtseende børn, påkrævet. Hvor dette er tilfældet og i øvrigt, hvor særlig vidtgående hensyn f. eks. kravene til belysning er nødvendige, kan det være vanskeligt at undervise barnet inden for den almindelige klasses rammer. Antallet af børn, der således har behov for udskillelse til *særlige klasser*, er imidlertid ringe, efter erfaringerne fra København omkring 0,1 pct., hvorfor det kun ved større skolevæsen er vil være muligt at oprette sådanne klasser. Det er derfor nødvendigt, at mulighederne for kommunalt samarbejde udnyttes.

Hvor sådanne klasser oprettes, vil der som regel være flere årgange i hver klasse, og børnetallet må, da der i vidt omfang må gives individuel undervisning, ikke overstige 10.

Hvor sådanne klasser ikke kan oprettes, må man begrænse sig til at udskille børnene til særskilt eller supplerende undervisning i det omfang, hvor det i det enkelte tilfælde er nødvendigt, i dansk og regning. Denne undervisning kan gives i hold eller, hvis kun et enkelt barn har behov derfor, som enkeltmandsundervisning. I dette sidste tilfælde vil det dog undertiden kunne modtage den nødvendige særlige undervisning i dansk på et hold for læseretarderede.

Såfremt barnet ikke kan optages i en specialklasse for svagtseende børn og ikke på forsvarlig vis kan undervises i den almindelige klasse, eventuelt i forbindelse med særlig undervisning som anført, bør barnet anmeldes til undervisning under blindeforsorgen. Ved henvendelse til skolen for svagsynede børn på Refsnæs vil der i øvrigt kunne opnås vejledning ved undervisningen af de svagtseende børn, der kan blive i de almindelige klasser, samt i tvivlstilfælde med hensyn til, om overflytning bør ske.

Overgang til erhvervslivet.

Spørgsmålet om, hvorledes de børn, der som svagtseende har modtaget specialundervisning, klarer sig efter udgangen af skolen, er for Københavns vedkommende undersøgt af overlærer A. Monrad-Frantzen, der i Skolehygiejnisk tidsskrift nr. 2, 1959 har redegjort for en efterundersøgelse, der har omfattet de børn, der siden oprettelsen af de første svagsynsklasser i 1922 er udskrevet af skolen. Resultatet af undersøgelsen kan kort sammenfattes derhen, at medens svagsynethed, selv i de tilfælde, hvor synsnedsættelsen ikke er særlig stor, kan være en alvorlig retarderende faktor i skolearbejdet, har den mindre invaliderende indflydelse, når det gælder udførelse af praktisk arbejde.

Undersøgelsen viser desuden, at de svagtseende elever ikke er afskåret fra at deltage i den videregående teoretiske undervisning, som deres evner og forhold i øvrigt sætter dem i stand til at følge. I vis-

se tilfælde må man dog for at hindre en forringelse af synet fraråde videre læsning.

De erfaringer, der er gjort med hensyn til eleverne på skolen for svagsynede børn på Refsnæs og de elever i folkeskolen, der følges af denne skoles lærere, er ikke på samme måde sammenfattet i en undersøgelse, men det skønnes, at der for de unge, der udgår fra denne skole, gør sig noget større vanskeligheder gældende ved overgangen til erhvervslivet; men dette må ses i sammenhæng med, at normalt kun børn med stærkt invaliderende syn tages fra hjemmet og optages på kostskolen. Det bemærkes, at eleverne fra Refsnæs efter en 8-årig undervisning afslutter den obligatoriske skolegang med en stærkt erhvervmæssigt betonet 2-årig undervisning på instituttet i København. Denne undervisning glider for de fleste elevers vedkommende over i en egentlig erhvervmæssig uddannelse på instituttet eller under instituttets tilsyn.

Ved *erhvervsvejledning* af folkeskolens svagtseende elever må erhvervsvejlederen af skolen gøres bekendt med barnets synsmæssige forhold og andre forhold, som kan have betydning for erhvervsvalget. Fornøden bistand vil kunne ydes gennem de offentlige arbejdsanvisningskontorer og de i

henhold tu lov nr. 170 af 29. april 1960 oprettede revalideringscentre samt i sværere tilfælde gennem forsorgen for blinde og stærkt svagsynede. Skolen må yde sit bidrag ikke blot ved at henvise de unge til disse institutioner, men tillige ved i fornødent omfang at deltage i drøftelse med vedkommende institution af den unges problemer. De kuratorer, der af nærværende udvalg foreslås ansat med særligt henblik på de svagtbegavede elevers problemer, bør i det omfang, hvori det ønskes, yde bistand også til svagtseende elever og deres hjem, jfr. nedenfor side 51 ff. og særlig side 57.

I medfør af lov om ungdomsskoler og aftenskoler m. v., jfr. bekendtgørelse af 14. juni 1960 vil der inden for *ungdomsskolen* kunne oprettes hold på mindst 4 elever i gennemsnit, for så vidt det drejer sig om særlige grupper af elever, for hvem undervisning i mindre hold er påkrævet, jfr. lovens § 6, stk. 1. Denne bestemmelse vil kunne finde anvendelse på svagtseende unge, for hvem der på denne måde kan indrettes en særlig ungdomsskoleundervisning. Inden for *aftenskolen*, herunder aftenhøjskolen, kan hold med mindst 4 elever i gennemsnit pr. time godkendes, når det drejer sig om »danskundervisning for svagsynede«, jfr. samme lovs § 6, stk. 2.

D. TUNGHØRE BØRN

Specialundervisning af tunghøre børn blev tidligst indført ved Københavns kommunes skolevæsen, der i 1916 oprettede 3 klasser for svagthørende børn. Det var ørelægen Carl Mailand, der tog initiativet til gennemførelsen af denne undervisning, og dr. Mailand var i en årrække knyttet til klasserne som ørelæge. Allerede i 1918 var antallet af klasser forhøjet til 7, og i 1931 blev disse klasser ordnet som en selvstændig skole. Denne har siden 1932 haft til huse i skolen i Rysensteensgade, der tillige rummer Københavns kommunes klasser for børn med talevanskeligheder. I skoleåret 1959-60 har der været 11 klasser for svagthørende børn fra 1. hovedskoleklasse til 3. eksamensfri mellemklasse med 156 elever. Ved indretningen af klasseværelserne er der taget hensyn til børnenes ringe høreevne derved, at skolebordene er opstillet i en halvcirkel omkring katederet, som er anbragt ved væggen over for vinduet. Der undervises i de almindelige skolefag efter normalskolens undervisningsplan, men herudover gives der undervisning i mundaflæsning, høretræning samt taleundervisning. Børn, som er læse- og stave-retarderede, får en »udvidet danskundervisning« på særlige hold. Til skolen er desuden knyttet en ørelinik, hvor børnenes ørelidelser holdes under kontrol og eventuelt behandles af den til skolen knyttede ørelæge og skolesundhedsplejersken.

Ved folkeskoleloven af 1937 nævnes tunghøreklasser udtrykkelig som eksempel på den særskilte undervisning, der i henhold til lovens § 2, stk. 5 skulle gennemføres for børn, der ikke kunne følge den almindelige undervisning.

Ved cirkulæret af 1943 blev der foreskrevet årlige høreprøver for alle folkeskolens børn, og på grundlag heraf skulle der efter cirkulærets bestemmelser gives specialundervisning til børn med nedsat hørelse efter følgende regler:

Børn, hvis høreevne er nedsat, men som dog kan høre hviskestemme i 0,5 meters afstand, kan deltage i undervisningen i den almindelige folkeskole, når de anbringes på de første rækker i klassen, og læreren er opmærksom på deres høresvaghed.

Børn, der ikke kan høre hviskestemme på 0,5 meters afstand, men hvis høreevne dog ligger over 0,5 meter for talestemme, og hvis tale er normal, eller dog ikke præget af deres høresvaghed i større omfang, end at der kan bødes derpå ved almindelige taleøvelser, kan optages i særlige klasser for svagthørende børn, hvor sådanne kan oprettes.

Børn, hvis tale eller sprog i væsentlig grad er påvirket af deres høresvaghed, eller hvis høreevne ligger under 0,5 meter for almindelige talestemme, skal anmeldes til særforsorgen.

Cirkulæret foreskriver, at der skal oprettes klasser for svagthørende børn, hvor det samlede antal af svagthørende børn i en kommunes folkeskoleklasser udgør mindst 20.

For svagthørende børn i skoler, der ikke har særlige klasser for sådanne børn, skal følgende forholdsregler iagttages:

1) Læreren skal have opmærksomheden henvendt på, at barnet er svagthørende, anbringe det på det for barnet bedste sted

i klassen samt tid efter anden forvisse sig om, at barnet følger undervisningen.

2) Barnet skal årligt have et kursus i mundaflæsning og taleøvelser af mindst 14 dages varighed.

Det påhviler skoledirektionerne at drage omsorg for, at sådanne kursus afholdes på bekvemt beliggende steder inden for amtet. I udgiften til kursus i mundaflæsning, der optages på skolefondens budget, bidrager staten med halvdelen.

3) Barnet bør være under stadigt tilsyn af en læge, så vidt muligt en læge med specialuddannelse som ørelæge.

Der er uden for København kun oprettet klasser for tunghøre børn i Esbjerg (1938) og i Århus (1948), medens der i Nykøbing M. er oprettet en klasse for tunghøre og talelidende børn (1957).

I en del kommuner har der været givet undervisning i mundaflæsning m. v., men mange tunghøre børn har ikke fået den specialundervisning i folkeskolen, som de burde have haft. I de seneste år er der dog ikke mindst takket være et betydeligt initiativ fra hørecentralerne gennemført en sådan undervisning i stadigt stigende omfang. Der har desuden på initiativ af Dansk Tunghøreforening og hørecentralerne været afholdt 14-dages lejrkursus for tunghøre skolebørn i Jylland, på Fyn og på Sjælland. Udgifterne hertil har været afholdt af de respektive amters skolefond, der har fået halvdelen af udgifterne hertil refunderet af statskassen.

De regler, der blev givet i cirkulæret af 1943, er således kun i de færreste kommuner blevet gennemført, og der har siden 1943 fundet en udvikling sted, der gør disse regler ganske utidssvarende. Medens man i 1943 ikke kunne regne med at hjælpe børnene med høreapparater, er der siden fremkommet elektro-akustiske høreapparater, der både er effektive og i forhold til deres værdi for barnet til ringe gene. Dette giver helt nye perspektiver for

undervisningen af tunghøre børn. Høreapparater har for det første gjort det muligt, at mange børn, som hidtil har måttet undervises på særfor sorgens kostskoler, nu kan blive hjemme og søge folkeskolen, og på tilsvarende måde vil børn, som inden for folkeskolen før ville have behov for overflytning til specialklasser, kunne blive i deres almindelige klasse, når de får høreapparat, forudsat at de modtager fornøden hjælp. For det andet har høreapparaterne muliggjort, at man - fremfor en undervisning, der sigter på (især gennem mundaflæsning) at gøre barnet mindre afhængig af høreevnen - nu kan lægge vægten på en forbedret udnyttelse af hørelsen. Man bør dog fremdeles lære barnet mundaflæsning, og det må i det hele fremhæves, at det tunghøre barns problemer ikke er løst, når det får et høreapparat. Barnet har fremdeles behov for hjælp og særlig undervisning, bl. a. fordi det gennem høreapparatet stilles over for nye lydkomplekser, knyttet til hverdagen, som kræver fortolkning og indlæring.

I denne forbindelse kan det også nævnes, at der med hensyn til undersøgelsen af hørenedsættelsen er sket betydelige fremskridt gennem fremkomsten af elektriske audiometre.

Undersøgelse af skolebørns hørelse.

Udtagning til specialundervisning.

Konstateringen af hørenedsættelse hos børn har i flere henseender interesse. Oftest har hørenedsættelsen sin årsag i sygdomme, som det er af afgørende betydning at få konstateret og få under behandling så tidligt som muligt bl. a. for at undgå en permanent høreskade. Men det har også stor betydning for skolen at få klarhed over, om en hørenedsættelse er årsag til et barns skolevanskeligheder.

I cirkulæret af 1943 blev det foreskrevet, at høreprøver over alle skolens børn skulle afholdes hvert år. Denne prøve skulle foretages af skolelægen i samarbejde med klasselæreren. Det blev dog angivet, at en første prøve kunne foretages af klasse-

læreren i form af en hviskestemmeprøve, for hvilken nærmere anvisning blev givet. Alle børn, der ikke bestod denne prøve, blev henvist til nærmere undersøgelse af skolelægen. Såfremt der ikke fandtes skolelæge i skolen, måtte den for barnets skolegang ansvarlige i disse tilfælde opfordres til at gå til læge med barnet, og skolen skulle så vidt muligt kontrollere, om denne opfordring blev fulgt.

Ved lov nr. 413 af 12. juli 1946 blev indført en almindelig skolelægeordning, således at der ved alle kommunale skoler og ved private skoler blev ansat skolelæger.

I skolelægernes årlige undersøgelser indgår også undersøgelser af hørelsen. Den ved 1943-cirkulæret indførte høreprøve ved klasselæreren har herefter mistet sin betydning og må antages at være bortfaldet.

Skolelægernes undersøgelser har i almindelighed været foretaget som hviskestemmeprøve, men i de senere år er det blevet mere og mere almindeligt, at skolelægerne anvender toneaudiometre. Denne undersøgelsesmetode har i højere grad end hviskestemmeprøven karakter af en objektiv undersøgelse, idet man stiller den undersøgte over for toner af kendt frekvens og styrke, ligesom den giver flere oplysninger om karakteren af den foreliggende hørenedsættelse, idet tonens frekvens og styrke kan varieres inden for hele det relevante område. Audiometerprøven er desuden i mindre grad afhængig af de akustiske forhold i det lokale, der benyttes. Også denne prøves sikkerhed vil dog forøges, når den foretages i et lydreguleret rum, der er placeret i en rolig del af skolebygningen.

Det har vist sig, at der på grund af audiometerprøvens større effektivitet ved anvendelse af denne metode konstateres langt flere tilfælde af hørenedsættelse, end når hviskestemmeprøven anvendes. *Det er derfor nødvendigt, at audiometer prøverne indgår i skolelægernes årlige undersøgelser.* Statens hørecentraler er villige til at virke som konsulenter for folkeskolen i alle spørgsmål om indkøb og kalibrering af audiometre og indretning af undersøgelses-

rum. Prøverne, der for skolelægens vedkommende alene skal tage sigte på at konstatere, om hørelsen er normal eller ikke, men ikke omfanget af en eventuel hørenedsættelse, kræver ikke længere tid end hviskestemmeprøven.

Selv om børnenes hørelse således kontrolleres af skolelægen, må også læreren have opmærksomheden henvendt herpå, og, såfremt han får formodning om, at et barns høreevne er nedsat, foranledige det undersøgt af skolelægen.

Når skolelægen har konstateret hørenedsættelse hos et barn, henvises dette på sædvanlig måde til hjemmets læge og eventuelt til speciallæge, således at nødvendig behandling kan finde sted. Skolelægen skal påse, at en sådan henvisning efterkommes, jvf. i øvrigt side 26. Skolelægen bør efter f. eks. 1 måneds forløb foretage fornyet kontrol af barnets hørelse. Såfremt der fremdeles konstateres nedsat hørelse, uden at der foreligger oplysninger om, at en igangværende behandling kan forventes at give normal hørelse, må skolelægen give skolen underretning om, at barnet har nedsat hørelse, således at spørgsmålet om specialundervisning kan rejses.

Der tilgår herefter konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) indberetning på sædvanlig måde om barnets vanskeligheder med oplysning om dets standpunkt m. v. Skolelægen stiller samtidig de gennem de foretagne undersøgelser hos speciallægen og eventuelt hørecentralen fremkomne oplysninger til rådighed for konsulenten (skolepsykologen). Såfremt barnet ikke har været undersøgt på hørecentralen, bør konsulenten (skolepsykologen) foranledige en sådan undersøgelse foretaget. Den til konsulenten (skolepsykologen) knyttede tale- og tunghørekonsulent (jfr. nedenfor side 116) modtager herefter det samlede materiale og foretager eventuelt en undersøgelse af barnet. I denne undersøgelse kan indgå supplerende audiometerprøve. På grundlag heraf tages der stilling til, hvilke undervisningsmæssige foranstaltninger der bør iværksættes.

Områder, hvor det tunghøre barn har behov for hjælp.

Den hjælp, der må ydes børn, hvis hørelse er nedsat, tager dels direkte sigte på (A) at forbedre barnets muligheder for trods hørenedsættelsen at opnå almindelig kontakt med andre, dels på (B) at afbøde de følger, en hørenedsættelse ofte får på et barns sprog, adfærd og skolestandpunkt.

A. Forbedringen af kontaktmulighederne kan for det første opnås ved en forbedring af barnets udnyttelse af den nedsatte høreevne. Dette kan ske dels ved hjælp af et *høreapparat* dels ved *høretræning*. For det andet kan man hjælpe barnet til i videst muligt omfang at kompensere hørenedsættelsen gennem synssansen ved hjælp af *mundaflæsning*.

Høreapparat. Som tidligere nævnt, har der i de senere år fundet en stærk udvikling sted, hvorved der er tilvejebragt elektro-akustiske høreapparater, der på den ene side betyder, at der kan gives en væsentlig forstærkning af lydpåvirkningen med ringe forvrængning, og som på den anden side er så lette og lidet iøjnefaldende, at de kan bæres uden væsentlig gene.

Høreapparater stilles i medfør af § 3, stk. 1 i lov nr. 170 af 29. april 1960, om revalidering, jvf. socialministeriets cirkulære af 12. oktober 1960 gratis til rådighed for tunghøre og udleveres, efter at der på en hørecentral er foretaget undersøgelse af den pågældendes ørelidelse og hørelse, hvorved det rette høreapparat kan bestemmes. Alle børn, der har fået høreapparat, holdes under fortsat kontrol af hørecentralen.

Der vil undertiden være visse vanskeligheder for børnene med hensyn til at vænne sig til brugen af høreapparat. Da det imidlertid er af betydning også for barnets skolegang, at det benytter apparatet, er det naturligt, at skolen medvirker til at indstille barnet herpå. Det vil ligeledes være praktisk, at skolen hjælper barnet med at holde apparatet vedlige med batterier, ledning og lignende. Vedkommende hørecentral vil

kunne bistå ved tilrettelæggelsen af en sådan ordning.

Høretræning er en undervisning, der sigter på at fremme det tunghøre barns opmærksomhed over for de lydæssige indtryk og at hjælpe det til den rette tydning af disse. Høretræningen vil på en særlig måde blive aktuel, når et barn har fået høreapparat og herved med hensyn til lydindtryk er kommet i en helt ny situation.

Mundaflæsning har hidtil været det vigtigste hjælpemiddel for den tunghøre til at opnå sproglig kontakt med andre. Gennem undervisning i mundaflæsning opøves den tunghøre i ved iagttagelse af den talendes mundbevægelser at opfatte, hvad der siges. Selvom høreapparater er blevet almindelige, er det fortsat nødvendigt at lære den tunghøre mundaflæsning. For det første giver høreapparater sjældent eller aldrig en fuldt normal hørelse, og mundaflæsningen vil derfor stadig være et nødvendigt supplement. For det andet bør den tunghøre ikke være afhængig af altid at have et høreapparat, der er i funktionsdygtig stand, til rådighed. Det vil derfor være rigtigt at lære tunghøre børn mundaflæsning, selvom de får høreapparat.

B. Da den naturlige tilegnelse af sproget sker gennem øret, vil en hørenedsættelse ofte sætte sig spor i *barnets sproglige udvikling*. I hvor høj grad dette er tilfældet, vil afhænge af, på hvilket tidspunkt i barnets liv høreskaden er sket, og af, hvor lang tid der går, fra hørenedsættelsen indtræder, og indtil der ydes barnet hjælp på den ovenfor nævnte måde. Sproget vil være præget dels af et for lille ordforråd dels af karakteristiske artikulationsfejl, og endelig vil stemmeføringen ofte være afvigende fra det almindelige talesprog.

Disse forhold må modvirkes ved en særlig tilrettelagt undervisning, der sigter på at udvide barnets ordforråd og at korrigere de nævnte talefejl, (*sprogforståelse* og *talekorrektion*).

Såfremt barnets sprog i særlig grad er præget af hørenedsættelsen, kan dette for-

hold motivere, at barnet flyttes fra den almindelige klasse til en tunghøreklasse.

Det nedsatte ordforråd vil også gøre sig gældende med hensyn til barnets »indre sprog« og dermed på dets mulighed for at ordne og fastholde sine oplevelser. Dertil kommer, at barnets nedsatte hørelse forringer dets kontakt med omverdenen og berører det oplevelser, som er naturlige for det almindeligt udrustede barn. Yderligere vil barnets omgivelser ofte reagere på en uforstående måde over for dets vanskeligheder, idet man tilskriver barnets manglende reaktion på tiltale uopmærksomhed, ulydighed eller trods.

Alle disse forhold betyder, at det tunghøre barn er udsat for en psykisk belastning, som kan give sig udslag i *adfærdsforstyrrelser* enten i retning af støjende optræden, trodsighed og utålmodighed eller som depression, indesluttethed og lignende.

Disse vanskeligheder bliver ofte reduceret eller ophævet, når der ved hjælp af høreapparat, undervisning m. v. gives barnet forbedrede kontaktmuligheder, men i mange tilfælde vil en særlig hensyntagen dog være nødvendig. Det er i denne henseende vigtigt, at barnets omgivelser d. v. s. hjemmet, lærere og kammerater orienteres om dets situation og indstilles på forståelse over for det.

Også dette forhold vil imidlertid kunne motivere, at barnet overflyttes til en tunghøreklassens beskyttende milieu.

Barnets vanskeligheder ved at høre lærerens og de andre børns tale såvel som dets ringe sproglige udvikling vil selvsagt gøre det svært for barnet at få det fulde udbytte af undervisningen. Det tunghøre barns *skolestandpunkt* vil derfor være ringere, end dets evner motiverer. Når høre-nedsættelsen er erkendt, må man derfor tage stilling til, om det vil være muligt for barnet at få rimeligt udbytte af undervisningen i den almindelige klasse, eller om det bør overflyttes til en tunghøreklasse. Her bør det dog tages i betragtning, at det i mange tilfælde vil kunne klare sig i den almindelige klasse, såfremt det i nogle

ugentlige timer får *støtteundervisning* i dansk og andre fag med særlig vægt på indlæringen af nye ord og begreber.

Afgørelsen af, hvilken særlig undervisning skolen skal yde *det enkelte tunghøre barn*, må træffes på grundlag af det materiale, der fra de af speciallægen og på hørecentralen foretagne undersøgelser foreligger med hensyn til omfanget af barnets høre-nedsættelse med og uden høreapparat, høre-nedsættelsens årsag og udsigterne til bedring eller forværring suppleret med resultaterne af en skolepsykologisk undersøgelse, der giver oplysning om barnets evner, standpunkt, adfærd, sproglige udvikling, indstilling til skolearbejdet og dets hjemlige forhold samt dets almindelige helbredsforhold. Ud fra disse oplysninger tages der stilling til, om og i hvilket omfang der bør gives barnet *tunghøreundervisning* (mundaflæsning, høretræning, sprogforståelse og talekorrektion), samt om barnet bør forblive i den almindelige klasse, eventuelt med supplerende støtteundervisning, og modtage den nødvendige tunghøreundervisning ved siden af undervisningen i denne, eller om det bør *overflyttes til en tunghøreklasse* eller eventuelt *indberettes til særfor-sorgen*. Om denne sidste mulighed henvises til et særligt afsnit nedenfor.

Som det tidligere er fremhævet, må det gælde som et almindelig princip for specialundervisning, at der ikke foretages et større indgreb i barnets almindelige skolegang end nødvendigt. Dette gælder også her, og det kan yderligere fremhæves, at barnets forbliven blandt almindeligt udviklede kammerater vil kunne virke frem-mende på dets sprog. På den anden side må man ikke undlade at flytte barnet til en specialklasse, såfremt dets forbliven i normalklasse vil betyde en alvorlig belastning for det, og såfremt det ikke dér - eventuelt med supplerende støtteundervisning - vil få rimeligt udbytte af undervisningen.

Specialundervisningens form og indhold.

Specialundervisningen af tunghøre børn omfatter dels en særlig *tunghøreundervisning* i høretræning, mundaflæsning, talekorrektion og sprogforståelse, dels en tilrettelæggelse af barnets undervisning i almindelige skolefag under hensyntagen til dets nedsatte hørelse. I sidste henseende kan der enten være tale om hensyntagen til barnet inden for den almindelige klasse eventuelt suppleret med *støtteundervisning* eller overflytning til en *tunghøreklasse*.

Tunghøreundervisning. Undervisningen i høretræning, mundaflæsning, talekorrektion og sprogforståelse må, som det er omtalt ovenfor, tilrettelægges efter det enkelte barns forhold. Ofte vil det være ønskeligt så hurtigt som muligt at rehabilitere barnet gennem intensivering af denne undervisning, men da den på den anden side stiller ret store krav til det tunghøre barn, bør man i almindelighed begrænse undervisningen til nogle få timer ugentlig. Korte lektioner i talekorrektion vil dog kunne gives daglig.

Undervisningen kan gives i hold på indtil 5 elever; dog kan undervisning i mundaflæsning gives på lidt større hold, medens talekorrektion i almindelighed fordrer enkeltmandsundervisning.

Der kan ikke gives almindelige regler for, hvor lang tid denne undervisning skal fortsætte, idet børnenes evner for mundaflæsning såvel som deres behov for høretræning og talekorrektion m. v. kan variere stærkt. Når barnets optræning er afsluttet, bør det fremdeles holdes under observation og undervisningen genoptages, såfremt der viser sig behov herfor. I almindelighed må man regne med korte, årlige genopfriskningskursus.

Undervisningen må gives af en dertil uddannet lærer. Da det ikke kan forventes, at mindre skolevæsener vil råde over en sådan tunghørelærer, må det forudsættes, at der etableres et kommunalt samarbejde, der muliggør ansættelse af en tunghørelærer, som kan forestå undervisningen af tunghøre børn i flere kommuner.

Som hjælpemidler i denne undervisning bør læreren foruden almindelige undervisningsmidler disponere over en båndoptager samt eventuelt et forstærkerapparat.

Støtteundervisning. Når det tunghøre barn forbliver i den almindelige klasse, bør der ved dets placering i klassen tages hensyn til, at det får de bedste muligheder for at høre såvel som for at aflæse både lærerens og i hvert fald nogle af kammeraternes tale. I en del tilfælde vil det dog være nødvendigt desuden at give barnet en særlig hjælp til at tilegne sig de nye ord og begreber, der dukker op i undervisningen. Dette kan ske gennem en støtteundervisning, som tillige vil understøtte undervisningen i dansk. Såfremt det tunghøre barn må betragtes som læseretarderet, må det have specialundervisning som sådan, men i øvrigt vil den nævnte støtteundervisning kunne gives af en af skolens almindelige lærere, helst barnets dansklærer, på grundlag af tunghørelærerens anvisning.

Støtteundervisningen må i almindelighed være af ret begrænset omfang, som regel kun et par timer om ugen. Hvis barnet har behov for en mere omfattende støtte, bør det som regel overflyttes til en tunghøreklasse.

Børn, hvis evner og interesse berettiger til optagelse i en eksamensafdeling, bør dog have adgang til udvidet støtteundervisning f. eks. i fremmedsprog, hvis dette er nødvendigt for, at de kan få rimeligt udbytte af undervisningen.

Tunghøreklasser. Undervisningen i en tunghøreklasse vil have til formål at give det enkelte barn mulighed for at tilegne sig det samme pensum, som gælder for de almindelige klasser, samtidig med at barnet søges rehabiliteret gennem tunghøreundervisning i overensstemmelse med det ovenfor anførte. Undervisningen i tunghøreklassen tilrettelægges og gennemføres med særlig hensyntagen til de tunghøre børns vanskeligheder og må i vidt omfang gives individuelt. Dette forudsætter, at antallet af elever i klassen er lavt. Elevkvotienten må fastsættes til højst 6-10 elever

afhængigt dels af, hvor tunghøre børn der optages i klassen, dels af, hvor mange år-gange der er samlet i en klasse.

Tunghøreklasserne vil - uden for København - blive placeret på en skole med almindelige klasser, og man vil som regel lade de tunghøre børn deltage i undervisningen f. eks. i de manuelle fag sammen med børn fra almindelige klasser. Denne forbindelse med almindeligt hørende børn vil kunne være til fordel for det tunghøre barns sproglige udvikling. Det vil endvidere være en fordel, at de almindeligt udrustede børn lærer at tage hensyn til deres handicappede kammerater, men såfremt disse fordele skal opnås, og såfremt det skal undgås, at ordningen medfører direkte ulemper for børnene, må lærerne påvirke børnenes indstilling, så klikedannelser eller chikanerier undgås.

Kun i de største kommuner vil der være så mange tunghøre børn, at der kan dannes tunghøreklasser. Det er imidlertid nødvendigt, såfremt folkeskolens opgaver over for de tunghøre børn skal løses, at *ethvert tunghørt barn, der ikke er i stand til at følge undervisningen i den almindelige klasse med rimeligt udbytte, kan finde optagelse i en tunghøreklasse*. Dette kan ske, såfremt der etableres et samarbejde mellem kommunerne enten i form af skoleforbund eller gennem aftaler om, at en kommune opretter en tunghøreklasse, hvori børn fra andre kommuner inden for et passende område kan optages mod betaling. En sådan ordning bør kunne træffes også henover amtsgrænser.

Lejrkursus. Erfaringerne fra de side 31 nævnte lejrkursus viser, at det for tunghøre børn, især dem, der ikke på anden måde kan få den fornødne tunghøreundervisning, er af betydelig værdi på et 14-dages lejrkursus at modtage undervisning i mund-aflæsning, høretræning og talekorrektion, ligesom samværet her med ligestillede kammerater og kontakten med forstående lærerkræfter kan være dem til stor hjælp. Så længe specialundervisningen ikke er fuldt udbygget, bør sådanne kursus derfor ube-

tinget afholdes, og man vil finde det rimeligt, at dette fremtidig sker på undervisningsministeriets initiativ. Erfaringerne tyder endvidere på, at kursus af denne art også har værdi som supplement til en udbygget specialundervisningsordning, især hvor det drejer sig om børn med psykiske eller milieumæssige vanskeligheder.

Afgrænsningen over for særfor sorgen.

Reglerne om særfor sorgen for døve og tunghøre findes i lov nr. 21 af 27. januar 1950, »døve-loven«, der i det væsentlige hviler på arbejdet i socialministeriets døve-kommission, der afgav betænkning i 1949.

Denne del af særfor sorgen er spaltet i en døvefor sorg og en tunghørefor sorg. De institutioner inden for *døvefor sorgen*, der i den foreliggende sammenhæng har interesse, er følgende:

Statens kostskole for døve, København, der er distriktsskole for alle døve børn fra området øst for Storebælt.

Statens skole for svært tunghøre børn, København, der er distriktsskole for svært tunghøre børn fra området øst for Storebælt.

Statens kostskole for døve og svært tunghøre børn i Fredericia, der er distriktsskole for døve og svært tunghøre børn fra Fyn og det sydlige Jylland, og hvortil er knyttet *statens skole for døve og svært tunghøre børn* i Vejle.

Statens skole for døve og svært tunghøre børn i Aalborg, der er distriktsskole for døve og svært tunghøre børn fra det nordlige Jylland.

Statens skole for svært tunghøre børn i Nyborg, der indtil for nylig har virket som landsskole for svært tunghøre børn, men som nu er ved at blive omdannet til en efterskole for børn fra statens skoler for døve og svært tunghøre børn.

Ved siden af disse skoler må nævnes *Statens undersøgelses- og vejlednings klinik*

for døve og tunghøre børn i København, der bl. a. varetager det skolepsykologiske arbejde for døveskolerne.

Inden for *tunghøreforsorgen* findes *statens aflæseskole i København*, der er eks-ternatskole for voksne tunghøre og døvblevne elever fra Storkøbenhavn og *Statens aflæseskole i Fredericia*, der er en kostskole, og som modtager voksne tunghøre og døvblevne, der ikke kan nøjes med lokal pædagogisk behandling.

Forstanderne for de to aflæseskoler fører desuden tilsyn med lokale *tunghørekursus*.

I henhold til døveloven er der dernæst oprettet *hørecentraler* i København, Odense og Århus.

Bortset fra hørecentralerne er det således institutioner under døveforsorgen, der varetager forsorgens opgaver over for børn med hørenedsættelse, medens tunghøreforsorgens skoler kun er for voksne. Dette hænger sammen med, at døveforsorgens område ikke blot omfatter døve, men også »svært tunghøre«. Med hensyn til afgrænsningen af, hvad der herved forstås, henvises til lovens § 3, hvorefter børn, der er døve eller så tunghøre, at de af den grund ikke vil kunne følge undervisningen enten i den almindelige barneskole eller ved folkeskolens specialundervisning, er pligtige at modtage undervisning efter de i døveloven fastsatte bestemmelser.

Denne afgrænsning mellem døveforsorg og tunghøreforsorg er også gældende for forsorgens arbejde for voksne.

Den nævnte bestemmelse om undervisningspligt for døve og svært tunghøre børn indeholder ikke faste kriterier for, hvilke børn der er omfattet af den særlige undervisningspligt.

I undervisningsministeriets cirkulære af 1943 blev det fastsat, at børn, hvis tale eller sprog i væsentlig grad er påvirket af deres høresvagthed, eller hvis høreevne ligger under 0,5 meter for almindelig talestemme, skulle *anmeldes* til særforsorgen. Heri lå ikke, at disse børn alle blev optaget i en af forsorgens skoler, men forsorgen

traf efter modtagen anmeldelse afgørelse af, hvorvidt den kunne godkende en lokal undervisning, der efter de stedlige skolemyndigheders skøn er tilfredsstillende, eller måtte henvisse barnet til særforsorgens institutter.

Denne bestemmelse om, i hvilke tilfælde der skal ske anmeldelse til forsorgen, kan næppe anses for tidssvarende. Som følge af den udvikling, der har fundet sted såvel på det tekniske som på det pædagogiske område, vil det være forsvarligt, at folkeskolen påtager sig undervisning også af børn med sproglige vanskeligheder som følge af tunghørhed, ligesom der ikke kan fastsættes en bestemt grænse for den hørenedsættelse, der motiverer anmeldelse til særforsorgen. En sådan anmeldelse må imidlertid foretages i alle tilfælde, hvor det ud fra en undersøgelse af barnet og på grundlag af en vurdering af folkeskolens muligheder for i det pågældende tilfælde at yde barnet hjælp må erkendes, at folkeskolen ikke er i stand til at yde barnet en sådan undervisning, at alle muligheder for dets rehabilitering udnyttes.

I øvrigt vil anmeldelsespligten i almindelighed ikke blive aktuel, idet spørgsmålet om den rette placering af det tunghøre barn naturligt rejses i forbindelse med undersøgelsen af barnet på hørecentralen, jfr. side 32, og drøftes mellem skole og særforsorg. Man må i det hele tilstræbe en smidig samarbejdsordning mellem folkeskolen og forsorgens organer.

Afgørelsen af, om barnet skal undervises på en af forsorgens skoler eller i folkeskolen, vil ikke være definitiv, men må tages op til revision, så snart barnets udvikling motiverer dette. Det vil ofte være hensigtsmæssigt, forinden afgørelse træffes, at forsøge at undervise barnet et stykke tid det ene sted. Hvis barnet efter at være undervist på en særforsorgsskole udskrives til folkeskolen, vil det undertiden være naturligt, at vedkommende særforsorgsinstitution igennem nogen tid følger barnets udvikling og giver råd med hensyn til dets rette behandling.

Overgangen til erhvervslivet.

Ved skolegangens slutning vil en del af de tunghøre unge stå over for betydelige vanskeligheder. I hvor høj grad dette er tilfældet, og på hvilke områder vanskelighederne gør sig gældende, afhænger naturligvis af hørenedsættelsens omfang og af, i hvor høj grad det er lykkedes skolen at afhjælpe den tunghøres kontaktvanskeligheder. For at imødegå disse vanskeligheder kan der dels være tale om fortsat undervisning under en eller anden form, jfr. nedenfor afsnit A eller om bistand i forbindelse med den unges valg af erhverv, om anvisning af arbejde og om anden rådgivningsbistand, jfr. nedenfor afsnit B.

A. De tunghøre unge, som forlader folkeskolen, har samme behov for adgang til fortsat undervisning som andre unge og bør have samme muligheder for at opnå den. For en del af de tunghøre unge vil det være muligt at følge undervisningen inden for den almindelige ungdomsundervisning i ungdomsskoler, efterskoler, aftenskoler, højskoler og lignende. For andre tunghøre unge vil der være behov for en særlig tilrettelagt undervisning.

I medfør af lov om ungdomsskoler og aftenskoler m. v., jfr. bekendtgørelse af 14. juni 1960 vil der inden for *ungdomsskolen* kunne oprettes hold på mindst 4 elever i gennemsnit, for så vidt det drejer sig om særlige grupper af elever, for hvem undervisning i mindre hold er påkrævet, jfr. lovens § 6, stk. 1. Denne bestemmelse vil kunne finde anvendelse på tunghøre unge, for hvem der på denne måde kan indrettes en særlig ungdomsskoleundervisning. Inden for *aftenskolen*, herunder *aftenhøjskolen*, kan hold med mindst 4 elever i gennemsnit pr. time godkendes, når det drejer sig om »danskundervisning for svaghørende«, jfr. samme lovs § 6, stk. 2.

Blandt de tunghøre unge, der forlader folkeskolen, vil der være en gruppe, hvis forudsætninger for at klare sig i erhvervslivet og at deltage i undervisning og uddan-

nelse er stærkt forringet. Dette gælder i særlig grad, så længe folkeskolens specialundervisning på dette område ikke er fuldt udbygget, men også når der er tale om unge, der i folkeskolen har modtaget en så god hjælp, som kan gives, vil nogle være vanskeligt stillet, især hvis de forlader skolen straks ved undervisningspligtens ophør. Der tænkes her særlig på de tunghøre skolebørn, som må betegnes som grænsetilfælde i forhold til særforborgens klientel. De børn, der omfattes af døvelovens bestemmelser, er undervisningspligtige i 9 år, og de kan herudover fortsætte 1 eventuelt 2 år i efterskolen i Nyborg, hvor der lægges vægt på en erhvervsforberedende og -orienterende undervisning.

De tunghøre unge, der her er tale om, vil dels have behov for en yderligere styrkelse af deres almindelige skolekundskaber og en fortsat undervisning i mundaflæsning, høretræning og talekorrektion, dels savne den modenhed og selvtillid, som ikke mindst på grund af deres handicap er nødvendig, for at de kan klare omstillingen fra skole til erhvervsliv.

En del af disse unge vil det være forsvareligt at placere på *almindelige efterskoler*. Det er ønskeligt, at der på nogle efterskoler tilvejebringes mulighed for at give tunghøre unge en supplerende tunghøreundervisning på små hold eller som enetimer *).

Erfaringerne viser imidlertid, at der for en gruppe af unge er tale om vanskeligheder af en sådan karakter, at der kun kan gives dem den nødvendige støtte, hvis der gives dem en særlig tilrettelagt undervisning i et milieu, der er afstemt efter deres vanskeligheder.

Der er derfor fremsat ønske om opret-

*) Et forsøg i den retning påbegyndes i maj 1961, idet man på Vandel Ungdomsskole vil optage ca. 20 unge tunghøre sammen med skolens øvrige elever. Disse tunghøre vil i visse fag blive placeret på små hold, ligesom der vil blive taget specielt hensyn til dem på anden måde i undervisningen efter anvisning fra statens aflæseskole i Fredericia.

telse af en særlig efterskole for denne gruppe af tunghøre unge, der udgår fra folkeskolen. Der har på Statens aflæseskole i Fredericia forsøgsvis været afholdt et 5-måneders efterskolekursus, og forløbet heraf har bekræftet behovet for og værdien af et sådant efterskoleophold.

Udvalget kan støtte forslaget om oprettelse af en sådan efterskole for de tunghøre unge, der ikke vil få det fornødne udbytte af opholdet på en almindelig efterskole.

Undervisningen bør som på andre efterskoler have elevernes almene opdragelse og uddannelse som formål, men være tilrettelagt med særlig hensyntagen til disse unges behov, og der må lægges vægt på en almen erhvervsforberedende og samfundsorienterende undervisning. Der må i fornødent omfang gives undervisning i de særlige tunghørediscipliner.

I medfør af § 16, stk. 4, i døveloven er socialministeren bemyndiget til - efter indstilling af tunghørenævnet - også for andre tunghøre end de svært tunghøre at lade iværksætte efterskoleundervisning og aftenskolekurser eller højskolekurser. Socialministeriets repræsentant i udvalget har imidlertid tilkendegivet, at man fra socialministeriets side vil anse det for rigtigst, at undervisningen af de unge, der har gennemgået folkeskolen, ordnes så vidt muligt inden for rammerne af det almindelige skolevæsen. Udvalget kan tiltræde dette standpunkt og foreslår derfor, at en skole af den omhandlede karakter søges etableret inden for undervisningsministeriets område. Såfremt der udefra tages initiativ til oprettelsen af en sådan skole, vil der kunne ydes tilskud til etablering og driften efter reglerne i loven om ungdomsskoler og aftenskoler m. v.

Udvalget finder imidlertid, at oprettelsen af en sådan skole ikke bør bero på, at et initiativ udefra tages, og man foreslår derfor, at undervisningsministeriet opretter en skole - senere måske flere - for tunghøre unge, der er udgået fra folkeskolen, men har behov for en særlig tilrettelagt, fortsat undervisning.

B. For de tunghøre unge vil der som regel være særlige hensyn at tage ved valget af erhverv. Der vil allerede i den ørelidelse, der er årsag til hørenedsættelsen, kunne være grund til særlige hensyn. For visse sygdommes vedkommende gælder, at man bør undgå beskæftigelse, der medfører, at den pågældende udsættes for kulde, fugtighed eller træk, og for andre lidelser er det af betydning, at vedkommende ikke udsættes for støj. Derudover vil tunghørheden tale imod beskæftigelser, hvor den tunghøres forringede kontaktmuligheder har betydning. Dette gælder naturligvis især, hvor den ringere hørelse kan give anledning til misforståelser, der kan få særlig ulykkelige følger som f. eks. i sygeplejegeringen, men også hvor kontakt med andre mennesker har et sådant omfang, at den tunghøre til stadighed stilles over for sin ringere formåen i denne henseende.

Ved døvelovens § 18 er det pålagt socialministeren at drage omsorg for, at de fornødne erhvervs- og vejledningskontorer for døve og tunghøre oprettes. I medfør af denne bestemmelse er Erhvervs- og vejledningskontorerne for tunghøre og døvblevne, der viderefører Dansk Tunghøreforenings arbejde på dette område, oprettet. Kontorerne (et i København og et i Fredericia) yder dels erhvervsvejledning såvel til tunghøre unge som til voksne, der på grund af indtrådt høreskade må søge over i et andet arbejde, dels arbejdsanvisning og socialrådgivning. Der er til kontorerne knyttet 3 konsulenter, hvis virkeområde er henholdsvis hovedstaden, øerne øst for Storebælt samt Jylland og øerne vest for Storebælt. Kontorerne ledes af en bestyrelse på 7 medlemmer bl. a. med repræsentation for Dansk Tunghøreforening.

Der består et nøje samarbejde mellem kontoret og Københavns kommunes tunghøreklasser om erhvervsoplysning og erhvervsrådgivning af de tunghøre unge.

Under hensyn til, at erhvervsvejledningen af tunghøre unge ofte frembyder særlige problemer, som fordrer speciel sagskundskab, finder udvalget det hensigts-

mæssigt, at der ved siden af den almindelige erhvervsvejledning fremdeles er mulighed for at henvise de tunghøre unge til de nævnte erhvervs- og vejledningskontorer. Skolen og erhvervsvejlederen må i hvert enkelt tilfælde overveje, om den unges erhvervsproblem er af en sådan karakter, at henvisning til kontoret er ønskelig.

De kuratorer, som af udvalget foreslås knyttet til skolevæsenet og arbejdsanvisningen, jfr. afsnittet side 51 ff. vil i visse tilfælde kunne yde også tunghøre elever bistand, men som oftest vil denne bestå i en henvisning til de nævnte erhvervs- og vejledningskontorer.

E. SVAGTBEGAVEDE BØRN

I skoleåret 1900-1901 oprettedes som ovenfor nævnt i København 3 klasser for svagtbegavede børn. Disse klasser benævntes værneklasser. I de følgende år oprettedes et par nye klasser årlig. Medens disse første klasser oprettedes ved en række forskellige skoler, tilstræbte man derefter en samling af værneklasserne, hvoraf største delen i 1913 placeredes i 2 mindre skolebygninger.

I 1939 ændredes betegnelsen for disse klasser til »hjælpeklasser«, medens de klasser, der hidtil havde været betegnet således, nu kaldtes »repetitionsklasser«.

Pr. 31/12 1959 var antallet af hjælpeklasser i København 106, hvoraf 96 er samlet i 5 selvstændige skoler, medens resten er fordelt på 8 skoler.

Uden for København oprettedes efterhånden i købstæderne værneklasser eller hjælpeklasser. I enkelte byer oprettedes såvel »værneklasser« for de svagtbegavede børn som »hjælpeklasser« for »tungnemme« børn. Allerede før folkeskoleloven af 1937 havde 13 købstæder indrettet en sådan særskilt undervisning af svagtbegavede.

I cirkulæret af 1943 understregedes de svagtbegavede børns behov for specialundervisning stærkt. Det udtaltes, at der sker stor uret over for disse børn, når man ikke sørger for, at der bydes dem en undervisning, der er afpasset efter deres evner, og at der påhviler såvel forældre som lærere et stort ansvar, når de søger at holde sådanne børn fast i de almindelige folkeskoleklasser og ikke sørger for i rette tid at skaffe dem en sådan særlig tilpasset undervisning.

Cirkulæret bestemmer, at klasselæreren skal rejse spørgsmålet om udskillelse af

disse børn til særlig undervisning over for skolens leder, der forelægger sagen for lærerrådet. De børn, der udpeges af lærerrådet, skal underkastes en undersøgelse af skolelægen, for så vidt en sådan findes ved skolen. Barnet bør desuden underkastes en intelligensprøve, der foretages af en dertil uddannet pædagog, f. eks. hjælpeklassernes leder.

Det foreskrives endvidere i cirkulæret, at der skal oprettes hjælpeklasser, hvor det godtgøres, at der ved en kommunes skolevæsen findes mindst 20 børn, der bør overføres til sådanne klasser. Så vidt muligt skal der indrettes en hjælpeklasse for hvert klassetrin, og i sådanne klasser må børnetallet som regel ikke overstige 15 børn pr. klasse. I klasser med flere årgange må børnetallet som regel ikke overstige 10 børn.

Hvor der ikke er pligt til at oprette hjælpeklasser, skal der inden for de almindelige klasser indrettes en særlig undervisning for disse børn, hvorved de i videst mulig omfang får individuel undervisning, ligesom de fritages for undervisning i de fag, som de ikke kan følge, og i disse timer beskæftiges på anden måde.

I de følgende år udbyggedes denne del af specialundervisningen i stadig stigende omfang. I de fleste købstæder oprettedes særlige klasser for svagtbegavede. Disse klasser benævnes nu som oftest hjælpeklasser. Kun i enkelte byer uden for København (Ålborg, Frederiksberg, Gentofte, Kolding, Lyngby-Tårnbæk og Odense) er disse klasser samlet til selvstændige hjælpeskoler.

I landkommunerne var det først i årene efter folkeskoleloven af 1937, og især efter at der ved skoletilsynsloven af 1949 var

ansat »konsulenter for særundervisningen« i amterne, at spørgsmålet om en særlig hjælp til de ringest begavede børn blev taget op. Det er her oftest sket gennem etablering af en supplerende holdundervisning i dansk og som regel tillige i regning. Der er på denne måde givet de fleste af de svagtbegavede børn i landkommunerne en nødvendig støtte, men, som det nedenfor skal omtales, kan *specialundervisningen af de svagtbegavede børn i landkommunerne ikke siges at være fuldt gennemført, så længe der ikke for de ringest udrustede af disse børn er skabt mulighed for overflytning til særlige klasser.*

Ifølge indberetningskortene modtog pr. ³¹/12 1959 ca. 12.000 børn uden for København specialundervisning som svagtbegavede.

I det følgende anvendes begreberne »hjælpekolen« og »hjælpekoleundervisning« som betegnelse for specialundervisning af svagtbegavede børn, hvad enten denne foregår i særlige klasser eller på hold, og hvad enten disse klasser er samlede i en særlig skole eller ej.

Hvilke børn skal have specialundervisning som svagtbegavede?

Folkeskolens specialundervisning for svagtbegavede børn omfatter elever, der er så meget tilbage i evnemæssig udvikling, at de ikke med tilfredsstillende udbytte kan følge undervisningen i de almindelige klasser. Børn, hvis ringe skolestandpunkt skyldes langvarige forsømmelser, sygdom, nedsat syn eller hørelse, talevanskeligheder eller adfærdsvanskeligheder, bør, hvis deres evnemæssige udvikling svarer til det almindelige, ikke henvises til specialundervisning for svagtbegavede. Det samme gælder almindeligt begavede børn med vanskeligheder på et enkelt område, f. eks. børn med læsevanskeligheder (læseretarderede). Med hensyn til placeringen inden for specialundervisningen af børn, hvis vanskeligheder skyldes såvel små evner som andre forhold, f. eks. nedsat syn eller hørelse, henvises til bemærkningerne side 16.

Det svagtbegavede barn har i almindelighed ringe udviklet evne til såvel auditiv som visuel indprægning, det har svært ved at opfatte en sammenhæng og at drage slutninger, ved at abstrahere og arbejde med symboler og ved at huske. Disse forhold vil have præget barnet allerede inden det kommer i skole, således at dets begrebs- og forestillingsverden er snæver og dets sprog dårligt udviklet. Det svagtbegavede barn er jævnlig også tilbage i motorisk udvikling og vil følelsesmæssigt ofte være præget af manglende selvtillid og af en vis ustabilitet. Det arbejder ukoncentreret og med ringe udholdenhed og har svært ved at omstille sig til nye situationer.

Hos det enkelte barn vil disse forhold gøre sig gældende i forskellig grad.

Gennem de prøver, der indgår i en skolepsykologisk undersøgelse, søges barnets evnemæssige forudsætninger klarlagt. Resultatet af prøverne, herunder ikke mindst psykologens iagttagelse af barnet under prøven, bør finde udtryk i en *beskrivelse* af barnet i de nævnte henseender. Udvalget anser det ikke for hensigtsmæssigt, at resultatet af prøverne meddeles i et tal, en intelligenskvotient.

Der kan ikke opstilles en præcist defineret grænse for, hvilke børn der er svagtbegavede; men der må i det enkelte tilfælde anlægges en vurdering af, om barnets evnemæssige udrustning og forhold i øvrigt er sådan, at det må formodes at kunne få udbytte af undervisningen i de almindelige klasser.

En gruppe af børn er så svagt begavede, at de end ikke vil kunne få udbytte af den undervisning, der tilrettelægges inden for hjælpekolen. Såfremt der ikke ved skolevæsenet indrettes særlige skoler for sådanne børn, jfr. nedenfor afsnit G., skal disse børn modtage undervisning/oplæring gennem åndssvageforsorgens institutioner, jvf. lov nr. 192 af 5. juni 1959 om forsorgen for åndssvage og andre særlig svagtbegavede. Men hensyn til afgrænsningen af disse særlig svagtbegavede børn bemærkes:

I *cirkulæret af 26. juni 1943* anførtes

det, at folkeskolens specialundervisning for svagtbegavede børn omfatter børn, der er så tungnemme eller så meget tilbage i udvikling, at de af den grund ikke kan følge folkeskolens undervisning, *men som dog ved en for dem tilrettelagt særlig undervisning kan lære at læse, skrive og regne, for så vidt de ikke på grund af særlige personlige forhold må henvises til særforsorg.* Der er endvidere givet anvisning på ved udskrivningen af skolen i visse tilfælde at anmelde børn, der ikke tidligere er erkendt som åndssvage, til åndssvageforsorgen, idet sådan anmeldelse ubetinget skal ske for alle børn, hvis intelligenskvotient er 70 eller derunder.

Det er således forudsat, at en del svagt-begavede børn kunne forblive i folkeskolen, uanset at det måtte ventes, at de ved udskrivningen af skolen fik behov for forsorg.

I *åndssvageudvalgets betænkning af 1958*, der lå til grund for udarbejdelsen af lovforslaget, bestemmes *åndssvageskolens klientel* således, at der til disse skoler bør henvises åndssvage børn, der ved *en for dem tilpasset undervisning antages at kunne lære at læse, regne og skrive, men som enten ikke kan følge undervisningen i folkeskolens hjælpeklasser, eller som folkeskolen ikke kan klare på grund af adfærdsmæssige vanskeligheder.*

Der anlægges således i cirkulæret af 1943 og ved betænkningen det samme hovedkriterium for deltagelse i undervisningen henholdsvis i folkeskolens specialundervisning for svagtbegavede og i åndssvageforsorgens undervisning, og man kunne heraf fristes til at slutte, at en del af de børn, som i medfør af cirkulæret af 1943 skulle undervises i folkeskolen, ved åndssvage-loven er udskilt til undervisning i åndssvageforsorgens skoler. Forholdet er imidlertid mere kompliceret. Dels er selve angivelsen af grænsen jo ret elastisk, idet det ikke nærmere angives, hvad det vil sige at kunne lære at læse, skrive og regne, dels har der i de mellemliggende år fundet en stærk udvikling sted med hensyn til under-

visningen af de særlig svagtbegavede (de-bile) børn. Der kan herom henvises til åndssvageudvalgets betænkning side 89.

Det, der er sket i tiden mellem cirkulæret af 1943 og åndssvage-loven af 1959, er derfor *ikke en forskydning mellem folkeskolens og åndssvageforsorgens opgaver*, men derimod, at der gennem forbedrede pædagogiske metoder og gennem oprettelse af en række eksternatskoler er skabt bedre muligheder for undervisningen af debile børn. Åndssvage-loven anvender betegnelsen »åndssvage og andre særlig svagt begavede« om den gruppe, der har mulighed for hjælp fra forsorgen. Denne betegnelse indførtes under behandlingen i folketinget af lovforslaget, der anvendte betegnelsen »åndssvage«. I folketingsudvalgets betænkning udtales der herom: »Ved at medtage benævnelsen »andre særlig svagtbegavede« skabes der mulighed for at anvende en anden betegnelse for de personer, som efter populær opfattelse ikke falder under åndssvagegruppen. Der er derimod ikke herved sigtet mod at udvide kredsen af de personer, som åndssvageforsorgen skal kunne yde hjælp.« Heller ikke denne ændring i benævnelsen har altså haft til hensigt at forskyde grænsen mellem forsorgens og folkeskolens undervisning.

Ved afgrænsningen af de børn, der ikke kan undervises inden for folkeskolens specialundervisning for svagtbegavede, kan ikke opstilles faste grænser, men der må her som ved afgrænsningen over for folkeskolens almindelige undervisning foretages en vurdering af, om det pågældende barn er således udrustet, at det kan få rimeligt udbytte af den undervisning, der gives inden for skolen.

Udtagelsen af børn til specialundervisning.

Det påhviler *klasselæreren* at tage initiativet til undersøgelse af et barn med henblik på specialundervisning. Da klasselæreren i almindelighed behøver nogen tids iagttagelse af barnet, forinden han kan afgøre, om en undersøgelse er nødvendig, og

da en del børn efter at være begyndt skolegangen gennemgår en ret stærk udvikling, kan spørgsmålet som regel først rejses henimod slutningen af 1. skoleår. Såfremt det drejer sig om åbenbart svagtbegavede børn, bør henvisning til undersøgelse dog ske så hurtigt som muligt. Det må i det hele anses for nødvendigt, at der fra første færd gives hjælp til de børn, der ikke får tilstrækkeligt udbytte af den almindelige undervisning. Såfremt barnet gennem længere tid stilles over for opgaver, som det ikke kan løse, knækkes dets selvtillid, og dets indstilling til skolearbejdet bliver præget af usikkerhed og modvilje, ligesom den tid, der går, stort set spildes for barnet.

Klasselæreren bør, forinden han foretager indstilling, drøfte barnet med dets øvrige lærere, ligesom han kan støtte sig til gruppeintelligensprøver og standpunktsprøver i dansk og regning. Det må dernæst tillægges afgørende betydning, at klasselæreren, forinden han tager skridt til indstilling, drøfter barnets vanskeligheder med hjemmet.

Indberetning til åndssvageforsorgen.

Som ovenfor omtalt er der ved § 9 i åndssvage-loven indført en særlig *undervisnings- og oplæringspligt for åndssvage børn*.

Ved socialministeriets bekendtgørelse af 8. december 1959, er der fastsat regler om *indberetningspligt* vedrørende åndssvage og andre særlig svagtbegavede.

Efter de deri indeholdte regler påhviler det bl. a. skolemyndigheder, der i deres virksomhed får kendskab til børn, der formodes at være åndssvage, eller hvis tilstand formodes ganske at måtte ligestilles med åndssvaghed, og som skønnes at have behov for de hjælpeforanstaltninger, som forsorgen råder over, jfr. socialministeriets cirkulære af 8. december 1959, at foretage indberetning herom til et af de i bekendtgørelsens § 2 nævnte forsorgscentre. Denne indberetningspligt påhviler enhver skolekommission (i København skoledirektionen), skoleleder (herunder ledere af private skoler), konsulent for særundervisning og

skolepsykolog. Skolelederens indberetningspligt anses for opfyldt, når konsulenten for særundervisning eller skolepsykologen er blevet gjort bekendt med barnets forhold.

Indberetningen skal også foretages af skolekommissionen (i København skoledirektionen) for så vidt angår børn, der på grund af formodet åndssvaghed ikke modtages i skolen ved undervisningspligtens indtræden. Er afgørelsen af spørgsmålet om, hvorvidt et barn kan modtages til undervisning i skolen, udsat midlertidigt, skal indberetning dog først foretages, hvis barnet endnu 1 år efter undervisningspligtens indtræden ikke er modtaget til undervisning i skolen.

Disse indberetninger skal foretages på en af følgende 2 måder:

a. Der kan sendes indberetning til et af de nævnte forsorgscentre efter de almindelige regler i bekendtgørelsens § 2. Denne fremgangsmåde bør anvendes i alle tilfælde, hvor det er klart, at barnet ikke kan følge undervisningen i den almindelige folkeskole eller dennes særlige undervisning for børn med små evner.

b. Der kan rettes henvendelse til en af lederne af vedkommende forsorgscenter (d. v. s. enten overlæge, inspektør, den ledende pædagog eller den ledende sociale medarbejder). En sådan henvendelse bevirker, at barnets forhold vil blive drøftet mellem vedkommende skolemyndighed og en repræsentant fra forsorgen, men der vil - så længe barnet fortsætter skolegangen, eller påbegyndelsen af dets skolegang er udsat midlertidigt - ikke fra forsorgens side blive foretaget videre uden samtykke fra vedkommende skolemyndighed, med mindre forsorgen fra anden side får indberetning om barnet.

Det kan forudses, at det efter disse regler i almindelighed vil blive konsulenterne (skolepsykologerne), der foretager indberetninger af skolebørn til åndssvageforsorgen. Indberetning bør naturligvis først foretages efter grundig undersøgelse af barnet.

I åndssvageudvalgets betænkning anføres

det (side 38), at et barn, der indberettes af en konsulent for særundervisningen, som hovedregel vil kunne optages på åndssvageskolen på grundlag af særundervisningskonsulentens henvisning og uden egentlig forudgående observation. Kun hvor der er begrundet tvivl om barnets åndssvaghed, eller hvor en egentlig observation i øvrigt er motiveret, foranstalles af forsorgen en undersøgelse af barnet.

Åndssvageudvalget var i øvrigt af den opfattelse, at overgang fra folkeskolen til åndssvageskolen måtte kunne ske uden formelle vanskeligheder på samme vis som overførsel til en hjælpeskole, og anbefalede, at nærmere regler herom udformedes efter forhandling med undervisningsministeriet.

Det af folketinget til behandling af forslaget til åndssvage Lov m. v. nedsatte udvalg udtalte i sin den 22. april 1959 afgivne betænkning bl. a.:

»Udvalget forudsætter, at der etableres et nøje samarbejde mellem åndssvageskolen og folkeskolen. Dette vil være særlig nødvendigt i de tilfælde, hvor lokale skolemyndigheder sørger for undervisning af åndssvage og andre særlig svagtbegavede. Udvalget finder det også vigtigt, at der tilvejebringes det bedst mulige samarbejde med konsulenterne for særundervisning.«

I socialministeriets cirkulære af 8. december 1959 om forsorgen for åndssvage og andre særlig svagtbegavede fastslås det (afsnit V.B.I), at afgørelsen af, om et barn hører under åndssvageforsorgen, træffes af forsorgscentrets ledelse med rekurs til bestyrelsen. Det hedder videre i cirkulæret:

»Ved afgørelsen, der træffes efter et konkret skøn i det enkelte tilfælde, må der i første række lægges vægt på barnets tarv, herunder især hvor det vil kunne få størst udbytte af undervisningen og behandlingen.

Ifølge sagens natur vil der jævnlig kunne opstå tvivlsspørgsmål - både med hensyn til et barns tilstand (åndssvaghed) og med hensyn til dets undervisningsbehov. I medfør af socialministeriets bekendtgørelse af 8. december 1959 om indberetningspligten, der er optrykt som bilag 4 til nærværende cirkulære, kan folkeskolen henvis-

et åndssvagt barn til åndssvageskolen. Når en sådan henvisning af et barn har fundet sted, og barnet ikke straks afvises, men optages på åndssvageskolen, vil det normalt af hensyn til barnet være rimeligt at tillade dets skolegang i åndssvageskolen i et år eller til slutningen af et skoleår, medmindre en adækvat anbringelse af barnet kan finde sted før. Princippet er således, at folkeskolen har henvisningsret til åndssvageskolen, der på sin side har en afvisningsret.«

Der er således ikke givet nærmere regler for samarbejdet mellem folkeskolen, herunder konsulenterne for særundervisningen (skolepsykologerne) og åndssvageforsorgen. Nærværende udvalg kan fuldt ud tiltræde det ønskelige i det bedst mulige samarbejde på dette område mellem folkeskolen og forsorgen. Udvalget er med åndssvageudvalget enigt i, at overgang fra folkeskole til åndssvageskole og omvendt bør kunne ske uden større formaliteter. Udvalget er ligeledes enigt med åndssvageudvalget i, at et barn som hovedregel bør kunne optages i åndssvageskole på grundlag af særundervisningskonsulentens (skolepsykologens) henvisning, idet udvalget kan tiltræde, at kriteriet for et barns anbringelse i en sådan skole, som det udtrykkes af åndssvageudvalget (betænkningen side 89) er af psykologisk-pædagogisk natur. Når erfaringen har vist, og en skolepsykologisk undersøgelse har bekræftet, at barnet på grund af ringe begavelse ikke kan få rimeligt udbytte af undervisningen i folkeskolen, og det indberettes til åndssvageforsorgen, bør det kun undtagelsesvis ske, at barnet afvises af åndssvageforsorgen. Udvalget kan i denne forbindelse fuldt ud tiltræde, at et barn, der er optaget på en skole under åndssvageforsorgen, normalt bør fortsætte sin skolegang i denne skole i mindst et år eller til slutningen af et skoleår, uanset om det inden for disse tidsrum skulle vise sig, at barnet ikke hører hjemme på en af åndssvageforsorgens skoler.

Der kan i øvrigt henvises til, at bekendtgørelsen om indberetningspligt åbner mulighed for en drøftelse af barnets forhold mellem skolen og forsorgen, forinden afgørelse om barnets placering træffes, jfr. den

ovenfor under b omtalte indberetningsform. Udvalget finder det ønskeligt, at denne fremgangsmåde anvendes i vidt omfang, ligesom man finder det ønskeligt, at der i forbindelse med disse drøftelser mellem skolen og forsorgen åbnes mulighed for, at barnet modtages til observation på forsorgens skole, inden afgørelse træffes.

Specialundervisningens form.

Da det svagtbegavede barn som regel vil have vanskeligheder ved at følge undervisningen som helhed, vil det for de fleste af disse børn være nødvendigt, at de får specialundervisning i alle fag, d. v. s. overføres til særlige klasser. Sådanne *hjælpeklasser* bør oprettes, såfremt der i en kommune eller et skoleforbundsdistrikt findes 20 svagtbegavede elever, der har behov derfor, således at disse kan fordeles i 2-3 klasser. Der bør imidlertid for ethvert svagtbegavet barn, der har behov derfor, være adgang til optagelse i en hjælpeklasse. Kommuner, der ikke har så mange svagtbegavede elever, at hjælpeklasser kan oprettes, bør derfor træffe aftale med en anden kommune, hvorved kommunens svagtbegavede børn sikres adgang til sådanne klasser. Ved et sådant kommunalt samarbejde bør man i øvrigt sigte på at samle undervisningen af de svagtbegavede børn i et sådant omfang, at der kan oprettes hjælpeklasser for hver årgang. Dette er i særlig grad af betydning for undervisningen i 8. og 9. klasse. Hvor forholdene taler derfor, kan centraliseringen begrænses til at omfatte disse årgange.

Børnetallet i hjælpeklassen må, da undervisningen skal tilrettelægges efter de enkelte børns udvikling, i årgangsdelte klasser ikke overstige 14. I dansk og regning, hvor undervisningen må gives helt individuelt, er dette tal endda for højt. Såfremt der i en sådan hjælpeklasse er mere end 10 børn, vil det være hensigtsmæssigt, at klassen i et vist omfang undervises i 2 hold i disse fag. I hjælpeklasser med mere end én årgang må børnetallet ikke overstige 10. Er der blandt en hjælpeklassens elever børn med

særlig store vanskeligheder i dansk, bør undervisningen i klassen for disse elever suppleres med enkeltmands- eller holdundervisning. Børn i hjælpeklasser, som er tunghøre eller har talevanskeligheder, må have den særlige undervisning, som disse vanskeligheder gør nødvendig.

Som omtalt ovenfor, har undervisningen for svagtbegavede børn i landkommunerne hidtil som regel været givet som supplerende holdundervisning. Der er på denne måde givet disse børn en værdifuld hjælp, men i hvert fald for de udpræget svagtbegavede kan undervisningen under denne form ikke anses for fyldestgørende. Udvalget er i så henseende enigt med konsulenterne for særundervisning i amterne, der i en henvendelse af april 1959 til udvalget (bilag 17) har fremdraget dette forhold. Konsulenterne stillede forslag om oprettelse af amtshjælpe-skoler for de svagest begavede børn. Udvalget vil dog mene, at spørgsmålet om undervisning af disse børn i hjælpeklasser må kunne løses gennem et kommunalt samarbejde. Man skal her pege på muligheden for, at landkommunerne, hvor forholdene taler derfor, samarbejder med den nærmest liggende købstad. Man finder det meget ønskeligt, at købstæderne stiller sig imødekommende over for anmodninger om samarbejde af denne art.

I visse tilfælde vil der dog på grundlag af en skolepsykologisk undersøgelse kunne iværksættes en betryggende undervisning af et svagtbegavet barn uden overflytning til hjælpeklasse. En forudsætning herfor er det, at der inden for den almindelige classes undervisning kan tages særlige hensyn til det svagtbegavede barn, ikke blot derved, at man accepterer ringere præstationer af dette barn, men således at der drages omsorg for, at det får en efter dets forudsætninger afpasset undervisning. I meget små klasser vil en sådan undervisning kunne gennemføres ved hjælp af *særligt materiale*. Dette gælder, såfremt der i 4-7 klassede skoler ikke findes mere end 14 elever i den pågældende klasse og i 2-3 klassede skoler ikke over 10 elever. I andre

tilfælde vil det være nødvendigt at supplere barnets undervisning med *holdundervisning* nogle timer ugentlig. Man bør tilstræbe at oprette hold, hvor 4 elever får 4-6 timers ugentlig undervisning. Så vidt muligt bør holdundervisningen ligge inden for barnets almindelige skoletid, men hvor dette ikke er muligt, helst forud for denne.

Hvor der på denne måde gives supplerende undervisning i dansk eller regning, er det nødvendigt, at den lærer, der giver denne undervisning, nøje samarbejder med klassens lærer i vedkommende fag.

Endelig skal man pege på, at den nødvendige specialundervisning vil kunne gives under den form, at barnets undervisning i dansk og regning *fuldt ud* gives som specialundervisning, medens barnet i øvrigt følger klassens almindelige undervisning. Denne form kan praktiseres på den måde, at en lærer er til rådighed i et fast undervisningslokale, hvortil de pågældende børn går i deres dansk- og regnetimer. Undervisning i en sådan klasse med skiftende elever bør højst gives til 10 elever ad gangen. Fremgangsmåden forudsætter, at skolen er af en vis størrelse. Også her er et samarbejde mellem barnets lærere påkrævet, og der må sigtes på hel eller delvis tilbagevenden til klassens undervisning i dansk eller regning.

Specialundervisningens indhold.

Specialundervisningen af svagtbegavede børn kan på grund af disses ringe evnemæssige udvikling ikke tilrettelægges på grundlag af de læseplaner, der gælder for undervisningen i de almindelige klasser. Udvalget har derfor udarbejdet et forslag til *læseplan for hjælpeskolen*, der kan tjene som grundlag for udarbejdelse af læseplaner for de enkelte kommuner (bilag 1). Læseplaner for hjælpeskolen må i særlig grad opfattes som en vejledning for læreren, idet undervisningens stof og metode må afpasses efter børnenes forudsætninger og egenart. Man må bestandig have for øje, at det enkelte barn kun stilles over for

opgaver, som det har mulighed for at magte. I fagene dansk og regning vil individuel undervisning i udstrakt grad være nødvendig, således at man bliver i stand til at afpasse opgaverne efter hver enkelt barns begavelsesgrad, standpunkt og arbejdstempo.

Det udarbejdede forslag til *normaltimeplan for hjælpeskolen* adskiller sig fra normaltimeplanen for den almindelige skole dels derved, at den indeholder et *større ugentligt timetal* end den øvrige skoles plan, dels derved at *timetallet for drenge og piger er forskelligt i 4., 6. og 7. klasse*. Det første forhold beror på, at hjælpeskolens børn behøver længere tid til indlæring, samt på, at der i mindre omfang end for andre børn er tale om hjemmearbejde. Desuden vil hjemmene ofte være interesseret i, at disse børn er beskæftiget på skolen så længe som muligt. Endelig kan fagplanens stærkt manuelle islæt have rekreativ karakter.

Når udvalget foreslår, at der opstilles en plan med et mindre ugentligt timetal for drenge end for piger på nogle klassetrin, er grunden hertil at søge i den store betydning, det har for hjælpeskolens piger, at der gives dem en grundig oplæring i håndgerning og husgerning med henblik på deres senere beskæftigelse såvel som husmødre som i erhvervslivet. Denne undervisning kræver, når pigernes begrænsede evner tages i betragtning, et betydeligt ugentligt timetal. En undervisning af drengene i faget sløjd skal ikke nødvendigvis udstrækkes over et tilsvarende timetal, og herved fremkommer den omtalte forskel i det samlede timetal.

Hvor specialundervisningen ikke gives i særlige klasser, men som *holdundervisning*, omfatter den i almindelighed *dansk og regning*, som foruden at være skolens centrale fag også er fag, der i særlig grad volder det svagtbegavede barn vanskeligheder. I holdundervisningen kan dog også indgå samtaler til støtte for skolens øvrige fag. Undervisningen bør tilrettelægges på grundlag af de anvisninger, der gives i forslaget til læseplan for hjælpeskolen, med de modifikationer, der følger af det lavere ugent-

lige timetal, og af, at der må tages hensyn til det forhold, at barnet samtidig helt eller delvis følger klassens almindelige undervisning i disse fag.

I 6. og 7. klasse vil det som regel være en betingelse for, at børn, der som svagtbegavede modtager specialundervisning på hold, kan deltage i klassens undervisning i det første *fremmedsprog*, at de også her får en særlig hjælp. For en del svagtbegavede børn vil det selv med en sådan hjælp ikke være muligt at få udbytte af klassens undervisning i fremmedsprog. Sådanne børn bør fritages for denne undervisning, men i stedet have mulighed for som led i holdundervisningen at gennemføre et kort kursus i engelsk eller tysk i overensstemmelse med de retningslinier, der er givet i afsnittet om fremmedsprog i forslaget til læseplan for hjælpeskolen.

Læseplansforslaget omfatter 2.-9. *klassetrin* og forudsætter således, at hjælpeskolens børn går i skole to år ud over den undervisningspligtige alder. Det må anses for meget ønskeligt, at disse børn, som er sent udviklede og ved undervisningspligtens ophør gennemgående umodne og dårligt rustede til overgangen til erhvervslivet, fortsætter skolegangen i disse to år. Udvalget går ud fra, at kommunerne i medfør af folkeskolelovens § 3 sammenholdt med § 2, stk. 2 er forpligtet til at sørge for specialundervisning af disse børn i et 8. skoleår, og det må anses for særdeles ønskeligt, at der derudover tilbydes de svagtbegavede børn undervisning i et 9. skoleår. Undervisningen i dette 9. skoleår bør, som der nedenfor side 58 f. f. gives nærmere redegørelse for, have en erhvervsforberedende og -optrænenende karakter.

Det bemærkes, at udvalget ikke stiller forslag om, at der etableres en forlænget undervisningspligt for hjælpeskolens børn. Det er ganske vist som nævnt meget påkrævet, at disse børns skolegang forlænges ud over det 7. skoleår, men man finder det ikke hensigtsmæssigt, at der for disse børn gælder en særlig, længere undervisningspligt. Tilslutningen til undervisningen i en

8. og 9. klasse må opnås ved, at der tilbydes en undervisning, som af de unge og deres forældre accepteres som en gavnlig og nødvendig forberedelse til erhvervslivet.

Specialundervisningens ophør.

Som regel må man regne med, at det svagtbegavede barn skal have specialundervisning gennem hele sin skoletid; men for nogle børns vedkommende viser det sig, at deres standpunkt gennem en undervisning, der er tilrettelagt under hensyntagen til barnets forudsætninger og ikke stiller det over for opgaver, det ikke magter, kan forbedres i en sådan grad, at tilbagevenden til almindelig undervisning kan ske. På den anden side kan det også vise sig, at specialundervisningen ikke giver de ønskede resultater, og der må da søges gennemført andre foranstaltninger, eventuelt overflytning til anden specialundervisning eller til forsorgens skoler. Børnenes standpunkt må derfor jævnlig kontrolleres ved hjælp af standardiserede prøver, og på grundlag af prøveresultaterne bør spørgsmålet om specialundervisningens ophør eller ændring tages op.

Såfremt specialundervisningen har været givet som supplerende holdundervisning, må man ved afgørelsen af, om specialundervisningen kan ophøre, tage hensyn ikke blot til barnets standpunkt, men også til det almindelige standpunkt i klassen og dennes arbejdsform. Man bør som regel ikke bringe sådan specialundervisning til ophør, med mindre man kan påregne, at barnet vil kunne klare sig således i klassen, at det ikke senere får behov for specialundervisning.

Hvis barnet har været overflyttet til en hjælpeklasse, må man i endnu højere grad være sikker på, at fornyet overflytning til specialundervisning ikke bliver nødvendig. Man må også her tage den modtagende classes standpunkt og arbejdsform i betragtning, og det vil ofte være hensigtsmæssigt, at barnet flyttes til en klasse, der ligger et trin under det for dets alder normale.

OVERGANGEN TIL ERHVERVSLIVET

Når svagtbegavede unge forlader skolen, opstår en række problemer i forbindelse med deres placering i og tilpasning til erhvervslivet. En række forhold medvirker hertil:

De unge svagtbegavede er *i ringe grad rustet* til denne overgang. Deres evnemæssige udvikling er som hos børn, der er 2-4 år yngre, og deres åndelige udvikling, interessesfære og begrebs- og ordforråd svarer hertil. Deres evne til at beherske en ny situation og til selvstændigt at løse nye problemer er ringe.

Deres *skolekundskaber* vil, trods den særligt tilrettelagte undervisning, oftest være ringere end deres jævnaldrendes, og den omstændighed, at hjælpeskolens elever i deres skoletid har været i *et særligt milieu*, hvor der er taget hensyn til deres vanskeligheder, hvor de ikke er blevet stillet over for opgaver, de ikke kan løse, og hvor der i det hele er stillet moderate krav til dem, gør overgangen til det almindelige arbejdsliv særlig brat for disse elever.

Hertil kommer, at svagtbegavede ofte kommer fra *hjem*, som ikke kan yde dem så god støtte, som andre unge får hjemmefra, og hvis forståelse for den svagtbegavedes vanskeligheder er ringe. Dette fører i en del tilfælde, særlig hvor hjemmene er økonomisk dårligt stillede, til, at barnet tages ud af skolen så tidligt som muligt, og man er derfor vidne til, at de bedst udrustede børn bliver i skolen til deres 18.-19. år, medens de svageste - hjælpeskolens elever - ofte udskrives, så snart de er fyldt 14.

Vanskelighederne viser sig allerede ved *valget af erhverv*. Den svagtbegavede har ringe forudsætninger for selv at skaffe sig de fornødne oplysninger om erhvervsmulighederne og ringe evne til at vurdere sine muligheder for at opfylde de krav, det enkelte erhverv stiller. Ofte har den unge kun ringe støtte i denne henseende fra hjemmet.

Når der skal vælges erhverv for en svagtbegavet ung, er det uden videre klart, at

en række erhverv er udelukket, fordi de stiller for store intellektuelle krav. Den svagtbegavede vil være henvist til fag, hvor hovedvægten ligger på det manuelle. Særlige vanskeligheder får derfor de svagtbegavede, som også helbredsmæssigt er ringe udrustede. De kan ikke i tilsvarende grad som de almindeligt eller velbegavede unddrage sig følgerne af legemlige småskavanker, af en sart konstitution eller ringe legemlig styrke ved at vælge f. eks. kontorarbejde eller videregående boglig uddannelse. Der må endvidere tages hensyn til den svagtbegavedes ringe evne til at møde nye situationer og løse opståede problemer på egen hånd. I øvrigt er det vanskeligt at opstille generelle retningslinier for den svagtbegavedes erhvervsvalg end-sige påpege bestemte erhverv som særligt egnede for svagtbegavede, idet det gælder for dem som for andre unge, at deres anlæg og muligheder er yderst forskellige. Man kan derimod påpege, at det er særlig vigtigt, at den svagtbegavede finder et erhverv, som han er i stand til at bestride. Hvis den svagtbegavede efter sit nederlag i skolen også udsættes for nederlag i arbejdslivet, vil hans selvtilid reduceres, og der vil opstå yderligere vanskeligheder for hans tilpasning til arbejdslivet.

Tilpasningen til *livet på arbejdspladsen* vil ofte være vanskelig for den svagtbegavede. Han stilles her over for nye situationer, hvor han sjældent direkte kan anvende den viden og erfaring om adfærd og arbejdsmåde, han har samlet i skolen. Hans umodenhed gør det svært for ham at omgås arbejdskammerater på lige fod, og hvis hertil kommer svigtende evne til at honorere arbejdets krav, kan hans adfærd blive præget af manglende stabilitet og ligevægt og måske af aggressivitet.

Indlæringen af arbejdet er som regel det vanskeligste for de svagtbegavede, idet de hæmmes af deres udtalt mindre evne til at forstå og indprente sig en forklaring. Det er på dette område, at deres største vanske-

lighed ligger. De skal have en forklaring delt op i flere afsnit, og indøvelsen kræver længere tid. Forstående arbejdsledere, der har fået oplysning om den unges vanskeligheder, vil ikke sjældent kunne oplære den unge til en fuldt normal arbejdsydelse, men i mange virksomheder har man kun afsat en bestemt tid til optræning af ikke-faglært arbejdskraft, og dette fører ofte til den unge svagtbegavede piges eller drengs afskedigelse.

Ved et stigende antal funktioner inden for produktionen stilles der krav om en mere eller mindre omfattende *uddannelse* af personalet. Hvis sådanne uddannelser får et stærkt teoretisk præg eller i øvrigt tilrettelægges på en måde, der stiller for store intellektuelle krav, vil denne udvikling føre til, at de områder inden for erhvervslivet, som står åbne for de svagtbegavede, bliver færre og færre.

De svagtbegavedes særlige vanskeligheder i forbindelse med overgangen til erhvervslivet har gennem årene ofte været fremdraget af skolefolk, og det er betegnende, at hjælpeskolelærere dannede »Foreningen af 1915«, der arbejder for de unge svagtbegavede, flere år før de sluttede sig sammen i en pædagogisk forening. Denne forenings virksomhed, der særlig har bestået i driften af optræningsværksteder samt erhvervsvejledning, arbejdsanvisning og almindelig rådgivning af københavnske hjælpeskoleelever, omtales nærmere nedenfor i afsnittet om kuratorvirksomhed. Tilsvarende foreninger er bl. a. oprettet i *Århus* og *Randers*.

Også fra anden side har der været vist interesse for løsningen af disse problemer. Således har f. eks. amtsarbejdsanvisningskontoret i *Odense* gennem sin afdeling for erhvervshæmmede gjort en betydelig indsats for at placere de svagtbegavede på hensigtsmæssig måde i erhvervslivet.

I *ungdomskommissionens* betænkning »Den tilpasnings vanskelige ungdom« er også spørgsmålet om de svagtbegavedes vanskeligheder taget op, jfr. betænkningens 4. del. Der stilles her bl. a. forslag om ind-

førelse af en kuratorordning. Dette forslag er imidlertid ikke realiseret. Det af socialministeriet i 1954 nedsatte udvalg vedrørende den nævnte betænkning optog forslaget til overvejelse, og spørgsmålet har været genstand for drøftelse mellem nævnte udvalg og et underudvalg af nærværende udvalg, jfr. udvalgets betænkning side 59 f. og nedenfor side 57 f.

Spørgsmålet om overgangen fra skolen til erhvervslivet har som bekendt været genstand for megen opmærksomhed i de senere år, og dette har sat sig spor i lovgivningen. Ved lov nr. 86 af 31. marts 1953 er oprettet en offentlig *erhvervsvejledning*, der er knyttet til de offentlige arbejdsanvisningskontorer, men udøves i samarbejde med skolerne. Ved *ændringen af folkeskoleloven* ved lov nr. 163 af 7. juni 1958 er der skabt grundlag for en undervisning i folkeskolens ældste klasser, der tager sigte på at forberede elevernes overgang til erhvervslivet. Ved ændringen af loven om ungdomsundervisning m. v. ved lov nr. 234 af 10. juni 1960 er på tilsvarende måde skabt muligheder for en erhvervsbetonet undervisning i *ungdomsskoler m. v.*

Herved er imidlertid de svagtbegavedes særlige problemer ikke løst. For det første er det nødvendigt, at erhvervsvejledningen og den erhvervsforberedende undervisning i folkeskolen, ungdomsskolen m. v., når det gælder svagtbegavede elever, udformes under hensyntagen til disse elevers særlige forudsætninger og behov, jfr. nedenfor side 58 ff. og side 64.

Dernæst er det udvalgets opfattelse som nærmere begrundet straks nedenfor, at det er nødvendigt gennem en udbygning af skolevæsenet og arbejdsanvisningen at tilvejebringe en kuratorordning til støtte for de svagtbegavede i de vanskelige ungdomsår.

Endelig er det udvalgets opfattelse, at det er ønskeligt og muligt under den faglige uddannelse og andre uddannelsesordninger inden for erhvervslivet i et vist omfang at tage særlige hensyn og give særlig hjælp til de svagtbegavede. Dette spørgsmål omtales side 65 f.

Kuratorvirksomhed.

Hjælpeskolens lærere har gennem årene haft nedslående erfaringer med hensyn til de svagtbegavede unges tilværelse, efter at disse har forladt skolen. Medens der i skolen har været indrettet en særlig for dem afpasset undervisning, stilles disse unge, hvis udvikling ofte svarer til 10-12 åriges, nu over for store problemer, som for de fleste overstiger, hvad de kan magte. Resultatet er i mange tilfælde arbejdsløshed eller ustabile arbejdsforhold og som regel fattigdom og slette boligforhold, der kan føre til kriminalitet og prostitution. Ikke sjældent har åndssvageforsorgen eller børne- og ungdomsforsorgen hurtigt måtte tage sig af disse unge.

Disse erfaringer førte i København til dannelse af »Foreningen af 1915«, som i de første år oprettede vaskerier, hvor svagtbegavede unge piger blev beskæftiget, og senere børstenbinderier, et væveri og andre værksteder. Foreningens virksomhed er gennem årene blevet tilpasset de skiftende tiders behov. I de sidste årtier har hovedvægten hvilet på en erhvervsvejledning og rådgivende virksomhed, som i vanskelige tilfælde for drengenes vedkommende har kunnet kombineres med optræning på foreningens skomagerværksted på Kastрупvej. Desuden har foreningen drevet et ét-årigt husholdningskursus samt fritidsklubber på hver af de københavnske hjælpeskoler.

Foreningen foranlediger, at alle udgående hjælpekoleelever prøves på Psykoteknisk Institut.

Foreningens arbejde er i øvrigt baseret på den »kuratorvirksomhed«, som københavnske hjælpekolelærere i en årrække har påtaget sig. Disse kuratorer aflægger besøg i de udgående elevers hjem, første gang kort før udskrivningen af skolen og derefter med ca. 1 års mellemrum. Kuratorerne giver hjemmet oplysning om den hjælp, som foreningen kan yde, og tilvejebringer samtidig de nødvendige oplysninger om den unges forhold, hjemmets økonomi m. v. Kuratorernes indberetning til

foreningens sekretærer danner grundlaget for foreningens videre arbejde til støtte for vedkommende unge. Såfremt der foreligger vanskeligheder, som kurator ikke umiddelbart kan afhjælpe, træder på grundlag af kurators indberetning *foreningens sekretærer* i virksomhed.

Der er til foreningen knyttet en sekretær, der er socialrådgiver og ansat ved Psykoteknisk Institut, og som særlig tager sig af pigerne, og en sekretær, der er læreruddannet og cand. psych., og som særlig tager sig af drengene. Endvidere er en socialrådgiver, der i øvrigt er ansat ved centralarbejdsanvisningskontoret, knyttet til sekretariatet. Sekretærene virker som erhvervsvejledere for de unge, men bistår dem desuden med rådgivning og bistand i det omfang, det i det enkelte tilfælde er nødvendigt. En del unge kan straks henvises til Centralarbejdsanvisningskontoret eller til selv at søge plads, idet der eventuelt gøres opmærksom på særlige områder eller en bestemt virksomhed. En meget stor del må dog hjælpes mere direkte ved, at sekretæren selv taler med arbejdsgiveren. Det gælder om mange af disse unge, at de har sværere ved at skaffe sig arbejde end ved at bestride det. Man søger derfor at lære den unge at skaffe sig arbejde, men der må ofte hjælpes flere gange, og det kan også være nødvendigt at optræde formidlende på arbejdspladsen. Sekretæren kan sjældent betragte en sag som afsluttet, selv om der er skaffet et arbejde. Det sker, at man må træde rådgivende til ved administrering af ugelønnen; hvis pladsen skal bevares, må den unges arbejdstøj, cykel m. v. holdes vedlige, og betaling af skat og sygekasse må ikke præsenteres arbejdsgiveren. Det er heldigvis muligt i mange tilfælde at få arbejdslederen til at interessere sig for en svagtbegavet ung; men for at bevare denne interesse må sekretæren holde sig i kontakt med arbejdslederen med visse mellemrum.

Man vil dog ikke fra foreningens side skjule, at det kan ske, at en ung pige eller

dreng bliver genstand for dårlig økonomisk eller arbejdsmæssig behandling. Det er heller ikke ualmindeligt, at slægtninge, bekendte eller arbejdskammerater ved lån eller urimelig betaling for husly udnytter den unge eller overtaler dem til uheldige afbetalingskøb. Der er også tilfælde, hvor pengene klattes væk, så der ikke bliver penge til ordentligt tøj, hvad der kan bringe den unge i miskredit på arbejdspladsen og hindre en ny ansættelse. Det understreges derfor, at det er til stor hjælp, at sekretæren har mulighed for i enkelte tilfælde *straks* f. eks. at kunne forsyne en pige med kittel eller en dreng med arbejdstøj, træsko, køjesæk eller lignende. Det må erindres, at i det arbejdsområde, der her er tale om, skal pladsen i de fleste tilfælde tiltrædes med det samme, og der er ikke tid til at søge hjælp på socialkontoret.

Det er foreningens erfaring, at det gennem en sådan bistand er muligt at placere de fleste af disse unge i en beskæftigelse, som den pågældende magter. Enkelte af hjælpeskolens elever er dog så ringe udrustet, at det ikke er muligt uden forudgående optræning og stabilisering at finde egnet arbejde til dem. Til dette formål er *skomagerværkstedet* oprettet. Opholdets varighed afhænger af den enkeltes behov, og har i de senere år gennemsnitlig været på 8 måneder. Det er lykkedes at skaffe næsten alle de unge, der har været optaget på værkstedet, varig beskæftigelse.

Foreningen af 1915 gennemførte i årene 1942-44 en *undersøgelse* af de svagtbegavede, der er født i årene 1900-07 og udgået af københavnske hjælpeskoler, og som på undersøgelsestidspunktet boede i København. Der er redegjort for denne undersøgelse bl. a. i tidsskriftet »Hjælpe-skolen« 1946 og i ungdomskommissionens betænkning »Den tilpasningsvanskelige ungdom« side 176 f. f. Af denne undersøgelse, hvis resultater stemte overens med de almindelige erfaringer, som var gjort i foreningens arbejde, fremgik det bl. a., at de svagtbegavede gennemgående havde dårlige boligforhold, at 70 pct. af de tidligere

hjelpekoleelever var ufaglærte og ikke havde fået nogen uddannelse, der kunne støtte dem i deres erhverv, at kun 37 pct. af de af undersøgelsen omfattede svagtbegavede havde opnået en indtægt, der lå på eller over minimumsgrænsen for en forsørger, og at de svagtbegavede i ringere udstrækning end andre havde indgået ægteskab.

I Århus er oprettet en tilsvarende forening »*Århusforeningen af 1944*«. Denne forenings kurator har fast kontortid på arbejdsanvisningskontoret, men aflægger desuden regelmæssige hjemmebesøg. Foreningen har oprettet aftenskolekursus i husgerning, dansk, regning og sløjd, ligesom der gives elever, der går på teknisk skole en særlig »lektiehjælp«.

I Randers er oprettet »*Randersforeningen af 1953*«, der ligeledes har ansat kuratorer og derudover har oprettet aftenskolekursus i husgerning, sløjd, kjolesyning samt dansk og regning. Foreningen har endvidere medvirket ved anbringelsen af svagtbegavede piger på en efterskole.

Disse foreningers virksomhed hviler i alle tilfælde på et nøje samarbejde med skolevæsenet, arbejdsanvisningen og andre interesserede institutioner. Et lignende samarbejde, men uden foreningsdannelse er i *andre byer* etableret med henblik på at yde de svagtbegavede elever støtte ved overgangen til erhvervslivet.

Ungdomskommissionen. I ungdomskommissionens betænkning »Den tilpasningsvanskelige ungdom« redegøres der i 4. del side 171 f. f. for tilpasningsvanskeligheder på grund af nedsat intelligens. I dette afsnit beskæftiger kommissionen sig bl. a. med skolevæsenets undervisning af de svagtbegavede børn og med de svagtbegavede unges tilpasning til erhvervslivet. Betænkningen indeholder bl. a. en redegørelse for Foreningen af 1915's arbejde og for erfaringer fra udlandet om disse spørgsmål. Ungdomskommissionen supplerede dernæst den af Foreningen af 1915 foretagne undersøgelse angående tidligere hjælpeskoleelevers skæbne med en tilsvarende *efter-*

undersøgelse af tidligere hjælpeskoleelever i Odense. Denne undersøgelse omfattede 105 hjælpeskoleelever født i årene 1910-22. Resultatet af undersøgelsen var i hovedtrækkene overensstemmende med resultatet af Foreningen af 1915's undersøgelse. Med hensyn til enkeltheder henvises til kommissionsbetænkningen side 179 f. og side 319 f. f.

Ungdomskommissionen konkluderede sine overvejelser i det hovedsynspunkt, at man ikke anså det for påkrævet at oprette en særlig forsorg for de svagtbegavede, hvorimod man anså det for hensigtsmæssigt, at de *bestående institutioners arbejde til fordel for denne gruppe intensiveredes eller udvidedes*. Med hensyn til *skolevæsenets* opgaver i denne henseende stillede kommissionen ved siden af et forslag om oprettelse af et frivilligt ekstra skoleår, der lagde vægt på tilpasning til erhvervslivet, forslag om ansættelse ved folkeskolens specialundervisning af rådgivere, som man foreslog at benævne *kuratorer*. Deres opgave skulle være at være forældrene behjælpelige med opdragelsesmæssige spørgsmål og at sætte de unge svagtbegavede i forbindelse med de offentlige eller private institutioner, der kan være til gavn for dem.

Ungdomskommissionen anså det for en af kurators vigtigste opgaver at bringe den svagtbegavede i kontakt med arbejdsanvisningens erhvervsvejledning og pladsanvisning og især sørge for, at denne kontakt bevaredes. I det omfang, disse kontorer ikke kunne yde tilstrækkelig hjælp, måtte rådgiveren træde i direkte forbindelse med arbejdsgiveren.

Den 8. juni 1954 nedsatte *socialministeriet* et udvalg med den opgave efter nærmere gennemgang af ungdomskommissionens betænkning om den tilpasningsvanskelige ungdom at fremkomme med forslag om, hvilke af de i betænkningen fremsatte forslag der kan og bør søges gennemført. Dette udvalgs overvejelser angående forslaget om kuratorvirksomhed omtales side 57 f.

Udvalgets overvejelser. Udvalget har ind-

ledningsvis overvejet, om det ville være rigtigt, at iværksætte en *fornyset undersøgelse* af forholdene omkring de svagtbegavedes placering i erhvervslivet. Man måtte herved tage i betragtning, at den undersøgelse, som blev foretaget af Foreningen af 1915, vedrørte hjælpeskoleelever, der forlod skolen under og umiddelbart efter den første verdenskrig. Den af ungdomskommissionen foranstaltede Odense-undersøgelse omfatter tidligere hjælpeskoleelever, der er udskrevet senest i 1937. Den viser imidlertid i det væsentlige de samme forhold som den ældre undersøgelse.

Da der såvel blandt hjælpeskolens folk og inden for de foreninger, der har haft som opgave at hjælpe de svagtbegavede, som i arbejdsanvisningen, åndssvageforsorgen og andre institutioner, der kommer i berøring med de svagtbegavede, er *enighed om, at en særlig bistand er nødvendig til støtte for de svagtbegavedes overgang til erhvervslivet*, har udvalget ikke fundet det fornødent at iværksætte yderligere undersøgelser som støtte for det nedenfor stillede forslag om en kuratorordning. Det kan yderligere anføres, at tilsvarende ordninger er oprettet i adskillige *andre lande*.

Det kunne måske tænkes indvendt mod forslaget, at der netop i de senere år er iværksat foranstaltninger til støtte for de unges overgang til erhvervslivet bl. a. ved oprettelsen af den offentlige erhvervsvejledning, ligesom der er iværksat særlige foranstaltninger til støtte for erhvervshæmmede. Disse foranstaltninger skulle gøre behovet for en kuratorordning mindre.

Ungdomskommissionen var bekendt med, at en erhvervsvejledningsordning og særlige foranstaltninger for erhvervshæmmede tænkte gennemført, men anså dog en kuratorordning for påkrævet. Heri må nærværende udvalg være enigt. Forholdet er jo det, at den hjælp og vejledning, der skal ydes de svagtbegavede, må gives *med de unges tillid til og fortrolighed med skolen som grundlag*. Man risikerer ellers, at hjælpen ikke når de unge, før det er for sent. Hjælpen må dernæst ydes af folk, der er

fortrolige med at omgås svagtbegavede, d. v. s. som kender deres problemer, forstår deres tankegang og kan udtrykke sig, så disse unge kan forstå det.

Man kunne yderligere stille det spørgsmål, om de forslag, der i det følgende stilles om en særlig erhvervsoptrænet undervisning, om en særlig tilrettelagt erhvervsvejledning og om mulighed for lempelser ved lærlingeuddannelsen m. v., ikke kan gøre en kuratorordning overflødig. Som det vil fremgå af det nedenfor anførte, er kuratorordningen tværtimod en *nødvendig forudsætning for, at de stillede forslag kan gennemføres*. Kurator skal således virke som vejleder for skolerne ved tilrettelæggelsen af erhvervsbetonet undervisning, erhvervspraktik m. v., ligesom han bør overtage den individuelle erhvervsvejledning for hjælpeskolens elever. De stillede forslag skulle vel betyde, at de svagtbegavede unge står bedre rustet ved overgang til erhvervslivet, men i hvert fald en del af dem vil fremdeles have personlig bistand behov.

Udvalget har derfor ment, at den argumentation, der er fremført af ungdomskommissionen for oprettelsen af kuratorstillinger, stadig har vægt. Udvalget kan endvidere tiltræde ungdomskommissionens hovedsynspunkt, hvorefter hjælpen til svagtbegavede unge ikke bør gives gennem en særlig institution, men ved en udbygning af de bestående institutioners arbejde for denne gruppe. Ungdomskommissionen foreslog kuratorerne knyttet til folkeskolens specialundervisning. Nærværende udvalg er enig i, at kuratorerne, der skal virke som skolens konsulenter, og hvis arbejde for de svagtbegavede må begynde, allerede medens disse går i skole, bør ansættes som *skolens* medarbejdere. Herved opnås tillige, at den tilknytning og tillid til skolen, som den svagtbegavede og hans forældre føler, overføres til kurator.

Da en væsentlig del af kurators arbejde består i at virke som erhvervsvejleder for disse unge, og da det er ønskeligt, at kurator tildels på egen hånd kan anvise den svagtbegavede unge arbejde, foreslår ud-

valget i overensstemmelse med den gældende almindelige ordning med hensyn til erhvervsvejledning og arbejdsanvisning, at kurator tillige ansættes ved vedkommende *arbejdsanvisningskontor*.

Udvalget er opmærksom på, at der gennem oprettelsen af revalideringscentre i medfør af *lov nr. 170 af 29. april 1960 om revalidering* tilvejebringes nye muligheder for støtte til erhvervshæmmede, som også vil kunne få betydning for svagtbegavede. Det må forventes, at kuratorerne i betydeligt omfang vil få samarbejde med disse centre.

Udvalget har fra socialministeriets revalideringskontor modtaget et forslag om, at kuratorerne knyttes til de organer, der i medfør af § 14, stk. 3 i revalideringsloven varetager erhvervsvejledning og arbejdsanvisning for erhvervshæmmede, det vil sige foruden til den offentlige arbejdsanvisning også til revalideringscentrene. Udvalget forudser som nævnt et samarbejde med revalideringscentrene, men man kan ikke anse en yderligere komplikation af kuratorernes ansættelsesforhold for hensigtsmæssig. Man skal herved bemærke, at man ikke finder det rimeligt i almindelighed at se den erhvervsorientering, individuelle erhvervsvejledning, arbejdsanvisning og almindelige rådgivning, som kuratorerne skal yde hjælpeskolens elever i skoletiden og i forbindelse med overgangen til erhvervslivet, ud fra et revalideringssynspunkt, idet man ikke finder det rigtigt at betegne disse elever i almindelighed som erhvervshæmmede. Kun i tilfælde, hvor der foreligger behov for støtteforanstaltninger af anden og videregående art, kan det være naturligt at side stille hjælpen med den bistand, der må ydes erhvervshæmmede i henhold til revalideringsloven. I sådanne særligt vanskelige tilfælde må kurator *henvise* til vedkommende revalideringscenter, således at dette overtager omsorgen for den unge, jfr. punkt 16 i socialministeriets cirkulære af 12. oktober 1960 vedrørende lov om revalidering.

Socialministeriets repræsentant i udvalget har dog taget forbehold med hensyn til

spørgsmålet om kurators tilknytning til arbejdsanvisningskontorerne og henviser herom til sin udtalelse side 58.

Udvalgets forslag. Udvalget anser det for påkrævet, at der sikres alle svagtbegavede unge adgang til at få råd og bistand af en kurator. Dette kan kun sikres ved, at det påhviler myndighederne at etablere kuratorordninger, som dækker alle kommuner. Udvalget foreslår derfor, at det foreskrives, at der i hver amtsrådsreds til konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) knyttes en eller flere kuratorer, og at der for hver købstad på tilsvarende måde knyttes en eller flere kuratorer til konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) eller, hvor specialundervisningen for svagtbegavede er samlet i en hjælpeskole, til dennes leder. I det omfang, det er hensigtsmæssigt, bør der mellem en købstad og en skoledirektion kunne træffes aftale om en helt eller delvis fælles kuratorordning.

Kuratorerne knyttes tillige til vedkommende offentlige arbejdsanvisningskontor. Man går ud fra, at initiativet til ansættelse af kuratorer udgår fra skolevæsenet, men forinden en kurator ansættes, bør ansættelsen godkendes af arbejdsdirektoratet med henblik på ansættelsen ved arbejdsanvisningskontoret.

Man forudsætter, at det i almindelighed er en lærer med særligt kendskab til undervisning af svagtbegavede, der ansættes i kuratorstillinger. Det vil være en forudsætning for arbejdets tilfredsstillende gennemførelse, at kurator har kendskab til og forståelse for svagtbegavede og disses særlige problemer.

Kuratorens arbejde begynder allerede i barnets skoletid, idet han ved samtaler med lærerne søger at få nøjere kendskab til alle de svagtbegavede elever. Såfremt kurator er ansat ved en hjælpeskole, bør han altid have i hvert fald enkelte timer i de ældste klasser, og det vil være naturligt at overdrage ham den erhvervsorienterede undervisning. I andre tilfælde vil det undertiden være hensigtsmæssigt, at kurator tilkaldes til afholdelse af et eller flere erhvervsoply-

sende foredrag, tilrettelagt specielt for de svagtbegavede. Han bør endvidere som særlig sagkyndig med hensyn til svagtbegavedes overgang til erhvervslivet være rådgivende ved tilrettelæggelsen af hjælpeskolens erhvervsbetonede og erhvervsoptrænende undervisning. Det vil være naturligt, at han gradvis overtager en del af skolelederens samtaler med forældrene om barnets fremtid.

Kurator bør være til rådighed for de svagtbegavede elever gennem hele skoletiden, men særlig i løbet af de sidste skoleår må han søge at lære de enkelte børn at kende, således at hans rådgivning hviler på kendskab til det enkelte barns stærke og svage sider, dets evne til at tilpasse sig andre, dets måde at møde vanskeligheder på, dets arbejdstempo og arbejds kvalitet og den støtte, barnet kan få fra sit hjem. I begyndelsen af barnets sidste skoleår bør han drøfte dets muligheder og ønsker med forældre, klasselærer og skoleleder samt skolelæge. Kurator bør virke for, at barnet ikke tages ud af skolen for tidligt.

I forbindelse med de svagtbegavede unges *placering i erhvervslivet* bør kurator overtage erhvervsvejledningen.

Kurators bistand vil i mange tilfælde kunne indskrænkes til en *henvisning til bestående institutioner*, der kan yde den nødvendige hjælp. I sådanne tilfælde bør en henvisning ske. Det er ikke meningen, at kuratorordningen skal træde i stedet for bestående institutioner. Kurator vil ud fra sit kendskab til de unge kunne udskille en gruppe, hvis evnemæssige forudsætninger og hjemlige forhold er sådanne, at hjælpen kan indskrænkes til en erhvervsvejledende samtale, hvorunder den unge gøres bekendt med den offentlige erhvervsvejledning og arbejdsanvisning. Erfaringerne viser, at det dog også i disse tilfælde vil være rigtigt, at kurator sætter sig i forbindelse med hjemmet en gang senere i årets løb, idet mange af dette specielle klientel ikke vender tilbage til kontorerne efter et fejlslagent forsøg i en plads.

De fleste svagtbegavede har dog udpræ-

gede vanskeligheder på et eller flere felter. Det kan således tænkes, at både skolens oplysninger og præstationerne ved en psykoteknisk prøve tyder på, at en faglig oplæring er mulig, men de ydre forhold gør det påkrævet, at kurator fører forhandling med læringeplejehjem, med forsorgsmyndigheder om eventuelt forhøjet tilskud til hjemmet samt med teknisk skole, eventuelt med kommunens ungdomsskole eller aftenskole om en supplerende undervisning. Når det drejer sig om arbejde som ikke-faglært, kan kuratoren ofte gennem sit kendskab til den unge eller på grundlag af en psykoteknisk prøve finde frem til det arbejde i en virksomhed, hvor den unges evner er på højde med kravene.

Det vil sjældent være tilstrækkeligt at skaffe den unge *ansættelse* i en virksomhed. Kurator må søge ham placeret ved et arbejde inden for virksomheden, som denne unge magter, og tale med vedkommende arbejdsleder bl. a. for at skaffe den unge en rimelig frist til indlæring.

Hvis det er muligt, bør kurator træffe aftale om, at den unge ikke vil blive afskediget uden forudgående varsel til kuratoren. Dette forhindrer mange afskedigelser, og kuratoren kan ved den næste ansættelse af den unge søge at undgå forhold og krav, som det har vist sig, at den unge ikke magter, ligesom han i mange tilfælde kan udskyde afskedigelsen, indtil der er fundet en anden plads.

Der vil dog være en gruppe, som ikke foreløbig kan placeres til almindelig løn. Heraf kan nogle placeres på steder, hvor der ikke er lønoverenskomster, medens der for andre gennem forhandling med vedkommende fagforbund kan søges truffet en ordning, hvorefter den unge - eventuelt i en oplæringsperiode - aflønnes med en *lavere løn* end den overenskomstmæssige. Kuratoren må specielt her deltage i selve pladsansøgningen, idet han ofte bedre end forældrene kan skaffe sig oplysning om arbejdsstedet og over for arbejdsgiveren og eventuelt fagforbundet forklare den unges situation.

Kurator bør i øvrigt være opmærksom

på de muligheder for *uddannelse* og *optræning* af unge, der etableres i medfør af lov nr. 195 af 18. maj 1960 om beskæftigelse og uddannelse af unge, jfr. nedenfor side 63. Sådanne foranstaltninger for unge arbejdsløse vil være af stor betydning for de svagtbegavede unge, idet man må regne med, at disse i perioder med stor arbejdsløshed vil have særlig store vanskeligheder ved at finde beskæftigelse.

Kuratoren må være virksom for at tilvejebringe muligheder for *undervisning* af svagtbegavede og eventuelt særlige *ungdomsklubber* inden for rammerne af loven om ungdomsskoler og aftenskoler m.v., ligesom han bør vejlede de unge med hensyn til de muligheder for *uddannelse*, der tilvejebringes i medfør af lov nr. 194 af 18. maj 1960 om erhvervsmæssig uddannelse af ikke-faglærte arbejdere, jfr. nedenfor side 66.

Der vil også være tilfælde, hvor det må tilrådes forældrene at søge råd og hjælp hos *åndssvageforsorgen*. Skolen har pligt til at foretage sådanne anmeldelser, men der vil altid være en del tilfælde, hvor den unges behov for forsorg først fremtræder klart efter fejlslagne forsøg i erhvervslivet. Det drejer sig oftest om flittige, meget svagtbegavede elever, der med megen støtte fra hjemmet har klaret sig tåleligt i hjælpeskolen; men ved udgangen af skolen viser det sig, at deres praktiske forudsætninger har været endnu ringere end deres skolemæssige. Kuratoren må i sådanne tilfælde vejlede forældrene og være dem behjælpelige med at få den hjælp, den unge har ret til. Der anmeldes nu et stort antal unge til åndssvageforsorgen i 15-17-års alderen, ofte efter 2-3 års vandring fra plads til plads og ikke sjældent, efter at de er kommet ud i uheldige forhold, der kan vanskeliggøre en stabilisering.

Kuratorvirksomheden skal ikke være nogen ny form for forsorg, men skal være *en overbygning på specialundervisningsarbejdet*, et organ der stilles til rådighed for de svagtbegavede unge, hvis hjem ofte ikke har mulighed for at yde nogen støtte, idet også forældrene i mange tilfælde er enkle,

ufacetterede mennesker, der selv kæmper hårdt for at klare sig.

Kuratorens arbejde må derfor i udstrakt grad vende sig mod *hjemmene*, for hvem han må være en rådgiver i alle forhold, ikke alene erhvervsmæssige og økonomiske. Han må også være til støtte for forældrene, der kan have besværligheder med den unge i den for svagtbegavede ofte langvarige og vanskelige pubertetstid. Kuratoren må endvidere med forældrenes samtykke kunne være den unges talsmand over for *offentlige myndigheder*, herunder udskrivnings- og militærmyndigheder. Kurator bør så vidt muligt holde sig i kontakt med andre offentlige myndigheder, forældrene søger hjælp hos eller har tilsyn fra.

Endelig bør kuratoren have mulighed for efter aftale med *det sociale udvalg* at hjælpe den unge med mindre ekvipering, arbejdstøj, fodtøj, køjesæk og lignende samt rejsepenge.

Selv om kuratorinstitutionen oprettes med henblik på de svagtbegavede unge og finder sin begrundelse i disses særlige vanskeligheder, anser udvalget det for naturligt, at der gives *andre børn og unge*, der på lignende måde står over for særlige vanskeligheder i forbindelse med overgangen til erhvervslivet, f. eks. børn med udprægede læsevanskeligheder, svagtseende og tunghøre børn, vanføre eller legemligt svage børn samt børn med adfærdsvanskeligheder, tilbud om tilsvarende hjælp, jvf. i øvrigt herved revalideringslovens § 2, stk. 2, og socialministeriets cirkulære af 12. oktober 1960 vedr. lov om revalidering, pkt. 16, der omhandler skolemyndighedernes indberetningspligt over for revalideringscentre.

Udgifterne ved kuratorordningen, som omfatter honorar til kurator og udgifter ved timereduktion, kontorholdsudgifter, rejseudgifter m. v., forudsættes fordelt på skolevæsenet og arbejdsanvisningen i forholdet 3:1. Skolevæsenets udgifter tænkes fordelt på stat og kommune i samme forhold, som er gældende for udgifterne ved konsulenterne for særundervisningen, det vil sige, at statskassen for landkommuner-

nes vedkommende afholder den fulde udgift, medens købstadskommunerne selv afholder udgifterne, men med almindelig lærerlønsrefusion.

Arbejdsanvisningens andel i udgifterne afholdes af arbejdsanvisningskontoret.

Som det ovenfor er omtalt, har de opgaver, der tænkes løst gennem kuratorinstitutionen, i København og enkelte andre byer hidtil været varetaget af *private foreninger*. Udvalget finder det, som det fremgår af det ovenfor stillede forslag, ikke rigtigt, at løsningen af disse opgaver fortsat skal bero på, om private foreninger tager arbejdet op. Imidlertid finder udvalget ikke noget til hinder for, at arbejdet organiseres i foreningsform, såfremt der lokalt er ønske om en sådan ordning.

Det må imidlertid være en forudsætning herfor, at der *ikke sker en forringelse af de svagtbegavedes muligheder for hjælp*, og det må derfor som betingelse for, at en foreningsordning kan træde i stedet for en af skolen etableret kuratorordning, kræves, at foreningen i fuldt omfang påtager sig det arbejde, der normalt tænkes udført af kurator, inden for det pågældende område.

Når en sådan foreningsordning efter indstilling fra de stedlige skolemyndigheder er godkendt af undervisningsministeriet efter forhandling med arbejdsministeriet, bør der til dækning af foreningens udgifter kunne ydes et *tilskud* af statskassen, der svarer til det tilskud, der ville blive ydet til en kommunal kuratorordning, medens de øvrige udgifter forudsættes dækket dels gennem tilskud fra vedkommende kommune, dels gennem private bidrag.

Det af socialministeriet under 8. juni 1954 nedsatte *udvalg vedrørende ungdomskommissionens betænkning om den tilpasningsvanskelige ungdom* har i sin i 1960 afgivne betænkning givet tilslutning til nærværende udvalgs forslag om oprettelse af kuratorstillinger i tilknytning til skolevæsenet og arbejdsanvisningen, med hvilket forslag udvalget blev gjort bekendt gennem forhandlinger med vedkommende underudvalg af nærværende udvalg. Socialministeri-

ets udvalg giver dernæst i betænkningen udtryk for den opfattelse, at man for så vidt angår *København* bør bygge videre på det arbejde, der udføres af Foreningen af 1915, og at denne forening bør udvide sit arbejde til *omegnskommunerne*, idet eleverne herfra ofte vil søge arbejde i København. Udvalget mener endvidere, at man i de byer, hvor der består en forening, bør bygge videre på denne forenings arbejde, medens udvalget i øvrigt er enig i, at der bør oprettes kuratorstillinger som foreslået, medmindre der fra lokal side fremsættes ønske om at oprette *private foreninger* til varetagelse af dette arbejde. Udvalget er enig i den foreslåede refusionsordning, dog således, at der til dækning af foreningernes udgifter gennem *socialministeriet* ydes et tilskud af statskassen, svarende til det tilskud, der ville blive ydet til en kommunal kuratorordning, medens de øvrige udgifter forudsættes dækket dels af vedkommende kommune, dels gennem private bidrag. Udvalget finder, at initiativet til en udbygning af de bestående foreninger og eventuel oprettelse af kuratorstillinger bør ligge hos interesserede private kredse og det stedlige skolevæsen.

Nærværende udvalg må, som det fremgår af det ovenfor anførte, være af den opfattelse, at *de stedlige skolemyndigheder* bør have ansvaret for, at en forsvarlig kuratorordning er etableret, og at en foreningsordning kun med de stedlige skolemyndigheders samtykke kan træde i stedet for en af skolen etableret ordning. I denne forbindelse bemærkes, at man må nære nogen betænkelighed ved en ordning, hvorefter de københavnske omegnskommuners kuratorspørgsmål løses gennem en udvidelse af arbejdsområdet for Foreningen af

1915; det er afgørende for et heldigt udfald af kuratorernes arbejde, at de allerede i skoletiden får et godt kendskab til det enkelte barn. Derimod bør kuratorerne i dette område som i det øvrige land etablere et nøje samarbejde bl. a. med hensyn til elever, som flytter til eller søger arbejde i en anden kurators distrikt.

Med hensyn til spørgsmålet om ydelse af statstilskud til sådanne foreninger må nærværende udvalg anse det for naturligt, at et sådant tilskud, der skal svare til det tilskud, der vil blive ydet til en kommunal kuratorordning, ydes af de samme instanser, som yder tilskud til de kommunale ordninger, d. v. s. gennem *undervisningsministeriet* og *arbejdsministeriet*. En ordning, hvorefter tilskud ydes fra socialministeriet, må forudsætte, at socialministeriet hos undervisningsministeriet og arbejdsministeriet i hvert enkelt tilfælde indhenter udtalelser om størrelsen af et tilskud til en kommunal ordning. Det forekommer nærværende udvalg, at dette vil være en kunstig ordning, som ville kræve en særlig begrundelse, der ikke ses at være givet i den omhandlede betænkning.

Et mindretal (*Leuning*) har forbeholdt sig sin stilling såvel med hensyn til spørgsmålet om kuratorernes formelle tilknytning til arbejdsanvisningskontorerne som med hensyn til, under hvilke former der bør kunne ydes statstilskud til de ovenfor omhandlede foreninger. Mindretallet henviser herved bl. a. til, at spørgsmålet om kuratorernes samarbejde med revalideringsmyndighederne endnu ikke har været behandlet i det i § 16 i lov nr. 170 af 29. april 1960 omhandlede samordningsudvalg vedrørende revalidering, i hvilket udvalg bl. a. undervisningsministeriet er repræsenteret.

Erhvervsoptræning og undervisning.

1°. *Hjælpeskolens 9. skoleår.*

Som det tidligere er anført (side 48), lægger udvalget megen vægt på, at de svagtbegavede skoleelever ud over de 7 års skolegang

får et eller helst to skoleår, hvorved børnene får mulighed for at modnes yderligere, inden de kommer ud i erhvervslivet. For de svagtbegavede er det også særlig vigtigt,

at overgangen fra det beskyttende skolemilieu til det praktiske arbejdsliv ikke sker for brat. På grund af deres forsinkede udvikling, ringe kendskab til det praktiske liv og vanskelighed ved at indstille sig på nye forhold, vil de være særlig udsat for at bukke under, når de kommer ud i arbejde eller lære, og det gælder derfor om så vidt muligt allerede inden for skolens rammer at *forberede deres overgang til erhvervslivet*. Gennem den særlige, for de svagtbegavede tilpassede, *erhvervsorientering* i det 8. og 9. skoleår, som er nærmere omtalt i afsnittet om erhvervsvejledning og arbejdsanvisning (side 64), herunder virksomhedsbesøg og erhvervspraktik, vil eleverne få en vis indføring i arbejdslivet. Denne undervisning vil dog i almindelighed ikke være tilstrækkelig. Erfaringerne fra Københavns og flere købstæders hjælpeklasser, sammenholdt med udenlandske erfaringer, tyder på, at man for at skabe den nødvendige forbindelse fra specialundervisningen til erhvervslivet vil have brug for *optræning i særlige værksteder* i skolen. Udvalget kan derfor slutte sig til det af ungdomskommissionen i »Den tilpasnings vanskelige ungdom« side 196-197 stillede forslag om indførelse af en sådan erhvervsbetonet undervisning for hjælpeskolens elever.

I forslaget til undervisningsplan for hjælpeskolen (nedenfor side 140) er det anført, at de i planen for 9. klasse foreslåede timer i sløjd for drengene, håndgerning og husgerning for pigerne og i sprog, naturlære samt valgfri fag for begge grupper, hvor forholdene gør det muligt, bør erstattes med praktisk arbejde, herunder værkstedsarbejde, og en uddannelse i husligt arbejde, der bygger videre på den i de foregående klasser meddelte undervisning, men i højere grad tilsigter en opøvelse i selvstændig husførelse.

Med hensyn til de almindelige principper for »praktisk arbejde« kan henvises til Undervisningsvejledning for folkeskolen side 241 f. Det må således fremhæves, at det praktiske arbejde *ikke skal sigte mod et bestemt jag*. Det er heller ikke tanken,

at arbejdet skal udgøre et led i en uddannelse inden for de planlagte uddannelsesordninger for ikke-faglærte arbejdere. Arbejdet skal tilrettelægges alene med det formål at *forberede elevernes overgang til erhvervslivet*, hvad enten det drejer sig om faglig eller ikke-faglig placering, idet de søges indstillet på de krav, der vil blive stillet til dem på det almindelige arbejdsmarked. Arbejdet skal derfor foregå så vidt muligt under samme former, herunder efterhånden også med hensyn til arbejdstempo, som på en almindelig arbejdsplads. Det er endvidere hensigten at lære dem visse grundbegreber som nøjagtighed og omhu og at søge at opøve håndelag og øjemål og at lære dem, hvordan man på en arbejdsplads bør opføre sig over for arbejdskammerater. Endelig sigter man mod at lære eleverne kendskab til og brug af forskelligt værktøj, som anvendes inden for erhvervslivet.

Uanset, at der som anført lægges vægt på, at undervisningen får et alment sigte, må der drages omsorg for, at arbejdet udføres fagmæssigt korrekt.

Med hensyn til *indholdet* af værkstedsundervisningen må det erkendes, at der ikke foreligger tilstrækkelige erfaringer til, at en egentlig vejledning kan gives. Det kan forventes, at der på et senere tidspunkt vil blive udsendt vejledninger vedrørende tilrettelæggelsen af en sådan undervisning. Udvalget anser det som nedenfor anført for meget ønskeligt, at der i de nærmest kommende år iværksættes undervisning af denne art på *forsøgsbasis*. Den nærmere tilrettelæggelse af denne undervisning vil antagelig med fordel kunne ske i samarbejde med det i henhold til lov nr. 194 af 18. maj 1960 om erhvervmæssig uddannelse af ikke-faglærte arbejdere nedsatte *uddannelsesråd*, ligesom der vil kunne blive tale om samarbejde med de i henhold til lov nr. 170 af 29. april 1960 oprettede revalideringscentre.

I det omfang, de seminarieuddannede lærere ved hjælpeskolen ikke vil kunne bestride værkstedsundervisningen, som skal

ligge på linie med forholdene i det praktiske arbejdsliv, kan der til varetagelse af denne undervisning ansættes faglærere fra virksomheder uden for skolen.

I denne forbindelse bemærkes, at de genstande, som eleverne frembringer ved arbejdet i værkstederne, i mange tilfælde ikke kan finde anvendelse uden for skolen, men man bør dog være opmærksom på mulighederne for i det omfang, hvori der fremstilles brugbare ting, at afsætte disse. Man bør ligeledes undersøge mulighederne for, at hjælpeskolen påtager sig samlearbejde og lignende for private firmaer.

Det er udvalget bekendt, at der ved enkelte opdragelseshjem er iværksat erhvervsoptrænenende undervisning efter noget lignende retningslinier som de i nærværende afsnit omhandlede, og at man må imødesee en videre udvikling i så henseende inden for børne- og ungdomsforsorgen. Efter udvalgets opfattelse bør der etableres et samarbejde mellem hjælpeskolen og børne- og ungdomsforsorgen på dette område. I hvert fald ved et enkelt opdragelseshjem har man i øvrigt udlejet værkstederne til lokale håndværksmestre, der med eleverne som tariffmæssigt aflønnet arbejdskraft udfører værkstedsarbejdet for egen regning. Efter udvalgets opfattelse bør det ikke betragtes som udelukket, at man også inden for hjælpeskolen, hvor forholdene måtte tale derfor, kan ordne sig på denne måde.

Skolearbejdet i 9. skoleår kan, når der indgår praktisk arbejde deri, tilrettelægges således, at der først undervises et par timer daglig i almindelige skolefag, hvorefter klassen overtages af en faglærer resten af dagen indtil normal arbejdstids ophør.

Der bør endvidere være mulighed for periodevis at erstatte praktisk arbejde med virksomhedsbesøg og erhvervspraktik, eventuelt således at eftermiddagsarbejdet over en længere periode erstattes med arbejde på almindelige arbejdspladser. Lørdagen kan eventuelt være skolefridag.

Der bør i øvrigt åbnes mulighed for, at eleverne i løbet af sidste del af det 9. skoleår - og det samme gælder det 8. skoleår -

forsøgsvis udskrives til læreplads eller andet arbejde, således at de har adgang til, hvis det viser sig ønskeligt, at vende tilbage til skolen.

Det i nærværende afsnit anførte om praktisk arbejde i hjælpeskolens 9. klasse tager ikke blot sigte på drengene, men også på pigerne. For disse sidstes vedkommende må der dog lægges vægt på, at de *dels* får en fortsat uddannelse i *husligt arbejde, dels* får mulighed for at deltage i erhvervsoptrænenende arbejde med henblik på eventuel overgang til *fabriksarbejde* og lignende. Der kan her f. eks. blive tale om maskinstrikning, industrisyning, bogbinding og keramikarbejde.

2°. *Ungdomsskoler m. v.*

Udvalget finder, at der bør gives de elever, som ikke har deltaget i en erhvervsoptrænenende undervisning inden for hjælpeskolens rammer, lejlighed til på anden måde at gennemgå en sådan undervisning.

I dette afsnit redegøres for mulighederne for at etablere en undervisning af denne art inden for ungdomsskolen og andre skoleformer, for hvilke regler er givet ved *lov om ungdomsskoler og aftenskoler m. v.* jfr. undervisningsministeriets bekendtgørelser af 14. juni 1960 og 31. oktober 1960.

Loven, som bl. a. bygger på den betænkning, der i april 1959 er afgivet af en af arbejdsministeriet nedsat kommission, og som er knyttet til lov nr. 194 af 18. maj 1960 om erhvervmæssig uddannelse af ikke-faglærte arbejdere, indeholder bl. a. regler om oprettelse af en 2-årig *ungdomsskole* for unge mennesker i alderen mellem 14 og 18 år med varighed af mindst 480 timer årlig. Denne skole skal *indhold og med hensyn til rettigheder svare til folkeskolens 8. klasse, og kan for elever, der har gennemgået folkeskolens 8. klasse, tilrettelægges med et indhold, svarende til 9. klasse.*

I motiverne til denne bestemmelse anføres, at undervisningen i denne form for ungdomsskole må have *nøje forbindelse med det praktiske arbejde*, som de unge

er eller kan ventes at blive beskæftiget med.

Efter udvalgets opfattelse bør der søges oprettet særlige ungdomsskoler af denne art for *svagtbegavede elever* med et indhold svarende til *hjelpekolens 8. henholdsvis 9. klasse*.

Der vil allerede på grund af det relativt ringe antal elever, der kan blive tale om, antagelig være praktiske vanskeligheder ved at oprette én ungdomsskole af denne art for elever, der er udgået af 7. hjælpeklasse, og en anden for elever, der er udgået af 8. hjælpeklasse. Udvalget foreslår derfor, at der - eventuelt på forsøgsbasis - tilrettelægges en undervisning, der kan søges af disse elever under ét. Da man særlig må lægge vægt på at skaffe disse elever en erhvervsoptrærende undervisning, foreslås det, at undervisningen i disse særlige ungdomsskoler for svagtbegavede i det store og hele tilrettelægges efter de retningslinier, som er omhandlet ovenfor i afsnittet om *erhvervsoptrærende undervisning* i hjelpekolens 9. skoleår, men at der i undervisningen tages hensyn til den enkelte elevs forudsætninger.

Man skal i øvrigt i denne forbindelse pege på, at ungdomsskoler ifølge loven om ungdomsskoler og aftenskoler endvidere kan oprettes i en anden form, som kan have interesse med henblik på de svagtbegavede unges erhvervstilvæning, nemlig som en 1-årig eller flerårig *erhvervspræget ungdomsskole* for unge 1 år efter undervisningspligtens ophør, men sædvanligvis inden det 18. år. Skolen skal have en varighed af mindst 144 timer årlig, og undervisningen skal i første række sigte mod at dygtiggøre de unge i forskellige erhvervsområder og skal tilrettelægges således, at den kan indgå som led i en undervisning af voksne ikke-faglærte arbejdere. En sådan erhvervspræget ungdomsskole kan endvidere efter loven indrettes med landbrugsfaglig, huslig eller anden grundlæggende erhvervsuddannelse.

Den her omhandlede skoleform skal efter motiverne til loven stå åben for alle

unge i alderen 15-18 år, hvad enten de har gennemgået folkeskolens 8. og/eller eventuelt 9. klasse eller har deltaget i *ungdomsskoleundervisning* eller ikke har modtaget undervisning siden det 7. skoleår. Det siges i motiverne, at de unge, der gennemgår denne uddannelse, dels vil få et nyttigt indblik i deres mulighed for senere beskæftigelse, dels vil erhverve en viden, der kvalificerer dem til at gå ind i de voksne arbejders uddannelse uden at skulle gennemgå den for disse tilrettelagte uddannelse fra grunden.

Efter udvalgets opfattelse bør særlige ungdomsskoler af den her omhandlede art søges oprettet for *elever fra hjelpekolen*. Elever, som er udgået af hjelpekolens 7. klasse, vil dog som regel i højere grad have udbytte af (først) at deltage i den førstnævnte ungdomsskoleform, der giver en mere almindelig erhvervsoptræning.

Ungdomsskolen er beregnet for unge mellem 14 og 18 år. Der kan dispenseres fra aldersgrænsen 18 år for elever, der har påbegyndt en flerårig undervisning inden det 18. år. Denne dispensationsadgang bør efter udvalgets opfattelse altid finde anvendelse for svagtbegavede på grund af deres langsomme udvikling.

Man skal endvidere henvise til, at de to nævnte former for ungdomsskole efter loven normalt skal indrettes med undervisning om dagen, men at de, når forholdene gør det påkrævet, kan indrettes med undervisning om aftenen eller med kombineret dag- og aftenundervisning. Der vil derfor være mulighed for at kombinere disse former for erhvervsoptrærende undervisning med arbejde på almindelige arbejdspladser. I denne forbindelse henviser man til, at der efter loven specielt med hensyn til den erhvervsprægede ungdomsskole skal gives unge mennesker ret til frihed uden tab af arbejds løn $\frac{1}{2}$ dag ugentlig eller efter arbejdsgiverens bestemmelse i et dertil svarende, eventuelt sammenhængende tidsrum for at deltage i dagundervisning i en sådan ungdomsskole; for unge beskæftiget ved landbrug gælder reglen dog kun for vinterhalv-

året. Reglen gælder endvidere ikke unge, for hvem der er oprettet lærekontrakt i henhold til reglerne i lærlingeloven.

Man skal endvidere henvise til, at der efter loven også gives adgang til at etablere den fornævnte erhvervsprægede 1-årige eller flerårige ungdomsskole under *kostskole-lignende* former. Dette vil for de svagtbevagedes vedkommende navnlig få betydning for elever, der har gennemgået hjælpeskoleundervisning i landsby skolen. Disse elevers adgang til ungdomsskoleundervisning kan desuden lettes ved oprettelse af *pensionater* i de byer, hvor en egnet ungdomsskole findes. I øvrigt vil sådanne skoler kunne indrettes således, at de modtager dels interne, dels eksterne elever.

Efter loven er der fremdeles mulighed for at give tilskud til elevernes befordring til og fra ungdomsskolen.

Udvalget skal endvidere gøre opmærksom på, at der efter loven vil blive ydet kommunerne betydelige statstilskud til de her omhandlede skoler.

Det skal dernæst fremhæves, at ungdomsskoleundervisning ved siden af de nævnte særlige former for ungdomsskoler kan gives på *ungdomskostskoler*. Det er ikke i loven angivet, hvilket indhold undervisningen på en ungdomskostskole skal have. Det vil efter udvalgets opfattelse være overordentlig ønskeligt, at der oprettes ungdomskostskoler med en undervisning tilrettelagt efter lignende retningslinier som dem, der ovenfor under 1° er angivet for en erhvervsoptrænende undervisning i hjælpeskolens 9. skoleår. Oprettelsen af sådanne ungdomskostskoler bør især tage sigte på svagtbegavede børn fra landkommuner, som vanskeligt kan få adgang til en tilsvarende undervisning i en hjælpeskole eller inden for ungdomsskolen i øvrigt.

Fremdeles skal udvalget i denne forbindelse henvise til ungdomsskolelovens regler om *efterskoler*. Disse skoler vil dog efter udvalgets opfattelse kun i begrænset omfang kunne løse den opgave at forberede de svagtbegavede skoleelevers overgang fra

skolen til erhvervslivet. Efterskolerne har efter loven som formål elevernes almene opdragelse og uddannelse, idet der herved - efter ændringerne i ungdomsskoleloven ved loven af 10. juni 1960 - i undervisningen bør indgå erhvervsorientering. Disse skoler har altså i mere begrænset omfang end de ovenfor nævnte grupper af ungdomsskoler et egentligt erhvervsforberedende sigte. Man skal dog henvise til, at det i motiverne til forslaget til loven af 10. juni 1960 om ændringer i ungdomsskoleloven udtales, at der ved efterskolerne foregår en udvikling i retning af at give undervisningen et stærkere islæt af erhvervsbetonede emner på linie med undervisningen i folkeskolens 8. klasse. I øvrigt vil sådanne svagtbegavede elever, som af en eller anden grund ikke inden for hjælpeskolens eller ungdomsskolens rammer har gennemgået en erhvervsoptrænende undervisning, ved at gå i almindelig efterskole kunne gennemgå en vis modning, inden de går ud i erhverv.

Man skal herved bemærke, at det efter udvalgets opfattelse i en del tilfælde vil være muligt med udbytte at anbringe tidligere hjælpeskoleelever i almindelige ungdomsskoler, aftenskoler og efterskoler.

Bemærkninger til 1° og 2°.

I de foregående afsnit er der redegjort for udvalgets synspunkter med hensyn til etableringen af en erhvervsoptrænende undervisning i hjælpeskolens ældste klasse og i ungdomsskolen. Udvalget tillægger det afgørende betydning, at sådanne undervisningsmuligheder tilbydes de svagtbegavede unge. Det står udvalget klart, at der ikke straks overalt kan tilvejebringes de nødvendige værkstedslokaler m. v., men man må understrege, at man anser det for nødvendigt, at *løsningen af denne opgave fremmes mest muligt*, og man skal især fremhæve, at dette spørgsmål ikke bør bero på gennemførelsen af praktisk arbejde for de almindelige klassers elever. Hjælpeskolens unge har et særlig stærkt behov for den

optræning, der er denne undervisnings mål, og der må derfor gives løsningen af denne opgave en fortrinnsstilling.

Udvalget anser det for meget ønskeligt, at der snarest nogle steder i landet gennemføres en sådan undervisning i hjælpeskolen på *forsøgs-mæssig basis*, og man skal foreslå, at der til etablering og driften af de hertil fornødne værksteder ydes *særlige tilskud*.

På grundlag af de herved indvundne erfaringer kan en sådan undervisning derefter gennemføres i videre omfang, og det vil da ikke mindst være ønskeligt, at der etableres ungdomskostskoler med sådan undervisning. På længere sigt regner man med, at kommuner med over 50.000 indbyggere - eller med ca. 6.000 undervisningspligtige børn - vil kunne løse denne opgave inden for kommunens rammer. Andre steder vil undervisningen kunne etableres gennem et *kommunalt samarbejde*. Såfremt der ikke på denne måde kan tilvejebringes de nødvendige undervisningsmuligheder, således at alle svagtbegavede unge har mulighed for at modtage den erhvervsoptræning, der tilsigtes gennem denne undervisning, må det påhvile *skoledirektionerne*, eventuelt i samarbejde med amtets købstæder, at tilvejebringe en sådan undervisning, eventuelt gennem oprettelse af ungdomskostskoler.

Udvalget forudsætter, at der til etablering af de nødvendige værkstedslokaler, herunder disses montering vil kunne ydes *særlige statstilskud*. Da der som ovenfor nævnt endnu ikke foreligger et rimeligt erfaringsmateriale med hensyn til det nærmere indhold af undervisningen, og da det derfor ikke er muligt at opstille beregninger over de hermed forbundne udgifter, ser udvalget sig ikke i stand til at stille konkrete forslag om en tilskudsordning. Man kan af samme grund ikke tage stilling til, om det er rimeligt foruden et etableringstilskud også at yde et tilskud til driften af disse værksteder.

3.° *Arbejdstekniske ungdomsskoler m.v.*

I lov nr. 195 af 18. maj 1960 om beskæftigelse og uddannelse af unge, som er gennemført samtidig med fornævnte lov om ændringer i ungdomsskoleloven, indeholdes regler om arbejdstekniske ungdomsskoler og ungdomsarbejder for unge arbejdsløse, i hvilke deltagerne skal modtage en grundlæggende arbejdsteknisk undervisning, hvorhos der skal tilbydes dem adgang bl. a. til kursus af branchebetonet art. Det siges endvidere i loven, at undervisningens indhold i videst muligt omfang skal tilpasses bl. a. den undervisning, der tilrettelægges i henhold til den samtidig gennemførte lov nr. 194 af 18. maj 1960 om erhvervmæssig uddannelse af ikke-faglærte arbejdere. Til sådanne arbejdstekniske ungdomsskoler og ungdomsarbejder henvises unge arbejdsløse i alderen fra det 18. år.

Efter loven om beskæftigelse og uddannelse af unge kan der endvidere iværksættes kursus på kostskoler eller som lokale dag- og aftenkursus med en varighed af mindst 144 timer. Undervisningen skal i første række sigte mod at give de unge et bredt grundlag for dygtiggørelse på forskellige konkrete erhvervsområder. Uddannelsen skal derfor bl. a. tilpasses den undervisning, der tilrettelægges i henhold til loven om erhvervmæssig uddannelse af ikke-faglærte arbejdere. Også disse kursus er bestemt for unge arbejdsløse under 25 år.

Efter udvalgets opfattelse skulle der på basis af de omhandlede regler være mulighed for at iværksætte *særlig undervisning eller særlige kursus for unge svagtbegavede*, som har gennemgået hjælpeskolen, eventuelt dennes 8. og 9. klasse, og eventuelt også ungdomsskoleundervisning, men som trænger til, inden de endeligt anbringes i erhverv, at få en *særlig optræning*, herunder også *forberedelse til den undervisning på særlige branchekursus*, som de senere vil kunne gennemgå i henhold til loven om erhvervmæssig uddannelse af ikke-faglærte arbejdere.

Erhvervsvejledning og arbejdsanvisning.

I afsnittet vedrørende kuratorvirksomhed (side 51 f.f.) er erhvervsvejledningen og arbejdsanvisningen for de svagtbegavede, herunder kurators virksomhed i denne forbindelse, omtalt. Der skal hertil føjes følgende bemærkninger:

Den *erhvervsorientering på teoretisk grundlag*, som skal finde sted inden for den almindelige folkeskole, og som efter læseplansudvalgets betænkning (side 220-230) bl. a. skal omfatte gennemgang af et nærmere angivet stof om samfunds-, arbejds- og arbejdsmarkedsforhold, erhverv og uddannelsesveje, vil for de svagtbegavede være af ringe værdi. Der kan for disse elever i hovedsagen kun blive tale om gennemgang af fremstilling af madvarer, klæder, husbyggeri, industrielt arbejde m. v. og orienterende samtaler om forholdene i håndværkervirksomheder, butikker, fabrikker og andre arbejdspladser samt om fagforeninger, aflønningsformer (akkord og timeløn), forholdet mellem over- og underordnede, fremgangsmåden, når man søger beskæftigelse etc. Ved erhvervsorienteringen må man for øvrigt også tage i betragtning, at det store flertal af disse elever vil få deres fremtidige arbejde inden for de ikke-faglærtes rækker. Der henvises i øvrigt herved til det af udvalget udarbejdede forslag til læseplan for hjælpeskolen (bilag 1). Der vil endvidere for de svagtbegavedes vedkommende også kunne blive tale om en *vis anlægsorientering* med henblik på at forklare dem, hvilke muligheder de har efter deres udvikling og evner og de lokale forhold.

Denne særlige form for erhvervsorientering vil i almindelighed kunne gives i selve skolen, men det vil undertiden være hensigtsmæssigt at tilkalde *kurator* til et eller flere erhvervsoplysende foredrag, der er tilrettelagt særligt for de svagtbegavede, jvf. side 55.

Også den del af erhvervsorienteringen, som består i *virksomhedsbesøg* og *erhvervspraktik*, må for disse elevers vedkommende tilrettelægges på en særlig må-

de. Der må ved udvælgelsen af de virksomheder, i hvilke der aflægges besøg, eller hvor eleverne anbringes i praktikpladser, udvises særlig omhu, og udvælgelsen bør ske ved eller i samarbejde med kurator. Der må ved anbringelsen af eleverne i særlig grad tages individuelle hensyn, navnlig således at det undgås at anbringe elever i praktik inden for egentlige lærefag, som de på forhånd må skønnes ikke at kunne klare. Der må i almindelighed regnes med ophold på flere arbejdspladser, og opholdene må strækkes over længere tid end for andre elever. Det må anses for absolut påkrævet, at arbejdsgiverne på forhånd gøres bekendt med, hvilke elever det drejer sig om, og at de trænger til særlig bistand for at komme i gang med arbejdet. Endvidere må anbringelsen i praktikpladser i almindelighed udskydes til det 8. - eventuelt det 9. skoleår - idet eleverne ikke på et tidligere tidspunkt vil have den fornødne modenhed til at få udbytte af praktikken. Da den svagtbegavedes største vanskelighed ofte består i svigtende evne til på grundlag af ordnet iagttagelse og logiske slutninger at samle erfaringer, vil det endelig være nødvendigt, at læreren i forbindelse med opholdene i praktikpladser - og ligeledes virksomhedsbesøgene - bearbejder stoffet bagefter med hele klassen eller med eleverne enkeltvis. Dette kan ske ved samtale, ved at lade en enkelt elev fortælle, ved tegning m. v., medens stilskrivning kun i enkelte tilfælde kan anbefales. Det er vigtigt, at der ikke på nogen måde lægges pres på eleverne til på et for tidligt tidspunkt at tage bestemmelse om erhvervsvalget.

Også ved *den individuelle erhvervsvejledning* må der tages særligt hensyn til den heromhandlede gruppe af unge. Medens arbejdsanvisningskontorenes erhvervsvejledningsafdelinger i øvrigt kun yder individuel erhvervsvejledning til de personer, der direkte udtaler ønske derom, må der for de svagtbegavede skoleelevers vedkommende gøres en mere aktiv indsats. Det vil være lærernes opgave ud fra deres personlige

kendskab til eleverne og deres hjem og i samarbejde med kurator at finde ud af, hvilke elever der trænger til individuel erhvervsvejledning.

I en del tilfælde vil *kurator* - som det er anført side 55 i afsnittet om kuratorvirksomhed - kunne indskrænke sig til at henvise til den almindelige offentlige erhvervsvejledning og arbejdsanvisning, men i alle mere komplicerede tilfælde må ku-

rator, der har særlige forudsætninger for at forstå de svagtbegavedes problemer, påtage sig den individuelle erhvervsvejledning.

Anvisningen af arbejde, herunder læreplads og anden uddannelse, må især for de svagtbegavede ske i nøje tilknytning til den individuelle erhvervsvejledning. Normalt bør kurator enten direkte foretage anvisningen eller medvirke herved.

Lærlinguddannelse.

I afsnittet vedrørende kuratorvirksomhed (side 51 ff.) er der redegjort for de vanskeligheder, der er forbundet med tilpasning af de svagtbegavede unge til uddannelse eller arbejdsplads. Vanskelighederne gør sig ikke mindst gældende, når talen er om oplæring i et fag, der hører under lærlingeloven. Der kan i denne forbindelse henvises til den bl. a. i ungdomskommissionens betænkning »Den tilpasningsvanskelige ungdom« side 177-179 omtalte efterundersøgelse af et antal tidligere hjælpeskoleelever. Heraf fremgår bl. a., at 15 pct. af gruppen blev håndværkere mod 49 pct. af den almindeligt udrustede gruppe, der var undersøgt til sammenligning. Det viste sig endvidere, at de 15 pct. ikke var de bedst udrustede af hjælpeskolegruppen, men de kom fra de økonomisk bedst stillede hjem. Både denne undersøgelse og erfaringer fra Københavns hjælpeskoler gennem 50 år tyder på, at en langt større del af de svagtbegavede unge vil kunne modtage en faglig uddannelse, men en del af denne gruppe behøver noget længere tid til at tilegne sig fagets teoretiske stof og til at lære nye arbejdsprocesser.

Det er meget vigtigt, at den del af de svagtbegavede unge, om hvem man på forhånd kan formode, at de har en rimelig chance for at gennemføre en faglig oplæring, også får mulighed for at prøve dette. Imidlertid må det efter det ovenfor anførte anses for nødvendigt at have adgang til for sådanne unges vedkommende i et vist omfang at fravige den almindelige ordning in-

den for lærlinguddannelsen, navnlig med hensyn til læretidens længde og den teoretiske undervisning. En sådan fravigelse kan dog eventuelt undgås, hvis man ved særlige foranstaltninger efter ungdomsskoleloven (aftenskoleundervisning) kan støtte eleverne tilstrækkeligt. Den teoretiske undervisning kan med fordel udskydes 1 år, idet eleven herved dels vil nå en større modenhed, dels vil have mulighed for gennem aftenskolen at modtage en forberedende undervisning, bl. a. i teoretiske fag.

Lærlingeloven (lov nr. 261 af 2. oktober 1956 om lærlingeforhold) indeholder hjemmel til at fravige lovens almindelige regler bl. a. med hensyn til personer, der på grund af legemlige eller åndelige svagheder er indskrænket i deres erhvervsevne, idet det i lovens § 1, stk. 7, fastsættes, at arbejdsministeren og handelsministeren i fællesskab træffer bestemmelse om, i hvilket omfang loven skal finde anvendelse bl. a. på den nævnte gruppe personer, jvf. side 18. Det er udvalget bekendt, at et *udkast til bekendtgørelse*, gående ud på fastsættelse af nærmere regler i henhold til den nævnte lovbestemmelse, for tiden er under overvejelse. Udvalget vil for sit vedkommende finde det rimeligt, at der i en bekendtgørelse som den omhandlede indsættes bestemmelser om, at der efter henvendelse fra kurator for en person, der modtager eller har modtaget specialundervisning, kan finde fravigelse sted af lærlingelovens bestemmelser om *læretidens* og *prøvetidens* længde, bestemmelserne om de

for faget gældende *lærlingelønninger*, bestemmelsen om betaling af lærlingens *sygekassekontingent* og *invalidetæring* samt de i tilfælde af lærlingens arbejdsudygtighed gældende regler om læremesterens adgang til at *opsige læreforholdet* og om lærlingens *ret til løn*. Endelig bør der efter udvalgets opfattelse være adgang til at fravige reglerne i lærlingeloven om *den faglige undervisning*, navnlig den teoretiske undervisning, idet erfaringen viser, at mange svagtbegavede unge nok kan klare det praktiske arbejde i læretiden samt visse fag inden for det teoretiske stof, men har vanskeligt ved at gennemføre undervisningen i samtlige fag på de tekniske skoler og handelskolerne. Udvalget ønsker navnlig at betone vigtigheden af dette sidste punkt, og man lægger ligeledes vægt på, at initiativet til fravigelse fra lovens almindelige regler henlægges til *kurator*, og går ud fra, at der i praksis vil blive tillagt kurators indstilling i disse sager en betydelig vægt.

Man skal endelig bemærke, at udvalget går ud fra, at der, forinden den omhandlede bekendtgørelse udfærdiges, gives undervisningsministeriet lejlighed til at udtale sig om den nærmere udformning af reglerne for unge, der modtager eller har modtaget specialundervisning.

Der henvises i øvrigt til den som bilag

8 optagne skrivelse af 14. maj 1956 fra udvalget til det af folkettingen nedsatte udvalg angående det lovforslag, som blev til lærlingeloven af 2. oktober 1956.

Til det anførte skal føjes, at udvalget for sit vedkommende ganske kan tiltræde det i *betænkningen om uddannelse af ikke-faglærte* side 91 anførte om det uheldige i, at mange erhvervsdrivende, i hvis virksomhed der udføres fagligt arbejde, som er omfattet af lærlingeloven, som følge af en bestemmelse i lærlingeloven er afskåret fra - uden oprettelse af lærekontrakt - at antage unge i alderen fra 14 til 18 år til beskæftigelse ved arbejde, der helt eller delvis indgår som led i et godkendt fags uddannelsesregler, selv om dette arbejde i almindelighed faktisk udføres af voksne ikke-faglærte. Specielt med hensyn til svagtbegavede har man eksempler på, at de er blevet ansat f. eks. i en mindre butiksvirksomhed, hvor de har klaret sig godt og har udsigt til at forblive, men dette har ikke kunnet lade sig gøre, fordi der er blevet rejst krav om, at de skulle gennemgå en egentlig lærlinguddannelse, som de ikke har mulighed for at gennemføre.

Udvalget er derfor ligeledes enig i det i fornævnte betænkning side 92 stillede forslag om, at den her omhandlede bestemmelse i lærlingeloven tages op til revision.

Uddannelse efter loven om erhvervsmaessig uddannelse af ikke-faglærte arbejdere.

Ved *lov nr. 194 af 18. maj 1960 om erhvervsmaessig uddannelse af ikke-faglærte arbejdere* er der åbnet adgang til gennem særlige brancheudvalg, bestående bl. a. af repræsentanter for arbejdsgiver- og arbejderorganisationer, og under ledelse af et uddannelsesråd at gennemføre særlige uddannelseskursus m. v. inden for de forskellige brancher. Denne uddannelse tager hovedsagelig sigte på personer *over 18 år*.

Loven fastslår, at uddannelse af unge *under 18 år* iværksættes i folkeskolens 8. og 9. klasse og efter reglerne i lov om ung-

domsskoler og aftenskoler m. v. Der åbnes dog adgang for brancheudvalgene til at iværksætte en særlig branchebetonet undervisning for 16-18 årige, når uddannelsen ikke kan gennemføres inden for rammerne af loven om ungdomsskoler og aftenskoler m. v. Disse bestemmelser er i motiverne til loven begrundet med, at der efter folkeskoleloven og loven om ungdomsskoler og aftenskoler m. v. ikke kan iværksættes branchebetonet undervisning af mere speciel karakter.

Da en betydelig del af de svagtbegavede må forventes at finde beskæftigelse inden

for de ikke-faglærtes rækker, og da det på grund af deres handicap er meget vigtigt, at de får den bedst mulige uddannelse, må der efter udvalgets opfattelse gennem kuratorernes virksomhed og på anden måde drages omsorg for, at de svagtbegavede *så vidt muligt gennemgår uddannelse ved kurser efter denne lov*. Dette gælder ikke mindst for elever, der ikke har gennemgået erhvervsoptrænende undervisning i folke-

skolens 9. klasse og/eller i henhold til loven om ungdomsskoler og aftenskoler m. v.

Efter udvalgets opfattelse vil der kunne blive tale om iværksættelse af *særlige kurser for svagtbegavede efter denne lov*. Ved sådanne særlige kurser for svagtbegavede bør den teoretiske del af undervisningen forenkles mest muligt, og kurserne må eventuelt strækkes over længere tid end ved andre tilsvarende kurser.

F. LÆSE RETARDERE DE BØRN

Specialundervisningen af læseretarderede børn blev påbegyndt i Københavns kommune i 1935, hvor der på docent R. H. Pedersens initiativ blev oprettet 2 læseklasser. Allerede året efter indrettedes på magister Henning Meyers foranledning specialundervisning for disse børn ved Frederiksberg kommunes skolevæsen.

I de følgende år blev undervisning af læseretarderede børn taget op af de kommunale skolevæsener i et stadig stigende omfang. Jævnside med denne udvikling inden for folkeskolen var der kredse uden for skolen, der tog »ordblindesagen« op. Edith Norrie begyndte i 1936 undervisningen af »ordblinde« i Haderslev. I 1939 flyttede hun sin virksomhed til København, hvor hun oprettede »Ordblindelinstitutet«. I 1948 overdrog frøken Norrie dette institut til Landsforeningen for Ordblindesagen i Danmark, der var stiftet i 1943; men hun fortsatte som instituttets leder til 1955. Under frøken Norries ledelse er der af ordblindelinstitutet og landsforeningen, der har samarbejdet med dr. med. Henning Skydsgaard og dr. med. Knud Hermann, gjort et stort arbejde for at vække interessen for at hjælpe denne gruppe af handicappede, ligesom foreningen virksomt har medvirket ved uddannelsen af lærere m. v.

I cirkulæret af 26. juni 1943 anføres bl. a., at læsesvage børn som regel kan følge den daglige undervisning i samme omfang som de øvrige børn, men at der med hensyn til undervisningen i dansk bør tages særlige hensyn, dels derved at barnet i stedet for diktatøvelser bør beskæftiges med afskrivning, og dels gennem ekstra undervisning i læsning og stavning i særlige

læsehold med få børn eller alene for det enkelte barn. I sværere tilfælde må barnet gennem længere tid have en særlig undervisning af dertil uddannede lærere eventuelt i særlige læseklasser. Det anføres endelig i cirkulæret, at de sværeste tilfælde må anmeldes for og behandles på Statens Institut for Talelidende.

I de år, der er forløbet siden udsendelsen af dette cirkulære, og ikke mindst i de sidste 10 år er der sket en meget stærk udvikling af denne specialundervisning, således at denne gruppe af specialunderviste børn nu er den største. I 1959 modtog ifølge indberetningskortene ca. 19.000 børn uden for København specialundervisning på grund af læsevanskeligheder.

Samtidig hermed har der i skrift og tale været ført indgående diskussioner om en række problemer i forbindelse med læsevanskelighedernes natur, årsagsforhold og behandling. Disse diskussioner har bl. a. drejet sig om spørgsmålet om, hvorvidt læsevanskelighederne har deres rod i en organisk betinget, måske arvelig lidelse, eller om der er tale om afvigelser indenfor grænserne af normal variation, samt om forholdet mellem læsevanskeligheder og intelligens. Nyere undersøgelser har draget spørgsmålet om »læsemodenhed« stærkt frem. Udvalget har ikke set det som sin opgave at tage stilling til disse spørgsmål. De førte diskussioner har deres store værdi, dels gennem de resultater, der kan nås med hensyn til en større indsigt i disse vanskeligheder og deres behandling, dels ved det lys, der herigennem kan blive kastet over problemerne omkring læseprocessen og læsningens pædagogik.

Imidlertid kan iværksættelsen af praktiske, pædagogiske foranstaltninger ikke afvente en endelig afklaring af disse mange problemer. Udgangspunktet må her være, at de børn, der i skolearbejdet hæmmes af vanskeligheder med hensyn til læsning, må søges hjulpet gennem en specialundervisning tilrettelagt i overensstemmelse med de erfaringer, der på det givne tidspunkt er gjort.

Også med hensyn til de terminologiske spørgsmål har der hersket nogen usikkerhed. Det kan som et kuriosum nævnes, at betænkningen af 1943 i en overskrift bruger vendingen »Særundervisning for børn med læsevanskeligheder, herunder ordblinde (læsesvage) børn« og i en anden overskrift på den følgende side hedder det »Særundervisning for læsesvage børn«. Den førstnævnte overskrift ændredes i cirkulæret af 1943 til »Særundervisning for børn med læsevanskeligheder (læsesvage, herunder ordblinde børn)«. Der har i særlig grad stået strid om betegnelsen »ordblind«, idet det bl. a. har været fremhævet, at denne benævnelse ensidigt viser hen til en bestemt konstitutionel årsag til vanskelighederne og derved i hvert fald er uegnet som betegnelse for læsevanskeligheder, der er forårsaget af andre forhold.

Udvalget har for sit vedkommende ment at måtte foretrække betegnelsen »*læseretarderede*« som den mest neutrale benævnelse. Denne betegnelse anvendes på en gruppe af børn, der uden at være svagtbegavede har et så dårligt standpunkt i læsning, at specialundervisning er påkrævet. En mere præcis definition med angivelse af konkrete kriterier kunne måske være ønskelig, men det må formentlig anses for mest hensigtsmæssigt, at betegnelsen »*læseretarderet*« forbeholdes de børn, der på grund af læsevanskeligheder har behov for specialundervisning, og på den anden side omfatter alle disse børn, uanset årsagen til vanskelighederne. Spørgsmålet om afgrænsningen af, hvilke børn der herefter bør modtage sådan specialundervisning, behandles nedenfor i et særligt afsnit, hvor der søges foretaget

en afgrænsning 1) over for børn, hvis vanskeligheder ikke er større, end at de må overvindes inden for den almindelige undervisnings rammer, 2) over for børn, der har behov for specialundervisning af anden art, herunder de svagtbegavede børn, og endelig 3) over for børn, der har behov for undervisning under særforsoget.

Hvilke børn bør have specialundervisning som læseretarderede?

Forinden man tager stilling til dette spørgsmål, vil det være naturligt at se på, hvad grunden er til, at specialundervisning gives børn, der er retarderede inden for et enkelt fag, og hvilke årsager der er til disse vanskeligheder.

Begrundelsen for, at specialundervisning bør gives disse børn, må søges i den fundamentale betydning, det har, at barnet lærer at læse uden for stor forsinkelse i forhold til de andre børn. For det første forventes det, at alle børn kan læse, når de forlader skolen. Det vil endvidere kunne være en betydelig hindring for de pågældende børns undervisning i andre fag, at de ikke kan læse nogenlunde på samme tid som andre børn. Hertil kommer, at læseundervisningen bl. a. tjener til støtte for udviklingen af barnets sprog, herunder dets ordforråd, og gennem det valgte læsestof tillige bidrager til at give barnet værdifulde oplevelser og støtte dets karaktermæssige udvikling. Endelig møder barnet i almindelighed i skolen med en særlig forventning om, at det vil få lært at læse. Skuffes disse forventninger, vil det kunne få afgørende betydning for barnets hele forhold til skolearbejdet.

Spørgsmålet om *årsagerne* til læsevanskeligheder har været livligt diskuteret. Der kan vist siges nu at være ret udbredt enighed blandt pædagoger om, at der kan være mange forskellige årsager til disse vanskeligheder. S. A. Tordrup har *) angivet nogle af de hyppigste årsager således:

*) S. A. Tordrup: Læse- og skrivevanskeligheder hos børn, »Læsepædagogen«, oktober 1955.

»A. Uregelmæssigheder ved skolegangen: forsømmelser, skole- eller lærerskifte.

B. En mangelfuld undervisning, f. eks. en undervisning, der ikke er tilstrækkelig interessevækkende, så børnene virkelig arbejder, eller som er for ensidig, ren meto- disk, så den ikke er effektiv for en del af børnene.

C. Det kan være noget ved børnene:

1) få kræfter og ringe energiudfoldelse, dårlig koncentration og andre faktorer, der forringer arbejdsindsatsen,

2) ringe intelligens og manglende udvikling og modenhed,

3) emotionelle faktorer og karakterologiske faktorer som angst og modvilje, manglende selvtillid, initiativ og selvstændighed,

4) specielle læse- og stavevanskeligheder, der er nøje forbundet med selve læse- og staveprocesserne og med den måde, de foreløber på hos de pågældende individer (ordblindhed).«

Man er desuden opmærksom på, at et dårligt læsestandpunkt i visse tilfælde kan skyldes særlige defekter ved barnets syn eller hørelse. Der kan her navnlig være tale om langsynethed eller forskelligt syn på de to øjne samt hørenedsættelser, der kun rammer visse frekvenser. Disse defekter erkendes ikke altid ved skolelægenes undersøgelser.

Det er naturligvis af største vigtighed, at de årsager, der beror på mangler ved den undervisning, der er givet det pågældende barn, søges fjernet. Et arbejde med læseundervisningen på begyndertrinnet, der tilstræber at undgå, at læsevanskeligheder opstår hos en større eller mindre del af eleverne, er yderst værdifuldt, jfr. side 99.

Læsevanskeligheder, der skyldes barnets ringe intelligens, vil i almindelighed motivere specialundervisning for svagtbegavede, medens specialundervisningen for børn med læsevanskeligheder forbeholdes børn, hvis læsestandpunkt er ringere, end hvad man

måtte forvente efter deres evnemæssige ud- rustning i øvrigt. Ved udvælgelsen af børn til denne specialundervisning må man derfor foruden barnets læsefærdighed under- søge dets evner. Dette spørgsmål er yder- ligere omtalt nedenfor, side 71. På den anden side vil næppe enhver uoverensstem- melse mellem evner og læsefærdighed mo- tivere, at barnet betegnes som læseretar- deret, idet det desuden må forudsættes, at dets læsefærdighed er så ringe, at den be- reder barnet vanskeligheder ved at følge den almindelige undervisning.

Bortset fra de tilfælde, hvor læsevanske- lighederne har deres årsag i små evner i almindelighed, kan årsagen til vanskelighe- derne ikke være afgørende for, om special- undervisning kan ydes. Den anførte be- grundelse for, at specialundervisning gives disse børn, taler i lige høj grad for special- undervisning, hvad enten barnets vanske- ligheder f. eks. skyldes emotionelle og ka- rakterologiske faktorer eller der foreligger specielle læse- og stavevanskeligheder. Kan man med sikkerhed finde frem til årsagen, og kan denne fjernes, vil man dog ofte kunne regne med, at barnet ret hurtigt får lært at læse inden for den almindelige un- dervisning.

Om den nærmere afgrænsning kan i øv- rigt anføres:

1) Hvor alvorlige skal vanskelighederne være?

Når man ikke kan pege på bestemte år- sager til læsevanskelighederne, således at kun læsevanskeligheder, der beror på visse bestemte årsager, gør specialundervisning velbegrunder, men tager udgangspunktet i læsefærdigheden set i forhold til barnets ev- ner, vil overgangen fra børn med svære læsevanskeligheder til børn, hvis læsestand- punkt vel ligger under det normale, men dog ikke i en sådan grad, at det med rime- lighed kan motivere specialundervisning, være flydende. Det må siges i nogen grad at være vilkårligt, hvor grænsen sættes mel- lem læsevanskeligheder, der motiverer spe-

cialundervisning, og vanskeligheder, der bør kunne overvindes inden for den almindelige undervisnings rammer. Det vil bl. a. kunne have indflydelse på, hvor grænsen drages, hvorledes arbejdsforholdene i de normale klasser er, herunder, hvor stor klassekvotienten er, hvilke arbejdsformer man betjener sig af i den pågældende skole (idet visse arbejdsformer i højere grad forudsætter læsefærdighed hos børnene end andre), ligesom man ikke kan se bort fra, at lokale-mæssige og andre praktiske forhold kan have indflydelse herpå.

Udgangspunktet må imidlertid være, at specialundervisning bør iværksættes i alle tilfælde, hvor *barnets læsefærdighed er så ringe, at det er en hindring for barnets skolearbejde eller på anden måde belaster barnets forhold til skolen.*

Et særligt spørgsmål er, om man bør give specialundervisning til børn, der ikke har særlige vanskeligheder med at lære at læse, men som har store vanskeligheder med hensyn til *ortografi*. De særlige grunde, der taler for at give specialundervisning til børn med læsevanskeligheder, gør sig ikke, eller i hvert fald ikke i samme grad, gældende, når det drejer sig om stavevanskeligheder. Det må derfor nærmest afhænge af, om man anser det for en så vigtig opgave for skolen, at alle børn lærer en nogenlunde god ortografi, at man vil ofre de ret betydelige beløb, der skal til for at give en effektiv specialundervisning. For enkelte børn med særlige stavevanskeligheder vil det være berettiget at give specialundervisning efter reglerne om specialundervisning for læsretardedede elever, selv om læsefærdigheden ikke begrunder det; men i øvrigt stiller spørgsmålet om specialundervisning for sådanne børn sig på samme måde som f. eks. spørgsmålet om specialundervisning af børn med særlige regnevanskeligheder. Disse opgaver bør muligvis på et givet tidspunkt tages op, men kan dog ikke anses for helt så påtrængende som specialundervisningen af de øvrige grupper af børn, for hvilke specialundervisning da også ved lovgivningen er gjort obligatorisk.

2) *Afgrænsning over for andre grupper af specialunderviste børn.*

Ved bestemmelsen af gruppen af læsretardedede børn lægges der som ovenfor anført i almindelighed vægt på, at det drejer sig om børn, hvis læsestandpunkt er ringere, end hvad man efter barnets intelligens og den tid, i hvilken det har været undervist, må forvente. Dette betyder, at man ikke til denne gruppe medregner børn, hvis ringe læsestandpunkt skyldes små evner. For denne sidste gruppe må herefter gælde, at sådanne børn enten må modtage specialundervisning som svagtbegavede eller følge den almindelige undervisning. Dette vil, hvor specialundervisningen for svagtbegavede gives i hjælpeklasser, atter sige, at man må vælge mellem hjælpeklasserne og den almindelige undervisning. Såfremt barnet nogenlunde kan følge den almindelige undervisning, vil man ikke overføre det til hjælpeklasse. Dets læsestandpunkt vil herefter i overensstemmelse med dets forholdsvis ringe evner være temmelig dårligt, og man kan rejse det spørgsmål, om det ikke vil være rimeligt at give sådanne børn en hjælp i læsning, som også vil kunne lette barnet i andre fag, hvor tilegnelsen af stoffet er afhængig af læsning. En sådan hjælp må imidlertid efter den traditionelle afgrænsning gives inden for rammerne af den for svagtbegavede indrettede specialundervisning.

Børn med talevanskeligheder og børn, der er tunghøre, vil ofte have et ringe læsestandpunkt. Specialundervisningen af sådanne børn bør derfor også omfatte en særlig tilrettelagt læseundervisning.

3) *Grænsen mod særforsorgen.*

I tilslutning til taleforsorgen er der inden for særforsorgen etableret undervisning af sværere tilfælde af ordblindhed og læsesvagheit, jfr. § 257, stk. 4, i lov om offentlig forsorg, som ændret ved lov nr. 197 af 11. juni 1954. Der er ved socialministeriets cirkulære af 30. september 1954 givet nærmere regler herom, ligesom der ved be-

kendtgørelse nr. 302 af 30. september 1954 er givet regler om indberetningspligt vedrørende (talelidelser samt) svære tilfælde af ordblindhed og læsesvaghed.

Som vejledende regler for, hvornår tilfælde af læsesvaghed og ordblindhed kan karakteriseres som »svære« opstilles i nævnte cirkulære for skolebørn følgende afgrænsninger:

a) for yngre skolebørn: når et barn til trods for normal intelligens og 3 års skolegang ikke kan læse en let tekst,

b) for ældre skolebørn: såfremt barnets læsefærdighed er så ringe, at det af denne grund ikke kan klare sig i skolen.

Det understreges imidlertid i cirkulæret, at behandling i henhold til forsogsloven kun kan finde sted for så vidt angår de tilfælde af læsesvaghed og ordblindhed, som ikke tilstrækkeligt effektivt kan behandles gennem folkeskolens specialundervisning.

I medfør af denne bestemmelse er der fra taleforsorgens side etableret en omfattende undervisning af børn med læsevanskeligheder, idet man ikke har ment at kunne afvise at tage sig af tilfælde, som strengt taget burde være behandlet i folkeskolen, men som ikke har kunnet få den fornødne undervisning, fordi specialundervisningen inden for det pågældende skolevæsen ikke har været fuldt udbygget.

En sådan udbygning af folkeskolens specialundervisning er imidlertid i fuld gang, og det må påregnes, at folkeskolen nu bliver i stand til på betryggende måde at undervise alle børn med læsevanskeligheder. Kun hvor det må anses for påkrævet for overvindelse af barnets vanskeligheder, at det for en tid fjernes fra hjemmet, vil det være nødvendigt, at taleforsorgen yder barnet den nødvendige behandling og undervisning på et af statens institutter for talelidende. En sådan ordning, hvorefter folkeskolen påtager sig undervisningen af alle læseretarderede børn, som kan undervises ambulant, forudsætter, at den nødvendige

specialundervisning altid gives i det i det pågældende tilfælde indicerede omfang, herunder om nødvendigt i form af enetimer.

Hvornår skal specialundervisningen begynde?

Det er vanskeligt at afgøre, på hvilket tidspunkt den omstændighed, at et barns læsefærdighed er så ringe, at barnet må betragtes som hørende til gruppen af læseretarderede, indicerer, at specialundervisning iværksættes.

Det er måske nærliggende at anlægge den betragtning, at specialundervisning ikke er påkrævet, såfremt man kan forvente, at barnet på et senere tidspunkt gennem den almindelige undervisning vil lære at læse. Det er muligt, at det i ikke så få tilfælde kun er et spørgsmål om at afvente en vis modning hos barnet, om læsefærdigheden opnås. Dette spørgsmål er især behandlet af Carl Aage Larsen i »Om undervisning af børn med læse- og stavevanskeligheder i de første skoleår«, Danmarks pædagogiske Institut, 1960, på grundlag af nogle undersøgelser af effektiviteten af læsehøldsundervisning i 2. og 3. klasse samt udenlandske undersøgelser.

Man må imidlertid her holde sig for øje, at de grunde, der taler for at give specialundervisning til disse børn, også kan tale for at give specialundervisning på et vist tidspunkt, uanset at den kunne undværes, hvis man venter. For det første må læsefærdigheden søges opnået på et sådant tidspunkt, at en rimelig sikkerhed og hurtighed i læsning kan optrænes, inden barnet skal forlade skolen. Det vil desuden kunne virke nedslående på barnet, at det ikke opnår færdighed i at læse nogenlunde samtidig med kammeraterne, ligesom barnets udbytte af den øvrige danskundervisning såvel som af undervisningen i andre fag forringes. Skolens sædvanlige arbejdsform forudsætter, at børnene kan læse på et ret tidligt tidspunkt, og kun såfremt denne arbejdsform lægges om, eller der tages dybtgående individuelle hensyn, vil man uden skade for undervisningen kunne afvente en eventuel senere indtrædende »læsemodenhed«.

I den nævnte redegørelse udtaler Carl Aage Larsen herom:

De aktuelle undersøgelser i 2. og 3. klasse kan være vejledende for formuleringen af visse retningslinier for undervisningen. De viste for det første, at der skete væsentlige forskydninger i børnenes dygtighed i løbet af et års tid, og at mange gik ganske betydeligt frem, uanset at de ikke modtog særundervisning. For det andet viste de, at børn, der fik supplerende holdundervisning, efter dansklærernes udtalelser gennemgående klarede sig bedre i det daglige skolearbejde, også i tilfælde, hvor den faktiske læsefærdighed ikke forbedredes væsentligt, ligesom flere af dem opnåede en mere harmonisk udvikling. Den støtte, de modtog gennem holdundervisningen, synes at have lettet dem for et pres og stabiliseret dem adfærdsmæssigt: de koncentrerede sig stærkere om arbejdet, og deres tilpasning i klassen bedredes. Endelig for det tredje viste undersøgelserne i 3. klasse, at holdundervisningen fremmede stavefærdigheden og dermed også visse sider af læsefærdigheden.

Kun hvis disse fordele kan opnås gennem den almindelige undervisning, er det pædagogisk forsvarligt at indskrænke særundervisningen.

De nævnte hensyn taler for, at hjælpen ydes, så snart man har nogenlunde sikkert grundlag for at antage, at den ønskelige læsefærdighed ikke kan forventes opnået inden for en kortere tid ved hjælp af den almindelige undervisning. Foretagne undersøgelser *) tyder på, at en sådan sikkerhed i hvert fald ikke kan opnås før ved udgangen af 1. klasse eller i begyndelsen af 2. klasse, idet der i løbet af 1. klasse sker stadige forskydninger med hensyn til elevernes læsefærdighed og det indbyrdes forhold mellem elevernes læsefærdighed. Derimod sker der væsentlig mindre forskydninger i elevernes indbyrdes forhold i denne henseende i løbet af 2. klasse. Hensynet til, at hjælpen kommer, inden barnet i så høj grad bliver klar over sine manglende færdigheder, at dette virker nedslående på det, taler for på 2. klassetrin at give de dårlige læ-

*) S. A. Tordrup: Efter hvilke principper bør man udvælge børn til særundervisning, specielt til læseklasserne? Læsepædagogen, 1959, nr. 1. Og samme: Forskydninger i børns indbyrdes placering med hensyn til læsefærdighed, Pædagogiske strejftog, side 84 ff.

sere en vis hjælp. Overførelse til særlige læseklasser bør dog ikke ske før tidligst efter 2 års skolegang.

Læseplansudvalget går i sin betænkning ind for, at de to første skoleår betragtes som indføringsår, hvor formålet med undervisningen er dels at bidrage til en videreudvikling af børnenes mundtlige sprogbeherskelse, dels at indføre dem i læsning, ligesom betænkningen understreger, at undervisningen må tilrettelægges med størst mulig hensyntagen til det enkelte barns evner og øvrige forudsætninger, jfr. »Undervisningsvejledning for folkeskolen«, side 44. Efterhånden som disse synspunkter slår igennem i undervisningen, skulle reglen være, at der først i slutningen af 2. skoleår eller ved begyndelsen af 3. skoleår bliver behov for specialundervisning.

Det er i det foregående forudsat, at der er tale om vanskeligheder i forbindelse med begynderundervisningen. Det kan imidlertid forekomme, at vanskelighederne melder sig på et senere tidspunkt af skolegangen, enten derved, at der for barnet pludselig opstår nye vanskeligheder ved at læse, eller ved, at dets læsestandpunkt ikke forbedres i takt med de stigende krav til læsefærdigheden, som arbejdet i vedkommende skoleafdeling stiller. Også i sådanne tilfælde må der være adgang til den specialundervisning, som er nødvendig.

Specialundervisningens form.

Specialundervisning af læseretardedede har hidtil i Københavns kommune som regel været givet i særlige *læseklasser*. Læseklasser er oprettet også i en del andre kommuner, men de fleste steder ydes denne specialundervisning som *holdundervisning*, hvor 2-5 elever undervises nogle timer om ugen, medens de i øvrigt følger klassens almindelige undervisning. Læseklasserne er i Gentofte kommune samlet i en særlig skole, men findes ellers på de almindelige skoler.

I læseklassen bør elevtallet ikke overstige 16. Læseklasser med mere end 10

elever kan i en del af dansktimerne deles i to hold, der undervises hver for sig. Såfremt der i en læseklasse er børn fra to årgange, bør en sådan deling gennemføres i alle dansktimer og eventuelt tillige i regning.

På læsehold undervises indtil 4 elever i 3-5 timer ugentlig. Undervisningen bør så vidt muligt ligge *inden for den sædvanlige skoletid*. Dersom klassen møder senere end klokken 8, kan læseholdsundervisningen eventuelt placeres i timen forud for klassens mødetid. Derimod bør læseholdsundervisning efter sædvanlig skoletid undgås, ligesom det i folkeskolelovens § 16, stk. 3, fastsatte maksimum for skoledagens længde må overholdes.

Det må i hvert enkelt tilfælde nøje overvejes, i hvilke af barnets timer, læseholdsundervisningen placeres. Såvidt muligt udtages barnet i timer, hvor klassen har læsning eller skriftlig dansk, hvorimod det kun vil være forsvarligt at tage barnet fra regnetimer, hvis det er så dygtigt i dette fag, at det på trods heraf kan følge klassen. Man bør også være varsom med at beskære interessebetonede og rekreative fag som sløjd, håndarbejde og husgerning. Såfremt holdundervisningen strækker sig over en længere periode, kan det være hensigtsmæssigt at foretage omlægninger af tidspunkterne for at undgå, at enkelte fag ensidigt rammes.

Danmarks pædagogiske Institut har på sit arbejdsprogram en undersøgelse af effektiviteten af læseundervisningen henholdsvis i læseklasser og på læsehold. En redegørelse for de foreløbige resultater er givet af Carl Aage Larsen i den ovenfor nævnte afhandling. Undersøgelserne er imidlertid endnu ikke afsluttede.

Spørgsmålet om, hvorvidt denne undervisning bør ydes i særlige klasser eller som ekstra holdundervisning, beror ikke blot på, hvilken læsefremgang der kan opnås. Dels må valget træffes på grundlag af de praktisk foreliggende muligheder, dels må man have i erindring, at læseklasserne udgør et særligt milieu, som på den ene side kan være

gunstigt for det handicappede barn, men på den anden side også kan indebære en fare for, at barnet får vanskeligt ved påny at tilpasse sig det almindelige skolemilieu eller ved efter udskrivningen af skolen at finde sig til rette.

Det vil formentlig være ønskeligt, at man råder over begge muligheder for specialundervisning. Mens de fleste læseretardedede børn på fuldt betryggende måde kan få den nødvendige hjælp på læsehold, vil der være en gruppe børn, hvis vanskeligheder er af en sådan karakter, at de kun kan overvindes, såfremt barnet flyttes fra det almindelige klassemilieu til læseklassens særlige, beskyttende milieu. Det er derfor ønskeligt, at der oprettes læseklasser i et sådant omfang, at der for ethvert barn, der har behov for en sådan overflytning, er mulighed for at blive optaget i en læseklasse, hvadenten det er hjemmehørende i en by eller på landet. Da sådanne klasser ikke vil kunne oprettes i små kommuner, forudsætter det et samarbejde mellem kommunerne, enten i form af skoleforbund eller således, at kommuner med læseklasser modtager udenbys elever mod betaling.

Overflytning til læseklasse bør næppe finde sted, forinden det i et år er forsøgt at forbedre barnets læsestandpunkt ved holdundervisning, og opholdet i læseklassen bør ikke udstrækkes længere end nødvendigt.

Undertiden vil tilbageflytning til den almindelige klasse kunne ske, forinden barnets læsestandpunkt er helt tilfredsstillende, når der blot fortsat gives det specialundervisning i form af holdundervisning eller enetimer.

Foruden de nævnte former kan det i visse tilfælde være nødvendigt, at specialundervisningen gives i form af *enetimer*. Denne undervisningsform vil naturligvis være ret dyr, men da den kun anvendes i tilfælde, hvor holdundervisning eller undervisning i læseklasse ikke vil være tilstrækkelig effektiv, vil undervisningen i enetimer dels være nødvendig, hvis skolen skal nå det mål at lære barnet at læse, dels vil den, såfremt

undervisningen giver det ønskede resultat, have til følge, at anden specialundervisning, som eliers havde måttet fortsætte i mange år, måske i hele barnets skoletid, bliver overflødig. Den merudgift, som enetimerne giver, vil således kunne føre til en besparelse i det lange løb.

Undervisningens indhold.

Hovedformålet med specialundervisning af læseretarderede vil naturligvis være at forbedre standpunktet i læsning. Såfremt der finder overflytning til læseklasse sted, kommer hertil, at undervisningen i alle skolens fag skal gennemføres med det sigte at nå samme mål som inden for den almindelige undervisning.

Udvalget har ikke anset det som sin opgave at redegøre for de metodiske problemer med hensyn til læseundervisningen. Man skal i denne henseende kun pege på, at det er væsentligt, at der ved undervisningen anvendes metoder, der er afstemt efter det enkelte barns muligheder, og at undervisningen må gennemføres på en måde, der styrker barnets selvtillid og giver det lyst til at læse. Der skal dernæst i det følgende gøres nogle almindelige bemærkninger om indholdet af undervisningen henholdsvis i læseklasse og på læsehold.

Undervisningen i læseklasserne må som nævnt have til formål at forbedre børnenes læsestandpunkt så meget og så hurtigt som muligt med henblik på tilbageføring til de almindelige klasser. For at nå dette mål må undervisningen i dansk intensiveres. Dette sker naturligvis allerede derved, at antallet af elever er lavere i læseklassen, således at der bliver bedre muligheder for læreren for at beskæftige sig med det enkelte barn, ligesom undervisningen kan lægges individuelt til rette. Det må dog anses for hensigtsmæssigt, at man herudover forøger timetallet i dansk. Dette betyder ganske vist, at timetallet må reduceres i andre fag. Dette bør ikke ske i videre omfang, end at børnene så vidt muligt kan nå samme standpunkt som børn i de tilsvarende almindelige klasser. Dette skulle på den anden side

være muligt på grund af den lavere klassekvotient.

Det vil i særligt hårde tilfælde være nødvendigt, at læseklassens danskundervisning suppleres med enkeltmandsundervisning i læsning i nogle timer ugentlig eller med holdundervisning.

Undervisningen må i alle fag lægges således til rette, at børnenes manglende læsefærdighed ikke vanskeliggør undervisningen eller stiller dem overfor opgaver, som de ikke kan magte. Det må dernæst erindres, at den manglende læsefærdighed ofte vil have haft en skadelig indflydelse på barnets standpunkt også i disse andre fag, og man må derfor sørge for, at barnets grundbegreber inden for det enkelte fag bringes i orden.

Særlig med hensyn til undervisningen i 6. og 7. skoleår bemærkes, at læseklasserne for disse årgange ikke ensidigt bør betragtes som klasser, der sigter mod 8. og 9. klasse. Det vil på den anden side næppe være rimeligt, at der oprettes læseklasser, der sigter mod 8. og 9. klasse, og læseklasser, der sigter mod realafdelingen. Læseklasserne for 6. og 7. skoleår må sidestilles med udelte klasser, og undervisningen bør lægges således til rette, at den kan danne grundlag for oprykning enten i 8. klasse eller i 1. realklasse i overensstemmelse med det enkelte barns evner.

Når læseklasser således gennemføres som udelte klasser til 7. klasse, opstår der ikke spørgsmål om afholdelse af de i folkeskolelovens § 17, stk. 7, omhandlede skriftlige prøver i dansk og regning i 5. klasse. Det kan dog af hensyn til sammenligningen med børn fra andre klasser være hensigtsmæssigt, at der samtidig med afholdelse af sådanne prøver i kommunens skoler i øvrigt afholdes tilsvarende prøver i læseklasserne, men disse prøver må i faget dansk tilrettelægges under hensyntagen til elevernes standpunkt. Elever i læseklasserne, som kan forventes at skulle flyttes tilbage til den almindelige klasse i 6. skoleår, bør dog deltage i de ordinære vejledende prøver.

For læseretarderede børn, der ikke flyt-

tes til læseklasse, men modtager specialundervisning på hold, vil disse prøver kunne være et alvorligt problem. Det vil imidlertid være naturligt, at disse børn deltager i prøverne sammen med de andre børn, men såvel ved tilrettelæggelsen som ved bedømmelsen af prøverne kan der tages særligt hensyn til deres læsevanskeligheder. Såfremt prøveresultaterne meddeles andre skoler, må der naturligvis gives oplysning om, hvilke særlige hensyn der er taget.

Da kun de færreste læseretardedede børn har behov for undervisning i læseklasse i mere end 3-4 år, og da overflytning i almindelighed vil ske i 3.-4. skoleår, vil der kun inden for større skolevæsenere være grundlag for oprettelse af en 8. og 9. læseklasse. I stedet må de børn, der på dette klassetrin endnu har læsevanskeligheder, have hjælp i form af holdundervisning eller enetimer.

Hvor der oprettes en 8. læseklasse vil der være mulighed for her at tilrettelægge en undervisning, bl. a. i sprog, der kan støtte elever, der egner sig til optagelse i realafdelingen, og som fra denne 8. klasse kan overgå til 1. realklasse.

Undervisningen på læsehold har til formål at forbedre børnenes standpunkt i læsning så meget, at de - også på længere sigt - vil kunne følge undervisningen i klassen. En forbedring af standpunktet i retskrivning er, hvor det ikke drejer sig om et af de særlige tilfælde, hvor en elev er henvist til læsehold på grund af specielle retskrivningsvanskeligheder, ikke et mål i sig selv for undervisningen; men skriftlige træningsøvelser indgår i arbejdet, jfr. nedenfor.

Barnet deltager i en del af klassens almindelige dansktimer, og det er vigtigt, at undervisningen her og på læsehold koordineres gennem nøje samarbejde mellem dansklærer og læseholdslærer. Barnet bør drages aktivt ind i klassens arbejde i disse dansktimer, og der skal vises det lige så megen opmærksomhed fra lærerens side, som der vises klassens øvrige elever. Man må imidlertid være opmærksom på, at der ikke stilles for store krav til barnets læse-

færdighed, eller næres for store forventninger om hurtig fremgang. I andre fag, hvor barnet hæmmes af sin manglende læsefærdighed, må der vises det nødvendigt hensyn.

Undervisningen på læseholdet må ikke få karakter af lektiehjælp, men må adskille sig fra klassens undervisning, såvel ved metode som ved valget af undervisningsmidler. For så vidt der anvendes læsebog og skriftlig dansk-system, vil det næppe være hensigtsmæssigt at anvende samme bøger som klassen.

Det er nødvendigt, at man gennem grundig *elementær træning* sikrer sig, at grundlaget for læseprocessen er i orden. Til denne træning bør foretrækkes undervisningsmidler, som ikke ligger væsentligt under barnets intellektuelle niveau. *Frilæsning (selvstændig læsning)* og andet arbejdsstof, som er egnet til at stimulere læselysten, bør så snart som muligt indgå i elevens arbejde. Det supplerende materiale skal altid være led i et rationelt tilrettelagt undervisningsprogram, og der må af læreren føres nøje kontrol hermed for hver elev.

Undervisningen må tilrettelægges for hver enkelt elev under hensyntagen til barnets standpunkt og særlige vanskeligheder samt de oplysninger, der er tilvejebragt gennem den skolepsykologiske undersøgelse, med hensyn til barnets forudsætninger, gunstigste indlæringsveje m. v. Den skolepsykologiske rapport bør indeholde redegørelse herfor samt forslag til egnet undervisningsmateriale. De første undersøgelser må mindst én gang om året følges op gennem efterprøver, der giver grundlag for nye drøftelser med speciallæreren.

Som nævnt er ortografien ikke et mål i sig selv for læseholdsundervisningen, men en naturlig vekselvirkning mellem *mundtlige og skriftlige øvelser* må anses for formålstjenlig.

Det vil være af betydning for indlærningen, at der ved *hjemmearbejde* i form af små skriftlige øvelser eller frilæsning skydes gentagelser og arbejde med stoffet ind mellem skolens ret få timer. Læreren må nøje overvåge, at hjemmearbejdet er af en sådan

art og et sådant omfang, at barnet uden hjælp kan magte det på grundlag af gennemgangen i skolen. Især for små elever er det nødvendigt, at hjemmearbejdet ikke rejser problemer eller føles overvældende for barnet, og det må huskes, at barnet måske i andre fag får forøget hjemmearbejde, fordi det i en del af fagets timer er udtaget til læsehølsundervisningen.

Læsehølslæreren bør være i kontakt med barnets *hjem* og søge at indstille dette positivt over for den foreliggende opgave og især indskærpe, at der ikke må stilles urimelige fordringer om omgående bedring af barnets standpunkt.

Undervisningens ophør.

Specialundervisningen må ophøre, så snart barnets læsestandpunkt svarer til det almindelige. Man må på den anden side være varsom med at føre et barn fra en *læseklasse* tilbage til den almindelige klasse, forinden man føler sig sikker på, at overgangen til det almindelige klassemilieu og dennes undervisning ikke vil medføre for store vanskeligheder for barnet. Det vil endvidere være rimeligt at tage hensyn til, om ikke blot barnets læsestandpunkt, men også dets standpunkt i retskrivning er nogenlunde på højde med det for klassen almindelige.

Undervisningen på *læsehøls* bør i almindelighed ikke udstrækkes over mere end 1 eller 2 år. Hvis der ikke sker en rimelig fremgang, vil det i visse tilfælde være den rigtige fremgangsmåde at indstille holdundervisningen for en tid, men sådanne afbrydelser må kun ske efter nøje overvejelse på grundlag af efterprøver og samtaler med læsehølslæreren og klasselæreren. Det kan i sådanne tilfælde være at foretrække, at barnet - eventuelt efter en pause - overgår til undervisning hos en anden lærer, som måske i højere grad kan opnå kontakt med dette barn. Anvendes denne fremgangsmåde, må det betones over for den første lærer og hjemmet, at der ikke heri ligger en kritik af lærerens undervisning, men kun en

erkendelse af, at lærergerningen rummer så mange menneskelige nuancer, at ingen dækker dem alle.

Forinden der tages stilling til ophør af læsehølsundervisning, må barnets standpunkt drøftes med klassens dansklærer.

I en del tilfælde vil det være af stor værdi, at der også efter specialundervisningens ophør i forståelse med dansklæreren bevares en vis kontakt mellem barnet og læsehølslæreren, som kan give barnets læsning fortsat støtte gennem udlån af frilæsningsbøger og andet egnet materiale. En sådan løsning er tilknytning til et læsehøls, vil i øvrigt kunne etableres også i tilfælde, hvor et barn har visse læsevanskeligheder, men hvor disse dog ikke (endnu) kan begrunde udtagelse til læsehøls. En sådan foranstaltning vil kunne forebygge, at der senere bliver behov for specialundervisning.

Undervisning af læseretardedede unge og voksne. Medens mange tilfælde af læsevanskeligheder i skolen overvindes fuldstændigt i løbet af skoletiden, vil der være en del unge, der forlader skolen med et læsestandpunkt, der er så ringe, at det er til væsentlig gene for dem. I disse tilfælde må skolen gøre erhvervsvejlederen opmærksom på den unges særlige vanskeligheder på dette område. Erhvervsvejlederen kan derefter eventuelt rådføre sig med konsulenten for særundervisning (skolepsykologen).

Der vil også være tilfælde, hvor læsestandpunktet ved udskrivning af skolen er ret tilfredsstillende, men hvor færdighederne, ofte på forholdsvis kort tid, forringes væsentligt.

Det er derfor ønskeligt, at der er adgang for unge til at modtage danskundervisning, der har til formål at forbedre læsestandpunktet. Der er da også efter den gældende lovgivning sådanne muligheder.

I medfør af lov om ungdomsskoler og aftenskoler m. v., jfr. bekendtgørelse af 14. juni 1960 vil der inden for *ungdomsskolen* kunne oprettes hold på mindst 4 elever i gennemsnit, for så vidt det drejer sig om

særlige grupper af elever, for hvem undervisning i mindre hold er påkrævet, jfr. lovens § 6, stk. 1. Denne bestemmelse vil kunne finde anvendelse på læseretardedede unge, for hvem der på denne måde kan indrettes en særlig ungdomsskoleundervisning. Inden for *aftenskolen*, herunder *aftenhøjskolen*, kan hold med mindst 4 elever i gennemsnit pr. time godkendes, når det drejer sig om danskundervisning for læseretardedede, jfr. samme lovs § 6, stk. 2.

Udvalget finder det meget ønskeligt, at en sådan undervisning for læseretardedede indrettes inden for ungdomsskolen og aftenskolen, således at der her kan tilbydes enhver ung, hvis læsevanskeligheder ikke er definitivt overvundet inden udskrivningen af skolen, fornøden hjælp.

Ikke så få *efterskoler* og enkelte *højskoler* har indrettet særlig undervisning for læseretardedede unge. Desuden har Landsforeningen for Ordblindesagen taget initiativet til oprettelse af en efterskole, »Hellerup-Hus Efterskole« for unge med meget svære læsevanskeligheder. Undervisningen på denne skole er lagt til rette dels med henblik på arbejdet med læsningen, dels med henblik på at forberede disse unges overgang til erhvervslivet.

Ved lov nr. 197 af 11. juni 1954 blev der gennem en ændring af *forsorgslovens* § 257 tilvejebragt hjemmel for, at de om behandling af talemåder gældende regler kan finde tilsvarende anvendelse på *sværere tilfælde* af ordblindhed og læsesvaghed. Efter disse regler afholder staten udgifterne ved behandlingen, hvad enten denne foregår på et af statens institutter for talemåder, eller efter henvisning fra vedkommende institut foregår uden for instituttet. Ved socialministeriets cirkulære af 30. september 1954 er der givet vejledende regler for, hvornår tilfælde af læsesvaghed og ordblindhed kan karakteriseres som svære og derfor behandles efter forsorgslovens regler. Det er herefter for så vidt angår voksne afgørende, om de pågældende faktisk læser væsentligt dårligere, end man kunne forvente i betragtning af deres intel-

ligens og milieu, idet der kan tages hensyn til, om den ringe læsefærdighed lægger hindringer i vejen for den pågældendes erhverv. Behandlingen vil i almindelighed finde sted hos lokale ordblindelærere (eventuelt ordblindeinstitutter). Staten afholder såvel de direkte udgifter ved patientens behandling som patientens nødvendige befordringsudgifter. Undervisningen finder i almindelighed sted som holdundervisning af 3-4 elever.

For unge, der søger uddannelse på de *tekniske skoler* og *handelsskoler*, vil der, såfremt deres læsefærdighed er væsentligt ringere, end hvad man normalt forventer, kunne opstå særlige vanskeligheder såvel ved skolernes danskundervisning som ved undervisningen i de øvrige fag. Det er meget ønskeligt, at der for sådanne elever er mulighed for at opnå en særligt tilrettelagt læseundervisning, og denne bør så vidt muligt gives inden for den pågældende tekniske skole eller handelsskole. Der er i § 13, stk. 2, i lov af 2. oktober 1956 om lærlinge-forhold, hjemmel for på de tekniske skoler og handelsskolerne at oprette særklasser for læsesvage elever. Dette fremgår af den af det pågældende folketingsudvalg afgivne betænkning, jfr. side 18.

Såvel inden for *forsvarets civile tjenestetidsundervisning* som inden for *fængselsvæsenets* undervisning er der i de senere år taget et arbejde op for at hjælpe de voksne, hvis læsefærdighed er meget ringe.

Udvalget finder det overordentlig nyttigt, at der inden for alle former for undervisning, der tilbydes unge og voksne, skabes mulighed for, at de unge, der har særlige læsevanskeligheder, får en for dem tilrettelagt læseundervisning.

Ofte vil mulighederne for et gunstigt resultat af læseundervisningen blive forbedret i ungdomsårene, hvor den unge føler et større behov for at kunne læse.

Tilrettelæggelsen af læseundervisningen for unge og voksne frembyder visse særlige problemer. Det vil således være vanskeligt at tilvejebringe et grundlag for undervisningen, som svarer til det, der gennem det

skolepsykologiske arbejde skaffes for specialundervisningen i folkeskolen og for udtagelsen af børn hertil. For en del af den undervisning, der tilbydes de unge, må det antagelig gælde, at der ikke kan stilles særlige krav som betingelse for optagelse på kursus; men det må forekomme rimeligt, at man ihvertfald i ungdoms- og aftenskolen benytter sig af den vejledning, der kan gives læreren på grundlag af skolepsykologiske undersøgelser. Med hensyn til under-

visning efter forsorgsloven gælder det, at der ved afgørelsen af, om lovens betingelser er opfyldt, lægges vægt på, om den pågældendes læsefærdighed er væsentligt dårligere, end man kunne forvente i betragtning af hans intelligens og milieu. Dette forudsætter, at man foretager standpunktsprøver og intelligensprøver, forinden afgørelse træffes. Standardiseret materiale for voksne findes imidlertid kun i beskedent omfang på dansk.

G. ANDRE BØRN MED SÆRLIGE UNDERVISNINGSPROBLEMER

I de foregående afsnit er redegjort for undervisningen af de grupper af børn, som det ved folkeskolelovens § 2, stk. 2, er pålagt kommunerne at give specialundervisning. Som tidligere anført vil der imidlertid blandt skolernes elever være andre grupper af børn, hvis undervisning giver anledning til særlige problemer. Det kan dreje sig om grupper, som er analoge med eller grænser op til en eller flere af de allerede behandlede grupper, og som der kan være tale om at give specialundervisning under tilsvarende former som de nævnte; men udvalget har fundet det rigtigt desuden at omtale visse grupper af børn, hvis undervisningsproblemer må løses på anden måde. Der tænkes her især på børn, som ikke er i stand til at give møde i skolen, og for hvem der derfor må indrettes undervisning i deres hjem, på sygehuse, sanatorier og lignende institutioner.

Svarende til børn med særlige læsevanskeligheder findes børn, der trods almindelige evner har store vanskeligheder ved at lære at *stave* eller ved at lære at *regne*. Det er side 71 nævnt, at børn med udprægede stavevanskeligheder i visse tilfælde vil kunne inddrages under specialundervisningen for læseretarderede børn, uanset at deres læsestandpunkt ikke motiverer dette. Herudover må spørgsmålet om specialundervisning for børn med stavevanskeligheder eller børn med regnevanskeligheder betragtes som opgaver, der er overladt til kommunalt initiativ. Men det må understreges, at hvor specialundervisning ikke indrettes, må der i den almindelige undervisning i videst muligt omfang - eventuelt efter kon-

sulentens (skolepsykologens) anvisning - tages hensyn til barnets vanskeligheder.

Det er side 42 i forbindelse med afgrænsningen af de børn, der bør undervises i hjælpeskolen, nævnt, at en del børn er for svagt begavede også for hjælpeskolens undervisning, og at disse derfor ikke bør henvises til specialundervisning for svagtbegavede, men enten til en særlig specialundervisning indrettet for denne gruppe *særlig svagtbegavede børn* eller overføres til undervisning under åndssvageforsorgen, jvf. side 44 ff.

Yderligere kan som en særlig gruppe nævnes de børn, hvis *adfærd* i en sådan grad afviger fra, hvad der er foreneligt med skolens arbejde, at særlige foranstaltninger må træffes.

Endelig har udvalget fundet anledning til at pege på de særlige problemer, undervisningen af *syge og invalide børn* rummer. I denne forbindelse redegøres særlig for undervisningen af børn med *cerebral parese*.

Der skal i det følgende gøres nogle bemærkninger om undervisningen af de tre sidstnævnte grupper af børn, herunder børn, der må undervises uden for skolen. Indledningsvis skal det anføres, at det i medfør af folkeskolelovens § 51 påhviler kommunen at drage omsorg for, at børn, hvis forældre ønsker dem indskrevet i folkeskolen, kan få *fyldestgørende undervisning*. I medfør af § 5 og § 11 i skoletilsynsloven påhviler det skolekommissionen at påse, at alle undervisningspligtige børn i kommunen får en undervisning, der kan stå mål med, hvad der almindeligt kræves i folkeskolen, og at træffe foranstaltninger til un-

dervisning af undervisningspligtige børn, der ikke kan følge den almindelige undervisning. For enkelte grupper af børn gælder der særlige regler om undervisnings- eller skolepligt, jfr. ovenfor side 14, men det påhviler de kommunale skolemyndigheder for det første at drage omsorg for undervisningen af alle børn, for hvem der ikke

gælder sådanne særlige regler, og for **det** andet at sikre sig, at ethvert barn får den nødvendige undervisning. Intet barn bør slettes af listen over undervisningspligtige børn, forinden man har sikkerhed for, at særforsorgen har overtaget ansvaret for barnets undervisning.

Undervisningen af særlig svagtbegavede (debile) børn.

Som omtalt ovenfor side 42 f. er der en gruppe af børn, der er så svagt begavede, at de ikke vil kunne få udbytte af den undervisning, der tilrettelægges for svagtbegavede børn inden for hjælpeskolen. Med hensyn til afgrænsningen af disse børn henvises til bemærkningerne det anførte sted.

På det tidspunkt, hvor cirkulæret af 1943 blev udarbejdet, blev undervisning af børn, der af denne grund ikke kunne modtages til undervisning i folkeskolen, og derfor anmeldtes til åndssvageforsorgen, givet på forsorgens skolehjem (kostskoler). I de mellemliggende år er der imidlertid oprettet en række eksterntskoler under åndssvageforsorgen for børn, som det ikke er nødvendigt at fjerne fra hjemmet. Optagelse i disse skoler forudsatte oprindelig elevens inddragelse under åndssvageforsorgen, men i 1953 meddelte socialministeriet tilladelse til, at børn kunne optages i dagskoler under Østifternes Åndssvageanstalt uden inddragelse under forsorg, og en lignende ordning blev senere gennemført for de under den jydsk forsorg hørende dagskoler.

I forbindelse med behandlingen i folketinget i folketingssamlingen 1957/58 af forslagene til lov om ændringer af lov om folkeskolen rejstes spørgsmålet om eksterntskolernes henlæggelse under den almindelige skolevæsen. Som resultat heraf anmodede undervisningsministeriet ved skrivelse af 11. september 1958 nærværende udvalg om at inddrage dette spørgsmål under sine overvejelser og om at optage det til forhandling med det af socialministeriet nedsatte udvalg vedrørende åndssvageforsorgens problemer. Sidstnævnte udvalg af-

gav imidlertid betænkning, forinden der kunne afholdes møder mellem de to udvalg til drøftelse af spørgsmålet, men nærværende udvalg drøftede - bl. a. på grundlag af betænkningen, som indeholdt en udførlig redegørelse for disse emner - spørgsmålet i en række møder og aflagde besøg på to eksterntskoler.

Der var i nærværende udvalg enighed om, at spørgsmålet om disse skolers administrative placering burde afgøres ud fra hensynet til, på hvilken måde man bedst sikrede, at de børn, som er for svagt begavede til at modtage undervisning i hjælpeskolen, kan få en for dem særligt afpasset undervisning. Der var endvidere i udvalget overvejende betænkelighed ved på daværende tidspunkt at gå ind for en ordning, der betød, at det blev pålagt kommunerne at indrette undervisning for disse børn, således at åndssvageforsorgen samtidig trak sig tilbage fra denne opgave. Derudover gjorde der sig i udvalget delte meninger gældende. Foruden oprettelse af særlige skoler for sådanne børn inden for den enkelte kommunes skolevæsen drøftedes oprettelsen af amtsskoler eller statsskoler under undervisningsministeriet.

Ved lov nr. 192 af 5. juni 1959 om forsorgen for åndssvage og andre særlig svagtbegavede blev der imidlertid gennemført en nyordning af åndssvageforsorgen, hvorved der bl. a. blev givet regler om undervisnings/oplæringspligt for åndssvage børn og unge. Ordningen forudsætter, at eksterntskolerne fremdeles henhører under åndssvageforsorgen. Det af folketinget til behandling af lovforslaget nedsatte udvalg

udtalte i sin den 22. april 1959 afgivne betænkning bl.a.:

»Udvalget forudsætter, at der etableres et nøje samarbejde mellem åndssvageskolen og folkeskolen. Dette vil være særlig nødvendigt i de tilfælde, hvor lokale skolemyndigheder sørger for undervisning af åndssvage og andre særlig svagtbegavede. Udvalget finder det også vigtigt, at der tilvejebringes det bedst mulige samarbejde med konsulenterne for særundervisning.«

Det er således forudsat, at der fremdeles er adgang for kommuner, der ønsker det, til at sørge for undervisningen også af disse særlig svagtbegavede børn inden for folkeskolen. Hvor der indrettes en sådan specialundervisning inden for det kommunale skolevæsen, bør dette ske ved oprettelse af

en særlig skole, der holdes adskilt fra kommunens hjælpeskole.

Udvalget anser det for ønskeligt, at nogle større kommuner opretter sådanne skoler, hvorved der kan indvindes erfaringer for, hvorledes en kommunal ordning på dette område vil kunne virke.

Det er dog en forudsætning, at der drages omsorg for gennem forhandling med åndssvageforsorgen, at eleverne ikke stilles ringere herved hverken undervisningsmæssigt eller med hensyn til anden behandling og hjælp.

Udvalget går ud fra, at der til lærerlønninger for sådanne skoler, der jo er en del af det kommunale skolevæsen, ydes sædvanlig refusion, og at der til opførelse af skolebygninger ydes tilskud efter de i folkeskolelovens § 63 indeholdte regler.

Børn med tilpasningsvanskeligheder.

I folkeskolelovens § 1 anføres, at det er folkeskolens formål at fremme og udvikle børnenes anlæg og evner, at styrke deres karakter og give dem nyttige kundskaber. I undervisningsministeriets bekendtgørelse af 24. maj 1941, jfr. cirkulære af 6. april 1960 om målet for folkeskolens undervisning fremhæves det i overensstemmelse hermed, at skolen gennem sin virksomhed foruden at være kundskabsmeddelende må være opdragende og karakterdannende, og der anføres visse mål, der i denne henseende bør tilstræbes:

»Folkeskolen bør udvikle og styrke børnenes sans for de etiske og kristelige værdier, give dem ærbødighed for menneskelivet og for nationen, kærlighed til hjemmet og vort folk og land, respekt for oprigtighed i tale og adfærd og styrke deres pligtfølelse. Gennem sund disciplin læres god opførelse og udvikles sans for orden.«

Det vil i første række være gennem kundskabsmeddelelsen, at skolen udøver sin opdragende virksomhed.

Vanskeligheder ved tilpasningen til livet i skolen vil i almindelighed kun give anled-

ning til reaktioner fra skolens side, såfremt der sker et brud på skolens ro og orden (1), eller hvis barnets adfærd i væsentlig grad forringer dets udbytte af undervisningen (2). Der kan dog forekomme yderligere visse særlige tilfælde, hvor skolen må søge at hjælpe børn med en stærkt afvigende adfærd (3).

1. Ro og orden. I medfør af folkeskolelovens § 28 er der ved bekendtgørelse af 15. september 1938 givet anvisning på, hvilke forholdsregler der kan iværksættes til oprettholdelse af god orden i folkeskolen.

Det er heri fremhævet, at læreren til fremme af skolens orden må lægge hovedvægten på ved sin personlighed og sit eksempel at påvirke børnene og på i sin opdragergerning at søge samarbejde med hjemmene. Tilsidesætter børnene deres pligt til lydighed, høflighed og flid, sker der brud på skolens orden eller udviser et barn utilbørlig adfærd over for andre børn, kan, når formaninger og irettesættelse viser sig frugtesløse, eftersidning eller under særlige omstændigheder legemlig revselse anvendes.

Det fastsættes desuden, at skolen, hvis de opdragelsesmidler, som står til dens rådighed, viser sig utilstrækkelige, og hvis den skønner det fornødent af hensyn til barnet selv, kan rette henvendelse til skolekommissionen, der kan indbringe sagen for børneværnet.

De børn, der her skal omtales nærmere, er dem, som gennem længere tid og på grov måde udviser en adfærd, som virker forstyrrende i klassens undervisning eller af hensyn til ro og orden i øvrigt ikke kan tolereres.

Det har gennem årene vist sig, at det ikke var tilfredsstillende for skolevæsenet over for sådanne børn kun at have den mulighed at anmelde dem til børneforsorgen. Skolevæsenet har på forskellig måde søgt at fremme disse børns tilpasning til skolelivet. I Københavns kommune har man oprettet observationsklasser og -kolonier for sådanne børn. Lignende kolonier er oprettet af skolevæsenet på Frederiksberg, i Gladsaxe og Esbjerg. Oprettelsen af skolepsykologiske kontorer har givet forbedrede muligheder for et sådant arbejde.

Det kan i denne forbindelse nævnes, at et flertal i *den store skolekommission* stillede forslag om en ordning, hvorefter skolekommissionen i tilfælde som de nævnte i stedet for at indbringe sagen for børneværnet (»værgerådet«) kunne henvise barnet til et »skolehjem« efter aftale med dets forældre. Sådanne skolehjem tænkte oprettet på dertil egnede steder af en enkelt kommune eller ved samarbejde mellem flere kommuner eller amtsråd, eller mellem et eller flere amtsråd og de i amterne beliggende købstæder.

2. *Passive børn.* For nogle børn er der tale om en adfærd, som ikke virker forstyrrende på undervisningen af de andre børn eller på skolens ro og orden, men som er udtryk for en så passiv eller modvillig holdning til undervisningen, at deres udbytte heraf forringes stærkt. I den ovennævnte bekendtgørelse af 15. september 1938 er det nævnt, at også barnets manglende flid kan give

anledning til lignende reaktioner fra skolens side som brud på skolens ro og orden. Også her vil imidlertid forekomme tilfælde, hvor de sædvanlige forholdsregler ikke bærer frugt. Der vil da normalt ikke blive tale om anmeldelse til børneforsorgen, men det er på den anden side ikke tilfredsstillende, at barnet blot fortsætter en skolegang, som det kun har ringe udbytte af.

3. *Nervøse børn m. fl.* Udover de nævnte grupper af børn, hvis adfærdsmæssige afvigelser enten forstyrrer deres egen eller andres undervisning eller skolens ro og orden, er der en gruppe børn, som på anden måde har store vanskeligheder ved at tilpasse sig livet i skolen. De følger i og for sig undervisningen upåklageligt, men har svært ved at falde til i kammeraternes kreds. Det er børn, som er stærkt hæmmede, ængstelige eller nervøse. Naturligvis kan disse forhold også være til skade for barnets deltagelse i undervisningen, men også hvor dette ikke er tilfældet, må det forekomme utilfredsstillende, om skolen ikke søger at hjælpe disse børn ud over deres kontaktmæssige vanskeligheder.

Ungdomskommissionen. I ungdomskommissionens betænkning »*Den tilpasningsvanskelige ungdom*« fremhæves skolen som det sted, hvor barnet, hvis det ikke har gået i børnehave, første gang kommer ud for problemet at skulle tilpasse sig andre arter af hjemmet og dets nærmeste omgivelser (legekammerater m.v.). Det nævnes, at skolen har en særlig mission med hensyn til at konstatere eventuelle tilpasningsvanskeligheder på et tidligt tidspunkt, ligesom »skolens mentalhygiejniske niveau« bl. a. har afgørende betydning for, om tilpasningen til de i skolen og livet uden for skolen gældende regler lykkes eller ej.

Ungdomskommissionen fremhævede *læreruddannelsens* betydning i denne henseende samt betydningen af en udbygning af *den skolepsykologiske virksomhed*.

Det af socialministeriet under 8. juli 1954 nedsatte *udvalg vedrørende ungdoms-*

kommissionens betænkning om den tilpasningsvanskelige ungdom har i sin i 1960 afgivne betænkning sluttet sig til ungdomskommissionens betragtninger om disse forhold, men har samtidig henvist til, at loven af 11. juni 1954 om uddannelsen af lærere til folkeskolen på væsentlige punkter imødekommer den rejste kritik og de opstillede ønsker med hensyn til *læreruddannelsen*. Det nævnte udvalg har samtidig givet udtryk for den opfattelse, at der i seminariernes undervisning i pædagogik og i praktikundervisningen bør tages særligt hensyn til tilrettelæggelsen af den samlede skolesituation i de 2 første skoleår, idet en mindre hensigtsmæssig tilrettelæggelse af arbejdet i denne periode formentlig kan fremkalde tilpasningsvanskeligheder i forhold til skolearbejdet, der ellers kunne have været undgået.

Udvalget giver udtryk for, at det ville være af den største betydning for seminarieeleverne, om de i højere grad, end det nu er tilfældet, blev gjort bekendt med baggrunden for og tilrettelæggelsen af undervisningen på de skoler, der hører under børneforsorgen og særforso-gen.

Med hensyn til de af ungdomskommissionen fremførte ønsker om en udbygning af *den skolepsykologiske virksomhed* henviser det nævnte udvalg dels til den i de forløbne år stedfundne udvikling dels til de forslag angående en videre udbygning af arbejdet, som udvalget forventede ville fremkomme fra nærværende udvalg. Herom henvises til afsnit J. Den nævnte betænkning indeholder desuden nogle betragtninger om samarbejdet mellem de skolepsykologiske kontorer og de nyoprettede rådgivningsklinikker, som er refereret nedenfor side 120.

Nærværende udvalg deler ungdomskommissionens vurdering af betydningen af, at skolen gør, hvad der er muligt, for at forebygge tilpasningsvanskeligheder og for, hvor disse opstår, at bekæmpe dem.

Skolen er dybt interesseret i, at vanskeligheder af denne art bekæmpes, allerede fordi

et barns tilpasningsvanskeligheder virker forstyrrende på undervisningen af dette såvel som af de andre børn. Det er ligeledes givet, at tilpasningsvanskeligheder i skolen, hvis de ikke bekæmpes, i mange tilfælde følges af tilsvarende vanskeligheder i ungdomsårene, og at en behandling har større muligheder for resultat, jo tidligere den sætter ind. Det er af disse grunde af stor vigtighed, at skolen ikke forholder sig passiv over for vanskeligheder af denne art.

Udvalgets forslag.

Den almindelige undervisning. Der vil meget hyppigt være en sammenhæng mellem tilpasningsvanskeligheder og vanskeligheder i skolearbejdet. Det kan være vanskeligt i det enkelte tilfælde at afgøre, hvad der er årsagen, og hvad der er virkningen, og i mange tilfælde vil der være tale om et gensidigt forstærkende forhold. Alle bestræbelser på at tilrettelægge undervisningen, så den imødekommer det enkelte barns behov og forudsætninger, vil bidrage til at forebygge tilpasningsvanskeligheder og virke afspændende, hvor vanskeligheder er til stede.

Udvalget kan tilslutte sig ungdomskommissionens og det nævnte socialministerielle udvalgs betoning af betydningen af, at der i seminarieuddannelsen lægges vægt på at bibringe lærerne de bedst mulige forudsætninger for at løse disse opgaver.

Det vil være et naturligt led i lærernes bestræbelser på at løse de tilpasningsmæssige problemer inden for den almindelige undervisnings rammer, at han drøfter barnet med hjemmet.

Specialundervisning. I visse tilfælde vil et barns afvigende adfærd kunne henføres til vanskeligheder i skolearbejdet, som bør afhjælpes gennem specialundervisning, f. eks. når det gælder svagtbegavede eller læsretarderede børn. Ligeledes vil nedsat hørelse eller svagt syn foruden at give pædagogiske vanskeligheder kunne føre til adfærdsforstyrrelser. I disse tilfælde vil det som regel være tilstrækkeligt, at der sikres barnet en under hensyn til dets særlige vanskeligheder afpasset undervisning. Det kan

i denne forbindelse bemærkes, at hvor det drejer sig om børn, hvis vanskeligheder i øvrigt ikke begrundes henvisning til specialundervisning, bør der ikke på grund af vanskeligheder med hensyn til barnets adfærd ske henvisning til f. eks. hjælpekasse eller læseklasse, selvom man herved vil opnå den fordel, at barnet placeres i en klasse med et mindre antal børn og måske hos en lærer med særlig forståelse for vanskelige børn.

Der kan derimod være tale om at oprette særlige klasser for børn med tilpasningsvanskeligheder, jfr. nedenfor.

Skolepsykologisk rådgivning og behandling. Det har, fra det skolepsykologiske arbejde i 30'erne blev taget op, været en vigtig opgave for skolepsykologerne at foretage undersøgelser af adfærdsvanskelige børn og give råd til skole og hjem med hensyn til deres opdragelse.

Ifølge skoletilsynslovens § 25 er det konsulenternes opgave at bistå skolemyndighederne og skolerne ikke blot i spørgsmål om undervisningen af børn, der ikke kan følge den almindelige undervisning, men også i *andre spørgsmål, der kræver særlig indsigt i børnepsykologien*. Dette må bl. a. omfatte behandlingen af børn med adfærdsvanskeligheder.

Hvor dybtgående undersøgelser, der kan blive tale om, må afhænge dels af, hvilken uddannelse vedkommende konsulent (skolepsykolog) er i besiddelse af, dels af, i hvilket omfang der til institutionen er knyttet specialuddannede medarbejdere f. eks. klinisk uddannede psykologer eller psykiatere.

Heraf vil det tillige afhænge, i hvilket omfang der kan iværksættes en egentlig terapi.

Det er vigtigt, at man ikke fra skolens side påtager sig ansvaret for undersøgelse, rådgivning og behandling i tilfælde, som fordrer større specialviden, end man råder over, men at der her sker henvisning til en børnepsykiatrisk hospitalsafdeling eller lignende. Udvalget finder det på den anden side ønskeligt, at der gennemføres en ud-

bygning af det skolepsykologiske arbejde, således at man i videst muligt omfang er i stand til at løse disse opgaver på fuldt ansvarlig måde. Det føles naturligt, at der fra skolens side ydes bistand i alle sådanne tilfælde, hvor der ikke fordres en egentlig medicinsk behandling.

Med hensyn til mulighederne for samarbejde med de i henhold til forsogsloven anerkendte rådgivningsklinikker henvises til side 119 f.

Skoleflytning. I ikke få tilfælde vil det være af god virkning, at et barn, der igennem længere tid er kommet i et stærkt modsætningsforhold måske både til lærere og til kammerater, ved en flytning til anden skole får mulighed for en tilpasning til skolelivet på et helt nyt grundlag. Skal en sådan flytning have den ønskede virkning, er det imidlertid af vigtighed, at den forberedes grundigt. Man må gennem samtaler med barnet og hjemmet indstille disse på en sådan måde, at flytningen accepteres som en hjælp, der gives barnet. Man må sikre sig, at barnet er indstillet på at udnytte den mulighed, der gives det, for at opnå et bedre forhold til sine omgivelser. Man må endvidere udvælge den klasse, som barnet placeres i, med en vis omhu. Man vil som regel kunne finde en lærer, som er i særlig grad velegnet til en sådan opgave. Elevantallet bør være noget lavere i en sådan klasse end almindeligt.

Observationsklasser og -kolonier. Inden for Københavns kommunes skolevæsen har man i en årrække haft observationsklasser for børn med større adfærdsvanskeligheder. Det er dog kun et forholdsvis ringe antal børn, der overføres til disse klasser for kortere eller længere tid. I langt større omfang benytter man sig af ophold på en af de 3 observationskolonier, som skolevæsenet råder over. Børnene overføres hertil efter forudgående psykologisk og psykiatrisk undersøgelse, og personalet på kolonierne arbejder i nøje kontakt med vedkommende skolepsykolog, der aflægger besøg på kolonien.

Tilsvarende kolonier er endvidere oprettet af Frederiksberg kommunes skolevæsen og Esbjerg kommunes skolevæsen. Glad-saxe kommunes skolevæsen anvender forsøgsvis en feriekoloni til observation af børn med sværere vanskeligheder. Andre skolevæsenere har lejlighedsvis etableret lignende koloniophold.

Ved Århus kommunale skolevæsen har man i 1960 forsøgsvis oprettet en særlig skole for børn med større tilpasningsvanskeligheder. Skolen er beregnet for ca. 20 børn i alderen 9-12 år, og man agter især at optage dels børn med store opførselsvanskeligheder, dels børn, der er meget ængstelige, utrygge, isolerede, passive eller hæmmede. Optagelsen sker efter en grundig psykologisk og eventuelt psykiatrisk undersøgelse og efter aftale med forældrene. Undervisningen er stærkt individualiseret og suppleret med psykoterapi, forælderrådgivning og andre mentalhygiejniske foranstaltninger. Børnene opholder sig på skolen fra kl. 8 til kl. 17. Til skolen er foruden 2 lærere knyttet en klinisk psykolog, 2 fritidshjems-lærere og en socialrådgiver.

Udvalget finder, at der i de kommuner, hvor observationskolonier er oprettet som faste institutioner, eller hvor et koloniophold er etableret som midlertidig ordning, er gjort så gode erfaringer med hensyn til resultaterne af sådanne ophold, at man stærkt må anbefale, at tilsvarende kolonier søges etableret *inden for skolevæsenet* i et sådant omfang, at behovet kan dækkes. Dette vil - bortset fra enkelte større kommuner - forudsætte et kommunalt samarbejde til løsning af opgaven. Man finder det ønskeligt, at skoledirektionerne tager initiativet til oprettelse af sådanne kolonier i samarbejde med amtets købstæder. Indtil man kan danne sig et sikrere skøn over behovets størrelse, vil man kunne anvende bygninger, der er beregnet på andre former

for koloniophold, f. eks. svagbørnskolonier eller feriekolonier.

Udtagelsen af børn til koloniophold bør ske efter grundig psykologisk og lægelig undersøgelse. Hjemmets samtykke er en nødvendig forudsætning for, at barnet kan anbringes på en koloni.

Selv om formålet med disse koloniophold - som det angives i betegnelsen - er at tilvejebringe forbedrede muligheder for at opnå kendskab til barnet og dets vanskeligheder, vil et sådant ophold i de fleste tilfælde tillige have direkte indflydelse på barnets adfærd. Dette er en naturlig følge dels af, at barnet placeres i et nyt milieu, hvor de konfliktmuligheder, der hidtil har foreligget, ikke er til stede, dels af, at der under opholdet ganske naturligt af koloniens personale udøves en indflydelse på barnet, der kan medvirke til en stabilisering.

Det er af vigtighed, at også skolepsykologen nøje følger børnene under koloniopholdet gennem jævnlige samtaler. Skolepsykologen bør tillige holde kontakt med barnets hjem og ved samtaler med forældrene forberede barnets hjemkomst.

Ledelsen af arbejdet på sådanne kolonier bør overdrages en dygtig lærer, som har vist evner og interesse for arbejde af denne karakter, og som har suppleret sin uddannelse med årskursus i psykologi.

Hvor der etableres permanente kolonier, bør de nødvendige lærerembeder normeres på vedkommende kommunes skoleplan, og der bør til lønningen ydes sædvanlig refusion. Under hensyn til de kvalifikationer, der kræves, vil det være rimeligt at normere embedet som leder af kolonien med løn som skoleinspektør eller viceinspektør.

Udvalget finder det endvidere ønskeligt, at der tilvejebringes mulighed for at yde væsentlige statstilskud til etableringen af sådanne kolonier.

Syge og invalide børn.

For den gruppe af børn, der omtales i dette afsnit, er problemet ikke alene, hvilke

særlige hensyn der skal tages ved deres undervisning, men ofte står man tillige over

for spørgsmålet om, hvorledes de i det hele taget kan blive undervist, når de ikke er i stand til at give møde i skolen.

Dette gælder således om syge børn, der enten er indlagt på sygehus eller må holdes hjemme i længere tid, samt om mange invalide børn.

Som eksempler på disse sidste kan nævnes:

1. Børn med medfødte deformiteter, for eksempel manglende hånd eller arm,
2. børn med erhvervede deformiteter som følge af amputation eller betændelse i knogler og led,
3. børn med betydelige rygdeformiteter,
4. børn, der som følge af børnelammelse ikke kan klare sig uden skinner, stativer og lignende,
5. børn med spastiske lammelser,
6. børn, der lider af fremadskridende muskelsvind,
7. børn, der lider af ledegigt,
8. børn med udtalt dværgvækst,
9. børn, der lider af blødersygdom.

For nogle af disse børn gælder det, at deres liv eller helbred udsættes for fare, hvis de skal gå i skole. Herudover vil det for en del invalide børn gælde, at forholdene i det hele taler for ikke at lade dem gå i skole. Hvor det imidlertid overhovedet er forsvarligt, bør sådanne børn modtages i skolen. Dette gælder ubetinget i de tilfælde, hvor barnets helbred alene hindrer, at det selv går til skole. I sådanne tilfælde må befordring iværksættes. Det har stor betydning for disse børn, at de ikke isoleres, men opnår kontakt med andre børn. Skolen har her en betydningsfuld opgave.

Det må være en selvfølge, at der drages omsorg for, at børn med et afvigende udseende eller andre vanskeligheder ikke udsættes for drilleri og forfølgelse, men herudover må det påhvile skolen at medvirke til, at de almindeligt udrustede børn opdrages til hensynsfuldhed og hjælpsomhed over for handicappede kammerater. Læreren må

bidrage til, at sådanne elever inddrages i det almindelige kammeratskab.

For nogle af de børn, som man ikke tør optage i de almindelige klasser, vil det være ønskeligt at indrette *særskilt undervisning* på skolen enten enkeltvis eller på et lille hold. Den nærmere tilrettelæggelse af en sådan undervisning må der tages stilling til i det enkelte tilfælde. Der skal her henvises til bemærkningerne nedenfor om undervisning i hjemmet.

Oprettelse af *specialklasser* for invalide børn vil der især blive tale om, når det drejer sig om børn med cerebral parese (spastiske børn). Om disse børns undervisning skal der i det følgende afsnit I gøres nogle bemærkninger. I de specialklasser for sådanne børn, der dér foreslås oprettet, vil formentlig også kunne anbringes børn med muskelsvind, børn med medfødte misdannelser af rygmarven o. lign.; men afgørelse heraf må træffes i hvert enkelt tilfælde.

Selv om man således bestræber sig på at indrette undervisning i skolen for så mange af de handicappede børn som muligt, vil der være en del børn, som er afskåret - i begrænset tid eller fuldstændig - fra at komme i skole. For sådanne børn skal der, forudsat at barnets helbred overhovedet tillader, at det undervises, indrettes undervisning der, hvor det er: i hjemmet, på sygehus, behandlingshjem eller sanatorium, jvf. afsnit II.

I. Børn med cerebral parese (»spastiske børn«).

I »Cerebral Palsy In Denmark« har dr. med. Erik Hansen redegjort for en undersøgelse af 2.621 patienter med cerebral parese født i perioden 1925-53. Man tør formode, at redegørelsen omfatter praktisk talt alle med denne lidelse født inden for det angivne tidsrum i Danmark. Da afhandlingen indeholder redegørelse ikke blot for disse patienters fordeling inden for de forskellige intelligensgrupper, men tillige en redegørelse for den undervisning, disse patienter har modtaget eller modtager, danner den et værdifuldt grundlag for overvejelser med hensyn til undervisningen af

børn med cerebral parese («spastiske børn«).

I afhandlingen oplyses det, at 47,7 pct. af patienterne skønnes normalt begavede, 9,4 pct. er formentlig sinker og 11 pct. er sikkert sinker. 9,8 pct. betegnes som debile, 10,3 pct. som imbecile og 7 pct. idioter. 4,8 pct. har ikke sikkert kunnet placeres. Det fremgår endvidere af afhandlingen, at intelligensfordelingen arter sig meget forskelligt inden for de enkelte former for cerebral parese, og at intelligensen gennemsnitlig er ringere, når det motoriske handicap er større. Det oplyses videre, at der hos 41,7 pct. af patienterne født i perioden 1925 til 1951 er fundet taleforstyrrelser, hos 4 pct. af patienterne høreforstyrrelser og hos 21,2 pct. motoriske øjenforstyrrelser.

Undersøgelsen af disse patienters undervisning og oplæring viste, at af 1876 personer født i perioden 1925 - 1947 har 357 ikke modtaget nogen form for undervisning, 923 har gået i folkeskolens almindelige klasser, 9 har gået i læseklasser, medens 93 har gået i hjælpeklasser. I institutioner inden for særforsorgen har 234 modtaget undervisning, heraf 71 i døveskoler eller svagsynsskoler. 111 har modtaget undervisning i hjemmet, medens 115 har været undervist under åndssvageforsorgen.

Det er endvidere undersøgt, hvad årsagen er til, at 357 patienter ingen form for undervisning har modtaget. Det er oplyst, at 340 af disse patienter var åndssvage. 13 var svagtbegavede; af disse var 7 mellem 8 og 9 år, og spørgsmålet om deres skolegang var udsat, hovedsagelig på grund af usikkerhed med hensyn til deres rette placering. De resterende 6 svagtbegavede patienter havde stærke motoriske handicap. 4 almindeligt begavede børn havde ikke modtaget undervisning; men disse var kun 8 år, og spørgsmålet om deres skolegang var udsat et år.

Det må tilføjes, at andre undersøgelser tyder på, at man må regne med, at en ikke ringe del også af de almindeligt begavede og en større del af de svagtbegavede børn

med cerebral parese ikke får undervisning. Det gælder især børn med et middelsvært eller svært motorisk handicap.

De børn med cerebral parese, som har været undervist inden for folkeskolen, har været placeret i de almindelige klasser, evt. i hjælpeklasser, læseklasser eller andre specialklasser; men der har ikke været indrettet særlige klasser for disse børn. En del har modtaget undervisning i hjemmet.

Udvalget anser det for rigtigt, at der også på dette område stræbes efter, at folkeskolen kan give alle børn, hvis lidelse ikke kræver, at de anbringes på særlige institutioner, en fyldestgørende undervisning. Selv om en del af disse børn på forsvarlig måde kan undervises i de almindelige klasser, vil der være en gruppe af børn, for hvem en særlig tilrettelagt undervisning er nødvendig. Det gælder dels de børn, hvis intelligens er nedsat, dels børn med svære motoriske handicap og børn, som sygdommen i øvrigt har præget på en sådan måde, at deres undervisning frembyder særlige problemer. Der er således mange af disse børn, der har svært ved at få tankevirksomheden til at foregå i samme tempo som andre børn, ligesom de ofte hæmmes af en betydelig mindreværdsfølelse og usikkerhed. Hertil kommer, at mange af disse børn har svære talevanskeligheder, synsforstyrrelser m. v.

Udvalget anser det derfor for ønskeligt, at det nærmere undersøges, hvorvidt der ved en række større skolevæsen er vil kunne oprettes klasser for børn med cerebral parese, og der skal i det følgende på grundlag af udenlandske erfaringer gøres nogle almindelige bemærkninger om tilrettelæggelsen af en sådan undervisning.

Indledningsvis bemærkes, at der ved skolevæsenet i Malmø siden 1955 har været indrettet en særlig skole for disse børn («C.P.-skolan»). Skolen har 17 elever i alderen fra 7 til 15 år, der er delt i 2 klasser. Til skolen er knyttet en forskole med 10 elever i alderen 3-7 år. Desuden deltager 25 elever, der lider af cerebral parese i mild form, og som går i de almindelige sko-

ler, i den sygegymnastik, der er en del af C.P.-skolens undervisning. Skolens personale omfatter foruden de fornødne almindelige lærerkræfter bl. a. en læge, en talepædagog (8 timer ugentlig) og to sygegymnastiklærere. C.P.-skoler eller -klasser findes nu desuden i Stockholm, Uppsala, Göteborg, Örebro og Eskilstuna.

Udtagningen af Børn til C.P.-klasser. I klasser for børn med cerebral parese (C.P.-klasser) bør kun optages børn, der som følge af sygdommen ikke er i stand til at følge undervisningen i de almindelige klasser. Der kan desuden være tale om at optage enkelte andre kategorier af invalide børn, jfr. side 87. Der bør ikke optages børn, som er så svagtbegavede, at de henhører under åndssvageforsorgen. Børn, der er så svagtbegavede, at de, hvis de ikke var lidende af cerebral parese, ville blive placeret i en hjælpekasse, bør kun anbringes i hjælpekasse, hvis deres motorik kun i yderst ringe grad er påvirket af sygdommen. I andre tilfælde bør de placeres i en C.P.-klasse. Hvor det er muligt, bør svagtbegavede C.P.-børn anbringes i særlige C.P.-klasser for svagtbegavede.

Undersøgelsen af børn med cerebral parese er forbundet med visse vanskeligheder som følge dels af deres motoriske hæmninger, dels af, at mange af disse børn har svære talevanskeligheder, og mange har høreller synsforstyrrelser. De er desuden ofte præget af manglende udholdenhed og initiativ. Foretages undersøgelsen af en psykolog med kendskab til disse børns særlige forhold, vil prøverne dog kunne give værdifulde oplysninger med henblik på barnets rette placering. Denne bør i øvrigt ske på grundlag af et nøje samarbejde mellem en læge med særligt kendskab til cerebral parese og skolepsykologen.

Ofte vil en observationsperiode være nødvendig, før der tages stilling til barnets undervisningsmæssige placering.

Undervisningen i C.P.-klasser. Undervisningen i C.P.-klasser har til formål dels

at give barnet en undervisning, der så vidt muligt, d.v.s. i det omfang dets evner muliggør det, svarer til folkeskolens almindelige undervisning, dels at give det en fysisk træning, som tilstræber en forbedring af dets motoriske færdigheder. Erfaringerne synes at vise, at fremskridt på det motoriske område virker heldigt ind på den intellektuelle udvikling og omvendt. Det er vigtigt, at barnets fysiske og psykiske udvikling ses som en helhed.

Undervisningen må derfor ved siden af de almindelige skolefag omfatte en i samarbejde med en speciallæge tilrettelagt sygegymnastik. For børn med talevanskeligheder må der endvidere gives taleundervisning, og tunghøre C.P.-børn må have den fornødne undervisning i mundaflæsning, høretræning m. v.

Undervisningsprogrammet må udformes for hvert enkelt barn under hensyntagen til dets behov og muligheder. Antallet af børn i klassen bør ikke overstige 6-10 afhængigt af spredningen i alder og udvikling.

Undervisningen bør sigte på tilbagevenden til de almindelige klasser.

Lærerkræfter. De lærere, der underviser i C.P.-klasser, bør have uddannelse som hjælpekolelærere. Desuden må en tale- og tunghørelærer være til rådighed i det fornødne antal timer. Til at forestå gymnastikundervisningen bør antages en fysioterapeut, og en beskæftigelsesterapeut vil have særlige forudsætninger for at give disse børn en meget nødvendig hjælp i håndgering og sløjd.

II. Undervisning i hjemmet, på sygehuse o. lign. Det lovmæssige grundlag for etablering af sådan undervisning findes i folkeskolelovens § 51:

»Stk. 1. Det påhviler kommunen at drage omsorg for, at alle undervisningspligtige børn, hvis forældre ønsker dem indskrevet i folkeskolen, kan få fyldestgørende undervisning.

Stk. 2. Drejer det sig om enkelte børn fra fjerntliggende og svagt befolkede dele af

kommunen, hvis forældre ikke har evne til at sørge for deres oplærelse, og børnene ikke med rimelighed kan henvises til bestående skoler i kommunen, må kommunalbestyrelsen drage omsorg for, at børnene på anden måde får fyldestgørende undervisning.

Hvis der i sådanne tilfælde er en skole i en nabokommune, til hvilken børnene med rimelighed kan henvises, er denne kommune pligtig at modtage børnene i skolen, hvis dette kan ske inden for skolens rammer, uden at udvidelse enten med hensyn til lærerkræfter eller lokaler bliver nødvendig. Børnenes hjemstedskommune skal da til skolekommunen betale en afgift, svarende til skolekommunens gennemsnitlige udgift pr. barn i den pågældende skole; denne afgift fastsættes af skoledirektionen - for så vidt angår købstadkommunerne af undervisningsministeriet.

Kan en sådan ordning ikke træffes, drager kommunen efter forhandling med forældrene omsorg for den fornødne særundervisning for det pågældende barn. Når denne ordning er godkendt af skoledirektionen (undervisningsministeriet), bidrager skolefonden med $\frac{1}{3}$ af de dertil medgående udgifter; af dette beløb refunderer statskassen halvdelen. Samme regel følges, når der på grund af et barns svagelighed af en kommune må indrettes særundervisning for barnet. For Københavns vedkommende afholdes udgiften med $\frac{1}{2}$ af kommunen og $\frac{1}{2}$ af statskassen. Medfører barnets helbredstilstand, at det må tage langvarigt ophold til behandling uden for sin hjemstedskommune, afholdes udgiften til særundervisning af hjemstedskommunen med tilskud af skolefonden efter de ovenfor givne regler.«

Bemærkningerne til denne lovbestemmelse lød ved lovforslagets forelæggelse i folketingssamlingen 1936-37 således:

»For udflyttere og andre enligt boende, fyrmestre og lignende, kan det ofte være meget vanskeligt at få deres børn i den offentlige skole, da denne ligger så langt borte, at man ikke med rimelighed kan hen-

vise børnene dertil. For så vidt de pågældende forældre ikke har evne til at sørge for børnenes oplærelse, har de efter grundlovens § 83 ret til fri undervisning i folkeskolen, og det påhviler derfor kommunen at drage omsorg for børnenes forsvarlige undervisning, selv om disse ikke med rimelighed kan henvises til bestående skoler i kommunen. Undertiden vil de pågældende børn have nærmere til en skole i en nabokommune, og det foreslås her, at denne i så fald skal modtage børnene i sin skole, for så vidt der er plads til dem, mod at modtage en afgift af barnets hjemstedskommune, svarende til skolekommunens gennemsnitlige udgift pr. barn.

Kan en sådan ordning ikke træffes, bliver der næppe anden udvej end enten at holde huslærer til børnene eller at indlogere dem på det sted, hvor kommunens egen skole ligger; hvilken ordning der i så henseende skal træffes, må kommunalbestyrelsen efter forhandling med forældrene afgøre. Da en sådan ordning kan blive forholdsvis kostbar, foreslås det, at skolefonden skal bidrage med $\frac{1}{3}$ af de dertil medgående udgifter.

En lignende særundervisning kan være nødvendig, når et barn på grund af sygdom ikke kan deltage i den almindelige undervisning, og det foreslås, at skolefonden også i sådanne tilfælde skal bidrage til udgifterne ved barnets undervisning.

Et særligt forhold foreligger, når et barn, der underkastes langvarig behandling på et sygehus eller kuranstalt, skal have særundervisning, idet det da efter de almindelige regler kan påhvile den kommune, i hvilken sygehuset ligger, at foranstalte og bekoste denne særundervisning, selv om barnet er hjemmehørende i en anden kommune; i sådanne tilfælde synes det imidlertid rimeligt, at undervisningen bekostes af barnets hjemstedskommune.

Ved disse regler sker der ingen ændring i de ved lov om foranstaltninger til tuberkulosens bekæmpelse af 12. marts 1918 § 9 fastsatte bestemmelser om fordeling af udgifterne ved særundervisning af tuberkuløse børn.«

Det skal i denne forbindelse bemærkes, at den i grundloven omhandlede ret til **fri** undervisning ikke længere er betinget af, at forældrene mangler evne til at sørge for børnenes oplærelse, og at folkeskolelovens §51, stk. 2, derfor sikkert må fortolkes som omfattende *alle undervisningspligtige børn*.

Den i bemærkningerne omtalte § 9 i lov om foranstaltninger til tuberkulosens bekæmpelse er sålydende:

»Enhver lærer eller lærerinde ved en offentlig eller privat skole, som kommer til kundskab om, at et skolesøgende barn lider af tuberkulose, skal ufortøvet gennem skolens leder gøre anmeldelse derom til epidemikommissionen. Ligeledes er enhver læge som konstaterer, at et skolesøgende barn er smittefarligt som lidende af tuberkulose, forpligtet til uopholdelig at anmelde dette til kreds-lægen, i København stadslægen, der atter underretter epidemikommissionen derom. Epidemikommissionen har da at træffe bestemmelse om, hvorvidt barnet vedblivende må søge skolen. Også uden for de tilfælde, hvor sådan anmeldelse finder sted, kan kommissionen forbyde, at et barn, der er lidende af smittefarlig tuberkulose, søger offentlige eller private skoler.

For så vidt bestemmelse træffes om, at et barn på grund af smittefare ikke må søge skole, anmeldes dette gennem skolekommissionen for skoledirektionen, der da har at træffe bestemmelse om, hvorledes der kan gives det pågældende barn en til forholdene svarende undervisning uden for skolen. Udgiften herved bæres af vedkommende kommune, hvem statskassen godtgør de tre fjerdedele. Når der indrettes særlige skoler til denne undervisning, skal planerne forelægges sundhedsstyrelsen.«

Der har været rejst spørgsmål om, hvorvidt der kunne være smittefare for læreren eller dennes andre elever forbundet med hjemmeundervisning af tuberkuløse børn. Undervisningsministeriet har forelagt spørgsmålet for sundhedsstyrelsen, der i 1944 udtalte, at man bør sikre sig, at den lærer, der giver en sådan undervisning, rea-

ger positivt på tuberkulin, og at der i så fald - forudsat at almindelige hygiejniske regler overholdes - ingen smittefare er for læreren eller dennes andre elever.

Det fremgår af de omhandlede bestemmelser, *at ethvert barn, der er undervisningspligtigt, har ret til at modtage undervisning i folkeskolen*, og at der i de tilfælde, hvor særlige forhold er til hinder for, at et barn kan komme i skole, må træffes de nødvendige foranstaltninger til gennemførelse af barnets undervisning. Bemærkningen i lovforslagets motiver om, at der eventuelt må holdes huslærer til børnene eller sørges for indlogering af dem i nærheden af skolen, understreger, at barnets ret til undervisning gælder ubetinget, selv om ret bekostelige foranstaltninger må træffes.

Der foreligger imidlertid talrige vidnesbyrd om, at denne ubetingede ret til undervisning kun delvis er fyldestgjort, idet der langtfra i alle tilfælde er truffet de nødvendige foranstaltninger for at sikre syge eller invalide børn en fyldestgørende undervisning. I nogle tilfælde er der nok etableret en vis hjemmeundervisning, men denne omfatter så få ugentlige timer, at der ikke sikres vedkommende barn en til undervisningen i folkeskolen svarende undervisning. Med hensyn til børn, der er indlagt på sygehuse eller anbragt på sanatorier og lignende er der i adskillige tilfælde ikke truffet foranstaltning til undervisning. Udvalget finder anledning til meget stærkt at understrege, at den ret til undervisning, der i § 51 er hjemlet for ethvert barn, må fyldestgøres i alle tilfælde. Udvalget skal henstille, at kommunernes pligt på dette område indskærpes, og at forslag til undervisning, der ikke er fyldestgørende, ikke godkendes.

Den omtalte ret til undervisning er i lovbestemmelsen begrænset til *undervisningspligtige børn*. Ved lov af 11. juni 1954 om vederlagsfri undervisning m. v. i de offentlige højere almenskoler blev den undervisningspligtige børn ved grundloven sikrede ret til vederlagsfri undervisning udstrakt til at gælde også for unge over undervisnings-

pligtig alder. Udvalget må finde det rimeligt, at den i § 51 hjemlede ret for ethvert barn til at modtage undervisning, også hvor dette kun kan ske ved iværksættelse af særlige foranstaltninger, på tilsvarende måde *udstrækkes til at gælde også børn over den undervisningspligtige alder*. Det må forekomme udvalget urimeligt, om der ikke gives de i § 51, stk. 2, omhandlede børn, hvis bopæl eller helbredstilstand er en hindring for, at de kan møde i skolen, adgang til vederlagsfri undervisning svarende til folkeskolens 8. og 9. klasse samt realafdeling. Med hensyn til syge børn skal man bemærke, at disses ret til undervisning også ud over den undervisningspligtige alder ikke bør begrænses, selvom deres helbredstilstand gør det tvivlsomt eller måske udelukker, at de senere vil kunne udnytte de erhvervede skolekundskaber.

Undervisning i hjemmet. Undervisning i barnets hjem iværksættes for børn, hvis liv eller helbred udsættes for fare, såfremt de skal gå i skole, eller hvis helbredstilstand i øvrigt hindrer, at de modtages i skolen. Såfremt barnets helbredstilstand er sådan, at det ikke er i stand til at gå i skole, bør der så vidt muligt etableres en befordringsordning frem for en undervisning i hjemmet. Der henvises i øvrigt til bemærkningerne side 87.

Omfanget af undervisningen må i hvert enkelt tilfælde afpasses efter elevens forudsætninger, helbredstilstand og behov. Der bør, forinden undervisningen iværksættes, som vejledning for læreren foreligge en lægeerklæring, der belyser barnets helbredsmæssige forudsætninger for at modtage undervisning. Som regel vil 5-6 timers undervisning ugentlig være passende i 1.-5. skoleår og 6-12 timer ugentlig i 6.-10. skoleår.

Undervisningen må tage kommunens almindelige *undervisningsplan* som udgangspunkt, men må tillempes efter barnets evnemæssige og helbredsmæssige forudsætninger.

Undervisningen skal omfatte dansk og regning, men tillige en fyldig orientering i

skolens øvrige fag. Som led heri er frilæsning det naturlige hjælpemiddel, efterhånden som læsefærdigheden opøves. Fremskaffelse af passende frilæsning gennem skole- eller centralbibliotek og vejledning og samtale på grundlag af det læste bliver en vigtig del af hjemmeundervisningen.

Hvor barnets evner gør det muligt at nå frem til eksamen eller på specielle områder at modtage en undervisning af særlig betydning for dets overgang til erhvervslivet, må timetallet forøges i det herfor nødvendige omfang; men det skal fremhæves, at der ligger en væsentlig opgave i - uden hensyn til barnets fremtidsudsigter - at hjælpe det til at udnytte sine muligheder og at give det den orientering i omverdenen, som disse stærkt isolerede børn i særlig grad har behov for.

Der stilles store krav til den *lærer*, der skal undervise et sygt eller invalideret barn, idet undervisningen som anført i hvert enkelt tilfælde må tilpasses til barnets forudsætninger. Større skolevæsenere kan naturligt forbeholde denne undervisning for lærere med årskursus i psykologi, idet disse er i stand til at følge barnets udvikling på grundlag af psykologiske og pædagogiske prøver. For ældre børn vil det være gavnligt, om timerne læses af mere end én lærer. Påvirkningen bliver derved mere nuanceret og barnets afhængighed af en enkelt lærerpersonlighed mindre udtalt.

Undervisningen bør så vidt muligt indgå i vedkommende lærers pligtige timetal, og det er ønskeligt, at enkelte lærere hver har flere sådanne børn at undervise, og at de påtager sig denne opgave gennem nogle år. Timerne bør reduktionsmæssigt betragtes som specialundervisning.

Undervisningen bør foregå under tilsyn af konsulenten for særundervisning (skolepsykologen), men dette kan, hvis læreren har gennemgået årskursus, indskrænkes til gennemgang af rapporter fra denne og eventuelt samtaler med læreren på grundlag heraf. Som grundlag for undervisningen bør der foreligge en fyldig skolepsykologisk undersøgelse.

Hvor barnets helbredstilstand tillader det, bør undervisningen suppleres med *ekskursioner* i naturen. De hermed forbundne udgifter må afholdes af kommunen. Hvis barnets tilstand gør det muligt, vil det ligeledes være ønskeligt, at det ved særlige lejligheder transporteres til skole for at deltage i skolens arrangementer.

De *hjælpe midler*, som er nødvendige til støtte for barnet i dets daglige tilværelse, må tilvejebringes gennem invalideforsikringsretten og revalideringscentret. Læreren bør i fornødent omfang være behjælpelig med at tilvejebringe kontakten med disse institutioner. Drejer det sig derimod om hjælpemidler, der er nødvendige af hensyn til barnets undervisning, må de stilles til rådighed af vedkommende kommune.

Skolen bør i det hele samarbejde om løsningen af de invalide børns problemer med vedkommende forsorgsorganer, særlig revalideringscentre med hensyn til overgangen til erhvervslivet.

Undervisning på sygehuse o. lign. Folkeskolelovens § 51, stk. 2, forudsætter klart, at der for børn, der af helbredsgrunde må tage langvarigt ophold uden for hjemstedskommunen, skal indrettes undervisning. Det er de kommunale skolemyndigheder i den kommune, hvor barnet opholder sig, der har pligt til at drage omsorg for, at en undervisning iværksættes, men det fastslås i lovbestemmelsen, at hjemstedskommunen skal afholde de hermed forbundne udgifter mod refusion.

Undervisning har igennem en årrække været givet børn indlagt på de københavnske hospitaler. På flere sygehuse i provinsen er der i de senere år etableret fast undervisning, men i øvrigt må dette område siges at være forsømt.

Det har stor betydning for børn, der i længere tid må ligge på *sygehus*, at der sikres dem en sådan undervisning, at de, når de udskrives, kan fortsætte undervisningen i deres almindelige klasse. Alt for mange børn må efter langvarige sygehusophold gå en klasse om. Undervisningen

vil også have betydning i henseende til at gøre sygehusopholdet mindre plagsomt for børnene. Deres tanker afledes fra sygdommen, og gennem undervisningen får de en vis kontakt med deres sædvanlige tilværelse.

Udvalget er derfor af den opfattelse, at spørgsmålet om etablering af sygehusundervisning må tages op overalt. Det må som ovenfor nævnt påhvile den kommune, hvori sygehuset er beliggende, at drage omsorg for, at dette sker, men da der på de fleste sygehuse indlægges børn fra mange kommuner, bør spørgsmålet om tilrettelæggelsen af denne undervisning løses gennem et kommunalt samarbejde. Det vil være naturligt, at skoledirektionerne tager dette spørgsmål op i forbindelse med amtets købstæder. Som eksempel på, hvorledes opgaven kan løses, kan det anføres, at skoledirektionen i Randers amt, der siden 1955 har administreret en undervisningsordning for sygehusene inden for amtet, har overladt den daglige administration af ordningen til konsulenten for særundervisningen. Når et barn i den undervisningspligtige alder er indlagt, giver sygehusets overlæge konsulenten meddelelse herom, når barnet er i stand til at modtage undervisning. Det er da konsulentens opgave at finde en egnet lærer, der kan påtage sig undervisningen.

På større sygehuse bør der etableres en fast undervisning ved dertil antagne *lærere*, som bør normeres på vedkommende kommunes skoleplan. Hvis undervisningen ikke har et så stort omfang, at en eller flere lærere udelukkende kan beskæftiges herved, bør denne undervisning indgå i det pligtige timetal for en eller flere af kommunens lærere. Ved små sygehuse vil behovet for undervisning kunne være ret varierende, og undervisningen må da gives af lærere, der påtager sig denne opgave som overtimer.

Ved ethvert sygehus bør indrettes et eller flere *undervisningslokaler*, der er udstyret med alle nødvendige hjælpemidler, herunder egnede skoleborde, eventuelt sengeborde.

Undervisningen må tilrettelægges efter

hvert enkelt barns forudsætninger og behov. Som *undervisningsmateriale* må fra barnets skole fremskaffes klassens almindelige hjælpemidler. Sygehuslæreren må fra skolen have oplysninger om barnets skolestandpunkt ved indlæggelsen og have løbende orientering om indholdet af og formen for undervisningen i barnets klasse, således at undervisningen på sygehuset så vidt muligt sætter barnet i stand til ved udskrivningen at genoptage undervisningen i den hjemlige skole på lige fod med kammeraterne. Når barnet forlader sygehuset, skal den hjemlige skole have en redegørelse for, hvilken undervisning barnet har modtaget.

Det pædagogiske tilsyn med undervisningen på et sygehus henlægges til konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) i vedkommende område, hvor der ikke træffes andre aftaler.

Hvad der her er anført om undervisning af børn, der er indlagt på sygehus, gælder også børn som for længere tid anbringes på *sanatorier, ortopædiske hospitaler, taleinstitutter og andre behandlingsinstitutioner*. Hvor sådanne børn er i stand dertil, bør de søge den lokale skole, men i tilfælde hvor dette ikke er muligt, bør en særlig undervisning etableres gennem et samarbejde mellem det kommunale skolevæsen og vedkommende institution. Der ses her

bort fra tilfælde, hvor barnet er undergivet særlig undervisningspligt inden for særfor-sorgen.

Sammenfattende kan det siges, at et skolesøgende barn bør have fyldestgørende undervisning også i perioder, hvor det underkastes særlige behandlinger. Undervisningen bør kun begrænses i det omfang, hvor helbredsmæssige grunde taler derfor. Indlæggelser af kortere varighed end 14 dage vil dog ikke motivere iværksættelse af undervisning.

For kronisk syge og invalide børn vil der oftest være betydelige vanskeligheder forbundet med placeringen i erhvervslivet, og disse unge bør derfor som regel henvises til vedkommende revalideringscenter, jvf. pkt. 16 i socialministeriets cirkulære af 12. oktober 1960 om lov om revalidering. Skolen bør imidlertid i sin undervisning, hvad enten den foregår i de almindelige klasser eller specialklasser, i hjemmet eller på sygehus, søge at forberede de unge bedst muligt til erhvervslivets krav. I tilfælde, hvor de erhvervsmæssige fremtidsmuligheder ved fysisk arbejde må skønnes begrænsede, bør der gøres en særlig indsats - eventuelt ved ekstraundervisning - for i videst mulig udstrækning gennem en boglig uddannelse at sikre et passende erhvervsvalg.

H. FOREBYGGENDE FORANSTALTNINGER

Specialundervisning er nødvendig for at sikre en del af folkeskolens elever det rette udbytte af undervisningen.

En række forhold taler imidlertid for at søge at begrænse *behovet for specialundervisning* mest muligt. Det er for det første klart, at der bør gøres, hvad der er muligt, for at finde frem til og så vidt muligt fjerne årsagerne til barnets forringede udbytte af undervisningen. F. eks. må alle bestræbelser på at erkende og bekæmpe sygdomme, der medfører tunghørhed eller nedsat syn, støttes. Man må ligeledes være opmærksom på, om der i selve undervisningens tilrettelæggelse eller de ydre forhold, hvorunder undervisningen gives, kan være årsager til, at udbyttet forringes for en del af børnene.

Det må dernæst erkendes, at der er væsentlige ulemper forbundet med at overføre et barn til specialundervisning. Der tænkes her ikke i første række på de betydelige udgifter, det medfører. Ved bedømmelsen af disse udgifter må det nemlig erindres, at vanskeligheder i skolen, som man ikke imødegår ved effektive hjælpeforanstaltninger, ofte vil have vanskeligheder senere i livet til følge, og at de foranstaltninger, der træffes i skolen, derfor vil medføre formindskede udgifter til børne- og ungdomsforsorg, til særfor sorgens herunder åndssvageforsorgens hjælpeforanstaltninger o. m. a.

Der tænkes derimod på de uheldige pædagogiske følger, der er forbundet med selve udskillelsen af børn til specialundervisning. For det første betyder en sådan udskillelse, at der sættes et skel mellem børnene, et skel, som man i øvrigt søger at undgå. Hvis barnet udskilles til holdundervisning, betyder det dernæst *enten*, at barnet får større

timetal end andre børn på samme alderstrin, eller at dets undervisning i nogle fag forstyrres. Hvis barnet overflyttes til en specialklasse, betyder det, at det placeres i et kunstigt milieu, hvilket i sig selv kan indebære kimen til senere vanskeligheder.

Det er derfor af vigtighed, at *enhver mulighed for at sikre et barn effektiv undervisning, uden at der iværksættes specialundervisning, udnyttes*. Hvor specialundervisning er nødvendig, bør man vælge den form, som giver det *mindste indgreb* i barnets almindelige skoleliv, idet man dog samtidig sikrer sig, at denne er fyldestgørende, ligesom specialundervisningen ikke bør udstrækkes over længere *tid* end nødvendigt. Det er at foretrække at give en mere koncentreret hjælp over kortere tid end en mindre effektiv hjælp fordelt over længere tid.

Det må imidlertid stærkt understreges, at de anførte ulemper ved specialundervisningen må tåles i alle tilfælde, hvor en særlig tilrettelagt undervisning er en forudsætning for, at barnet kan få et tilfredsstillende udbytte. *For alle børn, som ikke på anden måde kan undervises effektivt, må specialundervisning iværksættes i fornødent omfang.*

Foranstaltninger, som kan tjene til at begrænse behovet for specialundervisning, kan tænkes iværksat 1) før skolealderen, 2) i forbindelse med skolegangens begyndelse eller 3) i skoletiden.

1. Folkeskolen har i almindelighed kun opgaver over for børn, der har nået skolealderen og er indmeldt i skolen. Dette gælder imidlertid ikke ubetinget for de handicappede børn.

En del af disse børn vil forud for skolealderen have modtaget hjælp under en eller anden form fra *særforsorgen*. Dette gælder således en stor del af de *tunghøre børn*, som gennem hørecentralerne eller på anden måde er anmeldt til døvenævnet. Sådanne børn undersøges på Statens undersøgelses- og vejledningsklinik for døve og tunghøre børn, hvorefter der foretages regelmæssige besøg i hjemmet af en repræsentant for distriktets døveskole til vejledning af forældrene. Hvor det er muligt, etableres optagelse i børnehave for normalthørende, men der er desuden til døveskolerne i Fredericia og København knyttet specialbørnehaver. Man tillægger det afgørende betydning, at der ydes de tunghøre børn hjælp på et så tidligt tidspunkt som muligt, ikke mindst af hensyn til deres sprogdudvikling. Når disse børn når undervisningspligtig alder, må der tages stilling til, om de bør optages i særforsorgens skoler, eller om de kan indmeldes i folkeskolen.

På tilsvarende måde er der i forbindelse med Statens institut for blinde og svagsynede på Refsnæs etableret vejledning for forældre til *blinde eller svagsynede* børn.

Det er ovenfor side 21 omtalt, at en del svære *taleforstyrrelser* behandles allerede før skolealderen. For andre vanskeligheder gælder det, at man vil være tilbageholdende med at indlede en behandling, før barnet er begyndt at gå i skole, bl. a. fordi man i mange tilfælde tør regne med, at fejlen rettes af sig selv, når barnet har begyndt skolegangen.

Det er meget væsentligt, at der med hensyn til undervisningen af sådanne børn, som ved skolealderens begyndelse eller senere kan optages i folkeskolen, men som forud herfor modtager hjælp fra særforsorgen, etableres et nøje samarbejde mellem særforsorgen og folkeskolen.

Udvalget finder, at det ikke bør være udelukket, at folkeskolen påtager sig undervisning af et barn, der forud for skolegangens begyndelse har behov for en særlig hjælp, f. eks. taleundervisning, når det må påregnes, at barnet kan optages i folkesko-

len ved undervisningspligtens indtræden. Det vil ikke være rimeligt, at der, f. eks. et år før et barn skal begynde skolen, etableres undervisning af det inden for særforsorgen, såfremt en tilsvarende undervisning kunne gives det inden for folkeskolens rammer, og man derved kunne undgå, at barnet efter forholdsvis kort tids forløb skal skifte lærer.

2. Undervisningspligten indtræder ved skoleårets begyndelse for de børn, der på dette tidspunkt er fyldt 7 år. Et barn, der fylder 7 år i skoleårets første 6 måneder, skal optages i skolen ved skoleårets begyndelse, når dette forlanges af den for dets skolegang ansvarlige. De børn, der i medfør af disse bestemmelser optages i skolen, vil være i alderen fra 6½ til henimod 8 år. Hertil kommer, at skolekommissionen fremdeles i særlige tilfælde kan optage børn i skolen, før de har nået den alder, hvor de kan kræves optaget i skolen. Foruden at der således kan være 1½–2 års aldersforskel mellem de børn, der optages i første klasse, vil børnenes intellektuelle udvikling, som i højere grad end alderen er bestemmende for deres muligheder med hensyn til skolearbejdet, være meget forskellig. Således vil spredningen blandt 1. klassernes elever set i forhold til deres udvikling kunne være 3–4 år, selvom man ser bort fra yder-tilfældene.

Dette stiller selvsagt store krav til tilrettelæggelsen af undervisningen i disse klasser.

Reglerne rummer for de børn, der fylder 7 år i skoleårets første 6 måneder, en mulighed for med et års spillerum at tilpasse tidspunktet for skolegangens begyndelse efter barnets udvikling, idet de enten kan begynde skolen i 6½–7 års alderen eller i 7½–8 års alderen. Børn, som fylder 7 år i skoleårets sidste 6 måneder, må som regel begynde skolegangen, når de er fra 7–7½ år. Kun i særlige tilfælde kan sådanne børn optages i skolen i 6–6½ års alderen.

I mange kommuner har man i de senere år anvendt *skolemodenhedsprøver* som grundlag for rådgivning af forældrene med

hensyn til det rette tidspunkt for undervisningens begyndelse.

Gennem en rationel forældrerådgivning på grundlag af sådanne prøver kan man udnytte mulighederne for at afstemme tidspunktet for skolegangens begyndelse efter barnets modenhed. Dette vil være til fordel for det enkelte barn; men det vil samtidig medføre lettelser i undervisningen af 1. klasserne, idet den omtalte spredning af klassernes elever i hensende til modenhed vil kunne reduceres til 2-3 år.

Prøveresultaterne vil desuden kunne anvendes som udgangspunkt for sammensætningen af 1. klasserne, således at man opnår klasser med nogenlunde samme spredning i hver klasse.

Skolen må imidlertid modtage de elever, som efter loven har ret til at komme i skole, og hvis forældre fastholder ønske derom, uanset om man fra skolens side finder børnene »skolemodne« eller ej. Skolemodenhed må i øvrigt altid ses i relation til den arbejdsform, der anvendes i de første klasser, og de krav, der stilles til børnene. Hvor undervisningen tilpasses overgangen fra leg til pligt, og undervisningsmidler og metoder vælges efter de enkelte børns forudsætninger, kan der kun i ringe omfang blive tale om umodenhed.

Såfremt man ikke mener, at man er i stand til at tilrettelægge undervisningen på en sådan måde, at også børn, som må skønnes at ville få meget store vanskeligheder ved tilegnelse af elementære skolefærdigheder, kan beskæftiges på en frugtbringende måde inden for de almindelige klasser, bør man søge sådanne børns undervisningsmæssige problemer løst på anden måde. Dette vil ved større skolevæsenere kunne ske ved oprettelsen af »*skolemodenhedsklasser*«. Sådanne klasser er kun oprettet få steder inden for det danske skolevæsen, bl. a. i Gladsaxe, hvorimod de er almindelige i Sverige.

Opgaven må være at opøve børnenes brug af sanserne, samt at finde frem til de for hvert barn gunstigste indlæringsveje, samtidig med, at man afventer deres mod-

ning til egentligt skolearbejde. Underviserne skal billedligt talt stå med det ene ben i børnehaven og det andet i skolen. Når det første år er gået, vil nogle af eleverne på grundlag af klasselærernes kendskab til børnene og en skolepsykologisk undersøgelse kunne overføres til andre klasser. I andet skoleår bør der være mulighed for at dele klassen i nogle ugentlige timer, såfremt elevtallet er større end 10. Efter 2. og eventuelt 3. skoleår kan eleverne placeres i andre klasser.

Ordningen vil således have den fordel, at det kun i meget ringe omfang vil vise sig nødvendigt at flytte børn fra skolens almindelige klasser til hjælpeklasserne. Børnene vil således undgå at lide nederlag over for undervisningen i den almindelige klasse og allerede fra skolegangens begyndelse få den rette hjælp og derigennem de bedst mulige betingelser for at fuldføre undervisningen i de almindelige klasser.

Med henblik på den lempelige indføring i skolens verden har man i Esbjerg siden 1912 haft *børnehaveklasser*, hvor børnene optages et år, før de er berettiget til skolegang efter folkeskoleloven. I 1958 fandtes ved skolevæsenet 33 sådanne klasser med 871 elever, hvilket betyder, at næsten alle kommunens børn begynder deres skolegang i disse klasser. Der gives undervisning ved børnehavelærerinder 2 timer daglig. Denne ordning rummer utvivlsomt betydelige værdier. Foruden at den for børnene betyder en smidig overgang til skolelivet, giver den mulighed for en observation, der kan være nyttig ved sammensætningen af 1. klasserne. Ordningen rejser imidlertid tillige en række problemer, hvorfor man næppe på nuværende tidspunkt kan påregne tilsvarende klasser etableret som en almindelig ordning.

I enkelte tilfælde vil der fra forældre fremkomme ønske om, at et barns *skolegang udsættes*, efter at undervisningspligten er indtrådt. I undervisningsministeriets praksis er andragender af denne art undtagelsesvis imødekommet, når det drejede sig om børn, hvis åndelige eller legemlige

udvikling var sådan, at man måtte forvente, at de intet udbytte ville have af skolegangen. Det er af undervisningsministeriet fastslået, at en sådan udsættelse af skolegangen efter undervisningspligtens indtræden ikke kan medføre en udskydelse af tidspunktet for undervisningspligtens ophør.

Hvis det drejer sig om børn, hvis åndelige udvikling er så ringe, at man må påregne, at barnet må overføres til undervisning under åndssvageforsorgen, bør der, efter at de nødvendige lægelige og psykologiske undersøgelser er foretaget, ske indberetning til åndssvageforsorgen i henhold til reglerne i socialministeriets bekendtgørelse af 8. december 1959 om indberetningspligt vedrørende åndssvage og andre særlig svagtbegavede, jvf. side 44 f.f. Er afgørelsen af spørgsmålet om, hvorvidt barnet kan modtages til undervisning i skolen, udsat midlertidigt, skal indberetning ifølge bekendtgørelsen dog først foretages, hvis barnet endnu et år efter undervisningspligtens indtræden ikke er modtaget til undervisning i skolen. En sådan udsættelse af afgørelsen vil være rimelig, hvis det er udelukket, at barnet nu kan få udbytte af undervisningen, medens der er grund til at forvente, at det efter et års forløb vil være tilstrækkelig udviklet til, at det kan modtages i skolen. Det vil ofte være hensigtsmæssigt, at barnet i dette år søges anbragt i en børnehave, hvor der dels vil være mulighed for, at barnet kan udvikle sig, dels mulighed for en observation, der kan give et sikrere grundlag for barnets placering. Udvalget er af den opfattelse, at en sådan udsættelse af skolegangen i tilfælde, hvor det er tvivlsomt, om barnet hører hjemme i åndssvageskolen eller i folkeskolen, må kunne besluttes af skolekommissionen efter indstilling fra konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) under forudsætning af, at hjemmet er indforstået hermed. Man finder dog, at der i sådanne tilfælde straks bør gives meddelelse til undervisningsministeriet om den trufne beslutning ledsaget af den af vedkommende konsulent (skolepsykolog) afgivne indstilling.

I tilfælde, hvor anmodningen om udsættelse af skolegangen er motiveret med, at barnets legemlige udvikling er forsinket på grund af langvarig sygdom i de første leveår el. lign., finder udvalget, at man frem for en udsættelse af barnets undervisning så vidt muligt bør etablere *undervisning i hjemmet*, såfremt det gennem en lægelig og psykologisk undersøgelse godtgøres, at det vil være til skade for barnet eller dog formålsløst at optage det i skolen. I enkelte særlige tilfælde vil imidlertid heller ikke denne vej være hensigtsmæssig. Sagen bør da forelægges undervisningsministeriet til afgørelse af, om en udsættelse af skolegangen bør bevilges og i bekræftende fald på hvilke vilkår, idet man også i disse tilfælde bør udnytte de foreliggende muligheder for, at året kan bidrage til en modning af barnet og til observation med henblik på dets rette skolemæssige placering. F. eks. vil det ofte være nyttigt, at barnet går i børnehave i dette år.

3. Da motiveringen for, at specialundervisning er påkrævet, er, at barnet ikke med tilstrækkeligt udbytte kan følge den almindelige undervisning, er det klart, at tilrettelæggelsen af undervisningen i de almindelige klasser er af afgørende betydning for, hvornår der opstår behov for specialundervisning. Som anført bør det tilstræbes, at undervisningen tilrettelægges således, at specialundervisning kun i de færreste tilfælde bliver påkrævet. Det bør især tilstræbes, at begynderundervisningen tilrettelægges således, at børnene får tid og ro til at leve sig ind i skolens verden og dens mange nye krav, forinden der bliver tale om at tage skridt til særlige foranstaltninger.

Hvad særligt angår afgrænsningen med hensyn til specialundervisning for svagtbegavede elever må det fremhæves, at undervisningen i de almindelige klasser såvel i hovedskolens 7 skoleår som i 8. og 9. klasse må tilrettelægges således, at alle elever, som ikke behøver den stærkt individuelt tilpassede undervisning, som kun kan gives i specialklasser med nedsat elevtal og

af lærere med særlig uddannelse, kan få udbytte deraf. Som det ovenfor er anført, kan der ikke opstilles skarpe grænser på dette område, men man finder anledning til at understrege, at det kun må være det absolut nødvendige antal af skolens elever, der må udskilles til særlig undervisning.

Også med hensyn til behovet for specialundervisning for læseretardedede elever gælder det, at der ved en hensigtsmæssig tilrettelæggelse af undervisningen kan gøres meget for, at dette begrænses. For det første er det af vigtighed, at læseundervisningen tilrettelægges på en måde, der ikke fremkalder læsevanskeligheder hos en del af eleverne, hvilket især vil være tilfældet, såfremt der vælges ensidige metoder. Udvalget kan i denne forbindelse henvise til de bemærkninger, der i »Undervisningsvejledning for folkeskolen« er gjort med hensyn til begynderundervisningen i læsning. Man skal ligeledes fremhæve *det af læseplansudvalget stillede forslag om anvendelse af deletimer i dansk i de første skoleår*. Som det ovenfor side 71 f. er anført, vil behovet for specialundervisning i læsning endelig i høj grad afhænge af, i hvilket omfang der i skolens undervisning i dansk og andre fag forudsættes læsefærdighed hos eleverne på et tidligt tidspunkt.

Når det gælder behandlingen af en række almindeligt forekommende udtalefejl, vil det være af betydning for at begrænse behovet for en egentlig taleundervisning, at der inden for danskundervisningen drives systematiske taleøvelser, jfr. side 19.

De tunghøre elevers udbytte af undervisningen vil i høj grad være afhængigt af, at der *af læreren og af de andre elever tales højt og tydeligt*. Også ved placeringen af disse børn i klassen kan der gøres meget for at øge deres muligheder for at følge undervisningen i de almindelige klasser. Man bør i denne forbindelse yderligere nævne den store betydning, det har, at *de akustiske forhold i klasseværelser og andre undervisningslokaler er tilfredsstillende*. I alt for mange tilfælde er dette krav ikke opfyldt. Resultatet heraf vil være, at selv børn med

ganske lette hørenedsættelser får vanskeligt ved at følge undervisningen.

Ved siden af undervisningens tilrettelæggelse må det, når det gælder begrænsning i behovet for specialundervisning for tunghøre børn, i øvrigt fremhæves, at det vigtigste er, at man bekæmper de sygdomme, som medfører hørenedsættelser. Såvel i København som i Esbjerg er der til skolevæsenet knyttet speciallæger i øresygdomme, som fører kontrol med børnenes helbredstilstand på dette område og forestår de nødvendige behandlingsmæssige foranstaltninger.

Disse ordninger har været af afgørende betydning for bekæmpelsen af ørelidelser blandt skolebørnene, hvorved mange tilfælde af tunghørhed er undgået eller begrænset. Det må derfor anses for en væsentlig skolehygiejnisk opgave, at der sættes ind over for lidelser af denne art.

På tilsvarende måde vil begrænsning i behovet for specialundervisning af svagtseende børn kunne ske dels gennem foranstaltninger, der tjener til at begrænse antallet af alvorlige synsnedsættelser bl. a. gennem en effektiv kontrol fra skolelægens side, dels gennem foranstaltninger, der tager sigte på at formindske de ulemper for undervisningen, som det svage syn medfører. Der skal herom henvises til bemærkningerne ovenfor side 27 f. Det skal her yderligere fremhæves, at der på samme måde som med hensyn til de akustiske forhold bør lægges stor vægt på en hensigtsmæssig belysning af klasselokalet.

Hvad særlig angår spørgsmålet om tilknytning af *speciallæger* til skolevæsenet skal man anføre:

I cirkulæret af 1943 blev det i § 5 i afsnit II udtalt, at der til klasser for tunghøre børn bør være knyttet en læge, der så vidt muligt skal have specialuddannelse som ørelæge. Hvor klasser ikke kan oprettes, bør tunghøre børn være under stadigt tilsyn af en læge med den nævnte uddannelse. Tilsvarende bestemmelser blev givet i afsnit III f.s.v. angår svagtseende børn.

Efter at der ved lov nr. 413 af 12. juli

1946 er indført en almindelig skolelægeordning, vil det efter udvalgets opfattelse være nærliggende, at denne udbygges ved ansættelse af speciallæger af de nævnte kategorier. Såfremt ordningen skal gøre fyldest, er det imidlertid nødvendigt, at disse speciallæger kan påtage sig lettere behandlingsmæssige opgaver. Ørelægen må således kunne fjerne ørepropper, foretage udskylninger o. lign. Hvis dette er uforeneligt med en tilknytning til skolelægeordningen, bør

speciallægerne tilknyttes skolevæsenet på andet grundlag, f. eks. som medhjælp for det skolepsykologiske kontor, jfr. side 118. Udvalget finder imidlertid, at disse spørgsmål må tages op i forbindelse med den forestående revision af skolelægeloven. Det bør i denne forbindelse i det hele overvejes, om der kan gennemføres en udbygning af skolelægeinstitutionen med henblik på en intensivering af den lægelige bistand til skolens handicappede elever.

I. LÆRERUDDANNELSESPØRGSMAÅ

Den almindelige læreruddannelse.

Da det p hvilser klasselæreren at tage initiativet til, at specialundervisning iværksættes, er det nødvendigt, at der i den almindelige læreruddannelse gives en fyldig orientering i specialundervisningens teori og praksis, således at enhver folkeskolelærer gennem sin uddannelse f r kendskab til de vanskeligheder, der motiverer specialundervisning, og til den hjælp, der herigennem kan ydes.

Desuden vil specialundervisningen ofte blive givet som supplement til den almindelige undervisning, og barnets øvrige lærere bør i sådanne tilfælde være fortrolige såvel med karakteren af dets vanskeligheder som med arten af den hjælp, der gives barnet.

I § 11, stk. 1 i *lov nr. 220 af 11. juni 1954 om uddannelse af lærere til folkeskolen* er det foreskrevet, at seminariernes undervisning i praktisk skolegerning, pædagogik og psykologi skal omfatte vejledning og praktiske øvelser i specialundervisning.

I *undervisningsministeriets bekendtgørelse af 5. april 1955 om den 4-årige almindelige uddannelse og den 3-årige almindelige uddannelse for studenter* nævnes det i overensstemmelse hermed i § 27, at de praktiske øvelser skal omfatte specialundervisning (særundervisning), og at undervisningen skal omfatte alle folkeskolens afdelinger, herunder specialklasser (særklasser). I § 28 anføres som eksempler på emner for seminariernes psykologiundervisning bl. a. udviklings- og intelligensm linger, låsefunktionen og læsevanskeligheder, standpunktsprøver, udviklingshæmmede børn og tilpasningsvanskelige børn.

I *bekendtgørelsen af samme dato om den 2¹12-årige uddannelse af sm b rnsl rerinder* er det, selvom der i lovens kapitel om denne uddannelse ikke er givet en til den ovennævnte bestemmelse i lovens § 11 svarende regel, i § 30 foreskrevet, at der i undervisningen i praktisk skolegerning skal gives øvelse i specialundervisning, ligesom det i § 31 om undervisningen i pædagogik anføres:

»Der undervises i børnepsykologi og de vigtigste områder af den almindelige psykologi med det formål at give eleverne en dybere forståelse af barnet og dets reaktioner i og uden for skolen, både hvad angår del normale barn og barnet med undervisnings- og opdragelsesvanskeligheder.

Standpunktsprøver og enkelte andre former for tests gennemgås.«

Udvalget finder, at det af de anførte grunde er af stor betydning, at der i medfør af disse bestemmelser gives de vordende lærere en grundig orientering i specialundervisningens problemer, som bør omfatte alle grene af specialundervisning og tillige de tilgrænsende områder inden for særforsorgen og børne- og ungdomsforsorgen.

Denne orientering vil imidlertid, som det i det følgende afsnit nærmere omtales, ikke være tilstrækkeligt grundlag for overtagelse af specialundervisning. Et sådant grundlag vil derimod kunne skabes, såfremt der i medfør af § 11, stk. 4 i lov om uddannelse af lærere til folkeskolen indrettes **linie**-uddannelse i denne disciplin, jfr. herom side 106 f.

Uddannelse af lærere til specialundervisning.

Det må tillægges afgørende betydning, at folkeskolens specialundervisning ikke blot består i en udskillelse af visse børn til særskilt undervisning, men at der her bliver tale om en hjælp, som fører barnet så langt frem imod en overvindelse af dets vanskeligheder, som det er muligt. Specialundervisningen er i sig selv en bekostelig foranstaltning, og det må derfor også af denne grund tilstræbes at gøre undervisningen virkelig effektiv. Hvad særlig angår holdundervisning, gælder det, at denne uundgåeligt vil være til gene for barnets øvrige undervisning. Dette taler i høj grad for, at holdundervisningen gøres så effektiv, at den hurtigst muligt fører barnet frem til det standpunkt, der er ønskeligt.

En effektiv undervisning kan kun opnås ved en grundig uddannelse af lærere til specialundervisning. En sådan uddannelse kan gives inden for den almindelige læreruddannelse som linieundervisning, jfr. side 106 f. eller som kursus, jfr. straks nedenfor.

Allerede i 30'erne afholdtes på Lærerhøjskolen en række kursus til uddannelse af hjælpeklasselærere. I betænkningen af 1943 omtaltes disse kursus, og udvalget foreslog foruden regelmæssig afholdelse af sådanne - eventuelt noget mere omfattende — kursus tilsvarende kursus oprettet for lærere til de øvrige grupper af særklasser samt nogle korte kursus, væsentlig beregnet på lærere, der allerede beskæftiger sig med særklasseundervisning. I overensstemmelse hermed udtalte cirkulæret af 1943:

»På Statens Lærerhøjskole og eventuelt andre steder vil der blive oprettet kursus til uddannelse af lærere til særundervisning så vidt muligt med praktiske øvelser i særklasser.

Der oprettes desuden korte kursus, væsentligt beregnet på lærere, der allerede beskæftiger sig med særklasseundervisning.«

Det i 1944 nedsatte udvalg (særklasseudvalget) fik bl. a. til opgave at forestå afholdelsen af sådanne kursus.

Udvalget iværksatte i de følgende år følgende kategorier af kursus.

8-9 ugers kursus til uddannelse af lærere til hjælpeeskolen,

6-dages kursus for lærere, der inden for den almindelige klasses rammer skal forestå undervisning af svagtbegavede børn,

3-dages videregående kursus for sådanne lærere,

5-6 dages kursus for hjælpeeskolelærere, der allerede havde erhvervet ret til at tage intelligensprøver, i udtagelse af børn til hjælpeklasser,

14-16 dages kursus i undervisning af læseretardedede børn.

I 1945 afholdt særklasseudvalget desuden et kursus i undervisning af svagtsende børn, medens et kursus i undervisning af svagthørende børn måtte aflyses på grund af manglende tilslutning.

Foruden de af særklasseudvalget arrangerede kursus blev der givet tilskud til afholdelse af kursus i provinsen.

I 1959 besluttede ministeriet at afvikle særklasseudvalgets kursusvirksomhed, og man overdrog det til Danmarks Lærerhøjskole at forestå uddannelsen af lærere til specialundervisning. Der vil i det følgende i forbindelse med redegørelsen for udvalgets overvejelser angående uddannelsesspørgsmålet blive redegjort nærmere for de kursusformer, som herefter er iværksat af Lærerhøjskolen.

Det første spørgsmål, der i denne forbindelse melder sig, er, hvorvidt man skal sigte på en almindelig uddannelse omfattende al specialundervisning eller på uddannelse af lærere til hvert af specialundervisningens områder. Af mange grunde har man hidtil - både herhjemme og de fleste steder i udlandet - indrettet særskilt uddannelse for hvert af specialundervisningens områder.

Imidlertid taler forskellige omstændigheder imod en sådan specialisering af læreruddannelsen. Det er tidligere nævnt, at inddelingen af børnene i de forskellige grupper for så vidt er kunstig, som et barn ofte har vanskeligheder af en karakter, som henfører det til 2 eller flere af de opstillede grupper. I disse tilfælde må der foretages et valg, således at barnet placeres i én af grupperne. Lærere inden for et område af specialundervisningen vil derfor blandt deres elever have børn, der tillige har vanskeligheder på andre områder. F. eks. vil der i hjælpeskolen være tunghøre og talehæmmede børn, ligesom talelæreren blandt sine elever vil have læseretarderede børn. Dette forhold taler for en så alsidig uddannelse af lærere til specialundervisning som muligt, og hvis en specialisering dog foretages, motiverer det, at der inden for hver uddannelse gives orientering med hensyn til børn med andre vanskeligheder.

Det vil dernæst være nyttigt, at en lærer - særlig i mindre skolevæsen - kan påtage sig flere grene af specialundervisningen.

Disse betragtninger har i forbindelse med revisionen af talelæreruddannelsen, som omtales nedenfor, ført til, at man har iværksat en samlet uddannelse af lærere til tale-, tunghøre- og læseundervisning. Derimod har udvalget ikke ment at burde stille forslag om en uddannelse omfattende alle former for specialundervisning.

I det følgende redegøres derfor for uddannelsesspørgsmålet for hvert af specialundervisningens områder, idet dog tale- og tunghøreområdet behandles under ét.

Lærere til hjælpeskolen.

På initiativ fra Danmarks Hjælpekoleforening oprettedes allerede i 1931 kursus til uddannelse af lærere til hjælpeskolen. Disse kursus afholdtes i en årrække på Danmarks Lærerhøjskole. Det af undervisningsministeriet i 1944 nedsatte særklasseudvalg forestod i årene indtil 1959 som omtalt en række kursus til uddannelse af lære-

re i undervisning af svagtbegavede børn. Disse kursus har i kraft af et meget kyndigt lærerkorps været værdifulde; men omfanget af kursus har ikke gjort det muligt at give en tilstrækkelig omfattende og dybtgående uddannelse.

Udvalget anser det for meget påkrævet, at der etableres en uddannelse af lærere til hjælpeskolen, som er væsentlig fyldigere end den, der på disse kursus har kunnet gives. Det er af den største betydning, at undervisningen i hjælpeskolen tilrettelægges og gennemføres af lærere, der har et indgående kendskab til de svagtbegavede børns psykiske og somatiske særegenheder, og som desuden har et grundigt kendskab til den særlige metodik, som undervisningen af svagtbegavede kræver. Udvalget anser det for nødvendigt, at der etableres et *årskursus* til uddannelse af lærere til hjælpeskolen. Man kan herved henvise til, at et sådant årskursus allerede er etableret i Finland, og at der såvel i Sverige, hvor uddannelsen hidtil har omfattet kursus af 12-18 ugers varighed, som i Norge planlægges et-årige uddannelser.

Imidlertid er behovet for at få uddannet et stort antal lærere i hjælpeskolen så påtrængende, at udvalget skønner, at det ikke inden for de nærmeste år vil være muligt at få det tilstrækkelige antal lærere uddannet på sådanne årskursus. Udvalget har derfor udarbejdet en plan for en *midlertidig uddannelse*, der kan afvikles på ca. 4 måneder, således at der inden for et kursusår kan gennemføres 2 sådanne kursus, jvf. bilag 5.

Med hensyn til indholdet af kursus bemærkes:

Undervisningen i *psykologi* tilsigter på grundlag af de kundskaber, der er erhvervet på seminarierne, at give lærerne forøget indsigt i de områder inden for udviklingspsykologien og den pædagogiske psykologi m. v., som har betydning i undervisningen og ved behandlingen af de svagtbegavede børn. Undervisningen omfatter bl. a. orientering i en række af de prøver, der indgår i skolepsykologiske undersøgelser. Formålet hermed er ikke at sætte kursusdeltagerne i

stand til selv at foretage sådanne prøver, men alene at give dem mulighed for en sikrere bedømmelse af prøveresultaterne, således som disse finder udtryk i den skolepsykologiske redegørelse til skolen.

Undervisningen i *pædagogik* bygger på tilsvarende måde videre på seminarieundervisningen, og tilsigter at indføre lærerne i den særlige metodik, der gennem årene er udviklet med hensyn til undervisningen af svagtbegavede børn, samt at orientere i de undervisningsmaterialer, der forefindes.

Undervisningen i *medicinske fag* har til hensigt at give lærerne indblik dels i de neurologiske forhold, der ligger til grund for intelligensnedsættelsen, dels i de psykiske og somatiske lidelser, som hyppigst forekommer blandt svagtbegavede børn.

Der gives yderligere kursusdeltagerne en sådan orientering i undervisningen af *talehæmmede, tunghøre og svagtseende* børn, at læreren bliver i stand til i sin undervisning at tage fornødne hensyn til børn med sådanne vanskeligheder. Undervisningen i fonetik m. v. skulle desuden sætte læreren i stand til at foretage artikulationsøvelser inden for danskundervisningens rammer.

Der gives desuden en orientering i *kuratorvirksomhedens* forskellige områder. Udvalget har ikke ment på nuværende tidspunkt at kunne tage endelig stilling til, hvorvidt det vil være nødvendigt at indrette særlige kursus til uddannelse af kuratorer. Når kuratorvirksomheden igennem nogle år har været udøvet, fortrinsvis af erfarne hjælpeskolelærere, må dette spørgsmål tages op til overvejelse.

I den foreslåede uddannelsesplan er indbefattet uddannelse i undervisning af *læseretardedede* børn i et omfang svarende til de nedenfor omtalte særlige kursus. Dette er begrundet dels med, at en del af hjælpeskolens elever har særlige læse- og stavvanskeligheder, som hjælpeskolens dansk-lærere bør være i stand til at behandle, dels med, at man mange steder vil anvende samme lærer til undervisningen af svagtbegavede og læseretardedede børn.

Den teoretiske undervisning underbygges

gennem en omfattende *praktik og institutionsbesøg*.

Planen er udarbejdet med bistand fra Danmarks Lærerhøjskole, og der er efter forhandling mellem Lærerhøjskolen, Danmarks Hjælpeforening og inspektøren for særundervisningen i kursusåret 1960-61 på Danmarks Lærerhøjskole arrangeret to 4-måneders kursus i det væsentlige på grundlag af den udarbejdede plan.

Udvalget må meget anbefale, at spørgsmålet om etablering af et årskursus til uddannelse af lærere til hjælpeskolen tages op til løsning om nogle år, når det mest påtrængende behov for uddannede hjælpeskolelærere er dækket gennem de nævnte 4-måneders kursus. Årskursus vil i det væsentlige kunne omfatte de samme discipliner som anført i forslaget til den midlertidige 4-måneders uddannelse; men udvalget finder det i øvrigt rigtigst, at spørgsmålet om udarbejdelse af detaljerede planer for et sådant årskursus udskydes, indtil der gennem afholdelse af de midlertidige kursus i nogle år er indvundet erfaringer.

Lærere til undervisning af læseretardedede børn. I forbindelse med etableringen af specialundervisning for læseretardedede børn er der på forskellig måde givet de pågældende lærere instruktion i denne undervisnings metodik samt orientering om læseprocessen m. v. Efterhånden fik denne orientering karakter af egentlige kursus, som i de sidste 15 år i stort tal har været arrangeret såvel i København som i provinsen. Således har særklasseudvalget siden 1948 arrangeret kursus af 14-16 dages varighed i København og ydet tilskud til afholdelse af tilsvarende kursus i provinsen. Landsforeningen for ordblindesagen har desuden afholdt særlige kursus, der førte frem til en eksamen, som gav vedkommende lærer ret til at anvende betegnelsen »autoriseret ordblindepædagog«. Det er dog kun de færreste af deltagerne i disse kursus, der har indstillet sig til eksamen.

Nærværende udvalg har i sin i 1958 af-

givne betænkning vedrørende uddannelse af lærere til undervisning af talelidende, svagthørende og læseretardedede børn i folkeskolen redegjort nærmere for den hidtidige udvikling af kursusvirksomheden og på grundlag af de gennem denne kursusvirksomhed indvundne erfaringer opstillet et forslag til normalplan for uddannelse af lærere til undervisning af læseretardedede børn. Denne plan er optrykt som underbilag 1 til bilag 5 til nærværende betænkning.

Danmarks Lærerhøjskole, der i de senere år har arrangeret kursus i undervisning af læseretardedede børn for de kursister, der i forvejen var indskrevet som deltagere i Lærerhøjskolens årskursus, og som i 1959 overtog særklasseudvalgets kursusvirksomhed, har i kursusårene 1959-60 og 1960-61 afholdt kursus på grundlag af dette forslag. Desuden har Lærerhøjskolen lagt normalplanen til grund ved godkendelse af kursus, der i provinsen afholdes med tilskud efter reglerne om tilskud til provinsens årskursus, jfr. undervisningsministeriets bekendtgørelse af 29. oktober 1957.

Udvalget anser det for meget ønskeligt, at kursus af denne art i videst muligt omfang afholdes i provinsen, således at de fornødne lærere til undervisning af læseretardedede børn kan få en betryggende uddannelse. Det kan tilføjes, at sådanne kursus i læsningens psykologi og pædagogik tillige har stor betydning for den almindelige begynderundervisning i dansk. En nødvendig forudsætning for, at en sådan kursusvirksomhed kan etableres, er det, at der ydes rimelige tilskud hertil. Det skal herved fremhæves, at udgifterne ved disse kursus ofte vil overstige udgifterne pr. time ved andre kursus i provinsen, bl. a. fordi der ofte må anvendes tilrejsende lærerkræfter og foredragsholdere, og fordi der med kursus er forbundet en praktikundervisning, som ofte må henlægges til en større by et stykke fra kursusstedet. Udvalget finder det i øvrigt ønskeligt, at deltagere i kursus i provinsen får mulighed for nogle dages besøg i Storkøbenhavn, hvor der er lejlig-

hed til at se flere forskellige former for undervisning af læseretardedede såvel i den offentlige skole som på statens institut for talelidende og på private institutter. Deltagelsen i kursus i provinsen har efter den hidtil gældende ordning været forbundet med ikke ubetydelige udgifter for vedkommende lærer, og dette kan ikke anses for rimeligt.

Lærere til undervisning af tunghøre og talelidende børn.

Udvalget afgav i 1958 en »Betænkning vedrørende uddannelse af lærere til undervisning af talelidende, svagthørende og læseretardedede børn i folkeskolen«. Denne betænkning må ses i sammenhæng med den af det af socialministeriet i januar 1956 nedsatte udvalg afgivne »Betænkning vedrørende uddannelse af tale- og tunghørelærere«.

Forud herfor havde der ikke inden for skolevæsenet været etableret uddannelse af lærere til tale- og tunghøreundervisning. De lærere, der virkede ved folkeskolens taleundervisning, havde gennemgået uddannelse inden for »Den af Den almindelige danske Lægeforening vedtagne ordning med hensyn til autorisation af talelærere«. De lærere, der i folkeskolen varetog undervisning af tunghøre børn, havde i almindelighed modtaget den af socialministeriet foranstaltede uddannelse af aflæselærere.

Med hensyn til de mellem de to nævnte udvalg forud for afgivelsen af betænkningerne førte forhandlinger henvises til fremstillingen i betænkningerne. De forslag, der fremsattes af de to udvalg, var med hensyn til indholdet væsentlig overensstemmende, hvorimod der med hensyn til uddannelsens administration gjorde sig divergerende opfattelser gældende. Der var imidlertid enighed om, at det ville være ønskeligt, at der etableredes en uddannelse af lærere til tale- og tunghøreundervisning, som var fælles for særfor sorgen og folkeskolen.

Efter afgivelsen af de nævnte betænkninger førtes derfor forhandling mellem socialministeren og undervisningsministeren om

muligheden for at tilvejebringe en sådan fælles uddannelsesordning. Disse forhandlinger resulterede i en forsøgsordning gældende for en kortere periode (4 å 5 år) efter følgende retningslinier:

Uddannelsen blev henlagt under Danmarks Lærerhøjskole, men således at det blev overdraget et af undervisningsministeren nedsat udvalg at træffe afgørelse om den nærmere tilrettelæggelse af generelle retningslinier for uddannelsesordningen i forsøgsperioden.

Der er herefter tillagt udvalget følgende opgaver:

Udvalget udarbejder på grundlag af de af talelæreruddannelsesudvalget og særundervisningsudvalget afgivne betænkninger en undervisningsplan for uddannelsen.

Udvalget fastsætter regler for optagelsen og regler for afholdelse af eksamen.

Det påhviler udvalget at følge uddannelsen og at gennemføre sådanne ændringer i undervisningsplanen samt i reglerne om optagelse og eksamen, som udviklingen måtte gøre ønskelig.

Udvalget udpeger efter forhandling med rektor for Danmarks Lærerhøjskole de lærere, der skal overtage undervisningen.

Udvalget kom til at bestå af repræsentanter for undervisningsministeriet, socialministeriet og sundhedsstyrelsen.

På grundlag af dette udvalgs arbejde har der i kursusåret 1959-60 været afholdt et kursus til uddannelse af lærere til tale-, tunghøre- og læseundervisning i Århus og i København.

I kursusåret 1960-61 afholdes tilsvarende kursus.

Kursusplanen for 1959-60, der vil blive ændret på grundlag af indhentede erfaringer, er trykt som underbilag 2 til bilag 5.

Lærere til undervisning af svagtseende børn.

Bortset fra et enkelt af særklasseudvalget i 1945 arrangeret kursus har der ikke inden for skolevæsenet været afholdt kursus til uddannelse af lærere for svagtseende børn.

Dette må til dels ses i forbindelse med, at antallet af svagtseende børn er ringe.

På den anden side kan man heller ikke se bort fra, at når udbygningen af folkeskolens specialundervisning på dette område er så svag, hænger det sammen med, at der ikke gennem kursusvirksomhed er skabt interesse for og kendskab til disse børns særlige problemer.

Udvalget anser det for nødvendigt, at der tilvejebringes mulighed for, at lærere, der skal undervise svagtseende børn i specialklasser eller inden for den almindelige klasses rammer, bibringes de nødvendige forudsætninger for at kunne løse denne opgave på fyldestgørende måde.

Et sådant kursus må omfatte orientering i øjets anatomi og patologi, synsprøver og synsvurdering samt optiske hjælpemidler. Desuden må der undervises i det svagtseende barns psykologi og pædagogik. Kursusdeltagerne bør herudover orienteres i de svagtseende unges erhvervsproblemer samt angående de foranstaltninger til hjælp for svagtseende, der er etableret i henhold til blindeloven og revalideringsloven.

Den teoretiske undervisning må suppleres med praktik i folkeskolens klasser for svagtseende børn og særforborgens svagsynsskole på Refsnæs samt med institutionsbesøg.

Et forslag til plan for et sådant kursus er trykt i bilag 5; men opgaven bør i øvrigt løses af Danmarks Lærerhøjskole.

I medfør af § 11, stk. 4, i lov nr. 220 af 11. juni 1954 om uddannelse af lærere til folkeskolen skal der i løbet af seminarietiden - dog tidligst fra begyndelsen af 2. klasse - med sigte på lærergemningen i de pågældende fag tilrettelægges en undervisning i sløjd, skolekøkkengemning eller den humanistiske faggruppe. Med særligt sigte på eksamensskolen tilrettelægges endvidere en undervisning i engelsk, tysk, matematik eller naturlære.

Undervisningsministeren kan tillade, at

andre fagområder skal kunne inddrages under denne særlige undervisning.

Ved enkelte seminarier er der med hjemmel i denne bestemmelse indrettet »*linieundervisning*« i specialundervisning.

Udvalget anser det for ønskeligt, at der ved seminarier, hvor der kan skaffes kvalificerede lærerkræfter til denne undervisning, og hvor der er mulighed for den hermed forbundne praktikundervisning, oprettes en sådan linieundervisning, som tager sigte på at kvalificere til specialundervisning. Der vil næppe kunne blive tale om uddannelse af tale- og tunghørelærere. Undervisningen bør i øvrigt tilrettelægges således, at uddannelsen ligger på linje med

den tilsvarende uddannelse på Danmarks Lærerhøjskole. Når uddannelsen af lærere til hjælpeskolen udvides til et årskursus, vil det næppe være muligt inden for linjeundervisningen at give en tilsvarende uddannelse. Linjeuddannelsen bør da - efter nogle års praksis - suppleres med et kursus på lærerhøjskolen.

Undervisningsplaner for linjeuddannelsen skal i medfør af § 23 i undervisningsministeriets bekendtgørelse af 5. april 1955 indsendes til godkendelse hos statskonsulenten for folkeskolen og seminarierne, der i disse tilfælde forelægger sagen for inspektøren for særundervisning.

Videreuddannelse af speciallærere.

Udvalget anser det for meget ønskeligt, at der på forskellig måde bliver mulighed for lærere, der virker inden for specialundervisningen, til lejlighedsvis at supplere deres uddannelse og hente fornyelse til arbejdet.

Der kan i denne henseende blive tale om afholdelse på Danmarks Lærerhøjskole af korte, videregående kursus, dels for lærere fra de enkelte grene af specialundervisningen, dels samlede kursus, hvor fælles problemer for specialundervisningen behandles. Det vil være nyttigt, at der på sådanne kursus desuden bliver lejlighed til at stifte be-

kendtskab med den inden for særforso-gen drevne undervisning på tilgrænsende områder.

Der bør desuden være mulighed for, at lærere i korte perioder frigøres fra deres arbejde med henblik på studiebesøg ved andre skoler.

Endelig finder udvalget det ønskeligt, at der i rimeligt omfang stilles midler til rådighed til stipendier for speciallærere, der ønsker på studierejser i udlandet at opnå kendskab til specialundervisningens tilrettelæggelse i andre lande.

J. DET SKOLEPSYKOLOGISKE ARBEJDE

Det skolepsykologiske arbejde i Danmark har fra starten været præget af et samarbejde mellem skolens folk og videnskabeligt arbejdende psykologer. Dette samarbejde indledtes i »Foreningen for eksperimental pædagogik«, der i 1914 stiftedes på initiativ af skolefolk med lærer Chr. Hansen, Tybjerg, i spidsen og med tilslutning fra videnskabsmænd. Denne forening udsendte en række skrifter. Den afløstes i 1924 af »Udvalget for skolepsykologiske undersøgelser«, der ligeledes var præget af samarbejdet mellem skolefolk og videnskabsmænd.

Dette udvalg's arbejde, der lededes af dr. phil. R. H. Pedersen, fik afgørende betydning for udviklingen af skolepsykologien. Det fik tilslutning fra såvel lærerorganisationer og pædagogiske foreninger som fra andre betydende kredse og enkeltpersoner inden for skoleverdenen. Udvalgets væsentligste opgave var udformning af intelligensprøver og udarbejdelse af standpunktsprøver; udvalget har således forestået revisionen af Binet-Simons intelligensprøver så vel som Dearborn-prøverne. En mere udførlig redegørelse for det arbejde, der blev udført af »Foreningen for eksperimental pædagogik« og af »Udvalget til skolepsykologiske undersøgelser« samt for den udvikling inden for den pædagogiske forskning, der dannede grundlag for dette arbejde, er givet i »Betænkning angående oprettelse af et pædagogisk Institut« 1953, side 8 f i. og bilag 4 side 60 f.

Frederiksberg kommune var den første, der oprettede et skolepsykologisk embede i 1934, efter at magister Henning Meyer i nogle år havde forestået prøver af børn, der var indstillet til overflytning til hjælpeskolen.

I 1935 blev magister Ulnes Olsen ansat som skolepsykolog i Københavns kommune, hvor man overdrog udtagelsen af børn til læseklasser og undersøgelsen af vanskelige børn til skolepsykologen. Efter at magister S. A. Tordrup siden 1937 havde drevet skolepsykologisk virksomhed i Gentofte kommune, blev han i 1942 udnævnt til skolepsykolog. I de følgende år blev tilsvarende stillinger oprettet i Esbjerg, Århus, Horsens, Frederikshavn og Ålborg. En række mindre jyske byer begyndte i disse år mere eller mindre officielt skolepsykologisk arbejde i forbindelse med specialundervisningen.

I 1939 oprettede Danmarks Lærerhøjskole et særligt *årskursus i psykologi*, omfattende dels almindelig psykologi, dels en række psykologisk-pædagogiske discipliner.

De første skolepsykologer var alle magistre i psykologi, men man kunne ikke forvente, at en så omfattende videnskabelig uddannelse blev gennemført af et så stort antal lærere, at behovet for skolepsykologer kunne dækkes.

Der var fra alle sider enighed om det ønskelige i, at det skolepsykologiske arbejde blev varetaget af seminarieuddannede lærere med erfaring fra undervisning. Ønsket om at tilvejebringe en for dette arbejde formålstjenlig uddannelse førte til, at der i 1944 ved Københavns universitet blev oprettet et studium, der skulle afsluttes med *psykologisk-pædagogisk eksamen*, og som i særlig grad sigtede på uddannelsen af skolepsykologer. Dette studium var tænkt at skulle vare i 3 år og omfattede bl. a. undervisning i almindelig psykologi, børnepsykologi, opdragelsesvanskeligheder og deres behandling, undervisningsvanskelig-

heder og deres behandling, skolefagene psykologi, pædagogiske og psykologiske prøver, pædagogisk statistik samt en række fag, der tog sigte på psykologisk virksomhed uden for skolen. Den gennemsnitlige studietid har vist sig at ligge mellem 4 og 5 år. Denne eksamen er imidlertid ved kgl. anordning af 12. aug. 1960 afløst af en »psykologisk embedseksamen«, jfr. side 114f.

Ved skoletilsynsloven af 12. april 1949 bestemtes det, at der til hver amtsråds-kreds skulle knyttes en »konsulent for særundervisningen«. Der blev endvidere givet anvisning på, at tilsvarende stillinger kunne normeres i købstæderne.

Amtskonsulenternes opgaver består i at yde skoledirektionen, amtsskolekonsulenten samt de lokale skolemyndigheder og skolerne i amtsråds-kredsen bistand ved spørgsmål om undervisning af børn, der ikke kan følge den almindelige undervisning, og ved andre skolespørgsmål, der kræver særlig indsigt i børnepsykologien. For købstædernes vedkommende tænkte konsulenten, hvor kommunens specialklasser samles i en skole for sig, normeret som skoleinspektør for denne skole. Udgifterne til konsulentens lønning og udgifterne til hans kontor og rejser afholdes for amtsråds-kredsens vedkommende fuldtud af statskassen. For købstæderne er der ikke gennemført særlige regler, men der ydes den i lærerlønningens-loven fastsatte refusion for lærerlønninger.

I undervisningsministeriets cirkulære af 15. februar 1950 blev der i afsnit VIII fastsat nærmere bestemmelser angående disse konsulentstillinger. Der blev bl. a. givet regler for, hvilke kvalifikationer der krævedes til ansættelse i disse stillinger, jfr. nedenfor side 113.

Den 24. november 1950 udstedte ministeriet en normalinstruks for konsulenten for særundervisning for folkeskolen på landet.

I de følgende år oprettedes sådanne stillinger i alle amter. I Bornholms amt er det indtil videre amtsskolekonsulenten, der til lige virker som konsulent for særundervis-

ningen. Det var ved tilsynsloven forudsat, at stillingen som konsulent for særundervisningen kunne varetages af en fungerende lærer, der i det fornødne omfang blev fritaget for sin lærervirksomhed. For så vidt konsulenten imidlertid stillede hele sin arbejdskraft til rådighed, normeredes der en tjenestemandsstilling for ham, der kunne lønnes enten med skoleinspektørløn eller med viceinspektørløn. Det viste sig hurtigt, at der i alle amter måtte oprettes sådanne tjenestemandsstillinger, og at disse, såfremt de skulle besættes med kvalificerede folk, måtte normeres med skoleinspektørløn. Det har yderligere vist sig vanskeligt især i de store amter for konsulenten for særundervisning at overkomme arbejdet. Som følge heraf er der fra visse skoledirektioner til undervisningsministeriet fremsendt indstillinger om, at yderligere konsulentembeder oprettes i amtet. Ministeriet har imidlertid ikke anset det for foreneligt med skoletilsynslovens bestemmelser, at der i et amt ansættes flere konsulenter for særundervisningen. Ministeriet har derimod forsøgsvis godkendt ordninger, hvorefter der på anden måde gives konsulenten aflastning.

Oprettelsen og besættelsen af disse stillinger har, som det er nævnt ovenfor, haft afgørende betydning for indførelsen af specialundervisning i skolerne landet over. Konsulenterne har medvirket ved denne undervisnings tilrettelæggelse i samarbejde med lokale skolemyndigheder og lærere, ligesom de ved afholdelse af kursus har bidraget til, at egnede lærere blev i stand til at påtage sig undervisningen. Det må også nævnes, at konsulenterne har virket for at skabe interesse og forståelse blandt forældrene for betydningen af, at de børn, der har særlige vanskeligheder, får hjælp.

Det må derudover fremhæves, at det har været ganske afgørende for det skolepsykologiske arbejde, at der inden for skolepsykologernes kreds har været folk, som har været kvalificeret til og haft interesse for gennem et videnskabeligt arbejde at tilvejebringe forudsætninger for, at der bl. a. med henblik på specialundervisningens tilrette-

læggelse kan gennemføres undersøgelser af børnenes evner og standpunkt på objektivt grundlag. Også med hensyn til andre problemer inden for specialundervisningen har der været gennemført værdifulde undersøgelser. Det må tillægges stor betydning, at dette videnskabelige arbejde, der også omfatter deltagelse i nordisk og internationalt pædagogisk-psykologisk samarbejde, kan fortsættes, og nye forskningsresultater derigennem formidles til gavn for skolen.

Medens betegnelsen »skolepsykolog« havde fundet anvendelse på de embeder, der i 30-erne og 40-erne oprettedes i en række større kommuner, indførte tilsynsloven af 1949 betegnelsen »konsulent for særundervisningen« såvel for embederne i amterne som for de tilsvarende stillinger i købstæderne. Denne ændring i stillingernes betegnelse blev ikke motiveret i den betænkning vedrørende folkeskolens styrelse og tilsyn, der i 1948 blev afgivet af den af undervisningsministeriet herom nedsatte kommission, og som indeholdt forslag om stillingernes oprettelse. I bemærkningerne til lovforslaget anvendte kommissionen betegnelsen »skolepsykolog« for købstædernes vedkommende. Når man foretrak konsulentbetegnelsen i lovteksten, har en af grundene vel nok været, at man ønskede at understrege arbejdets rådgivende karakter, men man har måske desuden ønsket at anvende en betegnelse, som ikke indebar et krav om en bestemt forudgående uddannelse for stillingernes indehavere.

Arbejdets **indhold.**

Det har, fra det skolepsykologiske arbejde blev taget op her i landet, været sådan, at dette i særlig grad har taget sigte på *specialundervisningen* (særundervisningen). Som konsekvens heraf indførtes ved tilsynsloven betegnelsen konsulent for særundervisningen. Det var dog ikke hermed tanken, at disse konsulenter udelukkende skulle be-

Betegnelsen »konsulent for særundervisningen« er dog ikke uden ulemper. Ordet »konsulent« kan således give indtryk af, at stillingens funktioner svarer til amtsskolekonsulenternes, hvilket ikke er tilfældet, bl. a. fordi der både er tale om en almindelig rådgivning vedrørende undervisningens tilrettelæggelse o. lign., og en direkte medvirken ved tilrettelæggelsen af det enkelte barns undervisning. Det er dernæst misvisende at anvende en betegnelse, der ensidigt knytter stillingen til specialundervisningen, jfr. hvad der herom anføres nedenfor i afsnittet om arbejdets indhold. Endelig er benævnelsen for lang og får derfor ofte den uheldige form »særkonsulent«.

Betegnelsen »skolepsykolog« indebærer ikke, at der er tale om en funktion, som ikke er af rådgivende natur. Betegnelsen forudsætter derimod, at indehaveren er i besiddelse af en psykologisk uddannelse. En sådan uddannelse vil imidlertid være en forudsætning for, at det arbejde, der er tale om, kan udføres på tilfredsstillende måde. Der er derfor ikke heri nogen hindring for anvendelsen af betegnelsen »skolepsykolog«, som i højere grad dækker den virksomhed, der er tale om.

Udvalget erkender imidlertid, at der næppe for tiden er mulighed for at gennemføre en generel ændring af betegnelsen. Det vil være rimeligt fortsat at anvende betegnelsen »skolepsykolog«, hvor arbejdets tilrettelæggelse og indehaverens uddannelse giver grundlag herfor, hvorimod man i øvrigt må anvende betegnelsen »konsulent for særundervisning«.

ge den almindelige undervisning, men tillige i *andre spørgsmål, der kræver særlig indsigt i børnepsykologien.*

I det følgende vil der først blive redegjort for det skolepsykologiske arbejde i forbindelse med specialundervisningen og derefter for andre opgaver, som naturligt kan henlægges til konsulenterne (skolepsykologerne).

Specialundervisningen.

Som det er omtalt ovenfor, tog det skolepsykologiske arbejde, som det i begyndelsen af trediverne blev taget op på Frederiksberg, bl. a. sigte på udtagelsen af børn til hjælpeklasserne. I Københavns kommune var det undersøgelsen af læseretardedede børn og vanskelige børn, der først blev henlagt til det skolepsykologiske kontor. Den følgende udvikling har de fleste steder medført, at det skolepsykologiske kontor er det centrale organ for alle former for specialundervisning, således at indstillinger til specialundervisning passerer kontoret, der foretager eller forestår de nødvendige undersøgelser. Stillingerne som konsulenter for særundervisningen i amterne tager ligeledes sigte på alle kategorier af specialundervisning.

Der har dog visse steder været gjort udtagelser fra disse principper. Således har undersøgelsen af børn med talevanskeligheder undertiden været henlagt til talelærere, der tillige selv har forestået undervisningen af disse børn. Udtagning til specialundervisning af tunghøre børn har nogle steder sorteret under skolelægen. Dette hænger naturligvis sammen med, at konsulenten eller skolepsykologen ofte savner specialuddannelse med hensyn til undersøgelse og undervisning af talehæmmede og tunghøre børn.

Udvalget har indgående overvejet, om det fremdeles må anses for den mest hensigtsmæssige ordning, at konsulenten (skolepsykologen) optræder som et samlet led for al specialundervisning, eller om man må foretrække, at specialister på de enkelte områder selvstændigt varetager de

skolepsykologiske opgaver. Udvalget må mene, at den mest fordelagtige ordning vil være, at indstillinger angående etablering af specialundervisning i alle tilfælde indgår til konsulenten (skolepsykologen), og at denne over for myndighederne står som *ansvarlig for det skolepsykologiske arbejde på alle felter.* Herfor taler dels administrative hensyn, dels det forhold, at opdelingen af børnene efter årsagerne til deres vanskeligheder i virkeligheden er kunstig, da der meget ofte - måske som regel - vil være flere årsager til det enkelte barns vanskeligheder. Ordningen forudsætter, at konsulenten råder over sagkyndig bistand på de områder, hvor han ikke selv har specialpædagogisk uddannelse, jfr. nedenfor.

Konsulentens (skolepsykologens) opgaver med hensyn til specialundervisningen kan nærmere præciseres således:

Indretning af specialundervisning. Konsulenten (skolepsykologen) medvirker ved indretningen af specialundervisning i den enkelte kommune og skal herunder virke for, at egnede lokaler, undervisningsmateriel m. v., de fornødne timetal samt kvalificerede lærere stilles til rådighed. Han må søge at interessere egnede lærere for at gennemgå den fornødne uddannelse.

Han må endvidere i tilfælde, hvor ordningen af specialundervisningen bedst gennemføres ved et samarbejde mellem flere kommuner, virke for, at et sådant samarbejde etableres.

Udtagning af børn til specialundervisning. Konsulenten (skolepsykologen) har vigtige opgaver i forbindelse med udtagningen af børn til specialundervisning.

Det anføres i normalinstruksen fra 1950, at han foretager »intelligensmåling af børn i skolen, som henvises til ham«.

Konsulentens opgave ved udtagningen er imidlertid ingenlunde begrænset hertil. Han må foretage en række prøver af psykologisk og pædagogisk art, som er nødvendige for at tage stilling til, om specialundervisningen bør ydes og i bekræftende fald, hvilken særlig undervisning det pågældende

barn har behov for. Han må dernæst søge alle andre hertil nødvendige oplysninger tilvejebragt, herunder udtalelser fra skolen om barnets skolearbejde, udtalelser fra hjemmet, skolen og andre om barnets øvrige adfærd og udtalelser fra skolelægen om barnets helbredstilstand.

På dette grundlag må konsulenten (skolepsykologen) afgive sin erklæring med hensyn til barnets undervisning. For så vidt angår talelidende og tunghøre børn vil konsulenten (skolepsykologen) i almindelighed ikke være i besiddelse af de nødvendige forudsætninger for at foretage de særlige prøver i forbindelse hermed eller bedømme resultatet heraf. Han må derfor, hvad disse børn angår, støtte sig til undersøgelser og vurderinger af sagkyndige lærere. Der bør derfor som nedenfor omtalt være særlige rådgivere på dette område knyttet til konsulenten (skolepsykologen).

Tilsyn med specialundervisningen. Konsulenten (skolepsykologen) må holde sig underrettet om standpunktet hos de børn, der er henvist til specialundervisning, med henblik på undervisningsvejledning for vedkommende lærer og med henblik på eventuel ændring eller ophør af undervisningen. Han må med dette formål sørge for, at de nødvendige efterprøver foretages.

Tilsyn med elever efter specialundervisningens ophør. Konsulenten (skolepsykologen) bør holde sig underrettet om, hvorledes de elever, der har modtaget specialundervisning, derefter klarer sig i skolen.

Han må ved udskrivning af skolen drage omsorg for, at der ydes fornøden vejledning med hensyn til disses elevers muligheder i erhvervslivet m. v. Han må med dette for øje stå i forbindelse med erhvervsvejlederen. Han forestår etableringen af en kuratorordning, jfr. ovenfor side 51 ff. og nedenfor side 116.

Møder og kursus. Konsulenten (skolepsykologen) bør samle lærere inden for de forskellige grene af specialundervisningen

til drøftelse af fagets problemer og til instruktion i brugen af nye undervisningsmidler samt afholde fællesmøder for disse lærergrupper med henblik på orientering om specialundervisningens forskellige grene og koordineringen heraf.

Han bør endvidere samarbejde med provinsens årskursus om afholdelse af kursus til uddannelse af lærere for læseretardedede børn og eventuelle andre uddannelseskursus, ligesom han bør samarbejde med amtskolekonsulenten om kursus vedrørende begynderundervisning og andre emner, der kan have forebyggende betydning i forbindelse med specialundervisning.

Hvor der for et eller flere af specialundervisningens områder er ansat en *selvstændig leder (inspektør)*, vil en del af de her nævnte opgaver, f. eks. det pædagogiske tilsyn, bistand ved overgangen til erhvervslivet, afholdelse af lærermøder inden for det pågældende område m. v., være henlagt til denne, jvf. side 123.

Andre opgaver.

I hvilket omfang der bør pålægges konsulenten (skolepsykologen) andre opgaver, må afgøres ud fra lokale muligheder og behov, og bestemmelse herom træffes i vedkommende instruks.

Børn med tilpasningsvanskeligheder. Der er i et afsnit ovenfor side 82 ff. redegjort for skolens muligheder for at iværksætte foranstaltninger til hjælp i tilfælde, hvor der foreligger særlige tilpasningsvanskeligheder. Hvor der inden for skolevæsenet gennemføres sådanne foranstaltninger, vil det være naturligt, at konsulenten (skolepsykologen) forestår dette arbejde. Selvom særlige foranstaltninger ikke iværksættes inden for skolevæsenets rammer, er det naturligt, at konsulenten (skolepsykologen), for så vidt han har den fornødne uddannelse, foretager undersøgelser af børn med tilpasningsvanskeligheder med henblik på rådgivning af skole og hjem. Han kan i sådanne tilfælde træde i forbindelse med de under børne- og ungdomsforsorgen oprettede særlige råd-

givningsklinikker, jfr. side 119 f. om dette samarbejde.

Skolemodenhedsundersøgelser. Det er side 96 f. omtalt, at der kan gennemføres undersøgelser af børnenes »skolemodenhed« som grundlag for rådgivning ved valg af tidspunktet for begyndelsen af et barns skolegang. Det er endvidere side 97 omtalt, at der i visse tilfælde kan blive tale om at søge skolegangen udsat for et undervisningspligtigt barn. Det må være naturligt, at konsulenten (skolepsykologen) forestår sådanne undersøgelser. Hvor der er tale om almindelige gruppeprøver for skolebegyndere, kan disse foretages af lærere, der har gennemgået kursus heri, men hvor der bliver tale om mere indgående undersøgelser, må disse foretages af konsulenten (skolepsykologen). Dette er altid tilfældet, hvor der bliver tale om at tilråde foranstaltninger, der griber ind i hjemmets hidtidige planer for barnet.

Forsøgsundervisning. I forbindelse med forsøgsundervisning, der frembyder mulighed herfor, vil det være rimeligt, at der gennem standpunktsprøver m. v. foretages så objektive undersøgelser af undervisningsresultaterne som muligt. I almindelighed forestås dette arbejde af Danmarks pædagogiske Institut, der har en særlig afdeling for pædagogisk forsøgsvirksomhed, men sådan, at instituttet samarbejder med den stedlige konsulent (skolepsykolog).

Arbejdet på dette område berører ikke godkendelse eller endelig vurdering af forsøg. Disse spørgsmål henhører under ministerielle forsøgsudvalg.

Hjemmeundervisning og sygehusundervisning. I medfør af folkeskolelovens § 51, stk. 2 indrettes der, når et barn på grund af svagelighed ikke kan modtage undervisning i skolen, »særundervisning« for barnet. Uanset at ordet «særundervisning» ikke her svarer til den sprogbrug, der i øvrigt var blevet almindelig, jfr. folkeskolelovens § 2, stk. 2, vil konsulenten (skolepsykologen) have særlige forudsætninger for at tilrettelægge en sådan undervisning, føre tilsyn hermed og formidle flest mulige oplysninger af pædagogisk interesse til den lærer, der overtager barnets midlertidige undervisning. Såfremt undervisningen må gives barnet under et sygehusophold, må aftale herom træffes med sygehusets overlæge. Der henvises herom til side 93 f.

Det må som anført afhænge af lokale forhold og ønsker, i hvilket omfang opgaver som de her nævnte pålægges konsulenten (skolepsykologen).

Udvalget har udarbejdet et forslag til normalinstruks for konsulenter for særundervisning (skolepsykologer). Sådanne instrukser må imidlertid på tilsvarende måde udformes under hensyntagen til lokale forhold. Forslaget til normalinstruks er trykt som bilag 4.

Kvalifikationer.

Skoletilsynslovens bestemmelser om konsulentstillingerne indeholder - i modsætning til bestemmelsen om amtsskolekonsulentstillingerne - ikke angivelse af, hvilke kvalifikationer der fordres for ansættelse i stillingerne.

Det må anses for forudsat, at det er en betingelse, at vedkommende har læreruddannelse. Derimod stilles der ikke som for amtsskolekonsulenter krav om forudgående lærervirksomhed af en vis varighed,

hverken inden for den almindelige undervisning eller ved specialundervisningen.

Ved *cirkulære af 15. februar 1950* opstilledes det som en betingelse for ansættelsen i disse stillinger, at den pågældende enten var en lærer, der i en årrække havde arbejdet i særskolen, eller en lærer, der havde gennemgået den 3-årige uddannelse i psykologi ved Københavns universitet eller havde bestået magisterkonferens i børnepsykologi.

Medens det vel kan siges at være forudsat i skoletilsynsloven, hvori konsulentens opgaver bl. a. angives som bistand ved spørgsmål, der kræver indblik i børnepsykologien, at konsulenten er i besiddelse af en sådan psykologisk indsigt, stilledes der således ikke krav om en *bestemt* uddannelse i psykologi.

Af de ved begyndelsen af 1960 ansatte konsulenter i amterne har 13 af 24 universitetsuddannelse i psykologi, medens dette gælder 70 af 94 konsulenter og skolepsykologer i købstæderne.

Foreningen af skolepsykologer og konsulenter for særundervisningen i Danmark har i en henvendelse til udvalget, jfr. bilag 14, givet udtryk for, at det bør kræves som betingelse for ansættelse som ledende skolepsykolog eller ledende konsulent for særundervisningen, at den pågældende har 1) lærereksamen, 2) 10 års praksis som lærer og 3) universitetseksamen i psykologi, medens det som betingelse for ansættelse som assistent for en ledende skolepsykolog eller konsulent for særundervisningen bør kræves, at den pågældende har 1) lærereksamen, 2) 5 års praksis som lærer og 3) universitetseksamen eller fuldt årskursus i psykologi ved Danmarks Lærerhøjskole.

Udvalget tillægger det afgørende betydning, at der fremdeles stilles krav om, at det er en betingelse for ansættelse som konsulent for særundervisningen (skolepsykolog), at den pågældende har gennemgået den almindelige *læreruddannelse*. Dette må anses for nødvendigt for, at den pågældende med autoritet kan virke som rådgiver for skolerne i pædagogiske anliggender.

Af samme grund må det anses for påkrævet, at vedkommende har nogle års *erfaring som lærer*. Udvalget kan i så henseende slutte sig til foreningens forslag om, at der til de ledende stillinger inden for det skolepsykologiske arbejde fordres 10 års lærergerning i folkeskolen. Denne lærervirk-somhed bør have omfattet undervisning såvel i folkeskolens *almindelige klasser* som i de vigtigste områder af *specialundervisningen*.

Hvilke kvalifikationer der bør stilles krav om, må naturligt ses i relation til de opgaver, der påhviler konsulenterne (skolepsykologerne), jfr. ovenfor side 110ff. For at konsulenten kan løse de opgaver, der påhviler ham i forbindelse med specialundervisning, må han foruden praktisk erfaring have en sådan psykologisk indsigt, at han er i stand til at foretage de nødvendige prøver og andre undersøgelser samt vurdere resultatet heraf.

Det prøvemateriale, der er til rådighed her i landet, administreres af Danmarks pædagogiske Institut og Dansk skolepsykologisk Forlag, der som forudsætning for udleveringen af materialet stiller krav om årskursus i psykologi som mindstefordring.

Det må imidlertid anses for meget ønskeligt, at de lærere, der er beskæftiget med skolepsykologisk arbejde, opnår en fyldigere og mere videnskabeligt betonet uddannelse i psykologi, end et årskursus kan give. Det var da også med henblik herpå, at der som ovenfor side 108 omtalt i 1944 ved Københavns universitet blev oprettet et særligt psykologisk-pædagogisk studium.

Ved kgl. anordning af 12. august 1960 er den psykologisk-pædagogiske eksamen afløst af en »psykologisk embedseksamen«. Dette betyder, at studiet ikke længere tilrettelægges særlig med uddannelsen af lærere til skolepsykologisk arbejde for øje, men med et mere alment psykologisk sigte, og det vil medføre, at studietiden, der efter de hidtidige planer er 3 år, forlænges til 5 år. Da udvalget måtte se med stor betænkelighed på en sådan forlængelse af studietiden, som man måtte frygte ville medføre, at kun meget få lærere ville gennemgå denne universitetsuddannelse, forhandlede udvalget i efteråret 1958 med professorerne E. Tranekær Rasmussen og Franz From om dette studiums fremtidige anvendelse til uddannelse af skolepsykologer. Det blev herunder oplyst, at den for den nye studieordning normerede studietid er fastlagt under hensyn til, at studiet på linie med andre universitetsstudier står åbent for studerende, der forud for universitetsstudiet alene

har bestået studentereksamen og således ikke har erhvervet sig psykologiske eller pædagogiske kundskaber. Seminarieuddannede lærere vil møde med større forudsætninger inden for nogle af studiets vigtigste fag end den almindelige student og må derfor kunne gennemgå studiet på væsentlig kortere tid end de normerede 5 år. Dette vil i særlig grad gælde lærere, der har gennemgået Danmarks Lærerhøjskoles årskursus i psykologi.

De to professorer har i en skrivelse til udvalget af 12. november 1958 (bilag 18) nærmere redegjort for, hvorledes studiet kan tilrettelægges for seminarieuddannede lærere. Professorerne har desuden givet tilsagn om ved rådgivning af den enkelte lærer at ville medvirke til en hensigtsmæssig tilrettelæggelse af studiet med henblik på gennemførelse af dette på kortest mulig tid.

Det er dernæst oplyst over for udvalget, at undervisningsministeriet, forinden der blev taget stilling til spørgsmålet om godkendelse af den nye studieordning, anmodede universitetet om at ville træde i forhandling med statskonsulenten for folkeskolen og seminarierne, rektor for Danmarks Lærerhøjskole og direktøren for Danmarks pædagogiske Institut med henblik på at undersøge mulighederne for at opstille en studieplan for studerende med lærereksamen under hensyntagen til en række nærmere angivne synspunkter, herunder en væsentlig kortere studietid end 5 år.

Efter at ministeriet havde modtaget indberetninger om resultatet af disse forhandlinger, besluttedes det at nedsætte et *udvalg* med rektor for Danmarks Lærerhøjskole som formand og med den opgave at udarbejde et forslag om udbygning af Danmarks Lærerhøjskoles videreuddannelse i pædagogik og psykologi med særligt henblik på uddannelse af skolepsykologer, og således at deltagerne i denne uddannelse kan føres frem til en eksamen af samme værdi som den afsluttende eksamen ved universitetet på de områder, hvor undervisningen de to steder har samme omfang og karakter.

Nærværende udvalg anser det for meget

tilfredsstillende, at der sigtes på at give den planlagte uddannelse på Danmarks Lærerhøjskole et sådant omfang og en sådan karakter, at den i henseende til det skolepsykologiske arbejde bliver af mindst samme værdi som universitetsuddannelsen.

Det er udvalgets opfattelse, at det uden seminarieuddannelse og en vis erfaring som lærer bør være en betingelse for at opnå ansættelse som selvstændigt arbejdende konsulent for særundervisning (skolepsykolog), at den pågældende har *bestået psykologisk-pædagogisk eksamen eller har gennemgået en hertil svarende psykologisk uddannelse ved Danmarks Lærerhøjskole eller ved Københavns universitet.*

En lærer, der gennem mange års arbejde inden for skolepsykologien på grundlag af anden psykologisk uddannelse har opnået en betydelig indsigt i skolepsykologiske forhold, bør også kunne opnå ansættelse i en stilling med selvstændigt ansvar.

Det står udvalget klart, at det i en overgangstid vil være nødvendigt at slække på disse fordringer. Hvor det skolepsykologiske arbejde således overlades en lærer med en mindre omfattende psykologisk baggrund, må de opgaver, der betros ham, begrænses i forhold hertil, således at der *ikke pålægges ham et ansvar, som han efter sin uddannelse savner forudsætninger for at bære.*

Såfremt der inden for skolevæsenets rammer iværksættes foranstaltninger til hjælp for tilpasningsvanskelige børn, jfr. side 82 ff. vil det som side 112 nævnt være naturligt, at konsulenten (skolepsykologen), for så vidt han har den dertil fornødne uddannelse, foretager undersøgelser af børn med tilpasningsvanskeligheder. Sådanne undersøgelser kan kun foretages af lærere, som har gennemgået universitetsuddannelse i psykologi eller en tilsvarende uddannelse.

Konsulentens (skolepsykologens) medvirken ved forsøgsundervisningen vil i almindelighed forudsætte, at han har kendskab til pædagogisk statistik i et omfang svarende til psykologisk-pædagogisk eksamen.

Det skolepsykologiske arbejdes organisation.

Amterne.

Efter de nugældende regler, jfr. skoletilsynslovens § 25 kan der i hvert amt ansættes en konsulent for særundervisningen. Det har vist sig, at det - måske bortset fra enkelte mindre amter - er nødvendigt, at der stilles yderligere arbejdskraft til rådighed for det skolepsykologiske arbejde. Udvalget mener, at dette bør ske på den måde, at det fastholdes, at der som leder af arbejdet i pågældende amt står en konsulent (ledende skolepsykolog), men denne bør råde over tilstrækkelig medhjælp. Denne medhjælp kan dels bestå i medarbejdere med almindelig skolepsykologisk uddannelse, dels i medarbejdere, der er i besiddelse af en uddannelse, der supplerer konsulentens egen uddannelse.

I sidste henseende er der navnlig tænkt på tale- og tunghørekonsulenter, socialrådgivere, psykologer med klinisk uddannelse samt psykiatere. Om ansættelsen af kuratorer henvises til det særlige afsnit herom side 51 ff.

Tale- og tunghørekonsulenter bør knyttes til konsulenterne (skolepsykologerne) i alle tilfælde, hvor konsulenten ikke selv har den specialpædagogiske uddannelse, der er nødvendig for at foretage undersøgelser af talehæmmede og tunghøre børn med henblik på tilrettelæggelsen af specialundervisningen. Udvalget har udarbejdet et forslag til normalinstruks for sådanne konsulenter, jfr. bilag 4.

Tilknytningen af sagkyndige må i øvrigt afhænge af, hvilke opgaver der henlægges til embedet. Såfremt man optager opgaver angående børn med tilpasningsvanskeligheder, bliver der behov for bistand af psykiatrisk og klinisk-psykologisk sagkundskab. Denne bistand vil nok i almindelighed kunne hentes gennem et samarbejde med andre institutioner, der råder over den nævnte sagkundskab, f. eks. sygehusenes børnepsykiatriske afdelinger og de rådgivningsklinikker, der oprettes under børne- og ungdomsforsorgen. Hvor det er muligt, vil

det dog være nyttigt, at der til konsulentembedet knyttes medarbejdere med den nævnte uddannelse, idet der herved vil kunne etableres et nøjere samarbejde mellem skolepsykolog og den psykiatrisk sagkyndige, end hvor denne er knyttet til en anden institution, ligesom en sådan psykiater med fast tilknytning til det skolepsykologiske arbejde vil opnå forøget indsigt i skolens problemer og muligheder.

Tilknytning af en socialrådgiver til det skolepsykologiske arbejde vil bl. a. have til formål at aflaste det psykologisk uddannede personale med hensyn til besøg i hjemmene. Til dette formål vil i øvrigt ofte kunne opnås værdifuld bistand fra skolesundhedsplejersken; men det er ikke uden videre anbefalelsesværdigt, at disse besøg overlades til andre. Det vil i mange tilfælde være rigtigt, at konsulenten (skolepsykologen) aflægger besøg i hjemmene dels for at danne sig et personligt indtryk af barnets hjem, dels for at indstille forældrene på barnets vanskeligheder og forklare hensigtsmæssigheden af de undervisningsmæssige foranstaltninger, der iværksættes for barnet.

Udbygningen af medarbejderstaben inden for det enkelte konsulentembedes område må i øvrigt ske under hensyntagen til lokale muligheder og ønsker.

Købstæderne.

Allerede før tilsynsloven af 1949 var der som ovenfor nævnt oprettet skolepsykologstillinger i en del købstæder. Efter at der ved tilsynslovens § 26 var skabt direkte hjemmel for normeringen af stillinger som konsulenter for særundervisningen, er der i de fleste købstæder oprettet embeder af denne art. Dog benævnes embedets indehaver i mange tilfælde »skolepsykolog«.

Tilsynsloven foreskriver, at såfremt kommunens særklasser samles i en skole for sig, skal konsulenten normeres som skoleinspektør ved denne skole. Medens der som ovenfor nævnt i en del kommuner er opret-

tet hjælpeskoler og i Gentofte kommune desuden en særlig skole for de læseretarderede børn, er der ikke oprettet skoler, der spænder over den samlede specialundervisning i kommunen. I nogle kommuner er embedet som konsulent forenet med embedet som leder af hjælpeskolen. I Gentofte kommune har den ledende skolepsykolog indtil for nylig været leder af skolen for læseretarderede børn.

Ved større skolevæsen er der oprettet skolepsykologiske kontorer, hvor der ved siden af den ledende skolepsykolog er ansat flere skolepsykologisk uddannede medarbejdere.

I almindelighed har konsulenterne og skolepsykologerne et større eller mindre antal undervisningstimer. Dette gælder dog ikke alle ledende skolepsykologer. Det må anses for gavnligt for det skolepsykologiske arbejde, at dets udøvere bevarer kontakten

med undervisningsarbejdet om muligt både inden for specialundervisningen og inden for folkeskolens almindelige undervisning. Man må på den anden side sørge for, at den enkelte medarbejder opnår et så stort timetal ved det skolepsykologiske arbejde, at han kan opnå et rimeligt mål af erfaringer.

Udvalget må anse det for nødvendigt, at der i alle købstæder ansættes konsulenter (skolepsykologer), eller, hvor det drejer sig om små kommuner, ved et samarbejde med amtsråds kredsen skaffes skolepsykologisk bistand. Dette må anses for at være en forudsætning for, at den i folkeskolelovens § 2, stk. 2 foreskrevne specialundervisning kan tilrettelægges og gennemføres på forsvarelig vis.

Med hensyn til tilknytningen til konsulenten (skolepsykologen) af særligt uddannede medarbejdere henvises til det ovenfor om ordningen i amterne anførte.

Samarbejde med andre institutioner.

Det vil være en forudsætning for, at konsulenten (skolepsykologen) kan løse sin opgave, at han opnår et godt samarbejde såvel inden for skolen som med andre institutioner, der beskæftiger sig med børnenes problemer. I det følgende skal nærmere omtales samarbejdet med skolelægen, erhvervsvejlederen samt institutioner inden for særforsoget og inden for børne- og ungdomsforsoget.

Samarbejde med skolelægen.

I *circulæret af 26. juni 1943* er det foreskrevet, at alle børn, der er udpeget af lærerrådet med henblik på udskillelse til specialundervisning for svagtbegavede børn, skal undersøges af skolelægen. Skolelægen skal desuden deltage i det skolekommissionsmøde, hvori der træffes bestemmelse om overførelse til specialundervisning.

Høreprøver med henblik på specialundervisning for svagthørende børn skulle efter *circulæret* ligeledes foretages af skolelægen i samarbejde med klasselæreren; dog

foreskrives det, at den første prøve kan foretages af klasselæreren, således at kun børn, der ikke består denne prøve, henvises til nærmere undersøgelse af skolelægen. Tilsvarende regler blev givet med hensyn til synsprøver. For så vidt angår børn med talevanskeligheder, foreskriver *circulæret*, at alle børn, hvis talevanskeligheder antages at hidhøre fra unormale forhold i næse, mund, svælg eller strube, henvises til skolelægen. Der blev derimod ikke foreskrevet undersøgelser ved skolelægen af børn med læsevanskeligheder, idet dog beslutning om specialundervisning gennem længere tid, eventuelt i særlige læseklasser, skulle træffes efter forhandling med bl. a. skolelægen.

Ved *lov nr. 413 af 12. juli 1946 om skolelæger* blev det foreskrevet, at der ved enhver under undervisningsministeriet hørende statsskole og kommuneskole ved en skolelæge skal føres kontrol med sundhedstilstanden i skolen og foretages regelmæssige undersøgelser af skolebørnene. I det som bilag I til *circulære af 17. marts 1947 om gennemførelse af skolelæge-loven*

optagne *normalreglement* for skolelægeordningen i en købstad foreskrives det, at skolelægen skal foretage de undersøgelser af svagt begavede, svagt seende, svagt hørende børn og børn med udtalefejl, der omhandles i cirkulæret af 26. juni 1943. En tilsvarende bestemmelse findes i det som bilag II optagne *normalreglement* for skolelægeordningen i et amt.

Der har i de forløbne år udviklet sig et naturligt samarbejde mellem skolelæger og konsulenter (skolepsykologer). Den nærmere forretningsgang kan variere fra sted til sted. Det er imidlertid almindeligt, at konsulenten i forbindelse med indberetningen af børn til undersøgelse modtager udskrift af barnets helbredskort.

Udvalget har overvejet, i hvilket omfang det er ønskeligt, at der i forbindelse med indstilling til specialundervisning foretages en særlig undersøgelse hos skolelægen af det pågældende barn. En sådan almindelig regel skønnes dog ikke påkrævet. Det vil i mange tilfælde være fuldt tilstrækkeligt, at der foreligger oplysning om resultatet af skolelægens ordinære undersøgelse af barnet. Disse oplysninger vil i almindelighed kunne gives som en *udskrift af barnets helbredskort*.

Med hensyn til de tunghøre og de svagtseende børn gælder det, at det i almindelighed vil afhænge af skolelægens undersøgelser, om alle tilfælde af nedsat syn eller hørelse findes frem. Med hensyn til undersøgelserne af børnenes hørelse henvises til afsnittet side 31 f.

Skolelægens undersøgelser af barnets syn er i almindelighed indskrænket til en undersøgelse af, om barnet er nærsynet. Stærk langsynethed eller stærkt forskelligt syn på de to øjne vil imidlertid også kunne medføre vanskeligheder for barnets skolearbejde, og det er derfor nødvendigt, at skolelægens undersøgelser suppleres med prøver, der afslører sådanne forhold.

Konsulenten (skolepsykologen) må dernæst have ret til, hvor det enkelte barns forhold taler derfor, at anmode skolelægen om en *supplerende undersøgelse* af barnets hel-

bredstilstand. På tilsvarende måde må skolelægen have ret til at anmode om, at der foretages skolepsykologisk undersøgelse af et barn.

Udvalget har overvejet, om det vil være ønskeligt, at konsulenten (skolepsykologen) har adgang til ved siden af henvisning til undersøgelse hos skolelægen at foranledige barnet undersøgt hos *speciallæge*. I denne henseende kan der især være tale om øre-, næse- og halslæge, øjenlæge, psykiater og pædiater. Skolelægen vil i almindelighed ikke kunne henvise til en sådan specialist, men kun anmode hjemmet om at henvende sig til barnets egen læge, som så kan foranledige speciallægeundersøgelse. Denne forretningsgang vil ikke i alle tilfælde virke tilfredsstillende. Meget taler derfor for en ordning, hvorefter konsulenten (skolepsykologen) selv kan foranledige en speciallægeundersøgelse foretaget.

Med hensyn til psykiatrisk undersøgelse består nu desuden muligheden for henvisning til de under børne- og ungdomsforsorgen oprettede rådgivningsklinikker. Om dette samarbejde henvises til side 119 f.

Konsulenten (skolepsykologen) bør give skolelægen underretning om resultatet af den psykologiske undersøgelse. Dette sker mest praktisk ved, at skolelægen får en genpart af konsulentens (skolepsykologens) rapport til skolen.

Samarbejde med erhvervsvejlederen.

Der er i tidligere afsnit redegjort for, hvilke foranstaltninger der inden for skolevæsenet kan iværksættes til støtte for de specialunderviste børns overgang til erhvervslivet. Det vil heraf fremgå, at erhvervsvejledningen navnlig af de svagtbegavede unge foreslås henlagt til *kuratorerne*. Det skal her med hensyn til specialunderviste børn i det hele nævnes, at det ofte vil være nyttigt for erhvervsvejlederen at få del i de oplysninger om barnet, som konsulenten (skolepsykologen) ligger inde med. Det vil imidlertid næppe være hensigtsmæssigt blot at overdrage erhvervsvejlederen det meget speci-

eile materiale (prøveresultater m. v.), som konsulenten (skolepsykologen) er i besiddelse af. Det vil ofte være at foretrække, at erhvervsvejlederen i tilfælde, hvor han ønsker skolens oplysninger om barnet suppleret med de oplysninger, konsulenten (skolepsykologen) kan give, i en samtale med denne drøfter det pågældende barns problemer. Herudover må han have adgang til hos konsulenten (skolepsykologen) at indhente skriftlige oplysninger, der kan være af betydning ved erhvervsvejledningen.

Samarbejde med institutioner inden for særforsorgen.

Det siger sig selv, at der ikke er nogen skarp grænse mellem de børn, der modtager specialundervisning inden for folkeskolen, og de børn, der undervises inden for særforsorgens skoler for talelidende, tunghøre, svagtsende og åndssvage børn. Dette indebærer dels, at der er børn, som i overensstemmelse med den udvikling, de gennemgår, bør overflyttes fra særforsorgen til folkeskolen eller omvendt, dels at de erfaringer og de særlige hjælpemidler, der er til rådighed inden for forsorgen eller folkeskolen, kan være nyttige for den anden part. Disse forhold taler for et nært samarbejde mellem de to områders administration og lærerkræfter.

Med hensyn til *talehæmmede* børn vil det således være nyttigt i særlige tilfælde at sende et barn til undersøgelse på det pågældende taleinstitut, således at dettes erfaringer kan bidrage til, at det pågældende barn får den rette undervisning. En sådan undersøgelse på taleinstituttet vil naturligvis være særlig påkrævet, hvor der kan være tale om, at barnet bør overføres til undervisning på instituttet, men vil også i andre tilfælde kunne være nødvendig. I tilfælde, hvor et barn efter at have været undervist på taleinstituttet har opnået sådanne fremskridt, at det kan vende tilbage til folkeskolen, bør denne tilbageføring ligeledes ske i et nøje samarbejde mellem instituttet

og vedkommende konsulent (skolepsykolog).

Det vil være et betydningsfuldt led i samarbejdet med taleinstitutterne, at der kan finde udveksling sted dels af prøve-resultater og andet journalmateriale vedrørende det enkelte barn, dels af prøvemateriale. Det vil være nyttigt, såfremt man kan opnå, at ensartet prøvemateriale anvendes inden for de to områder.

Med hensyn til *svagtsende og tunghøre* børn vil der ligeledes blive tale om et nøje samarbejde med særforsorgens institutioner. Dette er nærmere omtalt side 26 f. og side 36 f.

Samarbejdet med åndssvageforsorgen om undervisningen af de *særlig svagtbegavede* børn er omtalt side 82.

Samarbejde med institutioner inden for børne- og ungdomsforsorgen.

En del af de børn, der har skolevanskeligheder, vil også på andre områder volde problemer, ligesom det ikke sjældent vil være børn med dårlige hjemlige forhold. Dette betyder, at der i en del tilfælde vil være tale om børn, som også børne- og ungdomsforsorgen kommer i forbindelse med. Det er derfor ønskeligt, at der består et naturligt samarbejdsforhold mellem konsulenten (skolepsykologen) og børne- og ungdomsværnet. Et sådant samarbejde vil i særlig grad være påkrævet, såfremt man inden for skolevæsenet iværksætter foranstaltninger til hjælp for børn med tilpasningsvanskeligheder, jfr. side 82 ff.

Med hensyn til børn med tilpasningsvanskeligheder og nervøse børn vil det være ønskeligt, om der kan etableres et nøje samarbejde med de i medfør af § 125 A i lov om offentlig forsorg som ændret ved lov nr. 192 af 7. juni 1958 oprettede *rådgivningsklinikker*. Om baggrunden for oprettelsen af disse klinikker henvises til ungdomskommissionens betænkning »Den tilpasningsvanskelige ungdom«. Udvalget har forhandlet med *socialministeriets udvalget*

vedrørende ungdomskommissionens betænkning om den tilpasningsvanskelige ungdom om dette spørgsmål, og der har mellem de to udvalg været enighed om det ønskelige i det snævrere mulige samarbejde mellem disse rådgivningsklinikker og konsulenterne (skolepsykologerne).

Det nævnte udvalg har i sin i 1960 afgivne betænkning side 24 herom udtalt følgende, som nærværende udvalg ganske kan tilslutte sig:

»Da det må forudses, at det ikke vil være muligt i den nærmeste fremtid at udbygge de skolepsykologiske kontorer med den fornødne psykiatriske og psykologiske medhjælp til i fornødent omfang at kunne imødekomme alle henvendelser angående opdragelsesvejledning for børneværnene, i hvert fald for så vidt barnets vanskeligheder ikke har vist sig på skoleområdet, vil disse formentlig søge den fornødne bistand hos de anerkendte rådgivningsklinikker, jfr. afsnit X, også hvor det drejer sig om børn i skolealderen, og det er derfor ønskeligt, at der finder det snævrere mulige samarbejde sted mellem rådgivningsklinikkerne og de skolepsykologiske kontorer.

Dette samarbejde finder også sin naturlige begrundelse derved, at en stor del af de tilpasningsvanskeligheder, som rådgivningsklinikkerne skal beskæftige sig med, manifesterer sig i forbindelse med skolen.

Konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) bliver tidligt opmærksom på disse børn og ligger inde med oplysninger om dem og ikke sjældent med forunder-

søgelser af den ene eller anden art, der kan være af betydning for rådgivningsklinikken.

Konsulenternes og skolepsykologernes lokal- og personkendskab er i denne forbindelse værdifuldt.

Det er meget ønskeligt, at dette samarbejde ikke indskrænkes til, at konsulenten (skolepsykologen) fremsender anmeldelse til rådgivningsklinikken ledsaget af visse oplysninger og skriftligt modtager klinikken kvittering herfor, men at der bliver tale om et praktisk samarbejde f. eks. således, at konsulenten (skolepsykologen) deltager i konferencer om behandlingen af de af ham henviste børn.

Han vil undertiden kunne påtage sig vejledning af forældre eller skole i forbindelse med et barns henvisning til observationskoloni, hospital eller behandlingshjem, og også på anden måde deltage i det psykologiske behandlings- og rådgivningsarbejde.

Konsulenten må være berettiget til på henvendelse og ved afslutningen af en behandling at få meddelelse om udviklingen hos de børn, han har henvist til rådgivningsklinikken. Det er til gengæld selvfølgelig, at han ikke videregiver oplysninger fra rådgivningsklinikken uden samtykke fra dens leder.

Hvor der er tale om, at et barn på grundlag af konsulentens eller skolepsykologens undersøgelser henvises til en institution i forbindelse med rådgivningsklinikken, kan skolevæsenet afholde betalingen af klinikkenes egne udgifter, medens udgifterne til forældrenes og barnets befordring må afholdes efter de side 54 omhandlede regler.«

K. SPECIALUNDERVISNINGENS ØKONOMISKE OG ADMINISTRATIVE PROBLEMER

Folkeskolen er en kommunal skole, og specialundervisningen er som en del af folkeskolen en kommunal foranstaltning.

Specialundervisningens etablering og gennemførelse rejser imidlertid en række særlige problemer, som i det følgende skal søges belyst. Såvel det forhold, at der er tale om undervisning tilrettelagt for en lille del af folkeskolens elever, som de særlige hensyn, der skal tages i forbindelse med denne undervisnings tilrettelæggelse, kan gøre det rimeligt at rejse det spørgsmål, om det vil være rigtigt fortsat at bygge på en kommunal løsning af disse opgaver, eller om staten helt eller delvis bør overtage specialunder-

visningen. Til støtte herfor kunne henvises til, at de tilgrænsende områder inden for særfor sorgen varetages af staten. Udvalget finder det imidlertid rigtigt, at udviklingen i retning af en stadig udbygning af skolevæsenets undervisning for børn med særlige vanskeligheder fortsættes. Erfaringerne har vist, at disse opgaver kan løses inden for det kommunale skolevæsen. Det må derfor stilles som et krav til det kommunale skolevæsen, at det, forinden man kan sige, at skolevæsenet har løst sine opgaver, har draget omsorg for, at også de elever, der har særlige vanskeligheder, har fået den rette undervisning.

Administrative forhold.

Det påhviler de kommunale skolemyndigheder, dvs. kommunalbestyrelsen og skolekommissionen (skolenævnene), at drage omsorg for, at den nødvendige specialundervisning indrettes ved kommunens skolevæsen eventuelt ved samarbejde med andre kommuner.

Kommunens *skoleplan* skal indeholde oplysning om, hvilke former for specialundervisning der etableres inden for kommunens skolevæsen. Det må af skoleplanen fremgå, hvorledes der sikres adgang for ethvert barn i kommunen, der i medfør af folkeskolelovens § 2, stk. 2 har ret til specialundervisning, til sådan undervisning i den form, der er nødvendig i det enkelte tilfælde. Det er således påkrævet, at der gennem skoleplanens bestemmelser åbnes adgang til optagelse i specialklasse inden for hvert af specialundervisningens områder. For de fleste kommuner vil dette kun kunne opnås

gennem et samarbejde med andre kommuner, jfr. side 123 ff.

Såfremt der i kommunen ligger et sygehus, sanatorium eller anden institution, der for kortere eller længere tid modtager børn i skolealderen, skal det af kommunens skoleplan fremgå, hvorledes der sikres disse børn undervisning.

Kommunens *undervisningsplan* skal indeholde de nærmere forskrifter for specialundervisningens tilrettelæggelse. For specialklasser bør foreligge en særlig plan inden for kommunens undervisningsplan. For læseklasser, taleklasser, tunghøreklasser og klasser for svagtseende børn udarbejdes en plan, hvorefter man tilstræber at nå de samme mål som almindelige klasser. For hjælpeklasser må derimod udarbejdes en undervisningsplan, der angiver rammerne for en undervisning, der tilrettelægges under hensyntagen til det svagtbegavede barns mulig-

heder og behov, jfr. side 15 og side 47 samt bilag 1.

Skolekommissionen træffer efter indstilling fra lærerrådet bestemmelse om, hvilke *lærere* der skal varetage specialundervisningen. Det bør tilstræbes, at specialundervisning kun overdrages til lærere, der ved kursus eller på anden måde har kvalificeret sig til at undervise inden for vedkommende gren af specialundervisningen, ligesom man bør foretrække lærere, der nærer aktiv interesse for disse børn og deres problemer.

Med hensyn til *udtagelsen* af børn til specialundervisning fastsatte cirkulæret af 1943, at spørgsmålet om overførelse til specialundervisning skulle rejses af klasse-læreren over for skolens leder, der forelagde sagen for lærerrådet, efter hvis indstilling overførelsen blev foretaget ved *skolekommissionens* beslutning. Dette synes dog kun at have været gældende, hvor der var tale om overførelse til særlige klasser. Ved skoletilsynsloven af 1949 bestemtes det i § 37, stk. 2, at *lærerrådet* træffer bestemmelse om, hvorvidt et barn skal henvises til specialundervisning, dog at afgørelsen kan indankes for skolekommissionen (skole-nævnet) til endelig afgørelse.

Nærværende udvalg finder, at det fremdeles bør være *klasselæreren*, der rejser spørgsmålet om etablering af specialundervisning. Han bør støtte sin indstilling på de standpunktsprøver m.v., som står til hans rådighed. Det er endvidere væsentligt, at klasselæreren, forinden han afgiver indstilling, drøfter barnets vanskeligheder med *hjemmet*, som bør være underrettet om, at særlige foranstaltninger kan blive nødvendige. Det kan ikke være afgørende for indstillingen, om hjemmet modsætter sig, at barnet indstilles til undersøgelse, men det er af betydning, at man søger at overbevise hjemmet om, at den forestående undersøgelse har til formål at tilvejebringe grundlag for, at barnet kan få den bedst mulige undervisning.

Indstilling om undersøgelse med henblik på etablering af specialundervisning fremsendes gennem *skolens leder*, som skal være

orienteret i sådanne spørgsmål. Indstillingen bør foregå på en særlig blanket, idet man herved bedst sikrer, at alle forhold af interesse belyses.

Indstillingen må være ledsaget af en udtalelse fra *skolelægen*. Det er ikke altid påkrævet, at der i denne anledning foretages en lægeundersøgelse af barnet. Skolelægens udtalelse vil som regel kunne gives i form af udskrift af barnets helbredskort. Hvor det i særlige tilfælde er begrundet, har skolen dog ret til at forlange en særlig undersøgelse ved skolelægen, jvf. side 118.

Indstillingen sendes til *konsulenten for særundervisning (skolepsykologen)*, som foretager en skolepsykologisk undersøgelse og indhenter eventuelt manglende oplysninger.

Udvalget finder, at konsulentens (skolepsykologens) bedømmelse af barnet og dets undervisningsmæssige muligheder i almindelighed bør være afgørende for, om specialundervisning etableres og i bekræftende fald, under hvilken form dette sker, jfr. dog straks nedenfor om de tilfælde, hvor der er ansat en særlig leder af specialundervisningen.

Iværksættelse af specialundervisning er ikke betinget af, at *barnets forældre eller værge* giver tilslutning hertil. Imidlertid er det af stor betydning for et gunstigt resultat af undervisningen, at hjemmet er positivt indstillet hertil. Der bør derfor gives hjemmet underretning om foranstaltningens iværksættelse på en sådan måde, at det fremhæves, at der er tale om en særlig hjælp, som - med betydelig omkostning for samfundet - ydes deres barn. Der bør søges etableret et samarbejdsforhold, som vedligeholdes under den fortsatte undervisning. Ved visse skolevæsenes har man tillagt forældrenes tilslutning så stor betydning, at man har undladt at iværksætte specialundervisning, som forældrene modsatte sig. Udvalget finder ikke, at det vil være rigtigt at unddrage barnet den rette undervisning på grund af forældrenes manglende forståelse; men det vil måske i visse tilfælde være hensigtsmæssigt at udsætte undervis-

ningens iværksættelse, såfremt man tør formode, at der i løbet af en kortere tid kan tilvejebringes en mere positiv indstilling fra forældrenes side.

Såfremt imidlertid forældrene gør indsigelse mod et barns udtagelse til specialundervisning, må sagen forelægges *skolekommissionen* til afgørelse.

Det er af stor vigtighed, at specialundervisning tilrettelægges og gennemføres på den i det enkelte tilfælde mest effektive måde. Specialundervisningen er som før fremhævet et indgreb i et barns almindelige skolegang og bør, hvor det lader sig gøre, afsluttes så hurtigt som muligt. Specialundervisning er også en ret dyr foranstaltning. Disse forhold taler for dels, at der gennem den skolepsykologiske undersøgelse søges tilvejebragt et så fyldestgørende grundlag for undervisningens tilrettelæggelse som muligt, dels at der føres *tilsyn* med undervisningen og *kontrol* med dens resultater med henblik på eventuelle ændringer i tilrettelæggelsen. Hvor der ikke, jfr. nedenfor, er ansat en særlig leder af specialundervisningen, må dette tilsyn føres af konsulenten (skolepsykologen). Ved holdundervisning bør føres et *kontrolkort*, der viser, hvornår undervisning har været givet og endvidere giver oplysning om anvendt materiale.

Udvalget vil anse det for hensigtsmæssigt, at der, hvor forholdene taler derfor, oprettes stillinger som *pædagogiske ledere* inden for de enkelte grene af en kommunes specialundervisning. Særlig skal man pege på ønskeligheden af, at hjælpeklasser, hvad enten de er samlet på en hjælpeskole eller er placeret på en eller flere af kommunens almindelige skoler, ledes af en lærer med uddannelse og erfaring i undervisning af svagtbegavede børn. Herved opnås bl. a., at det enkelte barns undervisning overvåges og koordineres af en leder, der kan give lærerne vejledning ved valg af materialer og metoder. Ikke mindst lærere uden erfaring fra undervisning af denne art, har behov for omhyggelig vejledning. Også indkøb af

undervisningsmateriel til disse klasser bør forestås af en sådan særlig erfaren lærer. Det kan også anføres, at en sådan leder har særlige muligheder for at opbygge og bevare den kontakt med hjemmene, som er af stor betydning i forbindelse med undervisningen af disse børn.

Hvor der ansættes leder af en eller flere af specialundervisningens grene, bør denne - foruden tilsyn med undervisningen - have beføjelse til at afgøre spørgsmål om indskrivning til og udskrivning fra specialundervisningen. Han bør naturligvis ved disse afgørelser støtte sig til de oplysninger, der tilvejebringes igennem de skolepsykologiske undersøgelser før og efter specialundervisningens iværksættelse.

Hvor en sådan leder ikke ansættes, må konsulenten (skolepsykologen) træffe afgørelse med hensyn til, om specialundervisningen skal *afsluttes*.

Samarbejde mellem kommunerne.

Medens visse former for specialundervisning f. eks. læsehold uden større vanskeligheder kan indrettes ved hvert skolevæsen, vil det i andre henseender være en forudsætning for, at en hensigtsmæssig tilrettelæggelse af denne undervisning kan ske, at der er tale om et skolevæsen af en vis størrelse, eller at der etableres et samarbejde mellem flere kommuner.

Oprettelse af specialklasser forudsætter således, at der inden for det pågældende område vil være et passende og nogenlunde konstant antal af børn, som har behov for optagelse i sådanne klasser. Det vil desuden, når det drejer sig om grene af specialundervisningen, som fordrer lærere med en omfattende specialuddannelse, være rimeligt, at en sådan lærer virker inden for et område, hvor der er så mange børn med behov for den pågældende specialundervisning, at han kan beskæftiges hermed i en væsentlig del af sit ugentlige timetal. På den anden side finder udvalget, at det i visse tilfælde er hensigtsmæssigt, at speciallærere, der underviser almindeligt begavede, handicappede børn, bevarer undervis-

ning inden for de almindelige klasser i et vist omfang, således at kontakt med almindelig undervisning og almindeligt udrustede børn bevares.

Det er vanskeligt at opstille almindelige retningslinier for, inden for hvor stort et område en samlet planlægning af specialundervisningen med helt eller delvis fællesskab om oprettelse af klasser og ansættelse af lærere bør søges gennemført. For det første kan der ikke opstilles faste normer for, hvor mange børn der bør samles til oprettelse af specialklasser. Hvor det er muligt inden for et område af rimelig størrelse at samle så mange børn, at årgangsdelte klasser kan oprettes, opnås herved betydelige fordele, men hvis et så stort antal børn kun kan opnås på bekostning af en meget lang skolevej, kan det være at foretrække inden for et mindre område at oprette klasser, hvor flere årgange er samlet i hver klasse. Dernæst vil den procentdel af børnene, som har behov for specialundervisning, variere stærkt inden for specialundervisningens områder. Der er inden for et givet børnetal langt flere svagtbegavede og læseretarderede børn, end der er talelidende og svagtseende. Men heller ikke inden for de enkelte områder kan sikre beregninger om antallet af børn med behov for specialundervisning opstilles. Dels kan lokale forhold gøre sig gældende, dels kan der som tidligere omtalt ikke opstilles faste kriterier for udtagelsen, og det kan derfor ikke helt undgås, at der anlægges et noget varierende skøn.

Der kan derfor kun gives ret almindeligt holdte, vejledende udtalelser herom. Det kan således anføres, at det vil være meget hensigtsmæssigt, at der søges oprettet hjælpeklasser for så store områder, at årgangsdelte klasser kan oprettes. Dette vil især være af betydning for etableringen af hjælpeklasser for 8. og 9. skoleår. Såfremt en årgangsdeltning kun kan opnås, hvis skolens område samtidig bliver så stort, at skolevejen bliver meget lang, kan det være hensigtsmæssigt kun fuldt ud at centralisere klasserne for de sidste årgange. Oprettelsen af sådanne årgangsdelte hjælpeklasser

forudsætter et område med 2-3000 skolebørn.

Da de fleste læseretarderede elever kan opnå en tilfredsstillende undervisning på hold, således at kun en del af disse elever skal have adgang til læseklasser, vil sådanne klasser fordre et endnu større geografisk område.

Såfremt en lærer med uddannelse som tale- og tunghøre lærer skal kunne udnyttes til specialundervisning i et rimeligt ugentligt timetal, må han ansættes inden for et område med mindst ca. 2-3000 børn. Oprettelse af klasser for talehæmmede og tunghøre børn vil forudsætte et betydeligt højere børnetal, og et endnu større antal børn skal til for at danne grundlag for oprettelse af en klasse for svagtseende børn.

Det vil være overordentlig betydningsfuldt, at de enkelte *skoledirektioner* søger at gennemføre en samlet plan for specialundervisningen i hvert amt, således at der på de mest hensigtsmæssige steder oprettes de fornødne specialklasser for specialundervisningens forskellige grene gennem et samarbejde mellem kommunerne. Man må her have opmærksomheden henvendt på, at man ved et samarbejde med amtets *købstæder* kan opnå, at det til oprettelsen af disse klasser fornødne børnetal kan tilvejebringes inden for et væsentlig mindre geografisk område, end hvis man alene baserer planlægningen på samarbejde mellem amtets landkommuner. En placering af disse klasser i købstæderne vil ofte også have den fordel, at der bliver lettere trafikforbindelse. Man bør ligeledes være opmærksom på, at det undertiden vil kunne være hensigtsmæssigt at etablere et mellemkommunalt samarbejde på tværs af amtsgrænserne.

Med hensyn til formen for det kommunale samarbejde bemærkes:

I betænkningen af 1943 og i cirkulæret fra 1943 blev der givet anvisning på dannelse af skoleforbund om specialundervisningen, og der blev givet skolerådene tilladelse til at give tilskud til sådanne skoleforbund med den virkning, at staten refunderede halvdelen af tilskudsbeløbet. Så vidt

det er udvalget bekendt, er sådanne skoleforbund ikke indgået i noget tilfælde. Derimod er der i et vist omfang truffet aftaler om, at der i en kommunes specialklasser kan optages børn fra andre kommuner mod betaling. Som regel forudsætter optagelse dog, at der ikke skal oprettes nye klasser.

Udvalget finder ikke, at man ganske skal opgive muligheden for, at der kan tilvejebringes skoleforbundsordninger på specialundervisningsområdet. Indgåelsen af egentlige skoleforbund har den fordel, at der her ved oprettes en særlig styrelse og en særlig skolekommission for skoleforbundet, d.v.s. at der gives de interesserede kommuner og børnenes forældre inden for det samlede område indflydelse på klassernes styrelse og tilsynet med undervisningen. I mange tilfælde vil det dog næppe være muligt at etablere skoleforbund, men man må i stedet indgå aftaler om børnenes optagelse i en kommunes specialklasse. Man skal imidlertid pege på, at en kommune kun har opfyldt sin forpligtelse til at sikre ethvert barn den specialundervisning, det har behov for, såfremt de indgåede aftaler sikrer kommunens børn en ubetinget adgang til optagelse i de pågældende klasser. En aftale, der kun giver adgang til optagelse, såfremt der er plads, er ikke tilstrækkelig. Det kan i denne forbindelse bemærkes, at skolekommunen som regel også selv opnår fordele ved en sådan aftale, idet det større elevtal vel nødvendiggør oprettelse af flere klasser, men samtidig som regel betyder, at færre år-gange skal undervises i én klasse.

I forbindelse med indgåelse af sådanne aftaler må det klarlægges, hvorledes der træffes afgørelse med hensyn til et barns ret til specialundervisning. I almindelighed bør de instanser, som træffer afgørelse i dette spørgsmål i barnets hjemkommune - som regel konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) - kunne bestemme, at et barn skal overflyttes til specialklasse; men lederen af vedkommende specialklasse må dog kunne afvise optagelse, hvis han ikke finder barnet egnet til undervisning i klassen. Sagen må dog i så fald kunne indbringes

for skolekommunens skolekommission, og det bør måske overvejes, om der i overenskomster af denne art bør indføjes en bestemmelse om, at barnets hjemkommune i sådanne tilfælde har ret til at forlange sagen forelagt undervisningsministeriet til afgørelse.

Ved overenskomsten må desuden fastsættes regler om den betaling, som hjemstedskommunen skal yde for barnets undervisning. Når der pålægges skolekommunen pligt til at modtage børn fra den anden kommune, uanset om optagelsen nødvendigvis oprettelsen af nye klasser, må det være rimeligt, at skolekommunen modtager refusion af en forholdsmæssig del af sine samlede udgifter ved de pågældende klassers drift, herunder også udgifter til forrentning og afskrivning.

Udvalget har i øvrigt overvejet, om der ved lov bør pålægges kommuner, der har oprettet specialklasser, pligt til at modtage børn fra andre kommuner i disse klasser. Udvalget vil finde det rigtigst, at der gennemføres en sådan regel på linie med den tilsvarende regel om optagelse i realklassen og 8. og 9. klasse, d.v.s. under forudsætning af, at der er plads i klasserne. En videregående pligt bør formentlig kun kunne pålægges kommuner gennem aftaler, jfr. ovenfor.

Amtskommunerne.

Som ovenfor omtalt bør skoledirektionerne søge at gennemføre en samlet plan for specialundervisningen i hvert amt, idet man formidler et samarbejde mellem amtets landkommuner. Som omtalt side 46 har konsulenterne for særundervisning i amtene i en henvendelse af 7. april 1959 til udvalget (bilag 17) stillet forslag om oprettelse af amtshjælpekoler for de svagest begavede børn. Udvalget har imidlertid ment, at spørgsmålet om undervisning af børn i hjælpeklasser må kunne løses gennem et kommunalt samarbejde.

Udvalget vil dog ikke afvise, at det kan vise sig at være hensigtsmæssigt, at amtskommunerne på visse områder, hvor det

ikke har vist sig muligt at løse opgaven på tilfredsstillende måde gennem et kommunalt samarbejde, påtager sig selv at indrette den fornødne undervisning. Man kan i denne forbindelse minde om, at det ved cirkulæret af 1943 var pålagt skoledirektionerne at drage omsorg for, at kursus i mundaf-læsning og taleøvelser blev afholdt på bekvemt beliggende steder inden for amtet. I udgiften til disse kursus, der kunne optages på skolefondens budget, bidrog staten med halvdelen.

I A. Barfod: Håndbog i lovgivningen om den danske folkeskole anføres (side 230): »Den opgave at søge særklasser oprettet for hele amtsråds kredsen, eller dele af denne, vil det imidlertid ofte være naturligt for skolerådet at tage op, og til en sådan af skolerådet ordnet særundervisning vil der kunne gives tilskud af skolefonden med den virkning, at statskassen betaler halvdelen (tilsynslovens § 32, stk. 1³; cirk. 26. juni 1943, VI, § 4, stk. 2); en sådan ordning vil ofte kunne træffes efter forslag af den til skoledirektionen knyttede *konsulent for særundervisningen*.«

Udvalget vil skønne, at der især vil kunne blive tale om oprettelse af amtsspecialskoler for stærkt læseretarderede, tunghøre og talehæmmede børn samt observationskolonier. Ved oprettelsen af amtsskoler bør man være opmærksom på mulighederne for samarbejde med amtets købstæder, og det bør naturligvis ikke være udelukket, at skolen placeres i en købstad, hvor dette f. eks. af trafikale grunde er hensigtsmæssigt.

Undervisningsministeriet.

Uanset at specialundervisningen indgår som en del af folkeskolen, som er en kommunal skole, mener udvalget, at det ikke kan være udelukket, at der som led i opbygningen af folkeskolens specialundervisning kan blive tale om oprettelse af visse statsinstitutioner. Udvalget har således, jfr. side 36, foreslået, at undervisningsministeriet fremtidig tager initiativet til oprettelse af lejrkursus for tunghøre børn, ligesom det side 39 er fore-

slået, at ministeriet opretter en efterskole - senere måske flere - for tunghøre unge, der er udgået fra folkeskolen, men har behov for en særlig tilrettelagt, fortsat undervisning. Oprettelsen af statsskoler på specialundervisningsens område vil være formålstjenlig, når det drejer sig om institutioner, hvoraf der kun er behov for ganske få til dækning af hele landet.

I øvrigt bør der virkes for en samlet planlægning og en koordinering af specialundervisningen inden for de kommunale skolevæsenere. I denne forbindelse får inspektøren for særundervisning betydningsfulde opgaver.

Inspektøren for særundervisning.

I betænkningen af 1943 stilledes forslag om oprettelse af en stilling som faginspektør for særklasseundervisning som medhjælper for statskonsulenten for undervisningsministeriet i sager vedrørende folkeskolen og seminarierne. Det blev foreslået, at inspektøren skulle kunne have medhjælpere til de specialer, hvori han ikke selv er sagkyndig.

Nærværende udvalg stillede ved skrivelse af 22. juni 1956 (bilag 9) et tilsvarende forslag, idet man fremhævede det ønskelige i, at der snarest til undervisningsministeriet knyttedes en lærer med erfaring i specialundervisningens problemer og indsigt i skolepsykologisk arbejde, således at der blev skabt et centralt organ, hvortil f. eks. konsulenter for særundervisningen, skolepsykologer og andre i disse spørgsmål interesserede kan henvende sig om råd og vejledning.

Ved lov om normering og klassificering af statstjenestemandstillinger af 7. juni 1958 oprettedes en stilling som *inspektør for særundervisningen*.

Inspektøren skal være faglig medhjælper hos statskonsulenten og skal i samarbejde med denne føre tilsyn med alle grene af specialundervisningen. Han skal udgøre det koordinerende led mellem undervisningsområderne og gennem sit tilsyn medvirke til ensartet administration af bestemmelser-

ne om specialundervisning og skolepsykologisk virksomhed.

Han fører tilsyn med den skolepsykologiske rådgivning, sygehusundervisningen, samt observationskolonier, ferielejre og fortsat undervisning for handicappede, der er etableret i tilknytning til folkeskolens specialundervisning.

Han følger uddannelsen af lærere til de forskellige former for specialundervisning og uddannelsen af skolepsykologer og fremkommer med forslag om ændringer heri, om det skønnes påkrævet.

Han må være i kontakt med specialundervisningen i udlandet, især i de øvrige nordiske lande, og nyttiggøre erfaringer og forskningsresultater herfra.

Han udtaler sig om ansøgninger, der af de kaldende eller indstillende myndigheder forelægges ham med henblik på ansættelse i tilknytning til skolepsykologisk rådgivning.

Han forestår indkøb og udlån i forbindelse med den side 129 foreslåede landscentral for undervisningsmateriel m.v.

Han tager endvidere initiativet til fastsættelse af generelle retningslinier for samarbejdet mellem folkeskole og forsorgens institutioner.

For at de mange enkeltpørgsmål af menneskelig og organisatorisk karakter, der knytter sig til disse opgaver, kan løses på forsvarlig måde, er det nødvendigt, at der til inspektøren for særundervisningen knyttes børnepsykiater, hjælpeskolelærere, læseklasselærere, tale- og tunghøre lærere, svagtsynslærere, lærere med erfaring i undervisning ved sygehuse og behandlingshjem, samt psykolog med særlig uddannelse i undersøgelsesteknik for tunghøre og andre stærkt handicappede.

Denne medhjælp stilles til rådighed i et af ministeriet for hver enkelt person nærmere fastsat omfang.

Økonomiske forhold.

Folkeskolen er en kommunal skole, og udgifterne må derfor som udgangspunkt påhvile den enkelte kommune. Efter forskellige regler ydes imidlertid ret betydelige statstilskud til kommunernes skoleudgifter. Den vigtigste bestemmelse i så henseende er § 44 i lov om lønninger m.m. til folkeskolens lærere, hvorefter der til lærerlønningerne ydes et statstilskud på 85 pct. af den pensionsgivende lønning til lærere, der er ansat i tjenestemandstilling, samt reguleringer i forhold hertil, stedtillæg, ledertillæg m.v. samt til vikarudgifter, lønninger til aspiranter, timelærere og faste vikarer m.v.

Endvidere kan nævnes, at der til kommunernes udgifter ved undervisning i 8. hovedskoleklasse og 9. klasse ydes et særligt tilskud på 2 kr. pr. time, jvf. § 17, stk. 8, i folkeskoleloven og § 30 i bekendtgørelse nr. 257 af 14. juni 1960 af lov om ungdomsskoler og aftenskoler m.v.

I betænkningen af 1943 indeholdtes et

forslag til lov om særligt statstilskud til specialundervisningen. Efter dette forslag skulle staten udrede den fulde lønning til lærere, der udelukkende underviste i specialklasser, samt et forholdsmæssigt tilskud til lønningen for lærere, der læste enkelte timer i en specialklasse. Det blev endvidere foreslået, at staten til undervisningsmidler til specialunderviste børn skulle yde et tilskud på 10 kr. årligt pr. barn. Endelig skulle staten yde støtte til udgivelse af undervisningsmidler.

Betænkningen motiverede dette forslag med, at man befrygtede, at specialundervisning ikke i tilstrækkeligt omfang ville blive gennemført, såfremt der ikke ydedes kommunerne en særlig støtte hertil.

Dette lovforslag blev ikke gennemført.

I *cirkulæret af 1943* er der bl.a. givet anvisning på indgåelse af skoleforbund til oprettelse af specialklasser, og på, at skolerådet til sådanne skoleforbund kunne give tilskud med den virkning, at beløbet hen-

regnes til den del af skolefondenes udgifter, af hvilke staten betaler halvdelen. Dette tilskud tænkes at medgå til hjælp til dækning af udgiften til lærerløn og til klasselokalerne og disses vedligeholdelse, opvarmning, belysning og rengøring.

Cirkulæret indeholdt tillige en godkendelse af, at skolerådene under visse betingelser kunne bevilge tilskud til private skoler, der påtog sig undervisning af svagtbegavede, svagtseende, talelidende eller læsesvage børn.

Endelig pålagde cirkulæret skoledirektionerne at drage omsorg for afholdelse af kursus i mundaflesning og taleøvelser for tunghøre børn. Udgiften hertil skulle optages på skolefondens budget, hvorefter staten bidrog med halvdelen.

Siden betænkningen af 1943 blev afgivet, har der fundet en udvikling sted, som på væsentlige punkter ændrer forudsætningerne for det da udarbejdede lovforslag. Det har således vist sig, at specialundervisning har kunnet gennemføres i betydeligt omfang, selv om der hertil kun ydes de sædvanlige statsrefusioner. Specialundervisningen har endda fået et betydeligt større omfang, end man på daværende tidspunkt regnede med. Statens udgifter til den foreslåede ordning ville derfor i dag blive betydeligt større, end man dengang antog.

Meget taler for nu at fastholde, at specialundervisningen som en del af folkskolen også i økonomisk henseende principielt er en kommunal opgave. Undervisningen af de handicappede børn bør opfattes som en naturlig del af ethvert skolevæsens opgaver. Dette gælder ikke i mindre grad, efter at der ved folkeskolelovens ændring i 1958 er pålagt kommunerne en ubetinget pligt til at sørge for den nødvendige specialundervisning.

Efter udvalgets opfattelse er der ikke grundlag for en ordning, hvorefter udgifterne til specialundervisning afholdes fuldt ud af statskassen. Heller ikke finder man grundlag for en almindelig tilskudsordning til denne del af skolevæsenet. Udgangspunktet må være de sædvanlige regler om

refusion af statskassen af lærerlønsgudgifter samt tilskud til 8. og 9. klasse efter reglerne i § 30 i lov om ungdomsskoler og aftenskoler m.v.

Fra dette hovedsynspunkt må dog gøres visse afvigelser. De med gennemførelse af en forsvarlig specialundervisning forbundne udgifter vil kunne variere ret stærkt, navnlig fordi ydre omstændigheder, f. eks. børnetallet og geografiske forhold giver forskellige vilkår for undervisningens tilrettelæggelse.

Der vil kunne være grund til ved fastlæggelsen af tilskudsregler at søge at tilvejebringe en vis udligning, således at det undgås, at visse kommuner kommer til at afholde uforholdsmæssigt store udgifter til denne undervisning.

Lærerlønninger.

Specialundervisningstimerne bør så vidt muligt indgå i de pågældende læreres almindelige pligtige timetal, hvorved lønningens udgiften omfattes af den almindelige lærerlønrefusion.

Selv om der ved et skolevæsen er et antal overtimer svarende til antallet af specialundervisningstimer, er det i og for sig ikke korrekt uden videre at identificere disse overtimer med specialundervisning; men i visse tilfælde, navnlig hvor antallet af specialundervisningstimer varierer i skoleårets løb, eller hvor der først ved specialundervisningens indførelse er opstået overtimer, opfattes specialundervisningen som overtimer. De med overtimer forbundne udgifter refunderes ifølge lærerlønningens lov ikke af statskassen. Det samme gælder udgiften til aflønning af eventuelle faglærere. Der er i de fleste amter gennemført ordninger, hvorefter der af skolefonden ydes et tilskud til disse udgifter på en trediedel eller halvdelen. Af disse tilskud afholder statskassen halvdelen. Denne ordning giver dog kommunerne en betydelig udgift til specialundervisning.

Udvalget må anse det for rimeligt, at der gennemføres en ordning, hvorefter der til alle timer, der skal læses efter den god-

kendte undervisningsplan, ydes samme refusion, d.v.s. 85 pct. af udgifterne. Denne refusion bør også gives, selv om antallet af timer kan variere i skoleårets løb.

Hvor specialundervisning må gennemføres med særlig små hold eller klasser, bliver lærerlønsudgiften større end normalt pr. barn. Udvalget må anse det for rimeligt, at der tilvejebringes mulighed for i sådanne tilfælde ved tilskud gennem skolefonden at nedbringe lærerlønsudgiften til det for den pågældende art specialundervisning almindelige.

Transportudgifter.

I spredt bebyggede kommuner vil det ikke være muligt ved hver skole at indrette specialundervisning i alle nødvendige former. Børnenes ret til specialundervisning må derfor fyldestgøres ved, at de transporteres til specialundervisning i en anden skole.

I tilfælde, hvor en speciallærer skal undervise ved flere skoler, eventuelt i flere kommuner, vil der ligeledes opstå udgifter til transport.

Udvalget anser det for rimeligt, at sådanne transportudgifter, som større kommuner ikke behøver at afholde, nedbringes gennem et tilskud, der ydes gennem skolefonden med refusion fra statskassen.

Undervisningsmateriel m. v.

Udgifterne til undervisningsmidler ved specialundervisning må som udgangspunkt afholdes af kommunerne uden refusion.

I visse tilfælde drejer det sig imidlertid om udgifter, der i så væsentlig grad overstiger, hvad der i almindelighed er nødvendigt til undervisningsmidler, at det vil være rimeligt med et særligt tilskud. Man kan således nævne anskaffelse af lydforstærkeranlæg til tunghøreklasser, anskaffelse af værktøj og maskiner til værkstedsundervisning o.a. Udvalget henstiller, at der til sådanne anskaffelser tilvejebringes mulighed for væsentlig statsstøtte.

Med hensyn til visse undervisningsmidler af speciel karakter til brug for specialundervisningen for tunghøre, svagtsende og in-

valide børn, f. eks. regnestempler, elektriske regnemaskiner og elektriske skrivemaskiner, gør der sig det forhold gældende, at den enkelte kommune - bortset fra større kommuner - ofte kun i en periode har brug for dette særlige udstyr, idet der i almindelighed ikke findes børn med behov derfor. Man skal derfor foreslå, at der skabes mulighed for, at materiel af denne art kan stilles til rådighed for kommunerne ved udlån fra en landscentral under inspektøren for særundervisning. Vedligeholdelsen og eventuel forsikring af det udlånte materiel må betales af vedkommende kommune.

Hjælpe midler for invaliderede, der muliggør, at disse børn kan følge skolegangen, f. eks. bandager, skinner, rullestole m.v., tilvejebringes gennem samarbejde med revalideringscentre og invalideforsikringsretten. Derimod må udgiften til sådanne børns befordring til skole afholdes af skolevæsenet. Efter praksis kan der gives refusion af denne udgift efter reglerne i folkeskolelovens § 51, stk. 2.

Det skolepsykologiske arbejde.

Ifølge skoletilsynslovens § § 25 og 26 afholdes udgifterne ved konsulenterne for særundervisning i amterne fuldtud af statskassen, hvorimod de sædvanlige regler om statsrefusion kommer til anvendelse på de tilsvarende stillinger i købstæderne, d.v.s. at der her ydes 85 pct. statstilskud til lønningen af konsulenten (skolepsykologen), men intet tilskud til de øvrige med det skolepsykologiske arbejde forbundne udgifter.

Da det som anført i afsnittet om det skolepsykologiske arbejde side 108 ff. er ønskeligt, at der i et vist omfang til det skolepsykologiske arbejde knyttes medarbejdere med særlig uddannelse, f. eks. børnepsykiatere, klinisk uddannede psykologer og socialrådgivere, og da disse som oftest ikke vil være ansat i normerede tjenestemandstillinger, men på honorarbasis, bliver den anførte ulighed i det økonomiske grundlag for det skolepsykologiske arbejde antagelig større i fremtiden.

Udvalget vil finde det rimeligt, at der tilvejebringes hjemmel for refusion af honorarer til medarbejdere ved det skolepsykologiske arbejde af den nævnte karakter, således at statskassen bærer en tilsvarende andel af disse honorarudgifter som af lønningensudgifter. En forudsætning for et sådant tilskud må det være, at oprettelsen af den

pågældende honorarlønnede stilling er godkendt af undervisningsministeriet ved en bestemmelse på kommunens skoleplan, og at også kvalifikationerne hos den, der ansættes, er godkendt.

En tilsvarende refusionsordning bør gælde de i afsnittet side 51 ff. foreslåede kuratorer.

L. PRIVATE SKOLER. GYMNASIER

I de foregående afsnit er der redegjort for en række problemer vedrørende de af *folkeskolens* elever, der ikke med tilstrækkeligt udbytte kan følge den almindelige undervisning.

Udvalget har imidlertid fundet det rigtigt at gøre nogle supplerende bemærkninger om de børn, der har tilsvarende vanskeligheder, men som ikke optages i folkeskolen, men undervises i *private skoler* eller hjemmeundervises.

I tilknytning hertil gøres endvidere nogle bemærkninger om sådanne elevers undervisning i *gymnasieskoler*.

Folkeskolelovens § 45 siger:

»Stk. 1. Pligt til at søge folkeskolen har ethvert undervisningspligtigt barn, der ikke på anden måde får en undervisning, der kan stå mål med, hvad der almindeligt kræves i folkeskolen.

Stk. 2. Når et undervisningspligtigt barn indmeldes i en anerkendt privatskole, eller den for barnets undervisning ansvarlige skriftlig over for skolekommissionen, i København skoledirektionen, erklærer selv at ville sørge for dets undervisning, kan barnet ikke fordres indskrevet i folkeskolen; foretages et sådant skridt af andre end dem, der har forældremyndigheden over barnet, skal det tiltrædes af disse.

Stk. 3. Anerkendte privatskoler er sådanne, der opfylder de i lov nr. 416 af 12. juli 1946 fastsatte betingelser for statstilskud, samt andre skoler, der af skoledirektionen,

for købstæderne af kommunalbestyrelsen, anerkendes som sådanne, og endvidere eksamensberettigede realskoler.

Det påhviler lederen af en anerkendt privatskole ved hvert skoleårs begyndelse at tilstille skolekommissionen, i København skoledirektionen, en fortegnelse over alle børn i skolen.«

Friskoler.

Friskoler er private skoler, der underviser deres elever gennem hele den undervisningspligtige alder og giver en undervisning der står mål med, hvad der almindeligt kræves i folkeskolen, men som ikke forbereder til nogen statskontrolleret eksamen eller er øvelsesskole ved seminarier, jfr. friskolelovens § 1 (undervisningsministeriets bekendtgørelse af 21. maj 1960).

Det offentlige tilsyn med friskoler omfatter alene

- a. børnenes standpunkt i dansk - skriftlig og mundtlig - skrivning og regning,
- b. skoleforsømmelserne og
- c. skolens sundhedsforhold.

Man kan spørge, om kravet om en undervisning, der står mål med, hvad der almindeligt kræves i folkeskolen, indebærer, at kravet i folkeskolelovens § 2, stk. 2, om specialundervisning af visse kategorier af børn også gælder for friskolerne.

Spørgsmålet har næppe været overvejet i forbindelse med lovens tilblivelse. Udvalget kan ikke tage stilling til dette lovforklæringsproblem; men man skal fremhæve, at

det ved fremsættelsen i 1946 af lovforslaget i motiverne oplystes, at det fra friskolernes side principalt ønskedes, at friskolerne anerkendtes som en del af folkeskolen, ligesom det af motiverne fremgår, at det har været hensigten - bl. a. gennem tilskudsreglerne - at tilvejebringe mulighed for, at friskolerne kunne give en undervisning, der står mål med folkeskolens. Efter at specialundervisningen er blevet en obligatorisk del af folkeskolens undervisning, synes de anførte synspunkter at føre til et tilsvarende krav til friskolernes undervisning. På den anden side er reglerne om tilsynet med friskolerne udformet på en sådan måde, at der kun synes at skulle føres kontrol med undervisningens almindelige standard - ikke med det enkelte barns udbytte.

Det kunne forekomme rimeligt at forstå bestemmelsen i *folkeskolelovens § 45, stk. 1* således, at et barn, der på grund af særlige vanskeligheder ikke kan få det udbytte af undervisningen i f. eks. en friskole, som det ville få gennem folkeskolens specialundervisning, har pligt til at søge folkeskolen. Det fremgår imidlertid af de følgende stykker i paragraffen, at et barn, der er optaget i en anerkendt privatskole, ikke kan fordres indskrevet i folkeskolen. Det er altså ikke afgørende herfor, om barnet har udbytte af undervisningen.

Det må forekomme udvalget utilfredsstillende, om det ikke sikres, at de børn, der søger friskolerne, men af særlige grunde ikke kan få tilstrækkeligt udbytte af undervisningen, kan få den nødvendige hjælp.

Reglerne om undervisningspligt har til formål at sikre et vist udbytte af undervisningen.

Man kan her gå to veje: Enten kan man ændre reglerne i folkeskolelovens § 45 således, at børn, der ikke med tilstrækkeligt udbytte kan følge undervisningen i den privatskole, de søger, kan fordres indskrevet i folkeskolen. Eller man kan sikre de private skolers elever adgang til specialundervisning.

Princippet om skolefrihed taler for i videst muligt omfang at gå denne sidste vej.

Udvalget skal derfor henstille, at der pålægges friskolerne pligt til at indrette specialundervisning i overensstemmelse med folkeskolelovens § 2, stk. 2. Såfremt en sådan ordning skal blive effektiv, må man antagelig tilstræbe, at der etableres et samarbejde mellem friskolen og vedkommende kommunes skolevæsen, således at friskolens elever kan modtages til specialundervisning inden for det kommunale skolevæsens rammer. Man bør overveje at pålægge kommunerne pligt til at modtage disse elever til specialundervisning, og det bør overvejes, om det ikke vil være rimeligt, at dette sker, uden at friskolen eller barnets forældre skal refundere kommunen udgifterne herved.

En anden betingelse for, at der kan gennemføres en effektiv specialundervisning ved disse skoler, er det, at der er den fornødne skolepsykologiske bistand til rådighed. Også på dette punkt vil et samarbejde med det kommunale skolevæsen antagelig i de fleste tilfælde være den eneste farbare vej. De nu ansatte konsulenter (skolepsykologer) er ikke forpligtede til at påtage sig undersøgelser af børn i private skoler. Efter udvalgets mening bør der - i forbindelse med en omlægning af konsulenternes (skolepsykologernes) arbejdsområde - pålægges dem en sådan pligt.

Tilsvarende betragtninger kan gøres for så vidt angår hjemmeunderviste børn.

Private realskoler.

Retten til specialundervisning i folkeskolen er ikke begrænset til børn i undervisningspligtig alder og må gælde også børn i realafdelingen.

Der er ikke givet almindelige lovregler angående private realskoler, som svarer til de om friskoler i friskoleloven fastsatte. Ved *lov af 5. juni 1959* om statstilskud til private eksamensberettigede realskoler uden for København, Frederiksberg og Gentofte er der ikke - som ved loven om tilskud til private gymnasier af samme dato - stillet krav om, at undervisningen skal stå mål med den offentlige skoles. Det er derimod

en forudsætning for tilskud, at skolen har eksamensret. Ved *bekendtgørelse af 2. marts 1908* angående kommunale og private skolars adgang til at afholde de højere almenskolars forskellige eksaminer er det stillet som betingelse for, at eksamensret kan forventes meddelt, at skolens undervisning m. m. i det væsentlige er indrettet i overensstemmelse med lov af 24. april 1903 om højere almenskoler m. m. med dertil hørende anordninger og øvrige af ministeriet fastsatte regler. Efterhånden som almenskolelovens regler erstattes af de ved lov af 7. juni 1958 om ændringer af lov om folkeskolen fastsatte bestemmelser, må disse antages at træde i stedet for **almenskolelovens** krav som betingelse for eksamensret.

Det er vel nok tvivlsomt, om der i en sådan henvisning til folkeskolelovens regler kan indlægges et krav om, at disse skoler for at opnå eksamensret skal opfylde folkeskolelovens fordring om indretning af specialundervisning. Det er over for udvalget oplyst, at der ikke i praksis har været stillet et sådant krav.

Udvalget må imidlertid anse det for nødvendigt, at der for eleverne i disse skoler er samme ret til specialundervisning som i de kommunale skoler. Man må herved erindre, at en udbygning af de kommunale skoler med eksamensafdeling adskillige steder erstattes af aftaler med private realskoler om undervisning af kommunens børn, jfr. folkeskolelovens § 3, stk. 2. Ganske vist berører sådanne aftaler ikke forældrenes ret til at fordre børnene undervist i en kommunal realafdeling; men optagelse i en sådan kan efter omstændighederne betyde en stærkt forlænget skolevej.

Udvalget må derfor anse det for rigtigst, at der for disse skoler som for friskolerne tilvejebringes hjemmel for et krav om, at der i fornødent omfang skal etableres specialundervisning efter reglerne i folkeskolelovens § 2, stk. 2.

De ovenfor gjorde bemærkninger om samarbejde mellem de kommunale skolevæsener og friskolerne om denne opgaves

løsning gælder også om de private realskoler.

Gymnasier.

Der er ikke i lov af 7. juni 1958 om gymnasieskoler tilsvarende bestemmelse om specialundervisning som i folkeskoleloven. Spørgsmålet er heller ikke nævnt i den af læseplansudvalget for gymnasiet i 1960 afgivne betænkning »Det nye gymnasium«.

I en cirkulærskrivelse af 4. maj 1953 til rektorerne for statens højere almenskoler og Sorø akademis skole samt de private gymnasier har ministeriet udtalt sig om »ordblinde«
elevers forhold med henblik på adgangen til den højere skole og indstillinger til eksamen inden for denne. Det udtales heri, at skolerne bør yde deres medvirken til, at en elev ikke som følge af »ordblindhed«
afskæres fra uddannelsen i den højere skole.

Der gives dog ikke her anvisning på positive foranstaltninger til afhjælpning af de pågældende elevers læsevanskeligheder, men man henviser skolerne til den mulighed, »såfremt fornøden attest for ordblindhed foreligger, at udfærdige en attestation som bilag til det udstedte eksamensbevis, for at det ved vurderingen af karaktererne i nærmere angivne fag kan have for øje, at den pågældende elev er lidende af ordblindhed.«

Det er endvidere oplyst for udvalget, at der i konkrete tilfælde har været gjort afvigelser fra de sædvanlige bestemmelser for studentereksamen med henblik på at tilrettelægge eksamen for f. eks. blinde eller stærkt svagsynede elever på en sådan måde, at deres handicap så lidt som muligt kommer dem til skade.

Udvalget finder, at der bør være adgang for elever, der i øvrigt opfylder betingelserne for optagelse i gymnasiet, men som på grund af svagt syn, svag hørelse, særlige læsevanskeligheder eller talevanskeligheder ikke kan få tilfredsstillende udbytte af gymnasiets almindelige undervisning, til at få den fornødne hjælp til at gennemgå denne uddannelse. Det er i denne henseende ikke

nok, at der tages særlige hensyn ved eksamen. Der må ydes en aktiv hjælp i form af specialundervisning såvel i gymnasiernes realafdeling som i gymnasieafdelingen.

Udvalget skal henstille, at en sådan ordning gennemføres, og man skal herved pege på, at dette meget let må kunne gøres ved

de kommunale gymnasier, idet det kommunale skolevæsens specialundervisning blot kan udvides til også at omfatte gymnasiets elever. Ved statskoler og ved private gymnasier vil det formentlig være fordelagtigt at gennemføre et samarbejde med vedkommende kommunes skolevæsen.

AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

Folkeskolens specialundervisning er i disse år inde i en rig udvikling, hvorigennem et stadig stigende antal børn får hjælp til overvindelse af deres skolemæssige vanskeligheder. Fra de største skolevæsen har denne undervisning bredt sig til de mindre og de mindste kommuner.

Målet for den fortsatte udvikling må være at sikre *ethvert barn, uanset hvor det bor, adgang til en efter dets evner og øvrige udrustning afpasset undervisning*, jfr. folketingsudvalgets bemærkninger ved ændringen i 1958 af folkeskolelovens § 2, stk. 2, som er citeret ovenfor side 12. Folkeskolen har ikke løst sin opgave, forinden dette mål er nået. Hertil kræves, at der tilvejebringes adgang til specialundervisning for alle kategorier af handicappede børn, og der må for det enkelte barn være adgang til specialundervisning i den form, som dette barn har behov for, d.v.s. om fornødent til specialklasse.

Skal dette mål nås, må der ydes en betydelig indsats og gennemføres et omfattende kommunalt samarbejde. En forudsætning for specialundervisningens gennemførelse er det, at der gives et betydeligt antal lærere den fornødne særlige uddannelse.

Til støtte for det forestående arbejde har udvalget udarbejdet udkast til *cirkulærer* om specialundervisningen inden for hvert af de i folkeskolelovens § 2, stk. 2, omhandlede områder, jfr. bilag 2. Udvalget har her - som i sit øvrige arbejde - taget den gældende lovgivning som udgangspunkt, og man skal henstille, at undervisningsministeriet drager omsorg for, at cirkulærer i overensstemmelse med disse forslag udsendes. Samtidig bør det henstilles til kommunalbestyrelser, skolekommissioner og skole-

nævn samt til skoledirektionerne, at der snarest drages omsorg for, at kommunernes skolevæsen udbygges med den nødvendige specialundervisning i overensstemmelse med de i cirkulærerne og nærværende betænkning givne anvisninger. Det bør herved fremhæves, at det vil være en forudsætning for en tilfredsstillende udbygning af de enkelte kommuners skolevæsen, at der gennem et kommunalt samarbejde gennemføres en samlet planlægning af specialundervisningen i større områder i overensstemmelse med de retningslinier, der er angivet i nærværende betænkning afsnit K., jfr. side 123 ff.

Udvalget skal videre henstille, at undervisningsministeriet i et cirkulære indskærper kommunernes pligt til at drage omsorg for, at der gives børn, der på grund af sygdom eller invaliditet ikke kan søge skole, en forsvarlig undervisning på grundlag af de i betænkningens afsnit G. givne anvisninger. Udvalget har side 92 stillet forslag om, at retten for syge børn m. fl. til undervisning i hjemmet m. v. udstrækkes til at gælde også børn over den undervisningspligtige alder. Man skal i denne forbindelse pege på, at der efter udvalgets opfattelse bør finde en ændring sted i reglerne om refusion af kommunernes udgifter til etablering af undervisning i hjemmet m.v., hvorved en væsentlig større del af kommunernes udgifter dækkes.

Udvalget skal videre henstille, at der af undervisningsministeriet efter forhandling med arbejdsministeriet drages omsorg for, at der etableres en *kuratorordning* i overensstemmelse med de af udvalget i afsnit E. givne anvisninger. Som grundlag herfor har udvalget udarbejdet forslag til »bestemmelser vedrørende kuratorvirksomhed for svagt-

begavede børn og unge m.v.«, hvortil slutter sig et forslag til »standardreglement for kuratorordning i henholdsvis et amt og en købstad«, jfr. bilag 3 med underbilag. Antagelig vil der kræves lovhjemmel for gennemførelsen af disse regler.

Endelig har udvalget udarbejdet forslag til *normalinstrukser* for konsulenter for særundervisning (skolepsykologer), tale- og tunghørekonsulenter og tale- og tunghørelærere, jfr. bilag 4. Udvalget skal henstille, at disse normalinstrukser udsendes med et cirkulære, hvori det bør fremhæves, at instrukserne i hvert enkelt tilfælde bør udarbejdes under hensyntagen til lokale forhold.

Udvalget skal videre henstille, at der tilvejebringes hjemmel for gennemførelse af de i betænkningens afsnit K. stillede forslag om *tilskud* til visse særlig store udgifter til etablering og gennemførelse af specialundervisning.

Udvalget henstiller i denne forbindelse, at det overvejes, om det vil være hensigtsmæssigt, at der udarbejdes forslag til en *lov om folkeskolens specialundervisning*, hvori alle bestemmelser om den undervisning, der går ud over undervisningen i skolens almindelige klasser, samles. En sådan lov skulle foruden den i folkeskolelovens § 2, stk. 2, hjemlede undervisning også omfatte undervisning af syge og invalide børn i hjemmet, på sygehuse m.v., og give bestemmelser såvel med hensyn til undervisningens tilrettelæggelse som med hensyn til

tilskudsspørgsmålet. Endvidere skulle denne lov afgive hjemmel for kuratorordningen.

Der skal endelig erindres om, at udvalget i forbindelse med sine overvejelser angående specialundervisningen i folkeskolen har fundet anledning til at pege på ønskeligheden af, at der overvejes ændringer i lovgivningen på visse tilgrænsende områder.

Udvalget vil således finde det rigtigt, at der tilvejebringes hjemmel for, at der inden for *ungdomsskolen* på tilsvarende måde som i folkeskolen gives de unge med særlige vanskeligheder ret til en for dem afpasset undervisning, jfr. side 18.1 kapitel L. har man desuden peget på, at en tilsvarende ret bør tilkomme børn i *private skoler* og *gymnasierne* elever.

Med hensyn til *skolelægeordningen* har udvalget (side 26 og side 32) peget på ønskeligheden af en udbygning af skolelægerne årlige undersøgelser af børnenes syn og hørelse. Dette skulle kunne gennemføres uden en ændring af lovgivningen. Man har derudover (side 100) henstillet, at spørgsmålet om tilknytning til skolelægerne af visse speciallæger samt spørgsmålet om en udbygning af skolelægeinstitutionen med henblik på en intensivering af den lægelige bistand til skolens handicappede elever tages op til overvejelse i forbindelse med revisionen af skolelægeoven.

Endelig har udvalget (side 66) sluttet sig til et i »betænkningen om uddannelse af *ikke-faglærte*« fremført ønske om en ændring i *lærlingeloven*.

**FORSLAG TIL LÆSEPLAN
FOR HJÆLPESKOLEN**

Hjælpeskolens læseplaner må i særlig grad opfattes som en vejledning for læreren med frihed for denne til at afpasse undervisning og stof efter børnenes forudsætninger og egenart.

Ofte er eleverne, når de overflyttes til særundervisningen, præget af følelsen af mindreværd som følge af, at de har været ude af stand til at opfylde de krav, der hidtil har været stillet til dem i den almindelige klasse. Opbygningen af deres selvtillid og interesse for skolearbejdet bør bl. a. tilstræbes ved, at de nu kun stilles over for opgaver, som de har mulighed for at magte, og derved erfarer, at de virkelig kan noget.

Enkelhed og anskuelighed i undervisningen er af største vigtighed, ligesom mangesidig øvelse og tilstrækkelig træning bør iagttages. Anskueligheden opnås bedst ved - hvor det er muligt - at knytte undervisningen til noget håndgribeligt, mens i øvrigt enkle tegninger, egnet billedmateriale, lysbilleder og film bør finde anvendelse i udstrakt grad.

I fagene dansk og regning vil det oftest være nødvendigt at afpasse opgaverne efter hver enkelt barns begavelsesgrad, standpunkt og arbejdstempo, dog bør den individuelle arbejdsform af hensyn til børnenes sociale opdragelse suppleres med gruppearbejde, så snart dette måtte være forsvarligt.

Hjemmeopgaver bør i passende omfang gives også i hjælpeklasser. Dog må sådanne opgaver altid i forvejen være vel forberedte og må ikke gå ud over, hvad det enkelte barn er i stand til at udføre eller til egne sig på egen hånd efter denne forberedelse.

Når timeplanen for hjælpeskolen på nogle klassetrin indeholder et større timetal end den øvrige skoles normaltimesteplan, skyldes dette disse børns langsommere indlæring og det væsentligt mindre omfattende hjemmearbejde. Hjemmene er desuden ofte interesserede i, at netop disse børn er beskæftigede på skolen så længe som muligt. I øvrigt kan fagplanens stærkt manuelle islæt have rekreativ karakter.

Normaltimeplan for hjælpeskolen.

Fag	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	d.-p.	d.-p.	d.-p.	d.-p.	d.-p.	d.-p.	d.-p.	d.-p.
Kristendomsundervisning ..	2/2-2/2	2/2-2/2	2- 2	2- 2	2- 2	2- 2	1- 1	1- 1
Dansk og skrivning	11-11 ¹⁾	12-12 ¹⁾	10-10	10-10	10-10	10-10	10-10	5- 5
Regning.....	6- 6	6- 6	6- 6	6- 6	6- 6	6- 6	6- 6	3- 3
Mundtlige fag			3- 3	3- 3	3- 3	3- 3	4- 4	5- 5
Legemsøvelser	2- 2	3- 3	3- 3	3- 3	3- 3	3- 3	3- 3	3- 3
Sang (musik)	2/2-2/2	2/2-2/2	1- 1	1- 1	1- 1	1- 1		
Formning, tegning m. v. ..	2- 1	4- 2	1- 1	2- 2	2- 2	2- 2	2- 2	
Sløjd			2- 0 ²⁾	4- 0	4- 0	6- 0	6- 1	12- 0
Håndgerning.....	0- 1	0- 2	0- 4	0- 4	1- 4	0- 4	0- 4	0- 4
Husgerning					0- 2	0- 4	3- 4	0-12 ³⁾
Sprog.....						⁴⁾	⁴⁾	1- 1
Naturlære								2- 0
Valgfri timer								2- 0
I alt.....	23-23	27-27	28-30	31-31	32-33	33-35	35-35	34-34

1. Anskuelsesundervisning indgår i timetallet.
2. Timerne er tænkt anvendt som forberedende sløjdundervisning.
3. Barnepleje indgår i faget.
4. Sprogkursus (engelsk) kan indgå i timetallet for dansk.
5. På dette klassetrin bør, hvor forholdene gør det muligt, de her anførte timer erstattes med

praktisk arbejde, herunder værkstedsarbejde, og en uddannelse i husligt arbejde, der bygger videre på den i de foregående klasser meddelte undervisning, men i højere grad tilsigter en opøvelse i selvstændig husførelse. Herom henvises til betænkningens afsnit: »Erhvervsoptrænnende undervisning«.

KRISTENDOMSUNDERVISNING

Kristendomsundervisningen skal gives i overensstemmelse med folkekirkens evangelisk-lutherske lære. Den har til formål gennem et levende og interessevækkende arbejde med stoffet at udvikle børnenes religiøse anlæg og deres sans for etiske og kristelige værdier ved efterhånden at give dem et efter deres udvikling afpasset kendskab til den kristne lære, som den fremtræder i evangelierne. I tilknytning hertil fremdrages træk fra den bibelske historie i Det gamle Testamente, og der gives børnene et udblik over kristendommens historie gennem tiderne.

Undervisningen, der må bygge på lærerens fortælling i en levendegørende og enkel form, bør i vid udstrækning støttes af billeder, film og andre anskuelingsmidler.

Før de store højtider samtales med børnene om disses betydning.

På samtlige klassetrin gennemgås og synges salmer og sange - eventuelt enkelte vers heraf - valgt efter børnenes standpunkt.

I modsætning til hjælpeskolens øvrige fag vil det i kristendomsundervisningen være formålstjenligt at fordele stoffet efter klasser, f. eks. således:

2. klasse: gi. test.: Et udvalg af de mest letfattede fortællinger indtil Moses.
ny test.: Jesu fødsel og barndom.
3. klasse: gi. test.: Fortællinger fra Moses til Salomons død.
ny test.: Udvalgte fortællinger fra Jesu liv indtil Palmesøndag.
4. klasse: gi. test.: Fortællinger fra Salomons død til hjemkomsten fra **Babylon**.
ny test.: Et udvalg af de mest letfattede lignelser.
5. klasse: gi. testaments pensum i sammenhæng. - Gennemgang af de 10 bud og Fadervor.
6. klasse: ny test.: Fra Jesu indtog i Jerusalem til Pinsedag.
1. og 2. trosartikel gennemgås, men forlanges ikke lært udenad.
Kort omtale af missionshistorien indtil vore dage.
7. klasse: Det anbefales i denne klasse at benytte det nye testamente på den måde, at man i løbet af skoleåret gennemgår et af evangelierne og f. eks. Apostlenes Gerninger samt foretager opslagsøvelser - dels af hensyn til de værdifulde samtaler med børnene, dette giver anledning til, dels for herigennem at støtte dem i konfirmationsforberedelsen.
3. trosartikel gennemgås, men forlanges ikke lært udenad.
De 10 bud gennemgås.
Eleverne gøres kendt med Den danske Salmebog.
8. klasse: Udvalgte fortællinger fra ny test. til belysning af Jesu liv og lære. Enkelte store begivenheder og personligheder i kristendommens historie (kristenforfølgelse, Ansgar, Luther, Hans Egede m. fl.).
I øvrigt brug af ny testamente og salmebogen.
9. klasse: Der søges bibragt børnene en sammenhængende opfattelse af folkekirkens liv og arbejde, herunder enkelte kirkelige retninger. Bibelens tilblivelse. Kirkebygning.
Samtaler på grundlag af tekster fra Det nye Testamente.
Lærebog kan først komme på tale i de ældste klasser, og det vil da ofte være na-

turligere at erstatte den med Det nye Testamente og salmebogen.

Nyere hjælpemidler som arbejdsmapper, tegnehefter og skoleradio er ikke tilpasset hjælpeskolens elever, og det er næppe formålstjenligt i noget større omfang at sprede kræfterne på sådanne virkemidler. Derimod vil dramatisering kunne anvendes i nogle klasser.

Troslære og salmer tilegnes gennem fremsigten (læreren, klassen, gruppe af ele-

ver og eventuelt enkelt elev). I det omfang, det enkelte barn magter det, vil børnene gerne »høres«. Men faget kræver også i den henseende stor takt og forståelse over for den enkelte elev.

Barnets spontane fortælling er mere værd end ordret gengivelse, og den forudsætter, at lyse og festlige oplevelser under lærerens fortælling kaster glans over timerne.

DANSK

Målet for hjælpeskolens danskundervisning må være at lære børnene at læse og skrive så godt, at de som voksne vil kunne klare de for dem almindeligst forekommende situationer, der stiller krav til disse færdigheder. Da man må gå ud fra, at de alle vil blive beskæftiget ved ikke bogligt arbejde, kan der f. eks. blive tale om at læse gadeskilte, adresser, aviser, skrive en simpel besked eller et kort brev, udfylde blanketter og arbejdssedler.

I målsætningen må der under hensyntagen til børnenes evner stræbes efter at give dem færdigheder og en indstilling, der åbner dem muligheder for fortsat kulturel og åndelig udvikling som voksne. Danskundervisningen må ikke blive så systematiseret, at den gør børnene for receptive. Den må også appellere til deres fantasi og skabende evne.

Danskundervisningen må lægges til rette med henblik på denne gruppe børns særpræg, der først og fremmest er bestemt af deres nedsatte intelligens. *De har startet deres skolegang på et tidspunkt, hvor de udviklingsmæssigt har stået på samme trin som 4-5 års børn.* Deres auditive og visuelle skelneevne og motoriske udrustning har ikke været tilstrækkelig udviklet til, at de har kunnet få udbytte af en systematisk læse- og skriveundervisning. Deres hukommelse er ofte kortvarig og usikker. Der er desuden ofte tale om en væsentlig sprogretdering, der ytrer sig i form af talefejl, udflydende og upræcis artikulation og småbarnligt ordforråd. Hele det sproglige apparat er endnu temmelig ufuldkomment.

Som følge af disse forhold er det ret begrænset, hvad barnet har fået ud af den første undervisning i en almindelig klasse.

Ofte kender det efter et eller to års skolegang kun ganske få bogstaver, mens det i bedste fald kan læse lette småord.

Store følelsesmæssige vanskeligheder kombineret med den intellektuelle retardering har yderligere reduceret barnets læremuligheder. Det har taget skade af at føle magtesløshed over for de opgaver, skolen har stillet. På dette nederlag har mange reageret kraftigt. Et hjemligt milieu, hvor man kun i ringe grad har forstået at stimulere barnets udvikling, udvide dets begrebsområde og ordforråd, har ofte medvirket til at forøge vanskelighederne.

Barnet skal ved overflytning til specialundervisning ofte begynde helt forfra. Men det er desuden vigtigt, at arbejdet antager andre former end dem, barnet har lært at kende i forbindelse med sine nederlag i den første skoletid. Der må gøres noget særligt for at genskabe interessen. Selv om alle børn i en hjælpeklasse eller på et hjælpehold er svagtbegavede, *er deres læremuligheder vidt forskellige*, og der må derfor tages store individuelle hensyn. *Hvert barn må navnlig i starten have lov til at arbejde i sit eget tempo og med et undervisningsmateriale, der rummer de for den enkelte nødvendige træningsled.*

Til dette materiale må der stilles følgende krav:

1. Stærk trindeling af stoffet med grundig træning på hvert trin.
2. Enkel og letfattelig arbejdsgang med varierende træningsformer, der i udstrakt grad tager hensyn til de forskellige begavelsestyper (den visuelle, auditive og motoriske).

3. Det må i så høj grad som muligt være selvinstruerende og selvkontrollerende.
4. Det må være igangsettende, så arbejdet bliver lystbetonet og får mening for barnet.
5. Stoffet må være anskueligt og være hentet fra barnets begrebsverden.

Sideløbende med den individuelle arbejdsform bør gruppe- og klasseundervisning anvendes, hvor det falder naturligt, idet man samtidig er opmærksom på disse undervisningsformers betydning for barnets sociale udvikling. Som følge af den indi-

vidualiserede arbejdsform vil der vanskeligt kunne opstilles bestemte mål for hvert skoleårs arbejde. Hvert barn bør stort set gå frem i det trindelte undervisningsstof i sit eget tempo.

Man bør være opmærksom på, at det begrænsede ordforråd, som hjælpeskoleeleverne i deres læsemateriale må arbejde med, kan virke hæmmende på deres sproglige udvikling, og læreren bør derfor jævnligt læse op af en bog, passende for børnenes begrebsverden, og udnytte mulighederne for at udvide børnenes ordforråd.

Trin I (forberedende læsetrin).

Når børnene begynder deres specialundervisning i dansk i 8-9 års alderen, vil det være naturligt at give dem en bog. Det vil imidlertid hurtigt vise sig, at en del af børnene slet ikke er modne til at gå i gang med en systematisk læseundervisning. For dem må der i en periode være mulighed for beskæftigelse, der under mere leglignende former tager sigte på den kommende rationelle træning i dansk. I øvrigt bør alle børn i de første år af deres specialundervisning have lejlighed til denne leglignende virksomhed, der fremmer deres visuelle og auditive skelneevne og udvikler de motoriske færdigheder.

Der kan være tale om:

1. Beskæftigelse med bogstavskabeloner af træ eller pap: tegne rundt om formen, sy, male, klippe, klistre.
2. Opklæbning i hefte af et billede - f. eks.

»hus« sammen med »h« - til støtte for den senere systematiske indlæring af bogstavet (navn og lyd).

3. Opklæbning i hefte af billeder til illustration af lette, lydrette ord, der dækker kendte begreber (is, ko, bil), hvorefter det tilsvarende ord tegnes (skrives). Eventuelt bruges barnets egen tegning som illustration.
4. Forskellige former for spil: lotto, domino, kort med bogstaver (ord) plus billede.

Da en del forældre har svært ved at forstå værdien af dette forberedende trin *uden »rigtig stavning og læsning«*, vil det være af stor betydning, at skolen gennem samarbejde med hjemmene gør en indsats for at *bi-bringe forældrene forståelse af det skadelige i at presse barnet frem til præstationer, det ikke er modent til.*

Trin II (ABC trinnet).

På dette trin må *den individuelle undervisning være dominerende*, ligesom det **må** anbefales, at man arbejder med mundtlig og skriftlig dansk (skrivning) under eet, idet de skriftlige øvelser dog fortrinsvis skal støtte indøvelsen af læsefærdigheden. De fleste bør derfor på begyndertrinnet an-

vende de trykte bogstaver i deres **skrive-Øvelser**.

Det er af stor vigtighed, at den valgte begynderbog har en hensigtsmæssig opbygning:

1. Lille ordforråd trænet i et stort antal løbende ord.

2. Ordforråd af enkel struktur og en tekst, der er formet i korte og naturlige sætninger.
3. Stærk trindeling af stoffet med varieret træning på hvert trin.
4. Hyppig kontrol og repetition af det indlærte.
5. Hensigtsmæssig typografi: klare typer, rigtig afstand mellem ord og linier, linielængde afpasset efter meningsenheder.
6. Illustrationer, der dels har til opgave at gøre læsestoffet levende, dels indgår som led i selve indlæringen.

Der er i almindelighed udarbejdet udførlig vejledning til de hjælpemidler, der foreligger. Arbejdsgangen vil altså til dels være bestemt af det valgte læsesystem. Dog vil det ofte være nødvendigt at supplere med opgaver, der yderligere støtter indlæringen og aktiviserer barnet. Disse øvelser må vælges ud fra det enkelte barns behov (begrænsningstype).

Følgende typer kan give auditiv, visuel og motorisk træning:

1. Udskillelse af begyndelsesbogstav: billedkort, hvor barnet skriver det første bogstav i det ord, som billedet forestiller.
2. Den omvendte øvelse: skriv en linie med f. eks. »m«. Klæb billeder ind, der forestiller ord, der begynder med »m« (mus, mis, mælk o. s. v.).

3. Sortering af bogstaver fra sætteæske.
4. Udstregning af forvekslingsbogstaver og -ord.
5. Afskrivning af en kort tekst, der klippes ud i ord og sættes sammen igen.
6. Forskellige former for spil som i det forberedende læsetrin.

Arbejdet på begyndertrinnet kan vanskeligt få for stor bredde. Dog må man være opmærksom på, at der altid vil være børn, som behøver færre træningsled end gennemsnittet, og som man må vogte sig for at holde tilbage ved for omstændelig en arbejdsform.

Visse værdifulde former for træning på begyndertrinnet vil lettest kunne gennemføres som fællesøvelser. F. eks.

1. Lyd- og taleøvelser.
2. Lydstavning: »stav til kat« (analyse). »Hvad siger k-a-t?« (syntese).
3. Læsning af hyppigt forekommende ord (umiddelbar genkendelse).
4. Bogstav- og orddiktat.

Den systematiske træning må selvfølgelig indtage en central plads i dansktimerne, men samtidig må man have for øje, at *læse- og skrivearbejdet i så udstrakt grad som muligt bliver motiveret*. Barnet må føle, at disse færdigheder kan bruges til noget. Derfor må det også tidligt i gang med at skrive »stil«, i begyndelsen blot et ord eller en lille sætning til en tegning.

Trin III.

Når læsestof af sværhedsgrad svarende til de almindelige ABC'er beherskes, fortsætter læseundervisningen med langsomt stigende krav til læsefærdighed og forståelse af det læste. Den individuelle arbejdsform vil også på dette trin være dominerende, men det vil dog ofte være naturligt og hensigtsmæssigt, at en del af eleverne i en hjælpeklasse eller på et hjælpehold *arbejder i grupper*, således at elever

med omtrent samme færdighed og arbejds-tempo i den daglige læsetræning arbejder med samme bog.

Med henblik på stabilisering og forbedring af læsefærdigheden kan det daglige læsearbejde lægges således til rette, at læreren læser med en gruppe ad gangen, mens andre grupper er beskæftiget med gennemlæsning af læselektion, stavelsesdeling og oplægning af ord (sætteæsken)

eller arbejder med andre skriftlige opgaver afpasset efter hver gruppes standpunkt og vanskeligheder. Et par minutters korstavning eller -læsning kan være nyttig, ligesom overhøring i svære læseord og samtaler om stoffet vil være af værdi.

Den dominerende øvelse bliver dog en grundig overhøring af hvert barn.

Det kan lette klassens arbejde, hvis børnenes arbejdsplan for timen skrives på tavlen.

En god stimulans allerede på dette trin er *frilæsning*, f. eks. lige efter overhøring af læselektionen. Der bør derfor være et sæt lettere frilæsningsbøger til disposition.

Medens de skriftlige øvelser på begyndertrinnet fortrinsvis tjener til støtte for indøvelse af læsefærdigheden, vil det nu være naturligt i et vist omfang at *adskille mundtlig og skriftlig dansk*. Det må derfor anbefales, at eleverne enkeltvis eller i grupper går i gang med et skriftlig dansk system. Øvelserne på dette trin bliver fortrinsvis følgende: læggeøvelser, staveøvelser, diktat, udfyldningsopgaver, spørgestile og friere opgaver.

Men sideløbende med den udpræget individuelle arbejdsform i de skriftlige øvelser kan det være af værdi, at der som *holdundervisning* et par gange om ugen drives en mere rationel *stave træning*, hvor læreren fører an med gennemgang og nedskrivning af lette staveord efterfulgt af en diktat.

Taleøvelser og øvelser i lydstavning må også anses for et nødvendigt og værdifuldt supplement til danskundervisningen på dette trin.

Endvidere vil egentlige *skriveøvelser* være af stor betydning. Hjælpskolens elever trænger på grund af deres ret grove motorik i meget høj grad til øvelser, hvor man systematisk søger at opøve deres færdighed i at skrive tydeligt og regelmæssigt.

Arbejdsformen på dette trin - en blanding af individuel og gruppeundervisning - er i reglen lettere at administrere end den udpræget individuelle undervisning på de første trin, men arbejdet her kræver også stor kontrol og nøje føling med hvert barns muligheder og vanskeligheder.

Trin IV.

Danskarbejdet på dette trin adskiller sig ikke væsentligt fra arbejdsformen på foregående trin, og overgangen mellem de forskellige trin må i øvrigt blive ret flydende. Læsetræning er fremdeles meget nødvendig, men efterhånden som den mekaniske læsefærdighed stabiliseres, vil det være rigtigt, at *højt læsning indskrænkes til fordel for stille læsning*. Det vil nu falde helt naturligt - og kun overkommeligt på denne måde - at arbejde med højt læsning i hold, og der bør ofres mere tid på samtale om stoffet og gennemgang af svære ord end på rigtig pausering, betoning, udtale o. s. v. Antal fejllæste ord må nedsættes mest muligt. Stillelæsningsstoffet må være en del lettere end højt læsningsstoffet, hvorved læsehastigheden vil kunne sættes i vejret. Der kan dels være tale om læsning af fri-

læsningshefter, dels om arbejdsopgaver, d. v. s. læsning af stof, der i udpræget grad stiller krav til forståelse af det læste og kræver skriftlig besvarelse i arbejdshefte.

Problemet på dette trin ligger i reglen først og fremmest i at finde egnet *læsestof*, d. v. s. læsestof, der med hensyn til indhold og sproglig udformning svarer til hjælpeskolebørnenes interesseområder og intellektuelle niveau. En del af stoffet i de almindelige læsebøger for 3., 4., 5. og 6. skoleår er ofte for kompliceret og delvis uforståeligt for de hjælpeskolebørn, der er blevet relativt gode læsere. Opmærksomheden må da rettes mod at finde læsestof, der både vil kunne fange børnenes interesse og udvide deres begrebsområde. Lettere afsnit af ældre og nyere litteratur samt læsehefter, der behandler faglige emner i en

tilstrækkelig lettilgængelig og fængslende form, må særlig anbefales.

Medens en stor del af børnene ved specialundervisning når jævn god læsefærdighed, er det i almindelighed betydeligt vanskeligere for dem at nå blot en hæderlig ortografi. Individuelt skriftligt arbejde efter et stilsystem må fortsætte for at opøve børnenes færdighed i at behandle sproget i skriftlig form. Det vil dreje sig om sæt-

ningsøvelser, udfyldningsopgaver, bøjningsøvelser, spørgestile, alfabetiseringsøvelser, tegnsætning (punktum) og ikke mindst om opgaver, der fremmer deres evne til friere sproglig virksomhed. Fællesøvelser i hold med staveord og diktat er fremdeles nødvendige mindst en gang om ugen, for at børnene kan opnå og vedligeholde en tålelig ortografi.

Trin V (afsluttende trin).

På det afsluttende trin, danskarbejdet med eleverne i de sidste skoleår, må man bestrebe sig for at finde frem til *arbejdsstof og arbejdsformer, der tydeligt sigter mod, hvad eleverne får brug for efter skoletidens ophør*. Det er dog fremdeles nødvendigt jævnlig at drive træningsbetonet højtlesning og systematisk stavetræning, men særlig vigtigt er det at lade eleverne fortsætte med friere læseformer (stillelæsning).

Danskundervisning på det afsluttende trin vil naturligt glide ind i skolens andre fag, idet man i dansktimerne arbejder med emner fra samfundslære, erhvervslære, sundhedslære m. v. For at gøre stoffet mere levende aflægges besøg på institutioner og virksomheder. Ligeledes vil lejrskoleophold kunne danne grundlag for emnebehandling.

En del af det faglige stof tages igennem som fælleslæsning og uddybes gennem lærerens forklaringer og samtaler om stoffet. I tilslutning til hvert emne udarbejder eleverne skriftlige opgaver, der indsættes i samlemapper sammen med tegninger og billeder.

Under denne arbejdsform vil der imidlertid let kunne opstå en del vanskeligheder, idet der i afgangsklasserne næsten altid vil være et par elever, hvis læse- og skrivefærdighed er så beskeden, at de vanskeligt vil kunne deltage i en sådan emneopgave. Der må i disse tilfælde tages særlige hensyn og ses igennem fingre med præstationer og standpunkt, idet man er opmærksom på den betydning, det har for et barn at være med i en fællesopgave, og samtidig søger at få de pågældende børn inddraget bedst muligt i den mundtlige behandling af emnet og i øvrigt individualiserer opgaver og arbejdsform i det omfang, som skønnes nødvendigt.

Af praktisk betonedede opgaver, som bør tages op i danskundervisningen på det afsluttende trin, kan nævnes øvelser i *brevskrivning, udfyldning af blanketter, opslagsøvelser (telefonbog og køreplan), brug af bykort, avislæsning (indhold og opbygning) og udformning af ansøgning*.

REGNING

Målet for regneundervisningen er at sætte eleverne i stand til - under hensyntagen til deres forudsætninger - at arbejde med tal og elementære regnefunktioner samt at benytte det lærte til at løse praktiske regneproblemer, de bliver stillet over for i det daglige liv.

Gennem regneundervisningen udvides børnenes erfaringsområde med den kvantitative side af den verden, der omgiver dem. Man må sørge for at åbne deres øjne for værdien af at skaffe sig oplysninger ved hjælp af tal og talberegninger.

Da det i almindelighed vil være begrænset, hvad hjælpeskolens elever som voksne får brug for af regnekundskaber i de erhverv, de optages i efter endt skolegang, er det naturligt at sigte på det daglige livs problemer, for eksempel administrering af ugelønnen, udregning af arbejdssedler og indkøb af forskellig art.

Undervisningen bør derfor give eleverne lejlighed til at opnå færdighed på følgende områder:

1. sikker orientering i talsystemet og færdighed i brug af de almindelige talfunktioner inden for de fire regningsarter,
2. pengeregning,
3. fortrolighed med andre i dagliglivet almindeligt anvendte måleenheder,
4. let brøkregning og let procentregning,
5. anvendelse af regnefunktionerne på situationer fra det daglige liv.

Hjælpekskoleelevens vanskeligheder i faget regning er først og fremmest baseret på retarderingen i elevens intellektuelle udvikling, selv om også emotionelle og milieumæssige faktorer kan spille en rolle. De har ofte svært ved

1. at abstrahere og arbejde med symboler,
2. at indse sammenhæng og drage slutninger,
3. at fastholde indlært stof, både når det gælder mekanisk, og især når det gælder logisk indprentning,
4. at omstille sig til nyt arbejde og nye situationer under indlæringen.

I tilknytning hertil er der i reglen tale om forsinket motorisk udvikling, forsinket sproglig udvikling og en snæver begrebs- og forestillingsverden. På det emotionelle område virker især den manglende selvtillid, (»Jeg kan ikke« - indstilling), en følelsesmæssig ustabilitet samt ringe udholdenhed hæmmende på indlæringen.

Ovennævnte mangler i elevernes udrustning bevirker, at hjælpeskolebarnet får svært ved at opnå:

1. forståelse af talsystemets opbygning,
2. sikkerhed i elementær tabelfærdighed,
3. forståelse af og færdighed i regnefunktionerne,
4. beherskelse af regneordforrådet.

Hertil kommer, at eleverne har vanskeligt ved at se problemet i en regnesituation, hvilket igen vil sige, at de har svært ved at finde frem til den rigtige fremgangsmåde. Dette medfører, at de ofte sammenblander regningsarter, ligesom de har svært ved at benytte passende kontrolmetoder og at vurdere facits sandsynlighed. Det vil derfor være naturligt at anskueliggøre talstørrelser på forskellige måder i forbindelse med længder, flader, rummål og tidsstørrelser. For at give børnene en klar fornemmelse af størrelsesforhold, kan »grundtal« som 1-

10-100-1000 forbindes med ting og forhold, som børnene kender (f. eks. lokale afstande og priser på ting, der optager børnene).

Regneudtryk som + og — må opleves af børnene som bevægelse, hvor de selv medvirker, eller ved ting, der flyttes, ligesom de stadig knyttes til »regnehistorier«.

Tabeller må indøves gennem forståelse og udnyttelse af konkrete ting, eventuelt billedtabeller, som børnene selv fremstiller.

De børn, der har meget store vanskeligheder ved talindlæring, må have mulighed for at kunne betjene sig af særlige hjælpemidler.

Hjælpskolens elever er karakteriseret ved stor spredning med hensyn til undervisningsmodtagelighed og arbejdstempo. Undervisningens *form* må derfor i videst muligt omfang lægges til rette efter individuelle undervisningsprincipper. Det vil bl. a. sige, at undervisningsstoffet bør trindes efter langsomt stigende sværhedsgrad, således at barnet kan arbejde i det tempo, der tillader den solideste indlæring af et trins stof og den fornødne kontrol med, at indlæringen sikres, inden barnet går i gang med næste trins arbejdsstof.

Så ofte som muligt bør eleverne gruppevis eller klassevis samles om emner, der egner sig til fælles bearbejdelse som f. eks. købmandsbutikken, mejeriet, posthuset, tidsmåling, køreplaner o. s. v. Vægten bør her lægges på at orientere og interessere. Fællesarbejdet må endvidere lægges således til rette, at opgaverne fordeles sådan, at elever med vidt forskellige forudsætninger med hensyn til færdighed i talbehandling kan have udbytte af at deltage i det.

Arbejdsstoffet kan deles i følgende trin:

1. *trin*: Ved hjælp af forskellige anskuelsermidler indøves begreberne 0-10. Forbindelse mellem taltegn - tallyd - talværdi fæstnes. Øvelse i talskrivning og tallæsning samt tallets placering i talrækken. Anskuelig addition inden for samme talområde. Brug af mønterne 1-2-5 ører.
2. *trin*: Fæstnelse af førnævnte addition ved hjælp af rene talopgaver, ikklædte opgaver og anskuelig subtraktion inden for talområdet 0-10.
3. *trin*: Fæstnelse af førnævnte subtraktion ved hjælp af rene talopgaver inden for talområdet 0-10.
4. *trin*: Gennemgang af talbegreberne 11-100. Øvelser i tallæsning, skrivning af enkelte tal (taldiktat) og skrivning af talrækker, især overgangene mellem tiergrupperne. Addition og subtraktion inden for de enkelte tiergrupper. Indførelse af 10 øren.
5. *trin*: Indøvelse af sværere tabelstykker i addition og subtraktion samt ikklædte opgaver, hovedsagelig pengeregning, inden for talområdet 0-18.
6. *trin*: Addition inden for talområdet 0-100 med indøvelse af mentefunktionen. Indførelse af kolonneaddition med indtil fire en-cifrede addender. Iklædte opgaver for samme talområde. Indførelse af 25-øren.
7. *trin*: Subtraktion inden for talområdet 0-100. Indøvelse af lånefunktionen. Iklædte opgaver i tilslutning hertil. Kolonneaddition med indtil 4 to-cifrede addender.
8. *trin*: Indøvelse af talbegreberne 100-999. Øvelser i skrivning af talrækken, især overgangene mellem forskellige hundredegrupper, tallæsning og taldiktat. Indførelse af 1- og 2-kroner. Kolonneaddition med indtil fire tre-cifrede addender. Iklædte opgaver i tilknytning hertil.
9. *trin*: Subtraktion inden for talområdet 100-999 med indtil tre-cifrede subtrahend og lån fra tier- eller hundredegruppen. Indførelse af 5-kroner og 10-kronesedlen.
10. *trin*: Indføring i multiplikation ved hjælp af anskuelsermidler. Indlæring af lette multiplikationstabeller. Iklædte opgaver hertil.
11. *trin*: Subtraktion inden for talområdet 0-1000 med lån både fra tiere og hun-

- dreder og lån over nul. Kr. og øre skrives med komma. Øvelser i at give tilbage på (tælle op til) 10 øre, 25 øre, 1 kr., 5 kr., 10 kr. Indlæring af cm med måleøvelser.
12. *trin*: De sværere multiplikationstabeller indlæres. Iklædte opgaver i tilknytning hertil. Indførelse af 50- og 100 kr.-sedlen.
13. *trin*: Multiplikation med indtil trecifret multiplikand. Øvelser i at give tilbage (tælle op til) beløb indtil 100 kr. Indførelse af måleenhederne m, cm. (kommaskrivning), år, måneder, uger og dage. Ordenstallene indføres i tilknytning til kalenderen.
14. *trin*: Indøvelse af tallene 1000-10000. Addition med indtil seks firecifrede addender. I tilknytning hertil opstilling af regninger (kr. og øre med komma). Indførelse af måleenhederne kg, g, l, dl, dusin og snes.
15. *trin*: Subtraktion inden for talområdet 0-10000. Lån fra tusinder og lån over nul. Indførelse af måleenhederne km og m.
16. *trin*: Indøvelse af tallene 10.000-100.000. Multiplikation med indtil 3-cifret multiplikand og 2-cifret multiplikator. Indførelse af begreberne døgn, time, minut (kvarter).
17. *trin*: Indføring af division med hjælp af anskuelsesmidler. Indlæring af lette divisionstabeller og i tilknytning til disse indøvelse af divisionsteknik med indtil 4-cifret dividend. Indførelse af måleenhederne hl og t.
18. *trin*: Indføring i brøkgregning ved hjælp af anskuelsesmidler. Udregning af f. eks. $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{10}$ i forbindelse med måleenhederne m, km, kg, dusin og snes samt i forbindelse med prisudregning.
19. *trin*: Indlæring af sværere divisionstabeller og i tilknytning hertil division med indtil 4-cifret dividend. Regning med $\frac{2}{3}$ og $\frac{3}{4}$ i forbindelse med de under trin
- 18 nævnte måleenheder og prisudregninger.
20. *trin*: Multiplikation og division med 10 og 100 af kommatal. (kr. og øre med komma). Sempel procentregning og decimatal.
21. *trin*: Udregning af omkreds og areal af rektangler.

Det kan ikke forventes, at alle hjælpe-skolens elever når de sidste trin. Nogle af dem vil dog med udbytte kunne nå videre. I disse tilfælde henvises til uddrag af undervisningsplaner for folkeskolens A-linie (6. og 7. skoleår).

Endvidere bør de elever, der skønnes egnede til en faguddannelse, i skolens afgangsklasse stifte bekendtskab med praktisk betonet plangeometri.

Hovedregning bør anvendes så ofte, det er muligt, navnlig på de højere klassetrin, dels for at samle eleverne om fælles opgaver, dels for at udbygge deres forståelse af regnefunktionerne.

Emner fra andre skolefag kan tjene til anskueliggørelse af et regneproblem, ligesom behandlingen af den talmæssige side af emnet kan uddybe dette, så regning virker befrugtende på andre fag.

Det er vigtigt, at indlæringen af de forskellige trin forberedes gennem udstrakt brug af varieret anskuelsesmateriale, og at den mekaniske indlæring hviler på forståelse og følges op gennem anvendelse af de indlærte færdigheder på kendte situationer. I denne henseende indebærer måling, vejning og ikke mindst pengeregning store muligheder. Regneeksemplerne bør så vidt muligt hentes fra områder, som eleverne må antages at være interesserede i og fortrolige med. Således kan man - for at gøre undervisningen levende og konkret - indrette købmandsbutik, bank eller lignende i klasselokalet. I overensstemmelse hermed må der drages omsorg for, at de talstørrelser, man lader børnene operere med i anvendt regning, svarer til de faktiske forhold i dagliglivet, f. eks. at priser på varer er så korrekte som muligt.

Undervisningsmaterialet til hjælpeskolen regneundervisning bør

1. være tillokkende i udstyr,
2. give anledning til meningsfyldt og lystbetonet arbejde, og bør i øvrigt i så udstrakt grad som muligt have samme egenskaber, som det materiale, der anvendes til individuel undervisning, nemlig:
 1. selvinstruerende,
 2. trindelst,
 3. jævnt stigende sværhedsgrad,
 4. selvkontrollerende.

Der bør være rigeligt med materiale, således at der, hvor det er nødvendigt, er mulighed for mange gentagelser med variation.

Der bør til hjælpeskolens regneundervisning forefindes materiale inden for følgende grupper:

1. anskuelsesmateriale til udbygelse af tal- og funktionsforståelse,
2. træningsmateriale til opøvelse af talfærdighed,
3. regnebogssystemer for hjælpeskolen,
4. træningsmateriale til anvendt regning,
5. materiale til praktisk betonet regning (f. eks. vægt med lodder, flasker af forskellig rummål, meterstok og -bånd, termometer, køreplaner, frimærker, mønter og sedler).
6. prøvemateriale
 - a. orienteringsprøver (»diagnostiske«),
 - b. standpunktsprøver.

MUNDTLIGE FAG

(Orienteringsfagene)

Biologi, geografi, historie og naturlære samles for hjælpeskolens vedkommende hos samme lærer, der giver en sammenhængende orientering om baggrunden og vilkårene for vort samfundsliv.

Formålet er at vække og udvikle elevernes interesse for og give dem en almen viden om naturen og menneskelivet, og at udvikle deres forestillingsliv og erfaringsområde på en sådan måde, at hjælpeskolebarnets vanskeligheder ved overgangen fra skole til erhvervsliv formindskes.

Undervisningen må bevæge sig fra barnets verden mod den voksnes og i de sidste

klasser indstille eleven på en vurdering af egne muligheder i erhvervsmæssig henseende.

Undervisningsformen samler sig om:

1. lærerens fortælling, oplæsning og forevisning,
2. elevernes indsamling af materiale, skabende virksomhed og ekskursioner,
3. indøvelse af et vist huskestof.

Det har vist sig praktisk for behandling af orienteringsfagene at opdele skoletiden og dermed stoffet i tre hovedafsnit.

1. trin (2.-4. skoleår).

Der gives en orientering i den verden, der umiddelbart omgiver barnet, og hvor emnerne som regel kan vises og bringes i forbindelse med noget kendt.

Når hjælpeskolen modtager et barn i 2. skoleår, er det meste, der knytter sig til anskuelserundervisningen i første klasse, glemt eller dårligt opfattet. Derfor er det naturligt igen at begynde med det, som knytter sig til barnets grundlæggende behov: hjem, skole, klæder og mad.

Emnerne skal aktualiseres mest muligt, og børnene skal i vid udstrækning selv være aktive. Dette kan ske gennem byture og små udflugter, hvor man samler stof til hjemstavnslære og får oplevelser, der motiverer det vigtigste emne på dette trin: hvad bestiller de mennesker, vi træffer på.

Hvad der samles af oplevelser og materialer, behandles i de følgende timer, men ikke planløst og under ophobning af en uoverskuelig stofmængde. Læreren må med

fast hånd lede og sortere, så både indsamlingen af materialer og den pædagogiske udnyttelse belyser enkle emner i undervisningsform.

Opgaverne må være konkrete og usammenhængende.

Tegning, maling, klipping og opklæbning indgår som midler i undervisningen.

A. Eksempler på emner.

1. Hvad bestiller mor?
 - a. maden (de vigtigste fødeemidler og hvor de kommer fra),
 - b. klæderne (de vigtigste beklædningsgenstande og hvad de er lavet af). Hvordan man passer på sit tøj, hvor vanskeligt det er at reparere, dyrt at købe.
 - c. hjemmets indretning (møblernes navne, anvendelse og fremstilling) og rengøring.
2. Hvad bestiller de voksne på skolen?

- a. orientering med hensyn til skolens lokaler og orden,
 - b. lærernes, inspektørens, viceinspektørens og skolepsykologens, skolebetjentens og rengøringspersonalets arbejde,
 - c. læge og sundhedsplejerske (i forbindelse hermed et første kendskab til menneskelegemet og personlig hygiejne).
3. Hvad bestiller postbudet?
- a. emnet kan forberedes under bytur, der er tilrettelagt, så det er muligt at iagttage, eventuelt tale med et postbud (på tilsvarende måde med f. eks. politibetjent og skraldemand. Selv om undervisningen samles om ét emne ad gangen, kan byturen samle stof til flere).
 - b. brevskrivning (med de ringe skriftlige udtryksmuligheder, børnene på dette trin har, kan man nøjes med at lade dem lave en tegning og skrive overskrift og underskrift efter tavlen. Det vigtigste i denne forbindelse er kuvertering, adressering og afsendelse).
 - c. samle og samtale om frimærker.
4. Hvad bestiller gartneren i parkert?
- a. forberedende samtale,
 - b. iagttagelsestur og indsamling af materialer,
 - c. samtale om blomster, buske og træer,
 - d. gennemgang af årstiderne i forbindelse med parkens udseende på de forskellige årstider,
 - e. herbarium med blade af de almindeligste træer,
 - f. spiringsforsøg.
5. Hvilke dyr ses på gaden og i parken?
- a. iagttagelsestur gennem gade og park,
 - b. samtale om dyrene,
 - c. andre dyr, børnene kender.
6. Hvad bestiller landmanden?
- a. bondegården,
 - b. arbejdet i marken, de forskellige produkter,
 - c. arbejdet i stalden, husdyrene,
 - d. arbejdet i haven, blomster, urter og frugter,
 - e. vilde dyr og fugle,
 - f. billeder og fortælling om andre landes bønder.
7. Hvad bestiller man på jernbanestationen?
- a. togføreren (damptog, motortog, S-tog - et første kendskab til kul, olie og elektricitet),
 - b. banearbejderen (forskellige godsvogne, kreaturvogne, tankvogne, postvogne),
 - c. konduktøren (billetter, køreplan),
 - d. stationsforstander (signal og sikkerhedstjeneste).
8. Hvad bestiller man på havnen?
- a. havnen (kaj, mole, kraner, pakhuse),
 - b. havnearbejderen (losning og ladning),
 - c. skibets indretning og bemanning,
 - d. fragtskibe, færges, fiskebåde.
9. Hvad bestiller skovarbejderen?
- a. skovens træer (bøg, eg, gran),
 - b. skovarbejderens redskaber (sav, økse),
 - c. skovens dyr (ræv, hjort).

Under behandlingen af emnerne må følgende undervisningsstof være gennemarbejdet.

1. *Former og farver* (firkanten, trekanten, cirklen og hovedfarverne). Montessori-materiale kan anbefales til indøvelse af former og farver.
2. *Uret* (kan f. eks. gennemgås i forbindelse med jernbanestationen). Indlæringen kan blandt andet støttes ved duplikeret materiale.
3. *Biologi* (hest, ko, gris, får, høne, hane, ræv, hjort, spurv, lærke, svale, stork, sommerfugl, bi og bøg, eg, gran, rug, hvede, byg, havre, roe).
4. *Geografi* udvidet hjemstavns-lære, desuden kul og olie, årstiderne, samfærdselsmidler og arbejdsredskaber i meget enkel form.

B. Danmark.

1. Geografiske grundbegreber og brug af landkort (bør indøves gennem tegning, farvning, formning, indsamling af billedstof og opklæbning).
 - a. Jylland, Fyn, Sjælland og eventuelt nærliggende øer.
 - b. Kattegat, Østersøen, Vesterhavet og bælteerne.
2. Udflugt til slot eller herregård.
 - a. byer med slotte (København og et par nærliggende byer).
 - b. Kongen (Christian den 4.).
3. Udflugt til kirke.
 - a. Ansgar, Absalon,
 - b. byer med domkirker (Roskilde, Ribe, Århus, Ålborg og eventuelt et par nærliggende byer).
4. Oplæsning af H. C. Andersens eventyr.
 - a. Odense
 - b. det fynske landskab.
5. Udflugt til landbrug, gartneri eller grønttorv.
 - a. produkter
 - b. frugthave og ufrugtbare egne (hede, moser)
 - c. danske landskaber.
6. Udflugt til havn eller et fisketorv.
 - a. fiskeri (sild, torsk, rødspætte, ål)
 - b. fiskerihavne (Esbjerg, Frederikshavn)
 - c. stranden (klitter, fyrtårne, redningsvæsen)
 - d. Færøerne og Grønland.
7. Udflugt til oldtidsminder eller museum.
 - a. landets udseende og befolkningens levevis,
 - b. sagn og fortællinger.

Under behandlingen af Danmark læres

1. Geografi.
 - a. landsdele (Jylland, Sjælland, Fyn, Bornholm, Færøerne og Grønland).
 - b. byer (København, Århus, Ålborg, Odense, Esbjerg, Roskilde, Frederikshavn, Ribe samt et par nærliggende byer).
 - c. landskaber (skov, frugtbar og ufrugtbar landbrugsjord, hede, mose, klipper, klitter).
2. Biologi
 - a. husdyr og fisk
 - b. kornsorter, foderplanter, frugt og grøntsager
 - c. skovtræer
 - d. lyng og marehalm.
3. Historie
 - a. Ansgar og hans tidsperiode
 - b. Absalon og hans tidsperiode
 - c. Christian den 4. og hans tidsperiode
 - d. Lokalhistorisk stof
 - e. Sagn, myter og tidligste historie.

2. trin (5. og 6. skoleår).

Barnets trang til at lære om fjernere steder og andre tider øges i disse klasser.

Undervisningsmidlerne og undervisningsmetoderne kan få en mindre konkret karakter, men det er stadig nødvendigt at knytte forbindelser mellem stoffet og barnets verden.

De mundtlige fag skal bibringe forståelse af andre folk, andre skikke, andre levemåder og af fjernere landes tilknytning til og betydning for os.

Undervisningen omfatter en gennemgang af Europa, og derunder den nordiske kulturkreds, samt de øvrige fire verdens-

dele. I forbindelse hermed gives en særlig omtale af kulturplanter og dyreliv, ligesom historiske emner, der kan knyttes til stoffet, gøres til genstand for fortælling.

Medens arbejdsmulighederne på 1. trin er begrænset på grund af børnenes ringe læsefærdighed, vil man i 5. og 6. klasse kunne skaffe læsestof, som i hvert fald en del af eleverne kan klare. Teksterne i disse bøger må være så let læselige, at børnene efter klasseoplæsning eller selvstændig læsning kan besvare opgaver i tilknytning dertil.

På grund af det meget store stof, der her

er tale om, bliver det nødvendigt at vise stor mådehold med hensyn til enkeltheder og især med hensyn til huskestof.

Nordens lande bør have den grundigste gennemgang, og de øvrige lande kan for eksempel behandles på grundlag af deres almindeligst forekomne produkter.

Huskestoffet bør omfatte:

1. Geografi.

- a. De nordiske lande og deres hovedstæder, desuden Trondheim, Bergen, Göteborg, Malmö og Hålsingborg. Natur- og klimaforskelle. Særlige erhverv: storfiskeri (hvalfangst), skovbrug (tømmerflådning), bjergværksdrift og karakteristiske industrier.
- b. De europæiske lande og deres hovedstæder, samt enkelte særligt betydelige eller ejendommelige byer som f. eks. Venedig og Amsterdam. Et par bjergkæder, store floder og største have.

- c. Amerika, specielt U.S.A. med hovedstad og enkelte andre navne, som naturligt får tilknytning til undervisningen, og Canada.
- d. Asien, specielt Kina, Indien og Siam.
- e. Afrika, specielt Ægypten og de unge selvstændige stater.
- f. Australien og enkelte vigtige øer i Stillehavet.
- g. Polerne.

2. Biologi.

- a. vigtige landbrugslande
- b. urskovens, steppernes, ørkernes og polaregnes vilde dyr
- c. verdenshavenes dyreliv.

3. Historie.

- a. Vikingetiden, unionstiden og nyere tid
- b. Træk af enkelte folkeslags brydningstider og storhedsperioder
- c. Amerika, som den unge nation
- d. Kolonisation og frigørelse.

3. trin (7.-9. klasse).

Det er vigtigt, at orienteringsfagene igen i de sidste klasser får baggrund i elevernes egne problemer.

Børnene skal orienteres om det samfund, de snart skal være ansvarlige medlemmer af, men det helt afgørende spørgsmål for dem er deres erhvervsmuligheder, hvorfor der må afsættes den fornødne tid til en grundig erhvervsorientering. (Se afsnit herom side 149 ff.).

Undervisningsemnerne er erhvervslære, naturlære, samfundslære og sundhedslære, men aktuelle begivenheder bør give anledning til fortælling om Danmarks forhold til Norden, Europa og Forenede Nationer.

Historiske og kulturelle spørgsmål må stadig tages op på grundlag af fortælling, film eller blot kommentarer til læsning af aviser eller tidsskrifter på klassen.

A. Erhvervslære.

Undervisningen må gøres så konkret som muligt, hvorfor emnerne varierer fra sted

til sted efter de muligheder, der står til rådighed. Her skal kun nævnes *et eksempel på*, hvordan man i et bymilieu kan gribe et emne an:

Vandværk.

Emnet kan belyse anvendelsen af arbejdskraft inden for et kommunalt område. Foruden ingeniører, autoriserede gas- og vandmestre og kontorpersonale findes der arbejde for maskinpassere, kedelpassere, måler aflæsere og jord- og betonarbejdere.

Undervisningen kan deles i følgende områder:

1. Forberedende gennemgang af vandværket og dets funktioner, derunder småforsøg til belysning af praktiske problemer og gennemgang af kommunal administration.
2. Besøg på vandværket med kyndig omviser.
3. Bearbejdelse af det forberedte og ind-

samlede stof og erhvervsoplysning om de til vandværket knyttede arbejdsmuligheder.

Fremgangsmåden kan være:

1. Forberedelsen sker gennem lærerens fortælling og samtale med børnene, gennem læsning af lette fagbøger og gennem skriftlige opgaver, der omfatter regning og småstile. Den konkluderer i en drøftelse af, hvad eleverne skal være opmærksomme på og søge oplysning om under besøget.
2. Under besøget bør eleverne opmuntres til personligt at orientere sig om arbejdsforholdene, arbejdstid og indtjeningsmuligheder.
3. Efterarbejdet består i løsning af lette opgaver til belysning af erhvervet, ansættelsesmuligheder og lønforhold og til belysning af børnenes egnethed, eventuelt oplæring og videreuddannelse.

Spørgsmålene drøftes indgående, eventuelt med erhvervsvejlederen.

B. Naturlære.

Undervisning i naturlære i hjælpeskolen bør gå ud fra de ting, eleverne har med at gøre. Skolens installationer kan danne grundlag, men faget kan med fordel gøres til del af en emnekreds. Som *eksempel* kan tages emnet ovenfor under erhvervslære.

Undervisningen kan da deles op i følgende områder:

1. Besøg på et vandværk eller i et vandtårn.
2. Vandets vej fra vandtårn til forbruger.
3. Vandinstallationerne på skolen: hovedhane, taphane, vandhane, vandlåse, vandmålere, w.c, cisterner, kloak, samlebrønd.
4. Sugepumpe og trykpumpe.
5. Vandets kredsløb.
6. Frostsprængninger.

Fremgangsmåden kan være:

- ad 1. Besøget foretages i forbindelse med emnets behandling under erhvervs-

lære, og det må forud være drøftet, hvilke oplysninger børnene skal indhente.

- ad 2. Der gives lette skriftlige opgaver og afgives skematiske tegninger.
- ad 3. Vandforbruget måles gennem en periode, vandafgiften udregnes for et kvartal, en tap- eller vandhane skilles og samles, brugen af vaskerenser demonstreres.
- ad 4. Børnene ser, hvorledes pumperne arbejder på demonstrationsapparat.
- ad 5. Nedbør måles gennem en periode som udgangspunkt for undervisningen.
- ad 6. Fysiske forsøg foretages med frostsprængning.

C. Samfundslære.

Samfundslæren kan i mange tilfælde knyttes til emnerne indenfor erhvervslære; som nævnt vil emnet »Vandværk« kunne danne udgangspunkt til samtale om kommunal administration. Hvor en sådan tilknytning ikke er til stede, bør det enkelte samfundsproblem på anden måde aktualiseres og motiveres, før det tages op.

Eleverne bør stifte bekendtskab med de offentlige institutioner, som de kommer i forbindelse med som voksne: kirken, statslige og kommunale institutioner, militærvesen, sociale forsorgsinstitutioner, postvesen, politi, fagforening og politiske partier.

Udfyldning af de almindeligste blanketter og brugen af telefonbog og køreplan indøves.

Aktualiseringen kan skabes ud fra børnenes eget milieu (barnedåb, militærindkaldelse, arbejdsløshedsperiode) eller fra avislæsning på klassen.

Det er vigtigt at understrege betydningen af samarbejde, og sammenhængen mellem pligt og retlighed.

Børnenes bearbejdelse af stoffet må i høj grad gå gennem tegning, opklæbning og besvarelse af små skriftlige opgaver, eventuelt i form af duplikeret materiale.

D. Sundhedslære.

Sundhedslæren omhandler gennemgang af menneskelegemet i forbindelse med hygiejne og familiekundskab.

Faren ved tobak og alkohol påpeges.

Som eksempel på gennemgang af et emne kan nævnes tandpleje:

1. Tændernes betydning for menneskets ernæring.
2. Tændernes bygning, tandskifte m. m.

3. Tandhygiejne:

- a. forebyggende gennem den rette ernæring,
- b. tandbørsten,
- c. skoletandlægen,
- d. almindelig tandlægebehandling uden for skolen.

4. Forældrenes ansvar for børnenes tænder.

Undervisningen kan støttes af film, lysbilleder, billeder og præparater.

Almindelige regler for orienteringsfagene.

Ved tilrettelæggelse af arbejdet med mundtlige fag bør man være opmærksom på:

1. at emnet er motiveret.
2. at stoffet deles op, så det muliggør korte afvekslende opgaver, der tager hensyn til hjælpeskolebørnenes ringe udholdenhed.
3. at der til indlæringen knyttes manuelt arbejde.
4. at der veksles mellem klasse-, gruppe- og enkeltmandsarbejde, specielt må man have mellemarbejder parate til de hurtigst arbejdende elever.
5. at der fortrinsvis vælges emner, hvor der findes let faglig læsning.
6. at arbejdet med emnerne ikke strækker sig over for lang tid.

Arbejdet med at udforme et emne vil almindeligvis falde under følgende tre punkter:

A. Lærerens gennemgang.

Til lærerens gennemgang kan der ofte findes udmærket højt-læsningsstof i forskellige læsebogssystemer. - En gennemgang med direkte anvendelse af lærebog kan ikke anbefales.

I forbindelse med gennemgangen bør læreren have lejlighed til at vise film, lysbilleder, kort, plancher, billeder fra bøger, ligesom skoleradioens ofte dramatiserede

stof undertiden kan tages i brug. - Der må i denne sammenhæng peges på, at vel er hjælpeskolebarnets forestillingsliv meget unuanceret, men det lader sig i samme grad som det gennemsnitlige og godt begavede barn påvirke af film og dramatiserede fortællinger, og det husker stof, der er fremstillet på denne måde, forholdsvis godt.

B. Arbejdsopgaver.

Som eksempel på opgavemulighederne kan nævnes:

1. Kortopgaver.
2. Opgaver i tilknytning til let læsning.
3. Duplikeret materiale:
 - a. med skriftlig besvarelse,
 - b. med tegneopgaver,
 - c. med farvelægningsopgaver,
 - d. med udklipningsopgaver,
 - e. tegninger og opgaver til arbejdsbogen m. m.
4. Arbejdsbog.
5. Bygning af panoramaer i ler, papmaché og lign. med dertil fremstillede dyr, mennesker, huse m. m., udsavning eller anden udformning af reliefkort, indsamling af billedmateriale fra aviser og blade til illustrering af stoffet, opslagstavler m. m.
6. Dramatisering af stoffet med børn som optrædende, med Mester Jakel dukker, med dukketeater.

7. Ekskursioner, spadsereture, museumsbesøg, skibsadoption.
8. Læsning af børneromaner, der har tilknytning til stoffet.

C. Huskestof og vurdering.

Under arbejdet bør det ikke glemmes, at en nøgtern og hensynsfuld kritik af elevens arbejde og præstationer må anses for nødven-

dig for udviklingen af en realistisk selvvurdering.

I forbindelse med hvert emne må det derfor være naturligt at foretage en vurdering af elevens arbejde og at opstille et vist huskestof, hvis omfang og sværhedsgrad varierer med de krav, det viser sig muligt at stille i den enkelte klasse og over for den enkelte elev.

ERHVERVSORIENTERING

De almindelige synspunkter med hensyn til erhvervsorienteringen i folkeskolen, som har fundet udtryk i kapitel 26 i »Undervisningsvejledning for folkeskolen« må også danne udgangspunkt for tilrettelæggelsen af denne undervisning i hjælpeskolen. De følgende bemærkninger må derfor ses på baggrund heraf og som udtryk for, i hvilke henseender og hvorledes der ved erhvervsorienteringen i hjælpeskolen må afviges fra de i undervisningsvejledningen opstillede retningslinier.

Ved tilrettelæggelsen af erhvervsorienteringen i hjælpeskolen må man bl. a. have følgende forhold for øje:

1. Der må her som ved anden undervisning i hjælpeskolen tages hensyn til elevernes forudsætninger. Man må således tilstræbe enkelhed og anskuelighed i fremstillingen, idet undervisningen så vidt muligt knyttes til noget håndgribeligt og tager udgangspunkt i noget for børnene velkendt. Indholdsmæssigt må man begrænse stoffet til det elementære og mest påtrængende.

2. Erhvervsvalget er for hjælpeskolens elever stærkere begrænset end for de fleste andre elever.

3. Disse elever har vanskeligt ved selv at indse disse begrænsninger og ved at foretage et realistisk valg. Ofte har visse fordomme og ambitioner en afgørende indflydelse på deres erhvervsønsker. Ikke sjældent næres forventning om revanche i erhvervslivet for de skolemæssige nederlag.

4. Mange af hjælpeskolens elever kan kun i ringe grad få støtte fra hjemmet til deres valg.

5. Det er af særlig stor betydning for disse unge, at deres erhvervsvalg forberedes så omhyggeligt som muligt, således at faren

for, at de kommer til et erhverv, de ikke magter, reduceres. Et nederlag på dette område kan give den unges selvtillid et afgørende knæk.

Disse forhold må have i erindring såvel ved afgrænsningen af undervisningens *indhold* som ved valg af *metoder* og *hjælpe-midler*.

Erhvervsorienteringens hovedformål er i hjælpeskolen som i de almindelige klasser at hjælpe eleverne med at forberede deres valg af erhverv eller fortsat uddannelse ved at give dem kendskab til valgmulighederne, deres egne forudsætninger og de praktiske problemer, der knytter sig til det at træffe en bestemmelse på dette område og føre den ud i livet.

Der kan i hjælpeskolen kun i begrænset omfang blive tale om en almindelig samfunds- og erhvervsorientering som baggrund for erhvervsvalget. Man må lægge hovedvægten på oplysning om de arbejdsfelter, hvori eleverne kan forventes at blive placeret. Da det er vanskeligt at bedømme disse børns muligheder, må orienteringen ikke begrænses til et for snævert område.

Erhvervsorienteringen kan med fordel påbegyndes i de mindre klasser. Når man i dansk-, regne- eller orienteringsfagstimerne træffer på et fag, bruges det som anledning til en ganske kort samtale med børnene om, hvad udøveren af dette fag bestiller. Først i 7. klasse påbegyndes en orientering med henblik på en senere valgsituation.

I 7. klasse kan en orientering om erhvervene passende starte ud fra de fag, som børnene kender gennem deres forældres, families og bekendtes arbejde, og udvides herfra. Det er af stor vigtighed, at børnene lærer at se såvel fordele som ulemper ved de forskellige fag.

Fra en orientering om, hvad arbejdet i de forskellige erhverv går ud på, kan man naturligt føres over til uddannelsesvejene til de forskellige fag. Også her må hovedvægten lægges på de uddannelsesmuligheder, som hjælpeskoleelever stort set kan klare.

Uddannelserne og fagenes forskellige krav til evner, anlæg og karaktertræk må belyses. Anlægsorienteringen gives så alment og så objektivt som muligt, idet det er hensigten at vise børnene, at der i erhvervslivet er brug for mennesker med vidt forskellige forudsætninger.

Når man fra den almene anlægsorientering går over til at få børnene til at bedømme deres egne evner, anlæg og karaktertræk, er det nødvendigt, at læreren udviser megen nænsomhed og takt, især når det bliver nødvendigt at tale med børnene om de stærke og svage sider ved deres udrustning. Det tjener ikke noget formål at undgå at tale om deres særlige vanskeligheder. Målet må være, at børnene bliver klar over, at deres evner begrænser deres erhvervsvalg, uden at de taber modet, og på en sådan måde, at deres erhvervsvalg bliver realistisk.

En orientering om arbejdspladsens forhold: ansættelsesmåder, arbejdstid, arbejderbeskyttelse, lønninger m. m. kan fordelagtigt gives i forbindelse med virksomhedsbesøg, idet disse emner ellers let bliver for abstrakte for hjælpeskolens elever.

En instruktion om ansøgningsteknik ved såvel skriftlig, telefonisk som personlig henvendelse er overordentlig nyttig for hjælpeskolebørn, idet den første kontakt med en arbejdsgiver ofte er af afgørende betydning for ansættelsesmuligheden.

Hjælpemidler: Det er endnu kun få trykte hjælpemidler, der er udarbejdet på en sådan måde, at de kan bruges af hjælpeskolebørn. Det vil derfor være en fordel at lade børnene bruge arbejdsbøger og selv fremstille deres »erhvervsorienteringsbog«.

Erhvervskartoteket må i hjælpeskolen betragtes som hjælpemiddel for læreren. Det er kun de allerfærreste af eleverne, der kan få noget ud af at læse i det.

Virksomhedsbesøg.

De virksomheder, som besøges af hjælpeskoleelever, må udvælges med stor omhu. Oversigten over virksomhedens fremstillingsproces skal være overskuelig, og der må være mulighed for kontinuerligt at følge denne. Der skal helst være mulighed for at beskæftige hjælpeskoleelever inden for denne eller lignende virksomheder.

Det er som regel nødvendigt, at læreren har besøgt virksomheden i forvejen og fået orientering om produktionen, arbejdsgangen o.s.v. både af hensyn til forberedelsen i klassen og til forklaringen under omvisningen, da virksomhedens omviser ofte forklarer tingene i et sprog, som børnene ikke forstår. Det vil være en fordel, om børnene i forvejen har fået bestemte opgaver at løse i forbindelse med besøget.

Efterbehandlingen på klassen skal helst belyse de faktorer, som besøget har givet eleverne mulighed for at komme i berøring med: produktion, ledelse, funktionærer, arbejdere, ansættelse, lønninger, arbejdstid og pauser, ferier og fridage, beskyttelsesforanstaltninger, sanitære forhold m.m. Gruppeundervisning er meget anvendelig i forbindelse med virksomhedsbesøg.

Erhvervspraktik.

Af de forsøg med erhvervspraktik, der er foretaget i hjælpeskolen, fremgår det, 1) at børnene tidligst i 8. klasse er modne nok til at få udbytte af en sådan form for erhvervsorientering, 2) at en 2 ugers periode er minimum, og 3) at det er fordelagtigt med flere perioder i løbet af skoleåret.

En forudsætning for, at erhvervspraktikken kan få værdi, er, at praktikværterne er gjort bekendt med, hvilke elever det drejer sig om, og at de er positivt indstillet over for svagtbegavede.

Det er vigtigt, at erhvervspraktikken er vel forberedt i klassen. Erhvervspraktik uden forudgående erhvervsorientering er kun af ringe værdi.

Alle oplysninger om mødetid, arbejdspladsens beliggenhed, hvem eleven eventuelt skal melde afbud til, hvem eleven skal

henvende sig til på virksomheden o.s.v., bør være meddelt hjemmet skriftligt.

Forsikringsspørgsmålet for eventuelle uheld under praktikperioden er det meget vigtigt at få bragt i orden, jfr. undervisningsvejledning for folkeskolen, side 226.

Læreren bør efter praktikopholdet bearbejde stoffet med hele klassen eller med eleverne enkeltvis. Dette kan ske ved sam-

tale, ved at lade en elev fortælle, ved tegning m.v., medens stilskrivning kun i enkelte tilfælde kan anbefales.

Hvis man ønsker, at eleverne skal give en skriftlig rapport om opholdet, må der udarbejdes spørgsmål til eleverne, sådan at de ud fra disse spørgsmål kan lave rapport. Spørgsmålene udleveres både til elever og praktikværter før opholdet.

LEGEMSØVELSER

Formålet med legemsøvelser er at hjælpe børnene til harmonisk legemsudvikling, god kondition og gode hygiejniske vaner; legemsøvelser skal give børnene glæde ved aktivitet, samarbejde og orden og give dem lejlighed til at vise vilje, udholdenhed, initiativ og selvdisciplin.

Faget skal hjælpe børnene til gode fritidsinteresser.

Legemsøvelser omfatter gymnastik, leg, boldspil, atletik og - hvor der er mulighed derfor - svømning.

Gymnastik.

Øvelsesstoffet omfatter fritstående øvelser, gang og løb, redskabsøvelser og lege.

I det første år indføres barnet i gymnastikken hovedsagelig gennem legbetonede øvelser (med og uden redskaber). Efterhånden går man over til mere formbestemte øvelser.

Da mange hjælpeskolebørn erfaringsmæssigt har mindre god holdning og stive og urytmiske bevægelser, må man gennem de gymnastiske øvelser opøve god holdning og hensigtsmæssige bevægelser. De fritstående øvelser skal give mulighed for opvarmning og alsidig gennemarbejdning af legemet, men øvelserne må være enkle, og der bør ikke stilles for store krav til form, rytme og præcision.

Der lægges vægt på at give barnet forståelse af hensigtsmæssig spænding og afspænding. Småredskaber (ærteposer, bolde, sjippetove, køller, tøndebånd o. l.) kan anvendes.

Musikken bør udnyttes som hjælpemiddel til indøvelse af god rytme.

Redskabsøvelserne skal omfatte et pas-

sende udvalg af hævovelser, spring, behændighedsøvelser og ligevægtsøvelser ordnet efter sværhedsgrad. Hertil anvendes de faste og løse redskaber, der hører til gymnastiksalens normale udstyr.

Øvelserne opbygges som regel trinvis efter elevernes standpunkt og forudsætninger.

I den udstrækning det er muligt, bør eleverne instrueres i og være behjælpelige med modtagning i redskabsøvelserne, så risikomomentet nedsættes til det mindst mulige.

Ved håndtering af redskaberne bør eleverne oplæres i rigtig arbejdsteknik i nogle af dagliglivets ofte forekommende bevægelser som at løfte, bære, skubbe og trække.

Der anvendes et alsidigt udvalg af lege for de forskellige aldersgrupper.

I en tid med stigende mekanisering og megen stillesiddende beskæftigelse er det vigtigt, at eleverne forstår den gymnastiske trænings betydning for at holde sig i form. Til forståelse heraf kan de ældste elever indøve et træningsprogram, som de kan anvende på egen hånd - eventuelt også efter endt skolegang.

Den naturlige sæson for gymnastik er fra efterårsferien til ca. 15. april.

Boldspil.

Øvelsesstoffet omfatter først og fremmest holdspil, f. eks. rundbold, langbold, håndbold, volleybold, for drenge evt. fodbold. Alt efter standpunkt og alder.

Eleverne bør stifte bekendtskab med flere forskellige boldspil.

Målet er at give eleverne forståelse af boldspillenes teknik og af boldspillovenes ånd og bogstav.

I skolen er boldspil fortrinsvis en sommeridræt og foregår udendørs fra ca. 15. april til efterårsferien. Hvor forholdene tillader det, kan boldspil dog også indgå i vintersæsonens arbejde. Men en sådan time bør deles således, at en væsentlig del anvendes til gymnastik.

Boldspilundervisningen bør foregå sådan, at man over en periode kun dyrker et enkelt boldspil.

Atletik.

Atletik omfatter følgende af skoleidrætsmærkets øvelser i løb (60, 80 m), spring (længde-, højdespring) og kast (bold-, slyngboldkast og kuglestød) samt stafetløb.

Der lægges vægt på alsidighed. I de første skoleår øves kun de lettere former, og efterhånden tilstræbes det, at eleverne aflægger de for deres alder passende skoleidrætsmærker (fastsat af landsudvalget for skoleidræt).

Atletikken dyrkes fortrinsvis i den varme del af udendørssæsonen.

Svømning.

Undervisningen tilrettelægges med henblik på, at eleverne kan opnå alsidig svømmefærdighed. Det bør tilstræbes, at eleverne aflægger en eller flere af skolens svømmeprøver, som er angivet i det til enhver tid gældende cirkulære herom fra undervisningsministeriet.

Hvor skolerne kun har adgang til friluftsbadeanstalter, bør gymnastiktimerne i badesæsonen fortrinsvis bruges til svømning.

Hvor skolen har adgang til svømmehal, kan der fra 4. årgang (eller andet nærmere fastsat trin) og opefter bruges en ugentlig time til svømning.

Da undervisningen er forbundet med en vis risiko for eleverne, er det ønskeligt, at den lærer, der forestår svømmeundervisningen, har fuld svømmelæreruddannelse, i hvert fald må han have praktisk færdighed i livredning.

Dans.

En elementær undervisning i dans vil utvivlsomt være gavnlig både af bevægelsesmæssige grunde og af hensyn til kammeratligt samvær med andre børn og unge.

I forbindelse med forberedelse til skolefester er der naturlig lejlighed til at lære børnene grundtrin i dans i et sådant omfang, at de ikke føler sig udenfor.

Der bør lægges vægt på korrekt, høflig og naturlig optræden i samvær med andre.

Friluftsdage.

Det vil være ønskeligt at anvende nogle sammenhængende timer til terræn- og orienteringsøvelser et par gange om året. Hjælpeskolens elever bør så vidt muligt deltage i skoleidrætsstævner og lignende arrangementer.

Almindelige bestemmelser.

Svømmeundervisning må kun finde sted i vand, der opfylder sundhedsmyndighedernes krav til badevand.

Ved fri badestrand må badepladsen være tydeligt afmærket med pæle og snore som et bassin.

Der bør findes rekvisitter til gymnastik, boldspil, atletik og evt. svømning i et omfang, der ikke er mindre end angivet i det til enhver tid gældende cirkulære fra undervisningsministeriet.

Drenge og piger undervises hver for sig.

Hvis et gymnastikhold dannes af elever fra flere klasser, bør eleverne højst være fra to på hinanden følgende årgange.

Hvor hjælpeklasser har gymnastik sammen med almindelige klasser, bør eleverne tages op på samme klassetrin.

Det er ønskeligt, at omklædning og bad i forbindelse med legemsøvelser gennemføres på alle klassetrin.

Fra 4. årgang og opefter kræves fuld-

stændig omklædning, og fra 5. årgang skal hver time afsluttes med tempereret brusebad (først ca. 38° celsius, derefter ca. 18°). Badet bør foregå under lærerens direkte tilsyn, og det må påses, at børnene foretager en omhyggelig aftørring, før de klæder sig på.

Fritagelse for legemsøvelser eller bad ud over en uge bør kun finde sted i henhold til lægeattest.

Gymnastiklæreren bør være opmærksom på, om enkelte børn på grund af særlige forhold, f. eks. sart konstitution, legemlige

skavanker, psykiske forhold m. m. ikke kan tåle de samme kraftige øvelser som stærke børn, og lempe deres deltagelse i undervisningen herefter.

I den udstrækning, det er naturligt, bør der etableres et samarbejde mellem skolelægen og gymnastiklæreren, f. eks. i forbindelse med den årlige helbredsundersøgelse af børnene, ved udtagelse til specialundervisning i holdningsgymnastik og ved gennemførelse af hygiejniske foranstaltninger i forbindelse med undervisningen.

Metodiske anvisninger.

Da der er mange hensyn at tage (f. eks. børnenes bevægelsesmæssige udvikling, alder, interesser, intelligens m. m.), og da der inden for de givne rammer findes mange muligheder, er det vanskeligt at angive en opdeling af stoffet efter alders- eller klassetrin uden risiko for at indskrænke lærerens metodefrihed.

Der findes derfor ikke i denne undervisningsplan en samling dagsøvelser eller lign. beregnet på de enkelte klasser. I den foreliggende litteratur kan enhver lærer finde tilstrækkeligt øvelsesstof med forslag til opbygning af en fortløbende undervisning.

Undervisningsteknikken må afpasses efter de forskellige grene af legemsøvelser og hvile på kendskab til klassens standpunkt.

En del øvelser (inden for gymnastik så vel som i boldspil og atletik) kan forberedes gennem forøvelser, men disse bør i så stor udstrækning som mulig have karakter af selvstændige øvelser, hvilket stimulerer barnets interesse.

Indøvelsen foregår i de fleste tilfælde ved hjælp af lærerens forevisning (eller en elevs) og en kort mundtlig instruktion, hvorefter eleverne selv forsøger. Man bør udnytte børnenes efterlignelsestrang så meget som muligt.

Undervisningen foregår dels som fællesundervisning, dels som holdundervisning og dels som individuel undervisning.

Hovedsynspunktet må være i hvert enkelt tilfælde at få barnet i arbejde så hurtigt som muligt og på betryggende måde. Ligeledes gælder det om, at så mange børn som muligt er beskæftiget samtidig, uden at risikomomentet øges.

For at stimulere elevernes interesse, kan læreren anvende forskellige pædagogiske hjælpemidler som prøver i redskabsgymnastik, idrætsmærkeprøver, svømmeprøver og opvisninger.

Hvis læreren skal føre en tilfredsstillende kontrol med elevernes præstationer, er et vist regnskabssystem nødvendigt. Men det må tilstræbes, at konkurrencer bliver kappestrid om at forbedre egne resultater og ikke i væsentlig grad eleverne imellem.

Ved inddeling i troppe eller hold til legemsøvelser af forskellig art bør det derfor tilstræbes, at holdene ikke bliver for store, og at alle foreliggende muligheder med hensyn til redskaber og plads udnyttes. Derfor bør læreren udarbejde en plan over, hvorledes eleverne skal fordeles ved de forskellige øvelsessteder, og hvorledes ombytning finder sted. Herunder bør læreren tage hensyn til den risiko, der kan være forbundet med en speciel øvelse (f. eks. kast).

Da den reelle undervisningstid (p. gr. af omklædning og bad) er forholdsvis kort, er gennemført orden og god organisation af timen nødvendig, for at undervisningen

kan blive effektiv og foregå under betryggende forhold.

Hver time bør derfor nøje planlægges forud, og i udendørssæsonen må man til hver time også have et **regnvejrprogram** (indendørs) parat.

I gymnastiksalen

vil det ofte være praktisk med faste opstillinger til fritstående øvelser og til fællesøvelser ved ribber og bomme.

De fleste spring på løse redskaber, behændighedsøvelser, ringøvelser, tovøvelser og mange bomøvelser øves som tropøvelser med eleverne delt i flere hold. Man vil i almindelighed tage forskelligartede øvelser i troppene. Når man bruger øvelsesrækker, kan hver elev arbejde med den øvelse, der passer til hans øjeblikkelige standpunkt. I visse øvelser vil det være praktisk at dele eleverne efter højde eller dygtighed. Det er ligeledes praktisk, at der i hver trop er en dreng, der fungerer som tropsfører efter lærerens nærmere instrukser.

Som eksempel på en times tilrettelægning kan nævnes:

1. Fællesøvelser: fritstående øvelser, **ribbe**- eller/og bomøvelser, gang og løb.
2. Øvelser i 2-3 troppe: forskellige redskaber.
3. Fællesøvelse: leg, stafetløb, boldøvelse o.l.

På boldpladsen

gælder det ligeledes om, at alle beskæftiges samtidig. Kniber det med pladsen, vil det ofte være mest praktisk at lade to hold spille samtidig, medens resten øver sig i specialøvelser uden for den egentlige spilleplads.

Som eksempler på en times tilrettelægning kan anføres:

1. Opvarmningsøvelser.
2. Træningsøvelser parvis eller i små grupper.
3. **Spil.**

eller

1. Fællesøvelser: opvarmning.

2. Spil afbrudt af specialøvelser.

eller

1. Fællesøvelser: opvarmning.
2. a. 1 hold spiller.
b. 1 hold har samtidig specialøvelser.
3. som 2 efter ombytning.

På idrætspladsen

kan omtrent samme arbejdsgang anvendes, f. eks.

1. Fællesøvelser: opvarmning, startøvelser, fællesinstruktion.
2. Øvelser i 3-4 troppe: spring og kast.
3. Fællesøvelser: stafetløb.

Læreren må være opmærksom på faremomentet ved kasteøvelser. Som eksempel på anvendelig metodik ved indøvelse af nye øvelser kan anføres:

1. Læreren viser øvelser flere gange og forklarer kort.
2. Eleverne prøver.
3. Arbejdsopgaver til forbedring af teknikken.

I kast f. eks. a. Fatning af redskab. b. **Udgangstilling.** c. **Kastebevægelsen.** d. **Tilløb.** e. Fejl.

Kombination af boldspil og atletik.

Da de fleste skoleidrætspladser har boldbane og idrætsanlæg på samme plads, vil det ofte være hensigtsmæssigt at dele klassen i hold således, at nogle beskæftiges med boldspil, mens andre har atletik.

I svømmebassinet

En lærer bør af sikkerhedshensyn så vidt muligt ikke have mere end 15 elever i vandet ad gangen. En svømmelektion bør i almindelighed være således tilrettelagt, at den deles nogenlunde ligeligt til indøvelse af nye trin i svømningen og til træning i kendte øvelser. Så snart en klasse er over begynderstadiet, bør der gives individuel undervisning i så stor udstrækning som muligt. Det må derfor anbefales, at læreren fører nøje regnskab over den enkelte elevs præstationer.

De for den enkelte badeanstalt gældende ordensregler må nøje overholdes.

SANG (MUSIK)

Formålet med undervisningen er

1. at udvikle og styrke evnen til og den umiddelbare glæde ved at synge, spille og lytte til musik,
2. gennem indøvelse af et passende melodistof at give børnene kendskab til et udvalg af sange og salmer,
3. at pleje stemmen og øret og udvikle børnenes sans for rytme.

Sangstof: børnesange, sanglege, kanons, sange og salmer afpasset efter børnenes muligheder, alderstrin og klassens øvrige fagområder. Da der selv i de ældste klasser kan være elever, der ikke er i stand til at læse sangteksterne hurtigt nok, må tekstforberedelsen være grundig. For at fremme børnenes interesse for sang bør der i undervisningen appelleres til fantasi og følelse, de første år gennem remser, rim og sanglege, der eventuelt lader sig dramatisere, og senere gennem sange vedrørende

dagens og årets tider og sange med historisk og kristeligt indhold.

Stemmepleje: Det må tilstræbes, at børnene vænnes til at opfatte og efterligne god stemmeklang, når sangstoffet indøves og synges, og at der opøves en smuk tekstudtale og rigtig vejtrækning. Specielt bør der ofres de såkaldte »brummere« omhu.

Rytme- og lytteøvelser: Børnene bør vænnes til gennem ord- og bevægelsesrytmer (evt. ved hjælp af lette melodi- og rytmeinstrumenter) at opfatte og gengive enkle melodi- og rytmeformer for derigennem at aktiviseres mest muligt.

Skolekor og instrumentalundervisning: Skolekor bør oprettes, hvor der overhovedet er mulighed derfor, ligesom det må anbefales, at man i små hold uden for klassens normale skoletid åbner adgang til instrumentalundervisning (blokfløjte m.v.) for de børn, der med udbytte kan deltage i en sådan undervisning.

FORMNING (TEGNING m. v.)

Undervisningen i formning tjener gennem hele skoletiden til at bevare og stimulere barnets lyst og evne til at udtrykke sig i billedlig form.

Det tilsigtes at udvikle selvstændighed hos barnet i valg af emne, materiale og farve, i udtryksform og vurdering.

Arbejdet bør lægges således til rette, at en æstetisk vurdering bliver naturlig.

Der arbejdes både ud fra børnenes fore-

stilling, erindring og iagttagelse - i overensstemmelse med barnets udviklingstrin, idet hjælpeskolens yngre børn udtrykker, hvad de ved om tingene, og først i de sidste klasser går i gang med at gengive tingene, som de ser dem.

Formning skal give børnene mulighed for gode fritidsbeskæftigelser og hjælpe dem til forståelse af kunst.

2.-4. hjælpeklasse:

Indhold: Fri barnetegning (billedmageri), mønstertegning samt formning i plastiske materialer.

Materialer:

Tykke farvestifter (mærkekridt, glaskridt etc.),

farvet papir (til papir-riv og papirklip), *limfarve* fed konsistens til fingermaling, senere lidt tyndere maling med brede pensler,

værdiløst materiale samt *ler*.

Børns billedsprog gennemløber forskellige stadier

1. et eksperimenterende, manipulerende stadium, der blot tjener til at gøre fortrolig med materialet og udvikle sanserne,
2. symbol-stadiet, hvorunder »kradserierne« tydes, og barnet begynder at give udtryk for sine erfaringer og
3. et stadium, hvorunder billedets enkelte dele (billedsymbolerne) vinder i sammensathed og udtryksfuldhed.

Der er stor forskel på, hvor langt hvert enkelt barn er nået i udvikling med henblik på formning ved skolegangens begyn-

delse. Det afhænger bl. a. af, i hvor høj grad barnet har haft lejlighed til at beskæftige sig med formningsmaterialer og af barnets hele udvikling.

I en 2. hjælpekoleklasse vil der ofte være børn, der ikke i udvikling er nået længere end til at manipulere med materialet. Disse børn må have god tid til at gøre sig fortrolig med let håndterlige materialer.

Det er af stor betydning, at materialetilbudet fra begyndelsen ikke er for stort, da dette let forvirrer barnet og hindrer den fortrolighed med materialet, som er grundbetingelsen for frit arbejde.

Det er især for hjælpeskolens elever vigtigt, at de føler sig *sikre* i forhold til materialet.

Tykt fedt oliekridd (f. eks. mærkekridt eller »glaskridt«) i forbindelse med groft stærkt papir eller pap, som kan tåle hårdhændet behandling med farverne, er fortrinligt til dette formål. Fingermaling med limfarve bør navnlig bruges, hvor børn har meget svært ved at komme igang med de nævnte materialer. Papir-riv og klip bør næppe anvendes førend i 3. klasse. »Byg-

geri« med æsker, propper, paprester og lign. værdiløst materiale kan sætte ind fra begyndelsen.

Barnets fulde optagethed er første mål. Der bør ikke pukkes på bestemte emner eller emneområder. Emnerne må helst »komme af sig selv«. Derimod stimuleres barnet til at opnå dekorative virkninger med farver, linier og former, for eksempel gennem maling af de i værdiløst materiale udførte arbejder og dekoration af æsker og bogbind.

Det vil være af betydning for barnets hele udvikling, om man sætter det igang med at male og tegne med *begge* hænder, for eksempel i to-håndstegnede mønstertegninger på store ark (med tykt oliekridt eller med limfarve + bred pensel). Disse arbejder vil ofte kalde på barnets forestillingsforråd og slutte med at blive tydet og trukket op.

Billedmageri efter *opgivet* emne bør kun sætte ind, hvor læreren er sikker på, at eleverne kan gennemføre et sådant arbejde med et resultat, der er tilfredsstillende for barnet selv. I lang tid bør emnerne dreje sig om nære, fortrolige ting (mig selv, mit hjem, min skole). Først i de sidste klasser vil tegning og formning i forbindelse med andre fag (»fagillustrering«) give resultater, som er tilfredsstillende for børnene.

Læreren må ikke kritisere barnets »tegnesprog«, idet den fortsatte tegneundervisning bygger på barnets tillid til egen udtryksform.

Under hele første periode vil den individuelle arbejdsform være at foretrække fremfor gruppearbejde. Dog kan det lejlighedsvis forsøges, om børnene er modne nok til samarbejde 2 og 2.

5.-7. klasse.

Indhold: Billedmageri, mønstertegning, lette trykteknikker samt rumlig formning.
Materieller: Som under 1. periode. Desuden: kartoffeltryk, sandpapirtryk, linoleum, skrabeteknik, papmaché (f. eks. til marionetdukke), kavs eller gips (til medaljoner, smykker etc.) samt skoleakvarelfarver + små hårpensler. Evt. mosaik (glas og marmor), ben, plastic, kobber, ædelt træ.

Arbejdet for at stimulere børnenes frie arbejder må stadig søge nye veje. Således vil det være naturligt at præsentere børnene i de ældste klasser for voksenkunsten, både brugskunst og billedkunst. De udvalgte eksempler fra voksenkunsten må ikke ligge for langt fra børnenes egen billedverden. Eksempler fra folkekunst og primitiv kunst er velegnede. Overalt må det klare, det velartikulerede og det i sig selv skønne fremhæves. Det må tilstræbes, at børnene lidt efter lidt accepterer disse værdikriterier og anlægger dem ved vurdering af egne arbejder.

Individuelt arbejde er stadig den fremherskende arbejdsform, men det bør prøves med mellemrum at arrangere større grupper i samarbejde, især hvor opgaven tydeligt kræver det, f. eks. ved fremstillingen af fest-friser, bagtæpper til skolekomedier, kulisser til Mester Jakel teater etc.

Børnene skal have indtryk af de mange variationsmuligheder, der er indenfor det stof, de arbejder med, blandt andet gennem vandredstillinger fra andre skoler og fra andre lande. Hvor det er muligt, bør børnene selv deltage i udvekslingsarbejdet.

Henimod periodens slutning bør der lægges vægt på, at børnene udnytter de for dem naturlige udtryk for rum, der består i *overlapning* og *brug af varierende gråtoner*. Hvor tilløb til linealperspektivisk gengivelse opstår, bør forsøgene styrkes gennem iagttagelse og erfaring - ikke ved nogen form for konstrueret perspektiv.

Det bør bemærkes, at andre fag - ikke mindst orienteringsfagene - i løbet af den-

ne periode kunne udnytte børnenes tegne-, male- og formningsfærdigheder.

Nye indslag som f. eks. tryk- og skæreteknikker kan hjælpe børnene til at blive fortrolige med billedfladen og vænne dem til (ligesom ved mønstertegning) at udfylde dem på

harmonisk og (ligesom ved billedmageri) udtryksfuld måde. Dette arbejde kan eventuelt suppleres med klippe- og skæreteknikker (skabelon-tryk f. eks.).

Læreren bør stadig søge at fremkalde udtryksfuldhed og klarhed.

8.-9. skoleår.

Indhold: Iagttagelsestegning, dekorativ tegning (med anledning til udstillings- og opstillingsopgaver), mere krævende tryk- og skæreteknikker, klippe- og skæreteknikker, billedmageri, ler og keramik, større papmachearbejder samt prydskrift og bogstavtegning, plakatomaling, forarbejdning af smykker, arbejder i sten, ben, bløde metaller etc.

Eventuelt teknisk tegning, sløjdetegning og fagillustrationer.

Materialer: Tidligere anvendte materialer, papir, karton, tusch, farvestifter, dækfarver, farvet papir samt materialer til forskellig slags plastisk formning. Desuden reproduktioner og lysbilleder.

Eventuelt lineal, tegnetrekant og passer.

For at undgå, at eleverne i denne periode forfalder til gold kopiering, er det nødvendigt, at de hidtil opnåede færdigheder og udtryksmåder anvendes i opgaver, hvis heldige løsning er mindre afhængig af rutineret dygtighed end af sans for almindelige billedmæssige værdier.

Samtidig bør ligesom i forrige afsnit børnene stilles over for reproduktioner af voksenkunst, bl. a. for at give dem fornemmelse af mangfoldigheden af udtryksmåder.

Produktet tillægges større betydning, og der må stilles krav om, at arbejdet kan an-

vendes til noget eller i det mindste stiler imod en senere praktisk nyttiggørelse.

Arbejdet bør i denne periode fortsætte enten som frie opgaver med udgangspunkt i selvvalgte emner, i fri eksperimentering med materialerne eller i dekorative opgaver.

Kun de færreste af vore elever får efter skoletiden lejlighed til at uddybe de farve- og formmæssige problemer, som præger vore omgivelser, og som de som voksne gang på gang skal tage stilling til. Læreren må derfor, så ofte der gives naturlig anledning dertil, sætte børnenes arbejder, de fri såvel som de bundne, i relation til brugskunst og billedkunst.

Læreren må hovedsagelig undervise individuelt. Men kursusagtige indslag som f. eks. prydskrift, bogstavtegning, teknisk tegning og fagillustration kan gennemføres klassevis.

Der kan i denne periode lægges mere vægt på gruppearbejdet omkring større projekter, der tjener praktisk formål.

Børnene bør lære materialernes tilberedning og hensigtsmæssige behandling at kende.

God arbejdsindsats, selvstændigt gennemført arbejde, samarbejdsvilje og ethvert fremskridt med hensyn til færdighedsopøvelse bør opmuntres og anerkendes.

Før sløjdundervisningen kan påbegyndes, må børnene have opnået en vis grad af modenhed af hensyn til omgangen med værktøj, ligesom det er at ønske, at de året forud har lært at save med løvsav.

Formålet med undervisningen i sløjd er at udvikle børnenes håndelag, lære dem at arbejde hensigtsmæssigt og at behandle værktøj, at tage imod en forklaring, arbejde selvstændigt, fuldføre et påbegyndt arbejde samt at tåle rettelser, modtage hjælp og at samarbejde med andre. Faget sløjd får således stor betydning for elevens arbejdsindstilling og forberedelse til erhvervslevet.

Planen for undervisningen må bygges op i trin af stigende sværhedsgrad, bl. a. fordi erfaringerne viser, at hjælpeskolens drenge i særlig udpræget grad møder med vidt forskellige forudsætninger for arbejdet i en sløjdsal. De forskellige øvelser må gennemarbejdes grundigt ved fremstilling af flere modeller på samme trin, så alle får mulighed for at nå et tilfredsstillende resultat, og øvelserne gentages på senere trin i nye modeller.

Enhver model må af forældre og børn kunne godtages som anvendeligt legetøj, pynte- eller brugsgenstand, hvorfor brug af farver og lak som overfladebehandling benyttes afpasset efter udviklingstrinnet og arbejdets art.

Krav til arbejdets kvalitet må rette sig efter den enkelte elevs forudsætninger, mens krav til arbejdsmåde, værktøj sbehandling, optræden og orden i sløjdlokalet må være ens for alle elever.

Som hovedregel anbefales det at lægge særlig vægt på de elementære processer som savning og høvling og elementære

samlingsformer. Man bør gå forsigtigt frem med hensyn til sværhedsgraden, men stile mod højest mulig kvalitet.

Værktøj: Eleverne bør lære at afgøre, om det værktøj, han bruger, er i orden, således at der kan forventes et pænt resultat. De dygtigste børn i afgangsklasser hjælpes til at kunne vedligeholde værktøj, så de kan have glæde af deres private værktøj hjemme.

Arbejdstøj: Det tilrådes, at børnene benytter forklæder, og at de derigennem lærer at skåne deres tøj; en sådan passende »påkledning« kan samtidig give en vis »professionel« arbejdsindstilling.

Venstrehåndede elever: Under hensyn til elevernes senere placering på en arbejdsplads anbefales det, at der gøres et forsigtigt forsøg på at hjælpe dem til at bruge værktøj med højre hånd. Disse elever placeres så vidt muligt yderst til højre i høvlbænkolonnerne, da de så i mindst muligt omfang generer sidemanden og selv får bedst mulige arbejdsbetingelser.

Teori: Efter 2 års sløjdundervisning vil eleverne kunne have udbytte af 1 ugtl. time teori, der kan foregå i et klasseværelse med følgende arbejdsstof:

1. Gennemgang af værktøj: Save, skærende redskaber o. s. v.
2. Gennemgang af materiale: Træ, søm, skruer, lim, farver.
3. Modeltegning, især forståelse af tegnede modeller.
4. Arbejdsgang i elevernes modeller - i enkelte tilfælde med skriftligt arbejde.
5. Drøftelse af de krav, der stilles til drengene i deres fremtidige arbejdspladser.

Metalsløjde: Drengene i 8. klasse bør have adgang til lettere former for metalsløjde.

Piger: Piger, som har lyst dertil, bør have adgang til 1 års undervisning i træsløjde med praktisk sigte.

Elevtal: Hjælpekoleelever vil i almindelighed ikke få tilstrækkeligt udbytte af sløjdeundervisningen, hvis de undervises sammen med elever fra skolens øvrige klasser. Og da de fleste af dem senere må ernære sig ved manuelt arbejde, må de i skolen skaffes de bedste betingelser for at

opnå et godt udbytte af sløjdeundervisningen, hvorfor elevtallet ikke bør overstige 12.

Modelplan: Med hensyn til det faglige indhold kan man i nogen grad støtte sig til planen for skolens almindelige klasser.

Med hensyn til spørgsmålet om koordinering af sløjdeundervisningen med det praktiske arbejde (værkstedundervisning m.v.) henvises til bemærkningerne i »Undervisningsvejledning for folkeskolen«, side 180 f. og side 241 f.

HÅNDARBEJDE

Formålet med håndarbejdsundervisningen er at lære børnene den mest elementære håndarbejdsteknik, hvorved de får mulighed for at kunne udføre de i et hjem nødvendige reparationer, syninger og strikninger.

Endvidere oplæres børnene i enkle dekorative syninger, bl. a. for at give dem mulighed for god fritidsbeskæftigelse.

Timerne bør lægges samlet to og to, idet der medgår tid til håndvask, uddeling af arbejder m. m. og oprydning.

Symaskiner (derunder anvendelse af el-maskiner) er nødvendige i de ældste klasser.

De færdige arbejder opbevares på skolen og fremlægges ved årsafslutningen, dog bør børnene have brugsting som vanter og halstørklæder, der bliver færdige i løbet af vinteren, med hjem.

Enkelte børn med motoriske hæmninger eller adfærdsvanskeligheder kan forsøges hjulpet i gang ved en tid at beskæftiges

med lettere vævearbejde i stedet for almindeligt håndarbejde.

Man har fundet det hensigtsmæssigt gennem nedenstående, ret detaljerede plan at give et *eksempel* på, hvorledes undervisningen kan tilrettelægges.

Planen er bygget trinvis op, og der er lagt vægt på nødvendigheden af, at den samme teknik gentages på hvert trin, hvorfor der ikke er medtaget så mange former for teknik, idet det må være målet at gøre børnene selvhjulpne. Den anførte teknik bør ikke på noget trin udelades, men arbejderne kan ændres efter børnenes behov. Det vil afhænge af børnenes udviklingstrin, klassernes sammensætning, skoletidens længde og håndarbejdstimernes antal, hvor langt frem i trinene den enkelte elev vil kunne nå.

For at stimulere arbejdsglæden anvendes ret hyppigt små og nemme ekstraarbejder, helst nemmere end hovedarbejdet.

1. trin:

Teknik	Materiale	Forslag til arbejder
klippeøvelser enkelte forsting dobbelte forsting kastesting knuder, sløjfer og lignende, snoet snor	gamle blade, kulørt papir, karton eller lign. kulørt bomuldsgarn nr. 8 kannevasnål nr. 18 uden spids	billedbog 1. »billeder« 2. omslag til billedbog 3. bogstavbog 4. julekort og lign.

Bemærkning: Mange af børnene er ikke skolemodne, men på børnehavestadiet. Derfor begyndes med en blanding af syning, farvning og frie øvelser.

2. trin:

Syning:

forsting stikke sting 3-fletning	grov bomuldsaida eller grov stramaj kulørt bomuldsgarn nr. 8 kannevasnål nr. 18 uden spids	bogmærke dukkestuetæppe nålebog
--	---	---------------------------------------

Teknik	Materiale	Forslag til arbejder
<i>Strikning:</i> retstriking aflukning	bomuldsgarn nr. 6 og kulørt nr. 8 pinde 2 3/4 mm	små anvendelige arbejder, f. eks. fingerbølpose og kørepose

Bemærkning: På dette trin slår lærerinden maskerne op og strikker ca. 10 pinde på arbejdet, før barnet tager fat. Begynd med 10 m., senere 15 m. og derefter 20. Børnene lærer at lukke af på dette trin, hvis det er muligt, men ofte må det vente.

3. trin:

<i>Syning:</i> forsting - <i>risting</i> stikke sting kastesting <i>kastesøm.</i>	rudet stof brodereregarn nr. 16 kannevasnål nr. 22 med spids	sypose eller strikkepose eller dukketøj
---	--	---

Bemærkning: Da børnene ofte har ringe koncentrationsevne og kun meget lidt tålmodighed, er det muligt, at man skal undgå de lange sømme, navnlig syposen, og i stedet for sy flere små arbejder, f.eks. dukkenederdel, kuglepose, dukkepudevær og dukkelagner, alt af samme rudedede stof.

<i>Strikning:</i> <i>opslugning</i> retstriking	4-trådet uldgarn pinde 2 3/4 mm	dukketøj
<i>Hækling:</i> luftmaskesnor	uld- eller bomuldsgarn	gerne på et eller flere af hovedarbejderne
<i>Stopning:</i> stoppeøvelser (gitterstopning)	garnrester på hjemmelavet pap- væv	små dukketing

4. trin:

<i>Syning:</i> forsting stikke sting kastesting <i>sømmesting</i>	ternet stof sytråd og synål nr. 6 eller 7	lille nemt syforklæde
<i>Strikning:</i> retstriking <i>vrangstriking</i> (i glatstriking) <i>tage tilbage</i>	bomulds- og uldgarn pinde 2 3/4 mm	vaskeklud eller grydelap og halstørklæde eller dukketøj
<i>Hækling:</i> tungekant		på et af strikkearbejderne.
<i>Stopning:</i> stoppeøvelser som på 3. trin		

Teknik	Materiale	Forslag til arbejder
Broderi: skråsting og lign. <i>kontursting</i>	ternet stof ternet el. ensfarvet	udsmykning af forklædet, navn på forklædet, servietter og lignende.

5. trin:

Maskinteori: lægge arbejdet ind, sy, tage arbejdet ud, tråde overtråd	papir stof	
Syning: fransk søm skråbånd, kastet og sømmet til (se 7. trin) bændelstrop med konturstings- nævn	ensfarvet, kulørt bomuldsstof	shorts eller lign.
Strikning: ribstriking: 2 ret og 2 vrang ind- og udtagning strikke garn sammen	uldgarn pinde 2 3/4 mm	2-pindsvante
Stopning: øvelser i stopning	grov aida eller stramaj 2 farver bomuldsgarn	
Hækling: tungekant		evt. på stoppeøvelsen
Broderi: korssting i striber eller kvadrater	stramaj eller grov aida	nålepude

6. trin:

Maskinteori: spole, tråde undertråd		
Syning: skråbånd, syet på som skråbe- lægning til retten (se 7. trin) rouleau tryklåse, pynteknapper kastesting	bomuldsstof	kimonobluse eller busseronne bælte
Strikning: 2-pindsarbejde med overgang til rundstriking tage masker op	uldgarn	røjsjer-sokker eventuelt som hjemmesko
Hækling: fastmasker		kant på røjsjer-sokker

Teknik	Materiale	Forslag til arbejder
<i>Reparation:</i>		
håndsyet lap udbedring af tyndslidt med forsting stopning	ternet stof hånd- og maskinstrykket stof 1. på aida eller grov stramaj 2. på håndstrykket 3. på maskinstrykket	uden hul, med hul
<i>Broderi:</i>		
forsting som vævesyning korssting i lette borter kontursting	åben hør eller blestout aida	ekstraarbejde ekstraarbejde

7. trin:

Maskinteori:

stinglængde
rynkning

undertråd nr. 30

Syning:

kantstikken søm
flad skråbelægning til
vrangen
lynlås (i hånden)
tryklåse, pynteknapper
hægter

bomuldsstof

ærmeløs bluse
nederdel (rynklet eller i
bredder)

Bemærkning: På 5., 6. og 7. trin er skråbelægninger taget i brug, men der er overalt tale om købte belægninger, da børnene næppe på egen hånd vil kunne klippe og sy skråstrimler sammen. Der vil muligvis være børn, der ikke kan sy en rynket nederdel. Man kan da forlænge kimonooverdelen og sy en slags kittel, hvortil kommer bælte, som holder den sammen om livet.

Strikning:

rundstriking
2 ret, 2 vrang

uldgarn

vanter

Hækling:

luftmasker
fastmasker

bomuldsgarn nr. 6 el.
hæklenål nr. 3 el. 2½

grydelapper eller lign.

Reparation:

maskinsyet lap
charmeuselap (maco)
(afrundet lap uden ombuk syet
på med heksesting på ret og
vrang)

ensfarvet stof

Bemærkning: Er der mulighed for det på skolen, kan man senere gentage charmeuselappen på symaskine, idet man da syr over trævlen med siksaksting.

Broderi:

tidligere lært teknik

svarende til teknikken

ekstraarbejde

Teknik	Materiale	Forslag til arbejder
8. trin:		
<i>Syning:</i>		
tidligere lært teknik	egnet bomuldsstof	f. eks. lille barnekjole med benklæder
<i>Strikning:</i>		
efter trykt opskrift	bomulds- og uldgarn	f. eks. babytøj
<i>Hækling:</i>		
fastmasker evt. stangmasker	bomuldsgarn perlegarn el. lign.	hagesmæk el. lign.
<i>Reparation:</i>		
lige rifter og vinkelrifter	med guttaperka på uld med for- sting på alm. bomuldsstof efter øvelse på aida eller stramaj	
<i>Broderi:</i>		
heksesting hulsøm: stanghulsøm og stikhulsøm skrå hjørner (kastet sammen før klipningen)	tællestof	evt. på barnekjolen serviet el. lign. på det dekorative arbejde

9. trin:

Syning: Samme teknik som tidligere lært, f. eks. udført på let kjole, syet sammen i livet, eller på bluse og nederdel.

Bemærkning: Der er ikke krævet kræve eller ærmer på noget trin, da erfaringerne viser, at børnene som regel ikke kan magte det på egen hånd.

Strikning: Babytøj eller andet arbejde efter trykt opskrift.

Broderi: Nogle af de lærte teknikker i dekorativ syning gentages på tællestof til servietter og små duge med lette border og mønstre.

Håndarbejde for drenge.

Hvis man ønsker i et af skoleårene fra 5. til 7. klasse at give undervisning i håndarbejde for drenge, må formålet være at lære drengene at klare simple reparationer som at sy knapper og stropper i, stoppe

strømper og foretage midlertidig udbedring af flænger.

Indøvelse af disse ting bør ske for eksempel med sigte på fritidsbeskæftigelse eller skolefag som sløjd, formning eller husgerning (forklæde, kokkehue og lign.).

HUSGERNING

Formålet med undervisningen i husgerning er at give eleverne forståelse for, hvad vel-tillavet og rigtig sammensat kost betyder for familiens sundhed og velvære.

Eleverne må endvidere have kendskab til, hvilken økonomisk betydning god husførelse har for den enkelte og samfundet og oplæres til at holde et hjem ordentligt og rent.

Undervisningen i skolekøkkenet for hjælpeskolens elever må afvige fra skolekøkkenundervisningen i skolens øvrige afdelinger. Man må indstille sig på, at elevernes evnemæssige placering også gør arbejdet i dette fag sværere for dem.

For de fleste af hjælpeskolens piger vil der blive tale om ved siden af en husmors arbejde at skulle have et udeerhverv. Fabriksarbejdet vil beskæftige en del, og mange søger arbejde som rengøringsassistenter. Overalt kræves der påpasselighed, omhyggelighed og en vis hurtighed og frem for alt renlighed med arbejdet og personlig hygiejne.

Husmoderens opgaver stiller samme krav, men desuden må hun have kendskab til madens tilberedning.

Det må derfor være målet for skolekøkkenundervisningen for piger i hjælpeskolen ikke blot at give dem en vis viden og rutine, men også at opøve dem til at få arbejdet til at glide hurtigt fra hånden, indprente dem gode arbejdsstillinger og økonomisering med kræfterne.

Ind under højtiderne må der bruges rigelig tid til at lære dem at gøre hyggeligt i et hjem, binde adventskrans, lave julepynt, bordløbere, lysestager og andre små-

ting, der giver feststemning og skaber tradition.

Der er rig anledning til under arbejdet at få en god omgangstone frem, at lære dem samarbejdets betydning, fremelske arbejdsglæden og give dem forståelsen af det huslige arbejdes store værdi.

Skolekøkkenundervisningen er afhængig af de stedlige muligheder og vil derfor variere en del fra skole til skole. Undervisningen bør begynde senest i 6. klasse, og hjælpeskolepigerne undervises i et hold for sig, selv om de er relativt få. Er det nødvendigt at slå dem sammen med piger fra hovedskolens afdeling, må klassekvotienten være lav.

Det vil ikke være muligt og heller ikke hensigtsmæssigt at opstille en fast plan for skolekøkkenundervisningen. Det kan kun være en ramme, som hver enkelt lærer i faget må udfylde efter børnenes evner og stedets muligheder, således at man slækker på den almindelige skolekøkkenundervisnings krav og kun tager det med, som børnene kan magte.

Teorien må medtages i den udstrækning, det er muligt, og må gøres så anskuelig og lystbetonet som muligt ved anvendelse af plancher, farveklip m. v. Udregningerne må være meget simple.

Rengøringsmidler behandles i forbindelse med rengøringsarbejder. Det er af vigtighed, at børnene lærer deres rette anvendelse - ikke blot i skolekøkkenet, men også i et hjem. Bord- og gulvmaterialer, deres art og vedligeholdelse er en vigtig opgave, man bør gøre en del ud af i undervisningen, og det vil være formålstjenligt at fremskaffe prøver på linoleum, formica,

teak o. s. fr., hvis disse ikke findes i skolekøkkenet.

Vask og vaskemidler, rulning og stryging tages i det omfang og på det tidspunkt, det er muligt. På ældste trin bør børnene desuden lære at vaske de nye stoffer som f. eks. nylon og andet strygefrit stof, hvorfor prøver heraf må være til rådighed for undervisningen.

Pletrensning gennemgås i forenklet form efter pjece nr. 26 («Pletter») fra Statens Husholdningsråd.

Da kravet om hygiejne og ikke mindst om den personlige hygiejne er et vigtigt led i undervisningen, vil det være naturligt, at man på rette tidspunkter drøfter spørgsmålet om en hensigtsmæssig påklædning og giver eleverne begreb om skønhedspleje.

Der bør gives dem kendskab til barnepleje. Herunder kan - om muligt - lægges

besøg på børneinstitutioner som f. eks. vuggestue, børnehave og lignende.

Når der er mulighed herfor, bør man søge at interessere børnene for den økonomiske side af madlavning, rengøring og vask.

Prisberegninger må foretages under lærerens vejledning.

Undervisningen på 1. trin foregår naturligt i et laboratoriekøkken, hvor et sådant findes. Da det kan være vanskeligt at få børnene til at koncentrere sig om en forevisning, vil det ofte være at foretrække at lade 2-3 elever hjælpe hinanden efter lærerindens diktat.

Gennemgangen af en ny typeret kan tages som enkeltmandsundervisning; i familiekøkkenet kan man derefter fortsætte med parallelle retter.

Husgerning for drenge.

Det anbefales, at man f. eks. i 8. skoleår giver drengene 3 ugentlige timer i skolekøkkenundervisning.

Formålet må være at gøre dem skikket

til at klare sig i en vanskelig situation, f. eks. under sygdom i hjemmet.

Et lille antal lette, men nærende retter læres grundigt.

FREMMEDSPROG

Det er med rette fremhævet, at skolens hovedopgave er at lære børnene at anvende deres modersmål, og at kræfterne for dem, der har svært ved dansk, ikke bør spredes på fremmedsprog.

Når flere hjælpeskoler alligevel har engelsk på undervisningsplanen og er glade herfor, skyldes det, at børnene har vist interesse for disse timer, at de slipper for ydmygelsen ved ikke at have stiftet bekendtskab med et andet sprog, og først og fremmest, at det viser sig muligt at opnå *relativt* tilfredsstillende resultater.

Der er peget på, at en del af hjælpe-

skolens elever som sømænd vil få brug for sprog. Der er imidlertid ikke tale om sprogundervisning i traditionel forstand.

Faget bør så vidt muligt læses af dansk-læreren og som kursus lægges ind i det timetal, der er afsat til dansk.

Grammatik, lydskrift og hjemmearbejde undgås. Undervisningsformen er sang og tale.

Timetallet kan i 7. og 8. skoleår begrænses til 15-20 timer, men øges væsentligt i 9. skoleår.

I stedet for engelsk kan man, hvor lokale forhold taler derfor, vælge tysk.

Materialer.

1. Gloseark, hvorpå ordene til den anvendte tekst står i alfabetisk orden. Da grammatik ikke går ud over flertalsformen, kan det være nyttigt, at ordet optages i flere former.
2. Sangark, f. eks. Happy Birthday, hvortil kan føjes to vers:
 - a. How old are you now?
 - b. I am 14 years old.Af andre sange kan foreslås: »Polly wolly-doodle« og »Sugar in the morning« eller anden tekst til døgnmelodi, der er på mode.
3. Oversættelsesark med forenklede historier, der f. eks. først læses klassevis, derefter i gruppe og endelig enkeltvis.
4. Kryds og tværs ark.
5. Sætningskort, som uddeles med ét til hver elev, der lærer sætningen udenad. Dygtige elever kan bytte sætninger.

Eksempler på fordeling af stoffet.

En lektion = en halv time.

1. Tallene til 10 læres på remse og indøves gennem spørgsmål af formen: How many, how many are there, how many fingers etc.
2. Good morning og goodbye indøves og anvendes herefter almindeligt. Børnene lærer Happy Birthday med både tekst, oversættelse og melodi.
3. Sangen repeteres mange gange med forskellige navne.

Yes og no læres.
Der arbejdes med spørgsmål af typerne: Is it your birthday to day? Are you Erik? Are you happy? Are here five fingers?
4. Gloserne skrives på tavlen - og kan slettes efter elevernes dygtighed. Man spørger med: What is this? og forventer kun navneordet som svar. Billeder

eller tegninger supplerer, når der ikke kan peges på selve genstanden.

Cat, dog, boy, girl, lady, man, door, window, book. Der repeteres fra foregående timer. Repetition omtales her efter ikke, idet det indgår som en selvfølge.

5. Red, blue, black, white, watch, clock, dress, pull-over. What colour is this? Oversættelse fra tavlen: Tom is a boy. Tom has a pull-over. Toms pull-over is red. Ann is a girl. Ann has a red dress.
6. Jolly, fellow, say; be quiet, please. For he is a jolly good fellow indøves. Forskellig anvendelse af please indlæres.
7. I am, he is, are. Sangen læres færdig. Spørgsmål ud fra sangen. Oversættelse fra tavlen: I am a lady, you are a jolly good fellow, he is a good boy. We are two girls. You are four boys.
8. Danish, English, don't understand, house, street, city. Der tales om en tur til England. Samtale ud fra gloserne og tidligere lærte gloser. Oversættelse af sætninger som: I live in Denmark, I live in a red house in Tordenskjoldsstreet. Dette foregår mundtligt.
9. Sunday, Monday, Friday læres. To day, to morrow, yesterday, evening, school. Ved arbejdet ud fra disse gloser gælder det som i alt arbejdet, at hvis stoffet er for svært, tager man kun det vigtigste. Hovedformålet er ikke »stor« kunnen.
10. I want eggs, beaf, soup, milk, water. Konversation, evt. lille tavleoversættelse.
11. Where is your room, Kings Street (+ rep. ord).
12. Pound, shilling, pence; how much money?

Pengeværdierne drøftes og læres. Her som overalt anvender man i spørgsmålene hjælpende mimik etc.

13. Flertals-s indøves gennem kendte gloser. Børnene får uddelt sætningskort, f. eks. I am a girl
I live in Denmark
This is a table
Ved hjælp af disse kort kan konversationen blive livligere.
14. Sugar, (suppertime), little, love, time, honey.
15. Sugar in the morning læres. Børnene finder selv ud af at oversætte ordsproget: Time is money. Som altid konversation ud fra det lærte + rep.
16. North, state, made, wing, light (lighter). Børnene sættes på sporet af engelsk-danske eller engelsk-internationale ord fra fodbold, påklædning, rygning etc.
17. Give me a pen, please; bring me a book, please. De kendte gloser bruges, hvor muligt i sådanne opgaver. Billeder kan anvendes.
18. Wish, returns, kind regards from mother. Afskrivningsøvelse: Dear Ellen,
I wish you a happy birthday and many happy returns.
Kind regards from my mother and Kate Nelson.
Ud over skrivning og oversættelse skal stoffet hverken læres som gloser eller stavning.
19. Come, long. På samme måde arbejdes med brevet: Dear Peter,
I come to London the 7. january at 17,30. I hope to see you at the station.
Yours Hans.
20. Years, old, said, work, walked, try, again. Disse gloser indlæres delvis (anvendt i sætninger).

- Lidt øvelse i anvendelse af ordbogsarkene.
Try again påbegyndes.
21. Not, get, begin, thank you, shop, buy, very.
Fortsættelse fra 20.
22. + 23. Repetition fra de første 8 + 8 lektioner.
24. + 25. The poor man and the dog oversættes ved hjælp af ordbogsarkene. (nye gloser: poor, big, alone, world, children, wife, liked, friends)
26. Kryds og tværs-opgaverne. Man giver hjælp til de første.
- 27.-30. Afpudsning. Gerne afrunding gennem en lille opvisning, som har været motiverende i arbejdet (f. eks. indtaling på båndoptager).
Hvis man vil ofre yderligere 5-10 lektioner, anbefales det, at disse tages som repetition i en senere periode. Der bør dog noget nyt ind i repetitionsperioden - f. eks. en sang mere, hvem ved hvad eller lignende.

FÆRDSLESLÆRE

Hjælpeskolens elever har ofte lang skolevej, fordi klasserne ligger uden for deres eget skoledistrikt, og vil derved både for sig selv og andre få særligt ansvar i trafikken.

Men selv om disse grunde ikke er til stede, vil den svagtbegavedes hyppigt langsomme reaktion og manglende evne til at forudse et hændelsesforløb begrunde, at færdselslære behandles med omhu i det antal timer, der afsættes hertil, og i øvrigt hvor der gennem skoletiden er mulighed for opdragelse til hensyn over for kammerater på gange og i skolegård.

Foruden opdragelse til at vise hensyn i trafikken er formålet med færdselslære at indprente børnene de vigtigste regler og tavler og ved eksempler og øvelser give dem gode færdselsvaner. For disse elever er gode vaner meget vigtigt.

Ansvar for færdselsundervisningen ligger hos klasselæreren, men han bør samarbejde med klassens øvrige lærere herom, især fagene gymnastik og mundtlige fag frembyder gode muligheder.

Færdselsundervisningen er særlig aktuel lige efter sommerferien, når skoleåret begynder, ved vintertid, når trafikken vanskeliggøres, og om foråret, når trafikken igen intensiveres, men her ud over vil undervisningen være godt motiveret i forbindelse med udflugter og ekskursioner.

En undervisning, hvor børnene er passive og blot belæres om, at sådan må I ikke gøre, og sådan skal I gøre, har meget ringe værdi over for hjælpeskolens elever. Bør-

nene må aktiviseres, gøre tingene, fremstille dem manuelt og se dem på plancher, billeder eller film.

Når barnet optages i hjælpeskolen på dens første trin, bør skolen søge kontakt med hjemmet og sikre sig, at skolevejen og dens farer er gennemgået i praksis, og at forældrene forstår betydningen af, at børnene har god tid til at nå skolen.

Samarbejde mellem skole og politi er af stor forebyggende betydning. Dels er det ønskeligt, at børnene får lært at bruge politimanden som vejleder og hjælper, dels udgør hans erfaring og autoritet et godt supplement til lærerens undervisning. Politiets medvirken er især naturlig i forbindelse med cyklistprøver og eftersyn af elevernes cykler.

Rådet for større Færdselssikkerhed (Kompagnistræde 32, København K., tlf. Byen 7850) og dels lokale repræsentanter i politikredsene står til rådighed for skolerne med oplysninger og hjælpemidler.

Det vil formentlig være rimeligt at anvende *10-15 timer om året* til færdselsundervisning.

Stoffet kan f. eks. fordeles efter nedestående plan, men ved lærerskifte eller klasseflytning bør man altid sikre sig, at det forudgående stof er lært.

Undertiden må cykle-reglerne gennemgås før eller samtidig med gå-reglerne. Lokale forhold er afgørende herfor.

Før et nyt trin tages op, repeteres de foregående trin.

1. trin (almindelig 2. klasse).

Gå-reglerne:

Langs vejen:

Gå på fortovet.

Gå i vejens venstre side, hvis der ikke er fortov.

På tværs af vejen:

Se til venstre og til højre.

Gå lige over, aldrig skråt.

Gå rask og livligt over, aldrig løbe.

Husk, at det er farligt at træde ud foran eller bagved et holdende køretøj, som skjuler fodgængerer for de kørende.

Benyt fodgængerfelt.

Gå kun over mod grønt lys.

2. Med bus, sporvogn eller tog.
3. Farer ved leg på gaden.
4. Kende: Fodgængerfelt, lyskurv, politiets tegn.

2. trin (almindelig 3. klasse).

1. Cykle-reglerne.

Kør altid yderst i højre side. Benyt cyklesti.

Sæt dig ikke på cyklen, før du er på kørebanen.

Se dig tilbage, før du giver tegn.

Lille sving til højre, stort sving til venstre.

Stop for sporvogn, optog og udrykningskøretøjer.

Kør kun over for grønt.

Hold altid tilbage for trafik fra højre side.

Vis hensyn over for gående og andre trafikanter.

2. Farer ved jernbaneoverskæringer.
3. Kende:
 - Al indkørsel forbudt.
 - Hovedvej forude.
 - Stop ved vejskæring.
 - Kørsel forbudt for cyklister.

3. trin (almindelig 4. klasse).

1. Forskellige trafikanter og deres plads på vejen.

2. Cyklens lovbestemte udstyr og vedligeholdelse.

3. Farer ved leg på cykel.

4. Overhaling og cykling side om side.

5. Fra mindre befærde til mere befærde vej eller gade.

6. Lige kørsel og svingning i befærde kryds.

7. Standsning samt henstilling af cykel.

8. Særregler for færdsel med cykel.

9. Forbud mod at hænge på køretøjer og mod leg.

10. Kende:

Ensrettet færdsel.

Påbudt kørselsretning.

Påbudt kørebane.

Påbudt cyklesti.

Svingning til venstre forbudt.

4. trin (almindelig 5. klasse).

1. Politiets færdselsregulering.

2. Grundig gennemgang af de vigtigste færdselsregler:

Vis hensyn

Se dig for

3. Afstriking og afmærkning for den kørende trafik.

4. Placering i trafikken.

5. Rundkørsel.

6. Kende:

Hovedvej

Hovedvej ophører

Alle faretavler.

5. trin (almindelig 6. klasse).

1. Gang og cykling i mørke.
2. Hastigheder.
3. Vigepligt.
4. Krydsning af jernbaneoverskæring (udvidet).
5. Vise hensyn som passager med bus, sporvogn eller tog.
6. Henstillelser eller henlæggelse af genstand på vej m. v.
7. Legegader.
8. Varetransport.
9. Invaliditet i trafikken.
10. Kende:
 - Vognbaneafmærkning.
 - Modgående kørsel.
 - Kørebaneændring.

6. trin (almindelig 7. klasse).

1. Fodgængertrafik.
2. Om at køre indenom ved venstresving.
3. Cyklistprøve.
4. Om farer i trafikken.
5. Alkohol og trafiksikkerhed.
6. Ansvarsforsikring.
7. »Hvis jeg var motorfører«.

7. trin (almindelig 8. klasse).

1. Forpligtelser ved færdselsuheld.
2. Knallertens lovbestemte udstyr.
3. Trafiksikkerhedsarbejdet i store træk.
4. Lidt om trafik i andre europæiske lande.
5. Ansvar - omdømme - hensyn.

8. trin (almindelig 9. klasse).

1. Gennemgang af færdselsloven.
2. Politirapporter og trafiksagers behandling ved retten.

SKOLEHAVEGERNING

For hjælpeskolebørn bør, hvor forholdene overhovedet gør det muligt, skolehavegerning optages på undervisningsplanen.

Faget har den pædagogiske værdi, at børnene kan se resultatet af deres arbejde, og interessen og arbejdsglæden styrkes ved, at der arbejdes imod et bestemt mål.

Den omstændighed, at faget har sin tilknytning til opholdet i fri luft, må tillægges betydelig sundhedsmæssig værdi. Faget rummer gode muligheder for styrkelse af sans for orden og betyder samtidig en inspiration med hensyn til naturlig iagttagelse, ligesom det vil støtte og belyse det biologiske område inden for mundtlige fag.

Endelig må der peges på muligheden for at skabe et samvirke mellem skolen og hjemmet på dette område, og der ligger i det hele betydelige muligheder for, at der hos børnene kan udvikles en fritidsinteresse, der kan blive af værdi for dem i deres senere tilværelse.

Det almindelige vil være, at arbejdet i skolehaven finder sted umiddelbart efter børnenes skoletid. Eksempelvis kan arbejdet tilrettelægges således: Haven er åben fra 1. april til 1. oktober. Der er åbent bestemte dage om ugen, minimum 2 timer pr. gang. Børnene deles i 2 grupper, de, der er der for første gang, og de børn, der har haft have før. Den første gruppe af børn får hver et stykke jord på ca. 9 kvadrat-

meter. Den anden gruppe (de viderekomne) dobbelt så meget. De viderekomne er medbestemmende om, hvad de vil have i haven med en skønsm blanding af blomster og urter.

Begynderne må læreren i særlig grad tage sig af. Han bestemmer, hvad der skal være i haven, og underviser børnene i jordbehandling, såning, fjernelse af ukrudt o.s.v. Alt er gratis for børnene. Læreren fører kontrol med, at hvert barn er i haven mindst 2 gange om ugen. Hvis der til formålet er tilstrækkeligt med jord, bør der foruden jord til de enkelte småhaver afsættes fællesarealer med frugttræer og buske, græsplæner og bænke, så børnene også kan få en fornemmelse af, at der er rart at være i haven, selv om man ikke har noget at bestille i øjeblikket. I sommerferien må haven være åben 1 å 2 gange om ugen på sådanne tidspunkter af dagen, at forældre til de børn, der er ude at rejse, kan få lejlighed til at passe haven.

I en del tilfælde vil faget kunne indgå på den ugentlige timeplan. Dette kan enten ske ved, at en del af undervisningen i mundtlige fag henlægges til skolehaven, eller ved, at man gennemfører en ordning, hvorefter man har hobbyundervisning i vinterhalvåret og skolehavegerning i sommerhalvåret.

SEKSUALUNDERVISNING

Seksualundervisningen i folkeskolen frembyder mange og store vanskeligheder, som imidlertid forstærkes i betydelig grad, når der er tale om hjælpeklasser.

Mens man i de almindelige klasser med nogenlunde sikkerhed kan fixere en egentlig seksualundervisning til bestemte klassetrin, hvor børnene sædvanligvis har opnået en bestemt grad af modenhed, er dette ikke tilfældet i hjælpeklasser. Forskellen i børnenes intellektuelle og fysiske modenhed vil i almindelighed her være så stor, at en til bestemte klassetrin fixeret seksualundervisning uvægerligt vil komme for tidligt for en del af børnene og for sent for andre.

Selv om skoleloven ikke gør denne undervisning obligatorisk, må man erkende dens store vigtighed, og intet barn bør forlade hjælpeskolen uden også på dette punkt at have modtaget den hjælp, skolen er i stand til at yde.

For om muligt at forebygge fejlagtige forestillinger hos børnene må læreren allerede i de yngste klasser, hvor det ikke vil være usædvanligt, at børn stiller spørgsmål, der vedrører menneskets forplantning, give klare svar herpå.

I øvrigt bør læreren, når stof og samtale i mundtlige fag gør det naturligt, give seksualundervisning afpasset efter den pågældende klasses modenhed.

Det er af betydning, at man herunder får gjort børnene klart, at det er ganske naturligt, at de ikke udvikles lige hurtigt. Dette kan hindre meget drilleri og en del mindreværdsfølelse. Vigtigt er det også at forberede dem på puberteten med de vanskeligheder, denne kan føre med sig, ligesom man i forbindelse med en omtale af det naturlige kønsliv bør advare dem mod det unaturlige.

Seksualbelæringen gives på et etisk grundlag, hvorunder man forsøger at give dem forståelse af det ansvar, de hver for sig har på dette område.

Der bør lokalt tages stilling til det omfang, hvori undervisningen skal gives. Man bør indhente hjemmets samtykke, før egentlig seksualbelæring påbegyndes.

Det kan ikke pålægges en lærer at overtage seksualundervisning.

I de tilfælde, hvor der ikke findes lærere, som kan påtage sig seksualundervisning, må skolen overdrage opgaven til læger.

FAMILIEKUNDSKAB

Det er i folkeskoleloven foreskrevet, at der fra 7. skoleår skal gives undervisning i familiekundskab som led i undervisningen i fag, hvortil de under familiekundskab hørende emner naturligt knytter sig.

I hjælpeskolen vil faget naturligt indgå i dansk, regning og mundtlige fag, hvortil emnekredsen har forbindelse, idet det dog vil være rimeligt, at der etableres et samar-

bejde på dette område med lærerne i håndgøring og husgøring.

Emnekredsen og undervisningsstoffets fordeling på klassetrinnene kan ikke angives generelt, men må i alle tilfælde rette sig efter den enkelte klasses muligheder.

Med hensyn til emner for denne undervisning henvises til »Undervisningsvejledning for folkeskolen« side 215 f. f.

Forslag til cirkulærer om specialundervisning.

I. Cirkulære angående specialundervisning af børn med talevanskeligheder.

§ 1. Folkeskolens specialundervisning for børn med talevanskeligheder omfatter elever, der har så store talevanskeligheder, at de ikke kan rettes gennem den almindelige undervisning, herunder særlige artikulationsøvelser i dansktimerne.

§ 2. Enhver kommunes skoleplan og undervisningsplan skal indeholde bestemmelser om specialundervisning for børn med talevanskeligheder. Flere kommuner kan indgå aftale om ordningen af taleundervisningen ved kommunernes skolevæsen.

Denne undervisning kan under hensyn til det enkelte barns forhold gives:

1. Som enkeltmandsundervisning.
2. På små hold.

Det bør tilstræbes, at enkeltmandsundervisning og holdundervisning lægges inden for barnets almindelige skoletid.

3. I taleklasser, hvor antallet af børn ikke må overstige 10.

Taleklassernes taleundervisning suppleres i fornødent omfang med enkeltmands- eller holdundervisning.

§ 3. For taleklasser udarbejdes en undervisningsplan, hvorefter man tilstræber at nå de samme mål som skolens almindelige klasser.

§ 4. Klasselæreren skal indstille barnet til specialundervisning, så snart han formoder, at dets talevanskeligheder er af alvorligere karakter.

Skolen bør forud for indstillingen gøre forældrene bekendt med barnets vanskeligheder.

Barnet henvises gennem konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) til undersøgelse hos en talekonsulent (talelærer). For så vidt det af konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) eller af talekonsulenten (talelæreren) skønnes ønskeligt, suppleres denne undersøgelse med en psykologisk undersøgelse.

Indstillingen foregår på særlige blanketter, ledsaget af udtalelse fra skolelægen, eventuelt i form af udskrift af helbredskort, hvoraf det skal fremgå, om yderligere lægeundersøgelse er nødvendig.

§ 5. Undersøgelsens resultat og de nødvendige undervisningsmæssige foranstaltninger drøftes med klasselæreren og den lærer, der i givet tilfælde skal påtage sig barnets specialundervisning. Der tilsendes skolen og skolelægen en skriftlig rapport om undersøgelsen.

Barnets forældre eller værge skal have meddelelse om undersøgelsens resultat og oplysning om eventuelle ændringer i barnets skolemæssige behandling.

Under hensyntagen til skolens muligheder afgør konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) på grundlag af resultatet af talekonsulentens (talelærerens) undersøgelse og øvrige foreliggende oplysninger, under hvilken form specialundervisningen i det enkelte tilfælde skal gives.

§ 6. Konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) bør holde sig underrettet om standpunktet og den almindelige udvikling hos de elever, der af ham er henvist til taleundervisning. Talelæreren drager selv omsorg for, at spørgsmålet om undervisningens ophør rejses, så snart barnets van-

skeligheder er overvundet, ligesom han, medens undervisningen står på, må være opmærksom på, om ændring i undervisningen eller udsættelse heraf er ønskelig.

Mindst 2 gange om året bør de børn, der går til taleundervisning, drøftes med den, der underviser dem, med henblik på, om undervisningen bør fortsætte, ændres eller ophøre.

Forinden konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) tager stilling til taleundervisningens ophør, skal der foreligge en udtalelse fra barnets dansklærer.

§ 7. Er der grund til at antage, at behandling på et af statens institutter for talelidende er ønskelig, forhandler konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) med vedkommende taleinstitut om barnets videre undervisning, herunder om eventuel observation.

§ 8. Når et barn, der får specialundervisning, skifter skole, skal der samtidig med flyttebeviset til den modtagende skole fremsendes oplysninger om barnets hidtidige specialundervisning.

§ 9. Hvis et barn ved udskrivningen af skolen har behov for fortsat taleundervisning, indberettes det af konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) til vedkommende taleinstitut.

§ 10. Specialundervisningen af børn med talevanskeligheder gives af folkeskolelærere, der enten har den af Den almindelige danske lægeforening autoriserede uddannelse som talepædagog, eller som har gennemgået Danmarks Lærerhøjskoles årskursus til uddannelse af lærere til tale-, tunghøre- og læseundervisning og bestået den afsluttende eksamen.

II. Cirkulære angående specialundervisning af svagtseende børn,

§ 1. Folkeskolens specialundervisning for svagtseende børn omfatter elever, der på grund af nedsat syn ikke kan få tilstrækkeligt udbytte af den almindelige undervisning, eller hvis deltagelse i denne undervisning indebærer fare for skade på synet, for så vidt de ikke bør henvises til særforsores skoler, jfr. § 7.

§ 2. Enhver kommunes skoleplan og undervisningsplan skal indeholde bestemmelser om specialundervisning for svagtseende. Flere kommuner kan indgå aftale om ordningen af undervisningen for svagtseende ved kommunernes skolevæsen.

Undervisningen kan under hensyn til det enkelte barns forhold gives:

1. Som enkeltmands- eller holdundervisning.

2. I specialklasser, hvor antallet af børn ikke må overstige 10.

§ 3. For specialklasser for svagtseende børn udarbejdes en undervisningsplan,

hvorefter man tilstræber at nå de samme mål som skolens almindelige klasser.

§ 4. Gennem skolelægens årlige helbredsundersøgelser føres kontrol med børnenes syn.

Såfremt en lærer får formodning om, at et barns syn er nedsat, skal han foranledige, at barnet undersøges af skolelægen.

Såfremt et barns syn må anses for nedsat i en sådan grad, at det kan medføre vanskeligheder i skolearbejdet, giver skolelægen skolen underretning herom samt vejledning med hensyn til, hvilke særlige forholdsregler der af hensyn til barnets syn bør tages i undervisningen.

Barnet henvises derefter af klasselæreren til undersøgelse hos konsulenten for særundervisning (skolepsykologen). Henvisningen sker på særlige blanketter, der ledsaget af skolelægens udtalelse fremsendes gennem skolens leder.

Konsulenten (skolepsykologen) kan indhente en vejledende udtalelse fra statens

institut for blinde og svagsynede børn på Refsnæs.

§ 5. Undersøgelsens resultat og de nødvendige undervisningsmæssige foranstaltninger drøftes med klasselæreren og den lærer, der i givet tilfælde skal påtage sig barnets specialundervisning.

Der tilsendes skolen og skolelægen en skriftlig rapport om undersøgelsen.

Barnets forældre eller værge skal have meddelelse om undersøgelsens resultat og oplysning om eventuelle ændringer i barnets skolemæssige behandling.

Under hensyntagen til skolens muligheder afgør konsulenten for særundervisning (skolepsykologen), om der inden for den almindelige undervisnings rammer ved anvendelse af særlige hjælpemidler og særligt undervisningsmateriel kan indrettes en forsvarlig undervisning af barnet, eller om specialundervisning skal gives, og i så fald under hvilken form.

§ 6. Konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) bør holde sig underrettet om standpunktet og den almindelige udvikling hos de elever, der af ham er henvist til specialundervisning, eller for hvem undervisning med brug af særlige hjælpemidler eller særligt undervisningsmateriel er etableret.

Mindst to gange om året bør de børn, der går til specialundervisning for svagtseende, drøftes med den, der underviser dem, med henblik på, om undervisningen bør fortsætte, ændres eller ophøre.

Forinden konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) tager stilling til specialundervisningens ophør, skal der foreligge udtalelse fra skolelægen og eventuelt fra skolen på Refsnæs.

§ 7. Børn, der på grund af nedsat syn har så store vanskeligheder, at de ikke på forsvarlig måde kan undervises inden for folkeskolen, tilmeldes til undervisning på de i § 6 i lov nr. 117 af 11. maj 1956 om foranstaltninger vedrørende blinde og stærkt svagsynede omhandlede skoler.

Stk. 2. Hvor der foreligger tvivl om, hvorvidt et barn med tilstrækkeligt udbytte kan følge folkeskolens specialundervisning, forhandler konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) med forstanderen for statens institut for blinde og svagsynede på Refsnæs om barnets videre undervisning og placering.

Såfremt det skønnes påkrævet, kan barnet for en kortere periode optages til observation på særforborgens skoler, således at spørgsmålet om barnets udskrivning af folkeskolen først afgøres efter observationsperiodens udløb.

Et kortere ophold på særforborgens skoler vil endvidere kunne komme på tale, hvor et miljøskifte anses for ønskeligt, eller hvor barnet i en periode ikke får tilstrækkeligt udbytte af folkeskolens specialundervisning.

Stk. 3. Når endelig beslutning om barnets overgang til særforborgens skoler er truffet, udskrives barnet af folkeskolen. Konsulenten (skolepsykologen) vil efter nærmere aftale med særforborgen kunne give hjemmet meddelelse om barnets flytning.

Stk. 4. Hvis barnet udvikler sig således, at det skønnes at kunne følge folkeskolens undervisning (specialundervisning), flyttes det tilbage til folkeskolen. Forinden der tages beslutning herom, føres forhandling mellem særforborgens skoleleder, den konsulent for særundervisningen (skolepsykolog), i hvis arbejdsområde barnets distriktskole er beliggende, og lederen af specialundervisningen ved denne skole.

Stk. 5. Ved udskrivning fra folkeskolen og optagelse i særforborgens skoler finder reglerne i folkeskolelovens § 49 anvendelse.

§ 8. Når et barn, der får specialundervisning, skifter skole, skal der samtidig med flyttebeviset til den modtagende skole fremsendes oplysninger om barnets hidtidige specialundervisning.

§ 9. Hvis et barn ved udskrivningen af skolen har behov for fortsat undervisning,

henvises det af konsulentten for særundervisningen (skolepsykologen) til specialundervisning inden for ungdoms- eller aftenskolen.

Konsulentten (skolepsykologen) drager endvidere omsorg for, at der gennem erhvervsvejlederen eller kurator gives fornøden vejledning med hensyn til sådanne unges placering i erhvervslivet eventuelt ved

henvisning til blindeforsorgen eller i forbindelse med de i lov om revalidering § 14, stk. 3 omhandlede organer, jfr. herved punkt 16 i socialministeriets cirkulære af 12. oktober 1960 vedrørende nævnte lov.

§ 10. Specialundervisningen for svagtsende børn gives af folkeskolelærere med særlig instruktion.

III. Cirkulære angående specialundervisning af tunghøre børn.

§ 1. Folkeskolens specialundervisning for tunghøre børn omfatter elever, der på grund af nedsat hørelse ikke kan få tilstrækkeligt udbytte af den almindelige undervisning, for så vidt de ikke bør henvises til særfor sorgens skoler, jfr. § 7.

§ 2. Enhver kommunes skoleplan og undervisningsplan skal indeholde bestemmelser om specialundervisning for tunghøre. Flere kommuner kan indgå aftale om ordningen af tunghøreundervisningen ved kommunernes skolevæsen.

Specialundervisningen gives under hensyn til det enkelte barns forhold enten som supplement til undervisningen i den almindelige klasse (1) eller i en tunghøreklasse (2).

1. Hvor undervisningen gives som supplement, omfatter den mundaflæsning, høretræning, talekorrektio n og sprogforståelse samt støtteundervisning i de almindelige skolefag.

Undervisningen kan gives i hold på indtil 5 elever; dog kan undervisning i mundaflæsning gives på lidt større hold, medens talekorrektio n i almindelighed gives som enkeltmandsundervisning.

2. I tunghøreklasser omfatter undervisningen foruden de almindelige skolefag de under 1. nævnte særlige tunghørediscipliner.

Børnetallet må ikke overstige 6-10 elever, afhængigt dels af graden af høre nedsættelsen hos børnene, dels af, hvor mange årgange der er samlet i en klasse.

Undervisningen i tunghøreklasser sup-

pleres i fornødent omfang med enkeltmands- og holdundervisning.

§ 3. For tunghøreklasser udarbejdes en undervisningsplan, hvorefter man tilstræber at nå de samme mål som skolens almindelige klasser.

§ 4. Gennem skolelægens årlige helbredsundersøgelser føres kontrol med børnenes hørelse.

Såfremt en lærer får formodning om, at et barns hørelse er nedsat, skal han foranledige, at barnet undersøges af skolelægen.

Såfremt et barns hørelse må anses for varigt eller langvarigt nedsat i en sådan grad, at det kan medføre vanskeligheder i skolearbejdet, giver skolelægen skolen underretning herom, hvorefter barnet af klasse læreren indstilles til specialundervisning. Barnet henvises derefter gennem konsulentten for særundervisning (skolepsykologen) til undersøgelse hos en tunghøre konsulent (tunghørelærer). For så vidt det af konsulentten for særundervisningen (skolepsykologen) eller af tunghøre konsulentten (tunghørelæreren) skønnes ønskeligt, suppleres denne undersøgelse med en psykologisk undersøgelse.

Indstillingen foregår på særlige blanketter, ledsaget af udtalelse fra skolelægen, eventuelt i form af udskrift af helbreds kort. Skolelægen tilstiller endvidere konsulentten (skolepsykologen) de foreliggende udtalelser fra speciallæge eller hørecentral.

Hvis barnet ikke har været undersøgt på hørecentral, bør konsulentten (skolepsyko-

logen) foranledige en sådan undersøgelse foretaget.

§ 5. Undersøgelsens resultat og de nødvendige undervisningsmæssige foranstaltninger drøftes med klasselæreren og den lærer, der i givet tilfælde skal påtage sig barnets specialundervisning.

Der tilsendes skolen, skolelægen og hørecentralen en skriftlig rapport om undersøgelsen.

Barnets forældre eller værge skal have meddelelse om undersøgelsens resultat og oplysning om eventuelle ændringer i barnets skolemæssige behandling.

Under hensyntagen til skolens muligheder afgør konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) på grundlag af resultatet af talekonsulentens (talelærerens) undersøgelse og øvrige foreliggende oplysninger, under hvilken form specialundervisningen i det enkelte tilfælde skal gives.

§ 6. Konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) bør holde sig underrettet om standpunktet og den almindelige udvikling hos de elever, der af ham er henvist til specialundervisning. Tunghørelæreren drager selv omsorg for, at spørgsmålet om undervisningens ophør rejses, så snart barnets vanskeligheder er overvundet, ligesom han, medens undervisningen står på, må være opmærksom på, om ændring i undervisningen eller udsættelse heraf er ønskelig.

Mindst to gange om året bør de børn, der går til tunghøreundervisning, drøftes med den, der underviser dem, med henblik på, om undervisningen bør fortsætte, ændres eller ophøre.

Forinden konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) tager stilling til specialundervisningens ophør, skal der foreligge en udtalelse fra barnets dansklærer.

Når undervisningen er ophørt, bør barnet fremdeles holdes under observation, og undervisningen genoptages, såfremt der viser sig behov herfor. Der må i almindelighed regnes med korte, årlige kursus.

§ 7. Børn, der på grund af nedsat hørelse har så store vanskeligheder, at de ikke på forsvarlig måde kan undervises inden for folkeskolen, tilmeldes til undervisning på de i § 6 i lov nr. 21 af 27. januar 1950 om foranstaltninger vedrørende døve og tunghøre omhandlede skoler.

Stk. 2. Hvor der foreligger tvivl om, hvorvidt et barn med tilstrækkeligt udbytte kan følge folkeskolens specialundervisning, forhandler konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) med forstanderen for den nærmeste statsskole for svært tunghøre børn om barnets videre undervisning og placering.

Såfremt det skønnes påkrævet, kan barnet eventuelt for en kortere periode optages til observation på særfororgsskolen, således at spørgsmålet om barnets udskrivning af folkeskolen først afgøres efter observationsperiodens udløb.

Et kortere ophold på særfororgsskole vil endvidere kunne komme på tale, hvor et miljøskifte anses for ønskeligt, eller hvor barnet i en kortere periode skønnes at have behov for særlig intensiv artikulationsundervisning eller anden speciel behandling.

Stk. 3. Når endelig beslutning om barnets overgang til særfororgens skoler er truffet, udskrives barnet af folkeskolen. Konsulenten (skolepsykologen) vil efter nærmere aftale med særfororgen kunne give hjemmet meddelelse om barnets flytning.

Stk. 4. Hvis barnet udvikler sig således, at det skønnes at kunne følge folkeskolens undervisning (specialundervisning), flyttes det tilbage til folkeskolen. Forinden der tages beslutning herom, føres forhandling mellem fororgens skoleleder, den konsulent for særundervisningen (skolepsykolog), i hvis arbejdsområde barnets distriktsskole er beliggende, og lederen af specialundervisningen ved denne skole.

Stk. 5. Ved udskrivning fra folkeskolen og optagelse i særfororgens skoler finder reglerne i folkeskolelovens § 49 anvendelse.

§ 8. Når et barn, der får specialundervisning, skifter skole, skal der samtidig med flyttebeviset til den modtagende skole fremsendes oplysninger om barnets hidtidige specialundervisning.

§ 9. Hvis et barn ved udskrivningen af skolen har behov for fortsat undervisning, henvises det af konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) til specialundervisning inden for ungdoms- eller aftenskolen eller i en egnet efterskole.

Konsulenten (skolepsykologen) drager endvidere omsorg for, at der gennem erhvervsvejlederen eller kurator gives fornø-

den vejledning med hensyn til sådanne unges placering i erhvervslivet, eventuelt ved henvisning til erhvervs- og vejledningskontoret for tunghøre og døvblevne i København eller Fredericia eller i forbindelse med de i lov om revalidering § 14, stk. 3, omhandlede organer, jfr. herved punkt 16 i socialministeriets cirkulære af 12. oktober 1960 vedrørende nævnte lov.

§ 10. Specialundervisningen for tunghøre børn gives af folkeskolelærere med særlig uddannelse. Den i § 2, stk. 1, nævnte støtteundervisning gives dog så vidt muligt af barnets dansklærer.

IV. Cirkulære angående specialundervisning af svagtbegavede børn.

§ 1. Folkeskolens specialundervisning for svagtbegavede børn omfatter elever, der er så meget tilbage i evnemæssig udvikling, at de ikke med tilfredsstillende udbytte kan følge undervisningen i de almindelige klasser, for så vidt de ikke bør henvises til særforborgens skoler, jfr. § 7.

Til folkeskolens specialundervisning for svagtbegavede børn bør ikke overføres børn, hvis ringe skolestandpunkt skyldes langvarige forsømmelser, sygdom, nedsat syn eller hørelse, talevanskeligheder eller tilpasningsvanskeligheder. Almindeligt begavede børn med læsevanskeligheder (læse-retarderede) bør ikke henvises til specialundervisning for svagtbegavede.

§ 2. Enhver kommunes skoleplan og undervisningsplan skal indeholde bestemmelser om specialundervisning for svagtbegavede.

Stk. 2. Denne undervisning kan gives

1. Ved oprettelse af *hjelpeklasser*, idet sådanne klasser bør oprettes, hvis det godtgøres, at der i en kommune eller et skoleforbunds distrikt findes 20 svagtbegavede elever, der har behov derfor, således at disse kan fordeles i 2-3 klasser.

Hvor antallet og aldersfordelingen af sådanne elever gør det muligt, skal der indrettes en hjælpeklasse for hvert af de 6

klassetrin fra det 8. til det 14. år. En klasse for det 8. skoleår skal oprettes, når der i kommunen, henholdsvis fra vedkommende skoleforbunds område, melder sig mindst 10 elever; men sådanne klasser samt klasser for det 9. skoleår bør søges oprettet, selv om elevtallet er mindre end 10.

For så vidt der på grund af for ringe elevtal ikke kan oprettes 8. klasse, skal der, hvis forældrene ønsker det, drages omsorg for, at eleverne i overensstemmelse med reglerne i folkeskolelovens § 3, stk. 1, optages i en tilsvarende klasse i et andet skolevæsen eller får ophold på en egnet efterskole eller ungdomskostskole.

For så vidt der ikke kan oprettes 9. klasse, skal kommunen i overensstemmelse med reglerne i den anførte lovbestemmelse afholde udgiften for børnenes undervisning i en anden kommunes 9. klasse.

I en hjælpeklasse må børnetallet ikke overstige 14.

Hvis der i en hjælpeklasse findes flere end 10 børn, kan klassens timetal udvides med 5 timer, således at klassen undervises i 2 hold i dansk og/eller regning.

Hjelpeklassernes danskundervisning kan i svære tilfælde, f. eks. hvor elever har specielle læse- eller stavevanskeligheder, i fornødent omfang suppleres med enkeltmands- eller holdundervisning, ligesom elever kan

henvises til taleundervisning eller tunghøreundervisning.

En kommune kan samle sine hjælpeklasser på en særlig skole.

2. Ved *enkeltmands- eller holdundervisning*, hvor der gives supplerende undervisning i dansk, regning og eventuelt fremmedsprog.

Undervisningen må omfatte mindst 3 timer ugentlig, eventuelt fordelt på halve timer, for én elev. Man bør dog tilstræbe at oprette hold, hvor 4 elever undervises mindst 4-6 timer ugentlig.

Holdundervisning bør så vidt muligt ligge i barnets almindelige skoletid eller, hvor dette ikke er muligt, helst forud for denne. Holdundervisningen kan og skal ikke give barnet hele dets undervisning i dansk eller regning, og der bør derfor være et nøje samarbejde mellem den lærer, der giver barnet specialundervisning, og barnets andre lærere, især læreren i dansk og regning.

Holdundervisning er ikke tilstrækkelig for de svagest udrustede elever, der så vidt muligt bør overflyttes til hjælpeklasse, eventuelt i andre kommuner.

3. Som *hjelpeundervisning*, hvor en lærer er til rådighed i et fast undervisningslokale, så børnene i dansk- og regnetimer i fornødent omfang kan henvises hertil. Der bør være et nært samarbejde med klassens lærere, så barnet vedblivende føler sig knyttet til klassen, og der må sigtes på hel eller delvis tilbagevenden til klassens dansk- eller regnetimer.

Der bør ikke ved denne undervisning være mere end 10 elever.

Stk. 3. Specialundervisning kan kun undlades, såfremt der inden for den almindelige klasses rammer kan gives en fyldestgørende undervisning ved hjælp af særligt materiale.

Forudsætningen herfor er, at der i 4-7 klassede skoler ikke findes mere end 14 elever i den pågældende klasse, og i 2-3 klassede skoler ikke over 10 elever.

§ 3. For hjælpeklasser udarbejdes en særlig undervisningsplan.

Ved enkeltmands- eller holdundervisning samt ved hjelpeundervisning følges de i undervisningsplanen for hjælpeklasser for vedkommende fag givne retningslinier. I de timer, hvor barnet følger klassens almindelige undervisning, skal der i videst muligt omfang tages hensyn til barnets forudsætninger.

§ 4. Klasselæreren skal indstille barnet til specialundervisning, så snart han formoder, at dets skolevanskeligheder er af alvorligere karakter. Indstilling til undersøgelse bør almindeligvis ske inden udgangen af 1. skoleår og bør senest ske i løbet af 2. skoleår. I særlige tilfælde kan indstilling dog finde sted i begyndelsen af 1. skoleår.

Ved indstilling bør klasselæreren, hvor det er muligt, støtte sig til gruppeintelligensprøver og standpunktsprøver i dansk og regning, ligesom han bør søge oplysning om barnet hos dets øvrige lærere og drøfte dets vanskeligheder med hjemmet.

Henvielse til undersøgelse hos konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) sker på særlige blanketter, der ledsaget af udtalelse fra skolelægen, eventuelt i form af udskrift af helbredskort, fremsendes gennem skolens leder.

§ 5. Undersøgelsens resultat meddeles klasselæreren, skolelægen og skolens leder, og hvis barnets skolevanskeligheder er forårsaget af ringe begavelse, således at specialundervisning er påkrævet, forelægges sagen specialundervisningens leder til afgørelse af, hvor og under hvilke former specialundervisning skal finde sted. Det barn, der efter foretagen indstilling og undersøgelse er erkendt som svagtbegavet og ude af stand til at modtage den almindelige skoles undervisning, har en uafviselig ret til en for dets evner afpasset undervisning.

Barnets forældre eller værge skal have meddelelse om den truffne beslutning, årsagerne hertil og de fordele, en specialundervisning indebærer for barnet.

§ 6. Specialundervisningens leder bør holde sig nøje underrettet om hver enkelt

elevs standpunkt og almindelige udvikling. Mindst én gang om året (eventuelt i stedet for den skriftlige årsprøve) bør barnets standpunkt kontrolleres ved hjælp af standardiserede prøver i dansk og regning, der efter lærerens skøn i sværhedsgrad passer til det enkelte barn. Herefter tages der stilling til, om specialundervisningen skal fortsætte eller ophøre, eller om anden specialundervisning, herunder eventuelt overflytning til særforsorgens skoler, bør overvejes.

Lærere, der ved specialundervisning underviser i dansk og/eller regning, kan efter foretagne standpunktsprøver gennem specialundervisningens leder foreslå barnet udskrevet fra specialundervisning. Hvor det drejer sig om undervisning i hjælpeklasser, bør dette dog først ske, når man føler sig overbevist om, at fornyet overflytning til specialundervisning må anses for udelukket.

Udskrivningen sker på grundlag af efterprøver foretaget af konsulenten for særundervisning (skolepsykologen), og der må bl.a. tages hensyn til den modtagende klassens standpunkt og arbejdsform. Hvis udskrivningen sker fra hjælpeklasse til almindelig klasse, vil det ofte være hensigtsmæssigt, at barnet bliver flyttet til en klasse, der ligger et trin under det for dets alder almindelige.

§ 7. Børn, hvis åndelige udvikling og adfærd er sådan, at de efter en skolepsykologisk undersøgelse må formodes at have ret til åndssvageforsorg, må ikke overføres til hjælpeskoleundervisning, men skal, for så vidt kommunen ikke foranstalter undervisning for åndssvage eller særlig svagtbegavede, tilmeldes til undervisning/oplæring gennem åndssvageforsorgens institutioner. I almindelighed vil en erklæring fra konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) til ledelsen af det pågældende forsorgscenter være fyldestgørende som grundlag for optagelse på en åndssvageskole, jfr. socialministeriets bekendtgørelse af 8. december 1959 om indberetningspligt.

Stk. 2. Hvor der foreligger tvivl om, hvorvidt et svagtbegavet barn med tilstræk-

keligt udbytte vil kunne følge folkeskolens specialundervisning, forhandler konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) med den ledende pædagog i vedkommende forsorgscenter om barnets videre undervisning og placering.

Såfremt det skønnes påkrævet, kan barnet eventuelt for en kortere periode optages til observation på en af åndssvageforsorgens skoler, således at spørgsmålet om barnets udskrivning af folkeskolen først afgøres efter observationsperiodens udløb.

Et kortere ophold på en af forsorgens skoler vil endvidere kunne komme på tale, hvor et miljøskifte anses for ønskeligt, eller hvor barnet i en periode ikke får tilfredsstillende udbytte af folkeskolens specialundervisning.

Stk. 3. Når endelig beslutning om barnets overgang til forsorgens skoler er truffet, udskrives barnet af folkeskolen. Konsulenten (skolepsykologen) vil efter nærmere aftale med forsorgen kunne give hjemmet meddelelse om barnets flytning.

Stk. 4. Hvis barnet udvikler sig således, at det ikke længere skønnes at have behov for hjælp fra åndssvageforsorgen og i øvrigt skønnes at kunne følge folkeskolens undervisning (specialundervisning), kan det tilbageføres til folkeskolen. En sådan tilbageflytning vil dog i almindelighed først ske efter et års undervisning under forsorgen og som regel ved et skoleårs afslutning. Der skal endvidere, forinden der tages beslutning om barnets tilbageførelse til folkeskolen, føres forhandling mellem forsorgscenterets ledende pædagog, den konsulent for særundervisning (skolepsykolog), i hvis arbejdsområde barnets distriktsskole er beliggende, og lederen af specialundervisningen ved denne skole.

Stk. 5. Ved udskrivning fra folkeskolen og optagelse i særforsorgens skoler finder reglerne i folkeskolelovens § 49 anvendelse.

§ 8. Når et barn, der får specialundervisning, skifter skole, skal der samtidig med

flyttebeviset til den modtagende skole fremsendes oplysninger om barnets hidtidige specialundervisning.

§ 9. Hvis et barn ved udskrivningen af skolen har behov for fortsat undervisning **eller** for råd og bistand i forbindelse med

overgangen til erhvervslivet, henvises barnet til kurator.

§ 10. Undervisning af svagtbegavede børn gives af folkeskolelærere med særlig uddannelse.

V. Cirkulære angående specialundervisning af læseretardedede børn.

§ 1. Folkeskolens specialundervisning for læseretardedede børn omfatter elever, der uden at være svagtbegavede er så langt tilbage i læsning, at de ikke med tilfredsstillende udbytte kan følge undervisningen på **det** klassetrin, hvor de hører hjemme.

Som regel har børn med læsevanskeligheder også vanskeligheder i skriftlig dansk. For enkelte børn gør vanskeligheder sig kun gældende i skriftlig dansk, og i disse tilfælde er det berettiget at give specialundervisning, selv om læsefærdigheden ikke begrunder det.

§ 2. Enhver kommunes skoleplan og undervisningsplan skal indeholde bestemmelser om undervisning for læseretardedede.

Denne undervisning kan gives:

1. Som *enkeltmandsundervisning*, idet hvert barn får 4-6 ugentlige lektioner à 15-20 minutter. I sværere tilfælde kan lektionernes længde øges.

2. Som *holdundervisning*, idet højst 4 elever undervises i 3-5 ugentlige timer.

Det bør tilstræbes, at enkeltmands- og holdundervisning lægges inden for barnets almindelige skoletid, bedst i timer med læsning og skriftlig dansk.

3. I *læseklasser*, hvor antallet af børn ikke må overstige 16. Hvor børnetallet muliggør det, kan der oprettes læseklasser for **hvert** klassetrin fra 3. til 9. skoleår. En læseklasse bør ikke spænde over mere end 2 klassetrin.

Læseklasser med mere end 10 elever kan med fordel i en del af dansktimerne deles i 2 hold, der undervises hver for sig. Såfremt der i en læseklasse er børn fra to år-

gange, bør en sådan deling gennemføres i alle dansktimer og eventuelt tillige i regning. Læseklassernes danskundervisning kan i svære tilfælde i fornødent omfang suppleres med enkeltmands- eller holdundervisning.

§ 3. Læseretardedede elever følger de almindelige klassers undervisningsplan i alle fag undtagen dansk, hvor de må arbejde ud fra det trin, de er kommet **til**. Der skal tages fornødent hensyn i de mundtlige fag, hvor barnet ikke altid er i stand til ved læsning at tilegne sig stoffet.

For læseklasser udarbejdes en undervisningsplan, hvorefter man tilstræber at nå de samme mål som skolens almindelige klasser.

§ 4. Klasselæreren skal indstille barnet til specialundervisning, så snart han formoder, at dets læsevanskeligheder er af alvorligere karakter; som regel kan der ikke dømmes herom før i begyndelsen af barnets andet skoleår.

Ved indstillingen bør klasselæreren støtte sig til prøver i stillelæsning, uforberedt højtælæsning og - for de lidt større børns vedkommende - uforberedt diktat, ligesom han bør søge oplysning om barnets stilling i skolens øvrige fag og drøfte dets vanskeligheder med hjemmet.

Barnet henvises til undersøgelse hos konsulenten for særundervisning (skolepsykologen). Indstillingen sker på særlige blanketter, der ledsages af udtalelse fra skolelægen, eventuelt i form af udskrift af helbredskort, fremsendes gennem skolens leder.

§ 5. Undersøgelsens resultat og de nødvendige undervisningsmæssige foranstaltninger drøftes med klasselæreren og den lærer, der i givet tilfælde skal påtage sig barnets specialundervisning.

Der tilsendes skolen og skolelægen en skriftlig rapport om undersøgelsen.

Barnets forældre eller værge skal have meddelelse om undersøgelsens resultat og oplysning om eventuelle ændringer i barnets skolemæssige behandling.

Under hensyntagen til skolens muligheder afgør konsulenten for særundervisning (skolepsykologen), under hvilken form specialundervisningen i det enkelte tilfælde skal gives.

§ 6. Konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) bør holde sig nøje underrettet om standpunktet og den almindelige udvikling hos de elever, der af ham er henvist til specialundervisning. Mindst én gang om året bør barnets standpunkt kontrolleres ved hjælp af standardiserede prøver, og resultatet drøftes med den lærer, der har givet barnet specialundervisningen.

Derefter tages der stilling til, om specialundervisningen skal fortsætte, ændres eller ophøre.

Hvis specialundervisningen er givet som enkeltmands- eller holdundervisning, og barnet samtidig har kunnet følge danskundervisningen i sin klasse, skal konsulenten (skolepsykologen) indhente udtalelse hos

barnets dansklærer, før han tager stilling til specialundervisningens ophør.

§ 7. Er der grund til at antage, at institutionsbehandling er ønskelig, forhandler konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) med vedkommende taleinstitut om barnets videre undervisning herunder om eventuel observation.

§ 8. Når et barn, der får specialundervisning, skifter skole, skal der samtidig med flyttebeviset til den modtagende skole fremsendes oplysninger om barnets hidtidige specialundervisning.

§ 9. Hvis et barn ved udskrivningen af skolen har behov for fortsat specialundervisning, henvises det af konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) til undervisning for læseretarderede inden for aften- eller ungdomsskolen eller til vedkommende taleinstitut.

§ 10. Ved overgang til anden skoleform (gymnasium, privat realskole, handelsskole, teknisk skole m. fl.) kan det for læseretarderede elever forlanges, at der til pågældende skole fremsendes udtalelse om den skolepsykologiske undersøgelses resultat.

§ 11. Undervisning af læseretarderede gives af folkeskolelærere med særlig uddannelse.

Forslag til bestemmelser vedrørende kuratorvirksomhed for svagtbegavede børn og unge m. v.

§ 1. 1 hver amtsrådsreds knyttes der til konsulenten for særundervisning en eller flere kuratorer for svagtbegavede børn og unge. I hver købstad knyttes der på tilsvarende måde til konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) eller, hvor specialundervisningen for svagtbegavede er samlet i en hjælpeskole, til dennes leder en eller flere kuratorer.

Stk. 2. Efter overenskomst mellem købstadkommune og skoledirektion kan det bestemmes, at en i amtsråds kredsen ansat kurator tillige fungerer som kurator i købstaden, eller at en i en købstadkommune ansat kurator tillige virker som sådan i landkommuner.

Stk. 3. Kuratorerne ansættes tillige ved arbejdsanvisningskontoret med den opgave at virke som erhvervsvejledere og medvirke ved anvisning af arbejde for de svagtbegavede unge. Kurator arbejder herved efter arbejdsanvisningskontorets sædvanlige arbejdsgang.

§ 2. Kuratorerne ansættes i amtsråds kredsene af skoledirektionen efter indstilling fra konsulenten for særundervisningen og i købstæderne af kommunalbestyrelsen efter indstilling fra skolekommissionen på grundlag af indhentet erklæring fra konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) respektive lederen af hjælpeskolen. Ansættelsen af kuratorer skal forud godkendes af arbejdsdirektoratet med henblik på ansættelsen ved arbejdsanvisningskontorerne, jfr. § 1, stk. 3. Denne godkendelse kan

med $\frac{1}{2}$ års varsel tilbagekaldes, således at ansættelsen ophører ved et skoleårs udgang.

Stk. 2. Stillingerne søges fortrinsvis besat med lærere, der underviser svagtbegavede børn.

§ 3. Kuratorerne har til opgave at yde de svagtbegavede elever og deres hjem rådgivning og bistand i personlige anliggender i skoletiden og i de første år efter udskrivningen af skolen, samt at virke som erhvervsvejledere og medvirke ved anvisning af arbejde. Hjælpen kan f. eks. ydes ved at henvise til sådanne institutioner eller organer, der yder speciel hjælp (institutioner inden for børne- og ungdomsforsorgen, sær-forsorgen, revalideringscentre m.v.).

Stk. 2. Kuratorerne yder, såfremt det ønskes, på samme måde hjælp til andre af folkeskolens børn og unge med særlige vanskeligheder.

Stk. 3. Kuratorerne samarbejder i fornødent omfang med revalideringscentre.

§ 4. Skolevæsenets udgifter ved kuratorordningen beregnes som $\frac{3}{4}$ af de samlede udgifter. Udgifterne afholdes efter de for udgifterne ved konsulenter for særundervisningen i øvrigt gældende regler.

Stk. 2. Udgifterne ved kuratorernes under arbejdsanvisningen hørende virksomhed, der beregnes som $\frac{1}{4}$ af de samlede udgifter, afholdes af vedkommende arbejdsanvisningskontor.

§ 5. Den nærmere ordning vedrørende kuratorernes virksomhed ved skolevæsenet og arbejdsanvisningen i en amtsråds-kreds eller en købstad, herunder bestemmelse om timereduktion og honorar til kurator, fastsættes af de stedlige skolemyndigheder efter forhandling med arbejdsanvisningskontoret ved et reglement, der skal godkendes af undervisningsministeriet og arbejdsministeriet. (Et standardreglement er vedføjet som bilag).

§ 6. Undervisningsministeriet kan efter indstilling fra de stedlige skolemyndigheder

og efter forhandling med arbejdsministeriet godkende, at de i § 3 omhandlede opgaver inden for en eller flere kommuner varetages af en med dette formål dannet forening. Det er en forudsætning for godkendelsen, at foreningen fuldt ud løser de kuratorerne påhvilende opgaver inden for det pågældende område.

Stk. 2. Til sådanne foreninger vil der kunne ydes et tilskud af statskassen svarende til de udgifter, der afholdes af staten ved den i § § 1-5 omhandlede ordning.

Standardreglement for kuratorordning i henholdsvis et amt og en købstad.

1. I amtsrådsreds knyttes til konsulenten for særundervisning kuratorer, der tillige ansættes ved vedkommede offentlige arbejdsanvisningskontor. De enkelte kurators område er følgende:

- 1
- 2
- 3

(Kurator nr. virker tillige som kurator i købstad).

Kuratorerne arbejder under ansvar over for skoledirektionen.

Eller:

I købstad knyttes til konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) - respektive hjælpeskolens leder - kuratorer, der tillige ansættes ved arbejdsanvisningskontor.

Kuratorerne arbejder under ansvar over for skolekommissionen.

2. Det er kurators opgave at yde svagtbegavede skoleelever og deres hjem rådgivning og bistand i personlige anliggender i skoletiden og i årene efter udskrivningen af skolen samt at virke som erhvervsvejleder og medvirke ved anvisning af arbejde for disse.

Hjælp på samme måde ydes, såfremt det ønskes, til andre af folkeskolens børn og unge med særlige vanskeligheder. Der tænkes her navnlig på børn med udprægede læsevanskeligheder, svagtseende og tunghøre børn, vanføre eller legemligt svage børn samt børn med tilpasningsvanskeligheder.

Hjælpen såvel til svagtbegavede som til andre børn og unge med særlige vanskeligheder kan f. eks. ydes ved at henvise til så-

danne institutioner eller organer, der yder speciel hjælp (institutioner inden for børne- og ungdomsforsorgen eller særfor sorgen, revalideringscentre m.v.).

Kuratorerne samarbejder i fornødent omfang med revalideringscentrene.

3. Kurators hjælp skal altid fremtræde som et tilbud til eleven og dennes hjem og må kun ydes i forståelse med hjemmet. Kuratoren skal bistå skolen med samtaler med hjemmet, når elevens fremtid, herunder uddannelse, skal drøftes, f. eks. samtaler om forlængelse af skolegangen, ophold på efterskole, optagelse under forsorg eller anbringelse i plads, lære eller anden oplæring eller uddannelse.

Kuratoren bør skaffe sig grundige oplysninger om eleverne allerede i skoletiden. Han har adgang til at indhente oplysning om eleverne hos skolen, skolelægen, konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) samt arbejdsanvisningskontoret.

4. Kuratoren kan optage en sag efter opfordring fra den unge, hjemmet, klasse læreren, skolelederen, konsulenten for særundervisning (skolepsykologen), arbejdsanvisningskontoret, børneværnet eller en institution inden for børne- og ungdomsforsorgen, arbejdsgiveren m. fl. Hvis opfordringen ikke er kommet fra hjemmet, skal der søges kontakt med dette.

5. Hvor en sag gør det ønskeligt, konfererer kuratoren med skolen (skolelederen, konsulenten for særundervisning (skolepsykologen)) og arbejdsanvisningskontoret. Til aftalte tider og mindst én gang årlig konfereres afsluttende og igangværende sager med skolen og arbejdsanvisningskontoret.

6. Kuratoren bør - i fornødent omfang i samarbejde med arbejdsanvisningskontoret - være skolen behjælpelig med tilrettelæggelse af den erhvervsorienterede undervisning, herunder erhvervspraktik, og erhvervsoptrænenende undervisning, ligesom han bør medvirke til oprettelse af særlige ungdomsskoler, aftenkolehold og fritidsklubber, hvor dette findes fornødent.

7. I arbejdet med erhvervsvejledning, pladsanvisning og anvisning af læreplads eller anden oplæring eller uddannelse arbejder kuratoren efter arbejdsanvisningskontorets sædvanlige arbejdsgang. Han kan som led i sin ansættelse ved arbejdsanvisningskontoret træde i forbindelse med arbejdsgivere med henblik på ansættelse, oplæring eller uddannelse.

8. Kuratoren kan i tilfælde, hvor anbringelse i plads, læreplads eller anden oplæring eller uddannelse har fundet sted, med hjemmets billigelse rette henvendelse til vedkommende arbejdsgiver for at træffe aftale om særlig hensyntagen, ekstraundervisning eller andre forhold, herunder om arbejdsgiverens hjælp ved administration af lønnen.

Kuratoren kan - ligeledes med hjemmets billigelse - forhandle med ledere og lærere ved efterskoler, tekniske skoler m. v. og træde i forbindelse med offentlige myndigheder og med institutioner.

9. Der ydes kurator en nedsættelse i pligtigt timetal på timer ugentligt. Herudover skal han stå til rådighed for kuratorarbejdet i timer ugentligt, og aflønnes herfor efter de til enhver tid gældende regler for aflønning af deltidsbeskæftigede erhvervsvejledere, der samtidig er lærere.

10. Kuratoren skal have en fast ugentlig træffetid. Ved fravær ud over 14 dage bør der træffes en ordning, hvorefter kurator eller en stedfortræder kan træffes telefonisk eller skriftligt. Udgifterne til stedfortræder under kurators sygdom eller normale ferie afholdes af de samme organer, som afholder udgifterne ved kuratorvirksomheden.

11. Kuratoren afgiver til konsulenten for særundervisning (skolepsykologen), eventuelt lederen af hjælpeskolen og arbejdsanvisningskontoret årlig beretning om sit arbejde.

Forslag til normalinstrukser.

I. Normalinstruks for konsulenter for særundervisning (skolepsykologer).

§ 1. Konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) udøver sit arbejde under ansvar over for skolekommissionen, eller: Konsulenten for særundervisningen udøver sit arbejde under ansvar over for skole-direktionen.

§ 2. Konsulenten er rådgivende i psy-kologiske og pædagogiske spørgsmål ved-rørende de børn, som henvises til ham (skolepsykologisk kontor).

Han er forpligtet til at afgive erklæring i alle sager vedrørende specialundervisning og skolepsykologisk virksomhed, som fore-lægges ham af skolekommission eller by-råd/skoledirektion, amtsskolekonsulent el-ler lokale myndigheder i amtsråds kredsen. Hans erklæring skal medfølge, når sagen forelægges højere myndighed.

Konsulenten deltager efter skolekommis-sionens/skoledirektionens bestemmelse i kommissionens/direktionens møder *).

§ 3. Konsulenten undersøger (eventuelt behandler) efter henvisning fra skolen eller skolemyndighederne de børn, hvis under-visning eller opdragelse frembyder særlige vanskeligheder. Der bør - inden under-søgelsen finder sted - foreligge skriftlig ind-stilling med fyldige oplysninger fra klasse-lærer og skolelæge.

§ 4. Efter undersøgelsens afslutning meddeler konsulenten skolen og skolelægen undersøgelsens resultat og fremsætter for-

*) Et mindretal (Marie Helms Hillgaard, Anna Jensen og Esther Jensen) anser det for urigtigt, at der i en instruks for konsulenter for særunder-visning (skolepsykologer) indgår bestemmelser vedrørende disses deltagelse i skolekommissio-nens/skoledirektionens møder.

slag om specialundervisning eller andre for-anstaltninger.

Rapporten bør almindeligvis indeholde en vurdering af barnets evner, en redegø-relse for dets standpunkt og forslag om skolemæssig behandling.

§ 5. Konsulenten tager de praktiske for-holdsregler i forbindelse med ind- og ud-skrivning til specialundervisning.

Efter drøftelse med skolelægen udtager han børn til observationskoloni.

§ 6. Dersom et barn i længere tid på grund af svagelighed ikke er i stand til at følge skolens undervisning, drager konsu-lenten i samarbejde med skolen omsorg for, at der i medfør af folkeskolelovens § 51, stk. 2, gives den fornødne undervisning i hjemmet eller på sygehus.

§ 7. Konsulenten fører pædagogisk til-syn med specialundervisningen og har i øv-rigt pligt til at holde sig orienteret om de børn, som på hans forslag er henvist til spe-cialundervisning, og til at foretage sådanne efterundersøgelser, som er nødvendige for afgørelse med hensyn til specialundervis-ningens ophør.

§ 8. Konsulenten drager omsorg for, at der i forbindelse med udskrivningen af skolen ydes specialundervisningens elever fornøden vejledning med hensyn til deres muligheder for fortsat undervisning og ud-dannelse samt med hensyn til deres pla-cering i erhvervslivet. I sidstnævnte øjemed står han i forbindelse med erhvervsvejlede-ren, ligesom han forestår etableringen af en kuratorordning i medfør af de herom gæl-dende bestemmelser.

Anm. til §§ 5, 7 og 8: Hvor specialundervisningen har egen leder, vil det pædagogiske tilsyn og ind- og udskrivning af elever ved denne undervisning henhøre under denne leder og således udgå af nærværende instruks.

§ 9. I de tilfælde, hvor andre myndigheder, f. eks. børneværn, åndssvageforsorg, sygehus og politi kan kræve en udtalelse fra konsulenten, fremsendes udtalelsen gennem skolens leder.

§ 10. Konsulenten er forpligtet til at udvise fornøden takt med hensyn til fortrolige meddelelser og må under ingen omstændigheder til uvedkommende give oplysninger om personlige forhold, hvormed han er blevet bekendt ved udøvelsen af sit arbejde.

§ 11. Konsulenten kan modtage henvendelser direkte fra skolesøgende børns forældre eller værger (eventuelt børneværn) og er da berettiget til gennem skolen at indhente oplysninger om barnet.

§ 12. Konsulenten er berettiget til efter aftale med hjemmet at henvise et barn til undersøgelse på særforsorgens institutioner

og til børne- og ungdomsværnet og dets institutioner. Der skal tilgå skolen meddelelse om sådanne foranstaltninger.

§ 13. Ved hvert skoleårs/kalenderårs afslutning udarbejder konsulenten en beretning om arbejdet i det forløbne år og sender denne til skolekommissionen/skoleinspektionen.

§ 14. Ved rejser i embeds medfør har konsulenten ret til at få rejseudgifter godtgjort. Medfører rejsen, at han må opholde sig mere end 4 timer uden for hjemmet, har han ret til time- og dagpenge efter sats A efter de af finansministeren for statens tjenestemænd fastsatte regler.

§ 15. Til kontorhjælp og øvrige kontorudgifter stilles der et beløb til konsulentens rådighed efter byrådets/skolerådets bestemmelse.

Ved finansårets begyndelse stilles der et passende forskudsbeløb til hans rådighed.

§ 16. Det tilkommer skolekommissionen/skoleinspektionen at fortolke nærværende instruks. Trufne afgørelser kan indankes for undervisningsministeriet.

II. Normalinstruks for tale- og tunghørekonsulenter.

§ 1. Konsulenten udfører sit arbejde under ansvar over for skoleinspektionen (for købstæder: skolekommissionen).

Han er faglig medhjælp for konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) med hensyn til undervisningen af børn med talevanskeligheder og tunghøre børn.

§ 2. Til rådighed for dette arbejde afsættes ugentlige timer af konsulentens pligtige timetal.

§ 3. Konsulenten foretager undersøgelser af elever, der gennem konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) henvises til ham. Han afgiver rapport om undersøgelsen og giver meddelelse om den

nødvendige undervisning til konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen).

§ 4. Konsulenten foretager efterprøve af elever, der modtager specialundervisning for talevanskeligheder og nedsat hørevne, og afgiver til konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) indstilling om specialundervisningens ophør eller ændring.

§ 5. Konsulenten kan i tvivlstilfælde rådføre sig med skolelæge, skoletandlæge og særforsorgens institutioner.

§ 6. I sin virksomhed som tale- og tunghørelærer er konsulenten undergivet bestemmelserne i instruks for tale- og tunghørelærere.

§ 7. Ved rejser i tjenstlige anliggender får konsulenten befordringsgodtgørelse efter de for statens tjenestemænd fastsatte regler.

§ 8. Det tilkommer skoledirektionen (skolekommissionen) at fortolke denne instruks. I tvivlstilfælde kan sagen indankes for undervisningsministeriet.

III. Normalinstruks for tale- og tunghørelærere.

§ 1. Talelæreren og tunghørelæreren udfører sit arbejde under ansvar over for skolekommissionen (skoledirektionen) og under tilsyn fra konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen).

§ 2. Tale- og tunghørelæreren giver talehæmmede og tunghøre børn specialundervisning i hold af hensigtsmæssig størrelse eller ved enkeltmandsundervisning.

§ 3. Før undervisningen begynder, modtager tale- og tunghørelæreren elevens journal fra konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen). Journalen skal indeholde skolens indstilling, udskrift af helbredskort, hvoraf det fremgår, om yderligere specialistundersøgelse er påkrævet, taleprøver og eventuelle specialistudtalelser, samt redegørelse for resultatet af pædagogiske og psykologiske prøver, hvis sådanne foreligger.

For tunghøre elever indeholder journalen tillige særforborgens eller speciallægens udtalelser og vejledning.

Tale- og tunghørelæreren er forpligtet til at sikre sig, at skolelægen har godkendt, at tale- eller tunghøreundervisning iværksættes.

§ 4. Tale- og tunghørelæreren foretager efter aftale med tale- og tunghørekonsulenten og særforborgen det nødvendige med hensyn til audiologisk behandling, herunder anskaffelse og vedligeholdelse af høreapparater.

§ 5. Tale- og tunghørelæreren er på ethvert tidspunkt berettiget til at rådføre sig med tale- og tunghørekonsulenten, skolelægen og skoletandlægen.

§ 6. Tale- og tunghørelæreren har tavshedspligt med hensyn til oplysninger om personlige forhold, hvormed han bliver bekendt under sin virksomhed.

§ 7. Tale- og tunghørelæreren fører journal over talelidende og tunghøre børn, som han underviser, og afgiver, når han finder det fornødent og mindst to gange om året, rapport gennem tale- og tunghørekonsulenten til konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) om det enkelte barn. Han må drage omsorg for, at spørgsmålet om undervisningens ophør rejses, så snart barnets vanskeligheder er overvundet, ligesom han, medens undervisningen står på, må være opmærksom på, om ændring i undervisningen eller udsættelse heraf er ønskelig.

§ 8. Ved specialundervisningens ophør tilbagesendes journalen gennem tale- og tunghørekonsulenten til konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen), der opbevarer den.

§ 9. Tale- og tunghørelæreren udarbejder hvert år efter aftale med konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen) en oversigt over sit arbejde til brug for årsindberetningen om specialundervisningen. Oversigten sendes gennem tale- og tunghørekonsulenten til konsulenten for særundervisningen (skolepsykologen).

§ 10. Det tilkommer skoledirektionen (skolekommissionen) at fortolke denne instruks. I tvivlstilfælde kan sagen indankes for undervisningsministeriet.

Forslag til planer for kursus til uddannelse af lærere til specialundervisning.

I. Forslag til uddannelsesplan for lærere til hjælpeskolen.

A. Teori.

1. Psykologi.

a. Forskellige retninger i psykologien (almen psykologi)	10 timer
b. Arv-milieu, psykologisk og biologisk belyst	10 timer
c. Intelligensforskningen	6 timer
d. Psykologiske undersøgelser	
1. Orientering om og demonstration af evne- og karakterprøver	10 timer
2. Standpunktsprøver	6 timer
3. Læseprøver	4 timer
4. Skolemodenhedsprøver	4 timer
5. Orientering om psykotekniske prøver	2 timer
e. Sociologi	4 timer
f. Indlæringens psykologi	6 timer
g. Pædagogisk statistik (derunder standardisering)	8 timer
h. Svagtbegavedes psykologi	20 timer
i. Tilpasningsvanskeligheder	10 timer
	100 timer

2. Pædagogik.

a. Pædagogikkens historie og etik	8 timer
b. Metodik og gennemgang af undervisningsmaterialer	
1. religion (2 timer), 2. dansk (6 timer), 3. regning (6 timer), 4. mundtlige fag (8 timer), 5. manuelle fag, herunder frit skabende arbejde (26 timer), 6. musik og rytmik (4 timer)	52 timer
	60 timer

3. Medicin.

a. Almindelig sygdomslære, skolelægevirksomheden	6 timer
b. Neurologi og psykiatri (derunder organiske hjernelidelser, epilepsi, oligofreni, spastiske lidelser m.v.)	30 timer
	36 timer

4. Jura.

Love og cirkulærer angående åndssvage, svagtbegavede, taleledende, døve og tunghøre, læse- og svagtbegavede, blinde og svagtseende og vanføre	12 timer
---	----------

5. Undervisning af læseretardedede.

(Planen svarer til normalplanen for uddannelse af lærere til undervisning af læseretardedede børn).	
a. Læseprocessen	12 timer
b. Læse- og stavevanskeligheder	10 timer
c. Karaktervanskeligheder hos læseretardedede	3 timer
d. Gennemgang af undervisningsmaterialer og supplerende læsestof	4 timer
e. Start- og arbejdsmetoder	6 timer
	<hr style="width: 100%; border: 0.5px solid black;"/> 35 timer

6. Undervisning af talehæmmede.

a. Fonetik, stemmebrug og artikulation	18 timer
b. Talevanskeligheder (forsinket taleudvikling, udtalefejl, stammen, stemmelidelse)	10 timer
c. Hørstumhed	2 timer
	<hr style="width: 100%; border: 0.5px solid black;"/> 30 timer

7. Undervisning af tunghøre.

a. Audiologi	6 timer
b. Orientering om mundaflæsning, høretræning m.v.	6 timer
	12 timer

8. Undervisning af svagtseende.

a. Synet, synsprøver og deres vurdering	4 timer
b. Orientering i undervisning af svagtseende	6 timer
	10 timer

9. Hjælpeskolens undervisningsplan, administration, journalskrivning, attester m. v.

10 timer

- 10. Kurat orvirksomhed** (derunder erhvervsvejledning og gennemgang af forsorgslovene) 20 timer

B. Praktik.

1. Svagtbegavede.

- a. Hjælpeklasse (følge lærer 30 timer og samme barn i 10 timer - i forbindelse hermed udarbejdes beskrivelse af barnet) 40 timer
- b. Hjælpehold 10 timer

2. **Debile** (externatskole) 10 timer

3. Læseretarderede

- a. Deltager i undervisningen hos 1 lærer 12 timer
- b. Overværer undervisningen hos mindst 3 forskellige lærere 12 timer
- c. Taleinstituttet eller ordblindeinstituttet 12 timer
-
- 96 timer

C. Institutionsbesøg.

1. Folkeskolen.

- a. Specialundervisning for svagthørende
- b. Specialundervisning for svagtseende
- c. Specialundervisning for taledidende
- d. Skolepsykologisk kontor

2. Forsorgen.

- a. Taleinstitut
- b. Statens skole for svært tunghøre børn
- c. Hørecentral
- d. Åndssvageskoler
- e. Åndssvageforsorgens børnehave og fritidshjem

3. Psykoteknisk institut.

4. Foreningen af 1915-institutioner.

læt ca. 400 timer foruden institutionsbesøgene, beregnet til en varighed af 4 måneder.

II. Forslag til plan for kursus til uddannelse af lærere for svagtseende børn.

A. Teori.

1. Øjets anatomi, fysiologi og patologi, herunder synsprøver og optiske hjælpemidler 4 timer
2. Det svagtseende barns psykologi og pædagogik, herunder metodik 6 timer
3. De svagtseendes erhvervsproblemer 2 timer
4. Foranstaltninger til hjælp for svagtseende (Blindelov, revalideringslov) 2 timer
- 14 timer

B. Praktik.

1. Folkeskolens specialundervisning for svagtseende børn 20 timer
2. Skolen for svagsynede børn på Refsnæs 20 timer
- 40 timer

C. Institutionsbesøg.

Forslag til normalplan for uddannelse af lærere til undervisning af læseretardedede børn.
 (Optrykt fra »Betænkning vedrørende uddannelse af lærere til undervisning af talelidende, svagthørende og læseretardedede børn i folkeskolen« 1958).

1. Læseprocessen (læsningens psykologi og pædagogik) og læsemetoder	12 timer	8. Love, cirkulærer og særundervisnings ydre rammer	at overføre 3 timer	45 timer
2. Læse- og stavevanskeligheder (dyslexi)	9 timer	9. Start og arbejdsmetoder (læseklasse, læsehold og enkeltmandsundervisning)		
3. Svagthørende med læse-stavevanskeligheder	3 timer			9 timer
4. Fonetik med henblik på børnene med læse-stavevanskeligheder, samt behandling af mindre talevanskeligheder	6 timer	<i>Praktik:</i>		<hr/> 57 timer
5. Karaktervanskeligheder hos de læseretardedede	3 timer	1. Deltager i undervisningen hos 2 lærere	12 + 12 timer	24 timer
6. Gennemgang af undervisningsmaterialer og supplerende læsestof	6 timer	2. Overværer undervisningen hos mindst 4 forskellige lærere		<hr/> 16 timer
7. Psykologiske og pædagogiske prøver	6 timer			40 timer
	at overføre 45 timer	Praktikken foregår i hold på 3-4 elever		

Fagfordelingsplan for kursus på Danmarks Lærerhøjskole 1959/60 til uddannelse af lærere til tale-, tunghøre- og læseundervisning. *)

A. Teori		
I. Sprog og fonetik.	60 timer	
<i>A. Almen sprogvidenskab, væsentlig exemplificeret gennem dansk rigssprog:</i>		
1. fonologi		
2. grammatik		
3. ordafledning		
4. orddannelse		
5. ordforråd		
6. syntax		
<i>B. Almen og dansk fonetik:</i>		
1. vokaler		
2. konsonanter		
3. stavelser		
4. accenter (herunder stød)		
5. kombinationslære		
<i>C. Danske dialekter</i>		
<i>D. Børns sprogtilegnelse (exemplificeret især gennem dansk):</i>		
1. fonologi		
2. grammatik		
3. ordforråd		
II. Almindelig lydlære med demonstrationer	25 timer	
1. Lydsvingninger og lydbølger		
2. Lydgivere		
3. Resonnans		
4. Lydens transmission (i luft og vædske)		
III. Stemmedannelse.	10 timer	
IV. Psykologi og læsepædagogik.	50 timer	
1. Læseprocessen, læsningens psykologi og pædagogik og læsemetoder	(17 timer)	
2. Dyslexi	(5 timer)	
3. Karaktervanskeligheder hos de læseretarderede	(4 timer)	
4. Psykologiske og pædagogiske prøver	(6 timer)	
5. Gennemgang af undervisningsmaterialer og supplerende læsning	(6 timer)	
		6. Start og arbejdsmetoder:
		Læseklassearbejdet (2 timer)
		Læsehøjskoleundervisningen (2 timer)
		Enkeltmandsundervisning + opgaver til Palin (2 timer)
		Voksenundervisning (2 timer)
		Landsbyskolen (2 timer)
		Ordblindeinstituttet (2 timer)
		V. Anatomi og fysiologi samt arvelighedslære
		50 timer
		1. Cellelære (almindelig biologi om celleskiftet, blodets celler, knogleceller, muskelceller, nerveceller)
		2. Arvelighedslære og fosterudvikling
		3. Kraniet (knogler, hulrum, muskler, kar og nerver)
		4. Hjernen (storhjernen, lillehjernen, forlænget marv, rygmarv, hjernenerver, pyramidebanen)
		5. Det ubevidste nervesystem
		6. Sansefysiologi (bl. a. syns- og hørebåner)
		7. Muskelfysiologi, herunder træning og træthed
		8. Brystkassen (knogler, muskler, kar)
		9. Lunger
		10. Åndedrætsfysiologi (incl. blodets kemi)
		11. Hals (knogler, muskler, kar, nerver)
		12. Strubens fysiologi
		13. Svælg, mund, næse, bihuler
		14. Ørets anatomi og fysiologi
		15. Øjets anatomi og fysiologi samt synslidelser
		16. Afsluttende forelæsninger over helhedsopfattelsen af det menneskelige individ og specielt for tale-, høre- og læsefunktionernes indbyrdes relationer vedrørende de tilførende baner (syn og hørelse, berøring og vibrationer) over den centrale bearbejdning til de fraførende baner og organer (tale, skrift, mimik, gestus)

*) Udarbejdet af det af undervisningsministeriet den 15. november 1958 nedsatte udvalg.

(Gennemgangen af anatomi og fysiologi understøttes på alle punkter af demonstrationer, hvorunder hører objektiv undersøgelsesteknik i form af: røntgenbilleder, elektroencefalografi, elektromyografi, rygmærkspunktur, almindelig neurologisk undersøgelsesteknik, undersøgelse af ører og tubafunktion, undersøgelse af næse og næsesvælg med spejl og rhinoscop, spejlundersøgelse af struben, spirometri og stroboscopi, syns- og synsfeltsundersøgelser, balancefunktionsundersøgelser) .

VI. Sygdomslære 50 timer

- A. Almen sygdomslære (der lægges vægt på en skildring af mennesket som en psykomotorisk helhed i balance og beskyttet mod omverdens angreb af et intakt cellerag på såvel ydre som indvendige overflader. Brydes denne overflade, skildres organismens forsvarsmidler). (10 timer)
1. Medfødte lidelser (arveligt betingede, misdannelser og fødselslæsioner)
 2. Traumer (fremmedlegemer og mekaniske, termiske, kemiske og elektriske traumer)
 3. Infektioner (akute, kroniske. Almindelig infektionsslære)
 4. Svulster (godartede og ondartede)
 5. Systemsygdomme (cirkulationsforstyrrelser, blodsygdomme, vitaminmangelsygdomme, hormonforstyrrelser, allergiske lidelser)
 6. Gerontologi (alderdommens problemer)
- B, Speciel sygdomslære (med patientdemonstrationer og gennemgang af de lægelige behandlingsmuligheder) (20 timer)
1. Lungelidelser
 2. Strubelidelser
 3. Svælgidelser
 4. Næse- og bihulelidelser
 5. Mundlidelser
 6. Ganespalte
 7. Høreidelser
 8. Døvhed.
- C. Neurologi og psykiatri (20 timer)

VII. Audiologi og tunghørepedagogik 100 timer

- A. 1. Medicinsk audiologi (36 timer)
 2. Gerontologi
 3. Forebyggende arbejde
- B. Tunghørepedagogik (54 timer)
1. Aflæselære (10)
 2. Mund-håndsystemet (20)
 3. Høretræningsmetodik (4)
 4. Undervisning af tunghøre småbørn (10)
 5. Undervisning af svært tunghøre og døvblevne skolebørn (6)
 6. Undervisning af svagthørende skolebørn (4)
- C. 1. Organisering af det praktiske arbejde (10 timer) (herunder foreningsliv m. m.)
 2. Erhvervsproblemer

VIII. Logopædi (for hver lidelse eller gruppe af lidelser gennemgås ætologi, kliniske billede, undersøgelses- og behandlingsmetoder) 60 timer

- A. Lidelser forårsaget af skader i centralnervesystemet (8 timer)
1. Afasi
 2. Alexi og agrafi
 3. Centrale dysarthrier
 4. Symptomatiske talemidelser
- B. Konstitutionelt og psykisk betingede sproglige defekter (22 timer)
1. Hørstumhed og beslægtede lidelser
 2. Dyslexi
- C. Stammen og løbsk tale (10 timer)
- D. Udtalefejl (10 timer)
1. som følge af organiske abnormiteter i artikulationsapparatet
 2. som følge af organisk betingede innervationsforstyrrelser (dysarthrier)
 3. funktionelle udtalefejl
- E. Funktionsforstyrrelser i stemmeorganerne (10 timer)
1. Organisk betingede forstyrrelser (recurrensparalyse, laryngectomi etc.)
 2. Funktionelle pareser i larynx
 3. Fonasteni

IX. Love og cirkulærer 8 timer

B. Praktiske færdigheder.

1. Diktion	20 timer
2. Afspænding m.v.	20 timer
3. Diagnose og journal	30 timer
4. Stemmedannelse (i gennemsnit)	40 timer

C. Undervisningspraktik.

1. Ganespaltepatienter	5 timer
2. Stammere	50 timer
3. Udtalefejl og talekorrektion af tunghøre	35 timer
4. Centrale talelidelser	70 timer

5. Stemmelidelser	60 timer
6. Læse- og stavelidelser	48 timer
7. Strubeløse	15 timer
8. Praktik på hørecentral	25 timer
9. Praktik på Statens aflæsekursus	30 timer
10. Besøgspraktik	10 timer
11. Praktik i børnehave	20 timer
12. Tunghøreklasser under skolevæsenet	20 timer
13. Praktik på aflæseskole	30 timer
14. Praktik på døveskole	50 timer

D. Institutionsbesøg.

Regler om indberetning til særfor sorgen.

I. § 3 og § 4 i lov nr. 21 af 27. januar 1950 om foranstaltninger vedrørende døve og tunghøre.

§ 3. Ethvert barn, der er døvt eller så tunghørt, at det af den grund ikke vil kunne følge undervisningen enten i den almindelige barneskole eller ved særskilt undervisning for svagthørende børn, jvf. § 2, stk. 5, i lov nr. 160 af 18. maj 1937 om folkeskolen, er pligtig at modtage undervisning efter de i nærværende lov fastsatte bestemmelser.

§ 4. 1) Det påhviler det sociale udvalg, så snart døvhed eller tunghørhed i det i § 3 nævnte omfang er konstateret, at fore-

tage indberetning af sådanne børn til døve- nævnet efter nærmere af socialministeren fastsatte regler.

2) Det påhviler enhver læge, der under udøvelsen af sit kald hos børn under 16 år iagttager tilstedeværelsen af døvhed eller tunghørhed i det i § 3 nævnte omfang, til det sociale udvalg i pågældendes opholdskommune at afgive indberetning herom. En tilsvarende pligt påhviler ledere af stats- og kommunale skoler såvel som af privat undervisning.

II. Socialministeriets bekendtgørelse af 30. september 1954 om indberetningspligt vedrørende talelidelser samt sværere tilfælde af ordblindhed og læsesvaghed.

I medfør af bestemmelserne i § 1 i lov nr. 197 af 11. juni 1954 om ændringer i forsorgslovens § 257 vedrørende talelidende fastsættes herved efter forhandling med indenrigsministeren og undervisningsministeren følgende regler for indberetning af tilfælde af talelidelser samt sværere tilfælde af ordblindhed og læsesvaghed:

§ 1.

Det påhviler *de sociale udvalg*, når de bliver bekendt med et tilfælde af *talelidelse, sværere ordblindhed eller læsesvaghed*, hvor lidelsen er eller skønnes at ville blive til væsentlig ulempe for den pågældende, og der skønnes at være mulighed for bedring af lidelsen gennem behandling, at foretage indberetning herom til et af statens institutter for talelidende.

Det påhviler enhver *læge*, der i sin virksomhed konstaterer tilstedeværelsen af en *talelidelse, sværere ordblindhed eller læsesvaghed* af det i § 1 nævnte omfang, at foretage indberetning herom til et af statens institutter for talelidende.

Det påhviler *læger, jordemødre og sundhedsplejersker*, der i deres virksomhed konstaterer, at et barn fødes med eller lider af *ganespalte og/eller læbespalte, snarest muligt* at afgive indberetning herom til et af statens institutter for talelidende.

§ 3.

Det påhviler ledere af stats- og kommunale skoler såvel som af privat undervisning, der under deres virksomhed konstaterer en *talelidelse, sværere ordblindhed eller læsesvaghed* af det i § 1 nævnte omfang, hver inden for sit område - for kommunale skolers vedkommende efter samråd med skolekommissionen og konsulenten for særundervisningen, eventuelt tillige med skolelægen - at søge indrettet en særlig undervisning for det pågældende barn ved skolens eller skolevæsenets foranstaltning. Såfremt det efter de foreliggende forhold ikke er muligt at indrette en tilfredsstillende særundervisning ved skolens eller skolevæsenets foranstaltning, foretager skolens leder - for kommunale skolers vedkommende konsulenten for særundervisningen efter samråd med skolens leder og skolekommissionen - indbe-

retning til et af statens institutter for talelidende. Er der ved en kommunal skole ingen konsulent for særundervisningen, foretages indberetningen af skolens leder efter samråd med skolekommissionen.

Samme indberetningspligt som i § 1 nævnt har *ledere af opdragelseshjem med egen skole* samt *særforsorgsinstitutioner*, såfremt behandling ikke kan finde sted gennem de nævnte institutioner.

§ 4.

Ledere af børnehaver og opdragelseshjem, som modtager børn under skolealderen, har pligt til, når de under deres virksomhed konstaterer tilstedeværelsen af en *talelidelse* af det i § 1 nævnte omfang hos børn over 4 år, at foretage indberetning herom til et af statens institutter for talelidende.

Indberetninger vedrørende talelidende, ordblinde eller læsesvage patienter, bosat øst for Storebælt, indsendes til statens institut for talelidende i København, Rygårds Allé 45, Hellerup, tlf. Hellerup 4701. Indberetninger vedrørende patienter, bosat vest for Storebælt, indsendes til statens institut for

talelidende i Århus, Nordre Ringgade 133, Århus, tlf. 68322 *).

Indberetning af *børn i den undervisningspligtige alder* i henhold til § 3, stk. 1, skal foretages på særlige blanketter, der kan rekvireres hos A/S Olaf O. Barfod & Co., Gyldenløvesgade 10, København K. Bortset herfra anvendes ikke særlige skemaer til indberetningerne, der, foruden oplysning om årsagen til indberetningen, må indeholde oplysning om patientens fulde navn, fødselsår og -dato og adresse samt for børn i skolealderen tillige oplysning om, hvor barnet går i skole.

§ 6.

Indberetningspligten til invalideforsikringsretten i medfør af folkeforsikringslovens § 63, stk. 1 og 2, betragtes som opfyldt, når indberetning til et af statens institutter for talelidende har fundet sted efter de foranstående regler.

§ 7.

Denne bekendtgørelse har gyldighed fra den 1. oktober 1954.

*) Adresse og telefonnummer er pr. 1. maj 1958 ændret til: Tjørnevej 6, Risskov, tlf. Århus (061) 7 76 11.

III. Socialministeriets bekendtgørelse af 8. december 1959 om indberetningspligt vedrørende åndssvage og andre særlig svagtbegavede.

I medfør af bestemmelsen i § 7 i lov nr. 192 af 5. juni 1959 om for sorgen for åndssvage og andre særlig svagtbegavede (åndssvage loven) fastsættes herved efter forhandling med indenrigsministeren og undervisningsministeren følgende regler om indberetning.

§ 1.

Det påhviler læger, sociale udvalg, børneværnsudvalg, ledere af særforsorgsinstitutioner og opdragelseshjem, ledere af institutioner for forebyggende børneværn samt - efter reglerne i § 3 - for så vidt angår børn også skolemyndigheder, der i deres virksomhed får kendskab til personer, der *formodes at være åndssvage, eller hvis til-*

stand formodes ganske at måtte ligestilles med åndssvaghed, og som skønnes at have behov for de hjælpeforanstaltninger, som for sorgen råder over, jfr. socialministeriets cirkulære af 8. december 1959, at foretage indberetning herom til et af de i § 2 nævnte forsorgscentre.

For så vidt angår skolesøgende børn skal den, der foretager indberetningen, give vedkommende skole underretning herom senest ved indberetningens indsendelse.

§ 2.

Ifølge åndssvage lovens § 3 udøves åndssvage for sorgen gennem lokale forsorgscentre. Der er pr. 1. oktober 1959 foreløbig oprettet følgende forsorgscentre:

Forsorgscentrene.

<i>Navn:</i>	<i>Område:</i>	<i>Adresse og telefon:</i>
Forsorgscentret for København m. v.	Københavns kommune. Frederiksberg kommune Gentofte kommune Brøndbyernes kommune Dragør kommune Gladsaxe kommune Glostrup kommune Herlev kommune Hvidovre kommune Rødovre kommune St. Magleby kommune Tårnby kommune Bornholms amt.	Afsnittet for børn: Nyropsgade 28, ⁵ , Kbh. V. Telefon: PA 9766. Afsnittet for voksne: Frederiksgade 19, ³ , Kbh. K. Telefon: MI 4966. Regnskabsafdelingen: Svanemosegårdsvej 10 st., Kbh. F. Telefon: NO 1428.
Forsorgscentret for Nordsjælland.	Frederiksborg amt Københavns amt (bortset fra de kommuner, der hører under forsorgs- centret for København).	Ebberødgård pr. Birkerød. Telefon: Birkerød 12 og 205.
Forsorgscentret for Vestsjælland.	Holbæk amt Sorø amt Følgende kommuner i Præstø amt: Nestelsø-Mogenstrup kommune Næstved kommune Rønnebæk kommune Vejlø-Vester Egesborg kommune Grønland.	Andersvænge, Slagelse. Telefon: Slagelse (03)524411.
Forsorgscentret for Lolland-Falster m. v.	Maribo amt Præstø amt (bortset fra de kommuner, der hører under forsorgs- centret for Vestsjælland) Færøerne.	Rødbygård, Rødbyhavn. Telefon: Rødby (03)905074.
Forsorgscentret for Østjylland.	Randers amt Århus amt Skanderborg amt Vejle amt.	De Kellerske Institutioner, Brejning st. Telefon: Sellerup 100.
Forsorgscentret for Fyn.	Odense amt Svendborg amt.	Slottet, Odense. Telefon: Odense (09)114081.
Forsorgscentret for Vest- og Sønderjylland.	Ringkøbing amt Ribe amt Haderslev amt Åbenrå-Sønderborg amt Tønder amt.	Tangevej 2, Ribe. Telefon: Ribe 52.
Forsorgscentret for Nordjylland.	Hjørring amt Aalborg amt Thisted amt Viborg amt.	Vodskov. Telefon: Vodskov 16.

Indberetningen sendes direkte til ledelsen af det forsorgscenter, i hvis område den indberettede har bopæl, men kan i tvivlstilfælde sendes til åndssvageforsorgens hovedkontor (Statens Åndssvageforsorg, Nyropsgade 28, 2., København V., telefon Minerva 3546).

Indberetningen kan ske ved en skriftlig meddelelse, der indeholder oplysning om den indberettedes fulde navn, fødselsdato og adresse samt om grundlaget for indberetningen, men bør så vidt muligt ske på særlige blanketter, der kan rekvireres gennem åndssvageforsorgen.

§ 3.

Skolemyndighedernes indberetningspligt i henhold til § 1 påhviler enhver skolekommission (i København skoledirektionen), skoleleder (herunder ledere af private skoler), konsulent for særundervisning og skolepsykolog. Skolelederens indberetningspligt anses for opfyldt, når konsulent for særundervisning eller skolepsykolog er blevet gjort bekendt med barnets forhold.

Indberetning skal også foretages af skolekommissionen (i København skoledirektionen) for så vidt angår børn, der på grund af formodet åndssvaghed ikke modtages i skolen ved undervisningspligtens indtræden. Er afgørelsen af spørgsmålet om, hvorvidt et barn kan modtages til undervisning i skolen, udsat midlertidigt, skal indberetning dog først foretages, hvis barnet endnu 1 år efter undervisningspligtens indtræden ikke er modtaget til undervisning i skolen.

De i denne § omhandlede indberetninger skal foretages på en af følgende 2 måder:

a. Der kan på den i § 2 angivne måde sendes indberetning til et af de i nævnte paragraf omhandlede forsorgscentre. Denne

fremgangsmåde bør anvendes i alle tilfælde, hvor det er klart, at barnet ikke kan følge undervisningen i den almindelige folkeskole eller dennes særlige undervisning for børn med små evner.

b. Der kan rettes henvendelse til en af lederne af vedkommende forsorgscenter (d. v. s. enten overlæge, inspektør, den ledende pædagog eller den ledende sociale medarbejder). En sådan henvendelse bevirker, at barnets forhold vil blive drøftet mellem vedkommende skolemyndighed og en repræsentant for forsorgen, men der vil - så længe barnet fortsætter skolegangen, eller påbegyndelsen af dets skolegang er udsat midlertidigt - ikke fra forsorgens side blive foretaget videre uden samtykke fra vedkommende skolemyndighed, medmindre forsorgen fra anden side får indberetning om barnet.

§ 4.

Når en person er indberettet til åndssvageforsorgen, er forsorgen berettiget til at indkræve oplysninger fra vedkommende skolemyndigheder, sociale udvalg, børneværnsudvalg og andre offentlige myndigheder, som kan antages at kende den pågældendes forhold.

Ved nærværende bekendtgørelses ikrafttræden ophæves de i undervisningsministeriets, sundhedsstyrelsens og socialministeriets cirkulærer af 29. juni 1934 indeholdte regler om indberetningspligt for så vidt angår åndssvage, samt undervisningsministeriets cirkulære af 26. juni 1943, afsnit I, § 5, jfr. herved også, at forsorgslovens § 254 er ophævet ved bestemmelsen i § 16, stk. 1, i åndssvagebogen af 5. juni 1959.

BILAG 2 TIL »BETÆNKNING VEDRØRENDE FORSORGEN
FOR TALELIDENDE« 1954.

Forsorgen for talelidende har til formål at behandle en række unormale forhold på sprogets, talens og stemmens områder.

Der skal i det følgende gives en oversigt over de vigtigste af disse unormale forhold og deres behandling.

1. Afasi.

Afasi foreligger, når evnen til at forstå eller udtrykke sproget er beskadiget, og beskadigelsen kan henføres til de sprogbefordrende dele af hjernebarken. Det er de intellektuelle sproglige funktioner, der er ramt, medens såvel hørelsen som taleorganernes bevægelighed er uberørt. Man skelner mellem »orddøvhed« (*impressiv afasi*), hvor det fortrinsvis er evnen til at forstå det talte ord, der er forstyrret, og »ordstumhed« (*ekspressiv afasi*), hvor det fortrinsvis er evnen til at udtrykke sig, der er forstyrret. Den orddøve hører ordene, men har »glemte«, hvad de betyder; den ordstumme ved, hvad han vil sige, men kan ikke finde ordene, eller han har »glemte«, hvordan de udtales. De to former for afasi forekommer som oftest blandet, men med overvejende impressive eller - hvad der er langt det hyppigste - ekspressive symptomer.

De almindeligste årsager til afasi er hjerneblødning og hjernesvulst. Også ydre vold imod hjernen (skudsår, kraniebrud o.s.v.) kan medføre afasi. Lidelsen, og navnlig den ekspressive form, er sædvanligvis ledsaget af lammelser i højre sides ekstremiteter, særlig hånd og fingre. Det er endvidere almindeligt, at taleforstyrrelserne ledsages af tilsvarende forstyrrelser af læseevnen (alexi) og skriveevnen (agrafi).

Da de sproglige funktioner er et led i individets samlede intellektuelle virksomhed,

vil afasien som regel virke nedsættende på den intellektuelle helhed og såvel intellektuelt som følelsesmæssigt hensætte patienten til et mere primitivt og ubehjælpsomt stade, end han stod på før sin sygdom. Hos afatikeren træffes således ikke blot en ringe klarhed i tænkningen, men også en stor labilitet i følelseslivet, hyppige grådanfald og depressiv sindsstemning.

Afatiske symptomer optræder hyppigst hos ældre mennesker; dog træffer man en del tilfælde i alderen mellem 40 og 60 år. Hos de ældste afatikere, hvor en udpræget forkalkning gør sig gældende, er muligheden for en genopbygning af de sproglige funktioner yderst ringe. For de andre tilfælde vedkommende er det meget forskelligt, hvad der kan nås, afhængigt af, hvor dybtgående beskadigelsen er, og hvor svære og omfattende taleforstyrrelserne er.

Der hersker nogen uenighed om, hvorvidt man kan tale om afasi hos hjernebeskadede børn, der endnu ikke har tilegnet sig sproget og derfor heller ikke kan miste det. Disse børn har de for afasi karakteristiske ledsagesymptomer i form af bevægelsesforstyrrelser og koordinationsbesværligheder, men ligner iøvrigt symptomatisk meget de hørstumme børn, hvis lidelse dog er rent konstitutionelt betinget, jfr. det følgende afsnit. Er den af hjernebeskadigelsen fremkaldte lidelse af impressiv karakter, må barnet i mange tilfælde oplæres som uegentlig døvt og tilegne sig sproget efter døveundervisningens principper.

Hos en del hjernelammede børn, navnlig blandt dem, der har spastisk lammelse med bevægelsesstivhed, ligevægtsforstyrrelser o. s. v., træffes i større eller mindre grad afatistiske symptomer, og den talepædagogiske

behandling af disse må indgå som et led i den samlede behandling af deres handicap iøvrigt.

Den talepædagogiske behandling af afatikere, der består i en genopbygning af de tabte sproglige funktioner, er som regel langvarig. Man må foretage et systematisk opbygningsarbejde på grundlag af de sprogræster, der er bevarede, og det er ofte nødvendigt at genopbygge sproget i tilknytning til situationsoplevelser. For den impressive forms vedkommende må man knytte de sproglige funktioner til synsbilleder, f. eks. gennem mundafslæsning, og senere oparbejde lydbillederne som hørende til synsbillederne. Ved den ekspressive form for afasi må man dels arbejde med artikulationsbælgelser, dels med større sproglige helheder. Forsøgene på den sproglige genopbygning støder i de svære tilfælde på store vanskeligheder, der yderligere forstærkes af de psykiske forandringer, der følger af de ændrede levebetingelser. Det sker ikke sjældent, at en afatiker henfalder i en depressiv sløvhedstilstand, som umuliggør enhver behandling.

I de tilfælde, hvor afasi væsentligst giver sig til kende som en talelidelse, der egner sig til ambulat behandling, enten på statens institut for talelidende eller lokalt hos privat praktiserende talelærere, frembyder der sig ikke specielle problemer af forsorgsmæssig art.

Imidlertid er afasi ofte ledsaget af andre, alvorligere defekter, således at der foruden med talepædagogisk behandling må sættes ind med anden specialbehandling, eksempelvis med neurologisk behandling og med fysioterapi eller med almindelig pleje og bistand. Som statens institut for talelidende er indrettet, kan det ikke i disse tilfælde give den fornødne behandling, der bedst foregår på et mindre behandlings- og hvilehjem. Disse tilfælde adskiller sig herved behandlingsmæssigt så væsentligt fra andre tilfælde af talelidelser, at det er mest hensigtsmæssigt, at vanføreforsorgen, der i forvejen er indstillet på opgaver af tilsvarende art, tager sig af de fornævnte afatikere med

bistand af talelærere, på samme måde som vanføreforsorgen tager sig af hjernelammede patienter.

2. Hørstumhed (konstitutionel afasi).

Man kalder et barn hørstumt, når det mangler evnen til at lære at forstå eller tale sit modersmål på normal måde og i normal tid, skønt barnets intelligens og hørelse er normal, og der ikke foreligger nogen organisk hjernedefekt. Hørstumhedens årsager må søges i en overhåndtagende lokal udviklingstræghed af de partier af hjernebarken, hvis opgave det er at befordre sprogindlæring og sprogudvikling. Hørstumheden skyldes altså ikke sygdom, men beror på en egenart i det pågældende barns konstitution. Da symptomerne imidlertid er de samme som ved afasi, betegnes hørstumhed også som konstitutionel afasi.

Hørstumhed træffes ligesom afasi i to forskellige hovedformer, *en impressiv og en ekspressiv form*. Den impressive form beror på svigtende evne til at fæstne og bevare erindringen om, hvordan ordene lyder. Når der udtales et ord, kan barnet vel høre selve lyden, men evner ikke at erkende den som lyd af sproglig værdi, fordi der ikke i dets hjerne dukker nogen erindring op om, at den tidligere har gjort sig gældende i fast tilknytning til noget begreb. Lyden af ordet har for barnet ingen symbolværdi og dermed ingen sproglig værdi. Medens hørelsen overfor lyd er normal, må barnet i sproglig henseende sidestilles med det døde barn. Den impressive konstitutionelle afasi ytrer sig altså i sin mest udprægede form som en total »orddøvhed«.

De tilfælde, der i praksis falder ind under begrebet *impressiv konstitutionel afasi*, viser som regel en vis evne til sprogopfattelse; denne evne er blot væsentlig ringere end hos børn i almindelighed. Den giver sig tilkende som dårlig hukommelse for, hvordan ordene lyder.

Ved den *ekspressive konstitutionelle afasi* forstår barnet, hvad der siges, men det taler ikke eller kun uforståeligt. Der er et tydeligt misforhold mellem sprogforståelse og

taleevne. Medens sprogforståelsen nærmest svarer til alderen, fortsætter barnet med at benytte sig af et næsten uforståeligt børnesprog.

At sætte skarpt skel mellem de to former for konstitutionel afasi er i praksis næsten ugørligt. Som oftest er de antageligt også stærkt sammenblandede, således at der foreligger udviklingshæmninger på hele det sproglige område, men ligesom ved afasien kan vanskelighederne på et af områderne være særlig dominerende.

Hørstumhed er som oftest ledsaget af alvorligere adfærdsforstyrrelser, idet det er karakteristisk for børn med denne lidelse, at de er uligevægtige, trodsige, larmende, stridige og aggressive.

Førend og samtidig med behandlingen af de sproglige forstyrrelser finder sted, er det derfor som regel nødvendigt at trænge ind i børnenes adfærdsforstyrrelser, og her kan psykiatrisk-psykologiske undersøgelser være en stor støtte. Behandlingen må tage sigte på en generel opdragelse foruden det specielle sproglige arbejde, heri indbefattet læsning, skrivning og artikulation. Den talepædagogiske behandling af den impressive form for hørstumhed fører dog ofte ikke til noget resultat. I disse tilfælde har man hidtil betragtet barnet som uegentlig døvt og overført det til døveforsorg. Derimod fører behandlingen af de ekspressive tilfælde som oftest til normal tale. Behandlingen er dog langvarig og strækker sig ofte over 1½–2 år. Når barnet når frem til en normal og rolig sprogudvikling, forsvinder som regel de psykiske forstyrrelser, således at det er nærliggende at antage, at adfærdsforstyrrelserne er forårsaget af de sproglige vanskeligheder.

3. Udtalefejl.

Patienter med såkaldte udtalefejl kan deles i to hovedgrupper.

Den *ene hovedgruppe* omfatter børn, der lider af en *sproglig retardation*. Det vil sige, at den pågældende ikke tilegner sig sprogets system af regler til normal tid. Hos disse børn er visse af de distinktioner, sproget er

opbygget af, bortfaldet. Der siges f. eks. *t* og *d* i stedet for *k* og *g*, hvorved sproget fremtræder således, at de fire elementer, der normalt skelnes imellem: *t*, *d*, *k*, *g*, er reduceret til to, *t* og *d*. Det behøver dog ikke at være som her visse sproglyd, der ikke skelnes mellem på den af sprogvedtægterne fastsatte måde. Det kan også være visse grammatiske distinktioner, som ikke beherskes, f. eks. forskellen mellem retvendt ordstilling og omvendt ordstilling. »Kommer du« udtrykkes således »du kommer«. Eller der siges »mig« i stedet for »jeg«, fordi forskellen mellem nævnafald (nominativ) og afhængighedsfald (akkusativ) i de personlige stedord ikke er lært. I disse sidste tilfælde taler man om *agrammatisme*.

Behandlingen går ud på at lære eleverne at benytte de lyde, de ikke har lært. Først må man lære dem at kende de distinktioner i sproget, de ikke hidtil har været opmærksomme på. Så må man lære dem at sige de manglende lyde, *k* eller *g*, eller hvad det nu kan være, og endelig må man lære dem at bruge det lærte i det daglige sprog på de pladser, hvor hvert sprogligt element hører hjemme. Man anvender her i udstrakt grad øvelser med meningsløse stavelser, øvelser, som går ud på, at eleverne eftersiger ord og sætninger efter talelæreren, og endelig øvelser, hvor eleverne genfortæller historier, som bliver oplæst for dem. Endelig benytter man billeder, hvis indhold eleven gør rede for.

Bortset fra de meget lette tilfælde, hvor der kun er tale om bortfald af ganske enkelte distinktioner i sproget, kræver behandlingen længere tid, varierende fra V2 til 2 år. Med normal intelligens er udsigten til helbredelse gunstig.

Den *anden hovedgruppe* omfatter personer, som til trods for at de har tilegnet sig sprogsystemet, alligevel udtrykker sig på en fra sædvanlig tale afvigende måde. Disse personer lider af *egentlige udtalefejl*.

Lidelsen består i en mangelfuld artikulation. Det unormale ved artikulationen kan bestå i, at f. eks. *s* og/eller andre sproglyd, som skal artikuleres med tungespidsen mod

gummeranden, *d*, *t*, *n* og *l*, artikuleres med tungespidsen mod fortændernes bagflade, således at tungespidsen endog viser sig i mellemrummet mellem fortænderne i over- og undermund. I så fald foreligger *læs-pen*. Består fejlen i ukorrekt funktion af ganesejlet, opstår *snøvl*.

Fejlfunktioner kan forekomme ved alle sproglyd, også som følge af organiske mangler, der er blevet rettet (adenoide vegetationer og lign.).

For så vidt årsagen ikke er af organisk natur, indskrænker behandlingen sig til en opøvelse af den normale artikulation og derefter en gennemført kontrol af talen over en længere periode, idet det ofte ikke er selve de nye artikulationsbevægelser, der volder vanskeligheder, men disses overførelse til ubevidst vane i det daglige liv. Behandlingen varer fra 14 dage til et par måneder, alt efter fejlenes antal, patientens større eller mindre motoriske evne og hans større eller mindre evne til at rette sin opmærksomhed på den daglige udøvelse af talen.

En del børn med *cerebral parese* (hjerne-lammelse), navnlig de såkaldte athetotikere, der er præget af uvilkårlige, vridende bevægelser og grimaceren, har også en ringe beherskelse af deres taleorganers bevægelser og får derved udtalefejl i indtil sværeste grad. For disse børn må talepædagogisk behandling indgå som led i den samlede behandling af deres handicap.

Af organiske årsager til udtalefejl skal endvidere nævnes *gane- og læbespalte*, der imidlertid på grund af deres specielle placering indenfor forsorgen for de talemiddende skal omtales udførligere i det følgende.

4. Ganespalte og læbespalte.

Ganespalte kan enten være medfødt eller erhvervet. Ved *medfødt ganespalte* forstår man en mangelfuld sammenvoksning af højre og venstre overkæbehalvdel. Spaltens bredde kan variere stærkt fra tilfælde til tilfælde, længden ligeså. Ofte er det kun den bløde gane, i visse tilfælde kun drøbelen, der er spaltet, men hyppigst går spalten helt

frem gennem den hårde gane og fortsætter igennem læben (venstre-, højre- eller dobbeltsidig læbespalte). Der foreligger da kombineret læbe- og ganespalte. *Erhvervet ganespalte* forekommer ret sjældent og da som følge af læsioner i ganen eller af nødvendige operative indgreb, eventuelt forårsaget af syfilis.

Om årsagerne til de medfødte misdannelser, der vistnok opstår på et meget tidligt tidspunkt af fosterudviklingen, ved man endnu intet positivt. Der er dog efterhånden blevet almindelig enighed om, at et arveligt anlæg må være den væsentligste årsag. Hverken geografisk eller social fordeling af ganespaltepatienterne, forældrenes alder, patientens nummer i søskenderækken eller forhold ved svangerskab og fødsel synes at spille nogen rolle *).

Alle børn, der her i landet fødes med gane- og/eller læbespalte, skal som spæde fremstilles for et sagkyndigt udvalg, der hver måned giver konsultationer på statens institut for talemiddende i Hellerup. Dette udvalg, der består af instituttets kirurg, tandlæge, øre-, næse- og halslæge og forstander, tager sammen med vedkommende barns forældre bestemmelse om, hvorvidt barnet skal opereres eller behandles med protese. Læbespaltepatienter bør altid opereres, i almindelighed ikke senere end 2 måneder efter fødslen. Patienter med ganespalte, der egner sig til operativ behandling, opereres med bedst resultat i slutningen af 2. leveår. For at sikre det bedst mulige operationsresultat indenfor dette meget specielle område udføres alle operationer af instituttets kirurg. Operationsteknikken har som følge af denne centralisering været i stærk udvikling, og på grund af den forbedrede teknik opereres der nu langt flere tilfælde end tidligere. Spørgsmålet tandregulering har delvis som en følge heraf trængt sig mere og mere på i de seneste år og bliver nu i en del tilfælde udført på instituttets tandklinikker i Hellerup og Århus.

*) Jfr. Poul Fogh-Andersen: *Inheritance of Harelip and Cleft Palate*. Disputats, København 1942.

En af fordelene ved at operere er, at de hyppige indkaldelser til taleinstituttet, der er nødvendige ved protesebehandling til **kontrol** af protesens, jfr. nedenfor, herved kan undgås. Medens opererede læbespaltepatienter slet ikke indkaldes senere, er det nødvendigt at indkalde opererede ganespaltepatienter i 7-8 års alderen til undersøgelse af operationsresultatet, hvoraf talefærdigheden afhænger. I visse tilfælde er nogen tids taleundervisning nødvendig, men herudover behandles patienterne normalt ikke yderligere på instituttet, medmindre det i særlige tilfælde skønnes påkrævet.

De ganespalter, som det ikke anses for tilrådeligt at operere, fordi ganesejlsresterne er for små, behandles med *protese* første gang omkring barnets 7. år, når de endelige kindtænder er vokset ud. En sådan protese består af en forplade, som den kendes fra tandproteser og udført af samme materialer. Spalten i den hårde gane dækkes af denne plade, fra hvilken der skrån bagud nedad, sigtende mod svelgets bagvæg, rager en lidt tykkere plade, obturatoren, i spaltens omtrentlige bredde. Når resterne af ganesejlsmuskulaturen spændes, lægger de sig på begge sider op mod obturatoren, der skal indstilles og udformes meget omhyggeligt - og samtidig skyder musklerne i svelgets bagvæg sig frem mod obturatorens bageste kant; der dannes på denne måde efter længere tids muskeltræning et fuldstændigt lukke mellem mund- og næsehulen ved synkning og ved de sproglyde, hvor det er nødvendigt. Tilpasningen af barnets første protese og obturator samt den nødvendige taleundervisning varer 2-3 måneder, medens de følgende behandlinger, der bør finde sted hvert 2.-4. år, alt efter barnets vækst, kan gøres stadig kortere. En voksen elev, der har fået sin protese fornyet regelmæssigt som barn, kan som regel udskrives fra instituttet efter 12-14 dages ophold. Mange bliver normalt-talende ved 2. behandling.

Taleundervisningen tager først og fremmest sigte på en optræning af ganesejlet (resp. ganesejlsresterne), så der kan dannes

effektivt lukke mellem næse- og mundhulen, hvorved elevens snøvlede stemmeklang gøres normal. Samme undervisningsterapi tages også i brug overfor de elever, der har lammet ganesejl, men iøvrigt normal gane. - Dernæst møder den ganespaltelidende ofte op med en del forkert dannede sproglyd, som må rettes. K, g samt undertiden d, der normalt artikuleres af tungen mod ganen og kræver en sammenstuvning af luft i mundhulen, erstattes med det såkaldte stemmebåndslukke, der kommer i stand på den måde, at luften stuves sammen under den lukkede stemmeridse, som dernæst pludselig åbnes, hvorved den pågældende lukkelid kan efterlignes. Iøvrigt er det oftest s, der dannes fejlagtigt. Disse samt en del andre specielle fejl rettes først og fremmest, men ved siden heraf er en almindelig artikulationsundervisning ofte nødvendig.

Af og til opnår de opererede elever kun en vis bedring gennem undervisningen og ikke normal tale. Årsagerne hertil kan f. eks. være nedsat intelligens, små motoriske evner, nedsat hørelse eller et ganesejl, der enten er for kort eller for stramt til at kunne trænes op til at nå svelgets bagvæg. I sidstnævnte tilfælde kan elevens tale ofte forbedres enten ved indsættelse af en særlig protese eller ved en speciel plastisk operation.

5. Stammen.

Stammen består i en afbrydelse af talestrømmen enten af en række gentagelser af ord, stavelser eller lyde - de såkaldte kloniske spasmer, (ekspl. 1. jeg kommer-kommer-kommer i morgen, 2. jeg ko-ko-ko-ko-kommer i morgen, 3. jeg k-k-k-k-kommer i morgen), eller i en pressen i taleorganerne af kortere eller længere varighed - de såkaldte toniske spasmer, (ekspl. jeg k----ommer i morgen), der undertiden helt kan afskære talen. Symptomerne benævnes spasmer på grund af deres krampelignende natur, men det må understreges, at de kun forekommer i forbindelse med tale, og at patienterne ikke iøvrigt frembyder kramper.

I de fleste sværere stammetilfælde vil der forekomme en kombination af disse symptomer. Der vil endvidere i almindelighed forekomme forstyrrelser i åndedrætsrytmen og ofte såkaldte emboliske ord eller lyde d. v. s. indflettede overflødige sprogforekomster, der nærmest fungerer som mere eller mindre bevidste hjælpeforeanstaltninger, (ekspl. 1. jeg hm kommer i morgen, 2. jeg altså kommer altså i morgen, 3. jegøue kommer i morgen o. m. a.). Beslægtet med embolierne er de såkaldte medbevægelser, der også til at begynde med er bevidste hjælpemidler, men senere kan blive mere eller mindre automatiserede. Disse medbevægelser varierer fra en næsten umærkelig blinken med øjnene, kast med hovedet eller knipsen med fingrene til stampen med fødderne og armbevægelser, der leder tanken hen på Sct-Veitsdans. Man kan også finde »indre stammen«, et stadium, der er karakteristisk ved, at der byttes om på ordene, endnu inden man forsøger at tale for herved at undgå det vanskelige ord.

I de sværeste tilfælde er stammen invaliderende, men selv i dens lettere former er lidelsen i høj grad hæmmende og forhindrer ofte patienterne i at vælge de erhverv, de ifølge lyst og evner skulle være skikket til, ligesom den hindrer dem i at avancere i deres erhverv.

Karakteristisk for stammesymptomerne iøvrigt er det, at de næsten aldrig forekommer under sang, eller når patienten taler eller læser i enrum. Symptomerne kan aftage eller helt forsvinde i et givet tidsrum for derefter at vende tilbage enten gradvis eller pludselig. Der kan ingen regler gives hverken med hensyn til, hvad der forstærker symptomerne, eller hvad der bringer dem til at forsvinde. Nogle stammer taler bedst i deres nærmeste kreds, andre med fremmede. Nogle stammer konstant, medens andre kun stammer overfor visse personer. Nogle læser normalt op og stammer under samtale, hos andre er det omvendt. Der er næppe to stammetilfælde, der ytrer sig på samme måde.

Stammetilfældene synes i hovedsagen at

kunne deles i to hovedgrupper: *stammen som følge af chok* og den såkaldte *udviklingsstammen*. Som en tredje gruppe kunne nævnes stammen som følge af efterligning eller psykisk smitte, men denne gruppe er så lille, at den kan lades ude af betragtning. Ved chokstammen forstås den stammen, der opstår efter voldsomme oplevelser af forskellig art. Således vil soldater efter oplevelser ved fronten undertiden opvise en heftig stammen. Karakteristisk for chokstammen i modsætning til udviklingsstammen er det, at der undertiden forekommer en stumhedsperiode, inden de egentlige stammesymptomer viser sig, samt at disse ofte er toniske og voldsomme. Den under og efter sidste krig udviklede narckoanalyse skal med held være anvendt i sådanne - iøvrigt ikke hyppigt forekommende - tilfælde.

I de fleste af de tilfælde, hvor febersygdomme eller fald angives som årsag til stammen, vil man finde, at det drejer sig om en forværring, men at symptomerne forefandt inden begivenheden. Det samme gælder i de tilfælde, hvor skolegangens begyndelse angives som årsag.

Nogle mener, at lidelsen har en organisk årsag, andre at den er af funktionel eller psykisk oprindelse.

Denne usikkerhed med hensyn til årsagsforholdet afspejler sig også i behandlingsmetoderne. Den talepædagogiske behandling tager snart sigte på at få patienten til at beherske sin stammen ved at *koncentrere* sin opmærksomhed om talen, snart på at *aflede* opmærksomheden fra talen, snart på en kombination af begge metoder med støtte af afspændingsteknik, rytmik og åndedræts-teknik, undertiden også af hypnose og narckoanalyse. Med disse metoder kan man helbrede enkelte og hjælpe en del.

Bestræbelserne retter sig bl. a. imod foranstaltninger af forebyggende art gennem forældrevejledning og imod iværksættelse af behandling på et tidligt stadium, hvor symptomerne er ubevidste og ikke indgroede og lidelsen derfor måske lettere tilgængelig for behandling.

6. Stemmelidelser.

Stemmelidelser, der er egnet til pædagogisk behandling falder i 2 hovedgrupper: de lidelser, hvor der kan påvises en organisk-mekanisk beskadigelse af stemmeapparatet, og de lidelser, hvor en sådan beskadigelse ikke kan påvises.

Den første hovedgruppe omfatter navnlig stemmelæbelammelse og stemmetab efter operativ fjernelse af strubehovedet.

Stemmelæbelammelsen beror på en beskadigelse af strubehovedmusklernes bevægenerve (nervus recurrens). Lidelsen har til følge, at stemmelæben mister evnen til at bevæge sig. Stemmelæberanden bliver som oftest efterhånden konkav, idet stemmelæbemusklen slappes og efterhånden atrofiere. Lidelsen kan ramme bevægenerven til en af stemmelæberne eller til dem begge, altså være enkeltsidig eller dobbeltsidig. I de fleste tilfælde er den venstresidig, hvilket skyldes, at nerven til venstre stemmelæbe har et længere og mere indviklet forløb og derfor er mere udsat end nerven til højre stemmelæbe.

Lidelsen forekommer i en række tilfælde efter operation for struma. Den kan dog også have andre, derunder rheumatiske årsager. Endelig kan venstresidig stemmelæbelammelse være en følge af hjertesygdom, idet hjertepulsåren, når den svulmer op, kan komme til at øve et tryk på nerven.

I en del tilfælde af stemmelæbelammelse indtræder der i løbet af kort tid en brugelig stemme, enten ved at den lammede stemmelæbe spontant kommer i funktion igen, eller ved at den raske stemmelæbe af sig selv går ind over midterstillingen og lægger sig op til den syge under stemmegivningen. I de tilfælde dette ikke sker, består behandlingen i at opøve den raske stemmelæbe til den nødvendige overfunktion ved kraftige øvelser, understøttet af fingertryk på skjoldbruskladerne, evt. tillige af en svag elektrisk strøm. Ved denne behandling når man til at erstatte den for recurrensparesen karakteristiske svage og »flagrende« ofte tillige hæse stemme med en helt naturlig talestemme, og de generende åndedrætsbesvær-

ligheder, der ofte er en følge af lidelsen, forsvinder som oftest helt. Udsigterne til at opnå et fuldt tilfredsstillende behandlingsresultat er særdeles gode, navnlig hvis patienten kommer under behandling hurtigt efter lidelsens indtræden. Ved tilfælde, der kommer senere under behandling, vanskeliggøres behandlingen betydeligt. Det kan i sådanne tilfælde ofte være en støtte at indsprøjte paraffin i den syge stemmelæbe, navnlig hvis den har antaget en stærkt konkav form.

Operativ fjernelse af strubehovedet foretages i visse tilfælde af strubekræft. Ved et operativt indgreb af denne art ødelægges enhver mulighed for at frembringe normal stemme, og den talepædagogiske opgave bliver derfor at opøve en erstatningsstemme. Dette kan kun opnås ved, at man lader en luftstrøm passere et eller andet sted, hvor der kan ydes en modstand mod den, således at de organer, der yder modstanden, bliver sat i svingninger. Da operationen medfører, at der lukkes af for forbindelsen mellem svælget og luftrøret (patienten trækker vejret gennem en åbning i halsen over brystbenet), kan den almindelige udåndingsluft ikke bruges til dannelsen af erstatningsstemmen. Man vil som regel benytte den fremgangsmåde at lære ham at sluge luft og derefter presse den op igennem den øverste del af spiserøret og danne modstanden ved dettes munding i svælget. Man får herved fremkaldt en tone, som gennem de almindelige bevægelser af mundhulens organer kan artikuleres til sproglyd. Den opnåede erstatningsstemme er hverken smuk eller kraftig, men den sætter patienten i stand til at frembringe en tale, der er forståelig på kortere afstande. Dersom ingen af disse metoder viser sig effektive, kan patienten komme til at tale ved hjælp af en strubevibrator, en elektrisk anordning, der frembringer svingninger i luften i svælget.

Den anden hovedgruppe, de lidelser, der ikke har nogen organisk-mekanisk årsag, omfatter de funktionelle strubepareser, fonasteni og børnehæshed.

De funktionelle strubepareser består i en

nedsat funktionsevne i en eller flere af strubehovedets muskler, således at den funktionsbalance, der er en betingelse for dannelsen af en god stemme, ikke længere er til stede. Alt efter hvilken del af muskulaturen, der fungerer for svagt, og i hvilken grad svækkelsen er til stede, indvirker disse pareser forskelligt på stemmen. Den kan blive svag, tynd, pibende, knækkende, tung, grødet og hæs, og den kan i visse tilfælde være tilbøjelig til helt at forsvinde.

Den pædagogiske behandling består i gennem stemmeøvelser at optræne den svage muskulatur til normal ydeevne og derved indarbejde funktionsbalancen i den daglige tale. Såfremt den paretiske tilstand ikke har bestået i en alt for lang årrække, er udsigterne for opnåelse af en normal stemme særdeles gode.

De funktionelle strubepareser indgår ofte som led i, hvad der kaldes fonastenien.

Fonasteni (præstesygge) er en kronisk, med den stemmelige ydelse tiltagende træthedsfølelse i stemmeorganerne. Lidelsen ytrer sig som regel ved en svigtende funktionsbalance i strubehovedets muskler, og patienten forsøger på at kompensere de dermed følgende akustiske virkninger: hæs-hed, manglende bæreevne, for højt eller for dybt stemmeleje o. s. v. gennem mere eller mindre stærk aktivitet i strubehovedets ydre muskler, svelgets og artikulationsorganernes muskulatur, der derved trættes, ofte så der opstår smerter. Årsagen til denne lidelse er, at der stilles større krav til stemmen, end den kan honorere, hvad enten dette skyldes, at kravene er unormalt store, eller at stemmens ydeevne er unormalt ringe. Almindelige svækkelsestilstande (f. eks. anæmi, rekonvalescens, neurasteni) såvel som lokale lidelser i stemmeorganerne (f. eks. kronisk katarr) afgiver en gunstig jordbund for ud-

viklingen af fonasteni. Lidelsen ledsages ofte af generel træthed og stærk depression.

Den pædagogiske behandling, der ofte i nogen tid må gå hånd i hånd med lægelig behandling, består i afspændingsøvelser og opøvelse af en bedre funktionsbalance i strubemusklernes. Der kan i almindelighed opnås et godt behandlingsresultat i løbet af et par måneder. I en del tilfælde, hvor lidelsen hurtigt er kommet under behandling, kan et positivt resultat dog opnås væsentlig hurtigere.

I forbindelse med stemmelidelse kan man ofte træffe små knuder på stemmelæberanden, de såkaldte »*sangerknuder*«. Sådanne knuder, der hindrer den gode stemmelæbefunktion, kan opstå meget hurtigt, f. eks. kan de ofte konstateres umiddelbart efter en momentan overanstrengelse af stemmen. Konstateres de tidligt, kan de bringes til at svinde gennem tavshedskur. Selv gamle sangerknuder forsvinder ofte ved pædagogisk stemmebehandling. I tilfælde, hvor dette ikke lykkes, kan knuderne fjernes operativt, men de er tilbøjelige til at komme igen, såfremt stemmen ikke opøves til bedre funktion.

Børnehæshed er meget hyppigt forekommende, særlig blandt drenge. Den skyldes, at stemmen er blevet overanstrengt ved forskrigning, således at der er opstået en funktionel strubeparese. Hos et stort antal hæse børn vil man kunne finde sangerknuder.

Den pædagogiske behandling af børnehæshed kan i nogle tilfælde opvise resultat, men da et væsentligt led i behandlingen består i at skåne stemmen, kan tilbagefald opstå. Når stemmen går i overgang vil Stemmefunktionen i en del tilfælde rette sig op af sig selv og knuderne forsvinde. Er dette ikke tilfældet, må behandling i hvert fald iværksættes på dette tidspunkt.

København, den 14. maj 1956.

Den 25. august 1955 nedsatte undervisningsministeriet et udvalg med følgende opgave:

»At overveje de særlige problemer i forbindelse med særundervisningen af de børn, der ikke kan følge folkeskolens almindelige undervisning, med henblik på de unges overgang til erhvervslivet, herunder navnlig hjælpeskolens undervisning og de forholdsregler, der bør træffes til støtte for den erhvervsmæssige oplæring af svagtbegavede unge.«

Under drøftelserne i udvalget har man været opmærksom på, at der foreligger et lovforslag vedrørende lærlinguddannelse, og at dette lovforslag vil bygge på betænkning af 9. november 1955 fra den den 21. oktober 1952 nedsatte lærlingekommission. Flere af de i denne betænkning omtalte forhold vil være af afgørende betydning for de unge, der i deres skoletid har modtaget særundervisning i henhold til skolelovens § 2, stk. 5, - elever, der er hæmmet af nedsatte sanser, ringe læsefærdighed eller ringe evner for skolearbejdet i det hele taget.

Folkeskolens særundervisning omfatter bl. a. elever, hvis almindelige evnemæssige forudsætninger for at følge med i skolen er nedsatte. Dette hindrer dog ikke, at en stor del af disse børn har tilstrækkelige forudsætninger for at tilpasse sig i arbejdslivet.

De manglende evner til skolearbejdet medfører bl. a., at de unge med hensyn til modenhed og orientering i omverdenen er tilbage for deres kammerater, og de vil ved undervisningen i tekniske skoler i en del af fagene møde de samme vanskeligheder som i skolen.

Ungdomskommissionen har tidligere i betænkning om den tilpavningsvanskelige ungdom behandlet de svagtbegavedes forhold og fremsat forslag til støtte for den er-

hvervsmæssige oplæring. Man har i samme betænkning optrykt uddrag af en undersøgelse af tidligere hjælpeskoleelever, der viser, at 15 pct. af gruppen blev håndværkere mod 49 pct. af den almindeligt udrustede sammenligningsgruppe. Det viste sig endvidere, at disse 15 pct. ikke var de bedst udrustede af hjælpeskolegruppen, men de kom fra de økonomisk bedst stillede hjem. Både denne undersøgelse og erfaringer fra Københavns hjælpeklasser gennem 50 år tyder på, at en langt større del af disse unge vil kunne modtage en faglig uddannelse, men en del af denne gruppe behøver noget længere tid til at tilegne sig fagets teoretiske stof og enkelte også til at lære nye arbejdsprocesser. Man er derfor af den overbevisning, at det ville være en retfærdigheds-handling overfor denne gruppe af unge, hvis der i de tilfælde, hvor der var grund til det, blev mulighed for at forlænge læretidens varighed med et år.

Udvalget finder derfor, at der *enten* i loven bør indsættes bestemmelser, ved en tilføjelse eller et indskud i § 1, stk. 7b, og muligvis også i § 3, stk. 2 og 3, der direkte siger, at disse lovparagraffer kan bringes i anvendelse overfor unge, der i deres skoletid har været omfattet af folkeskolens § 2, stk. 5, *eller* at der ved den praktiske administration af disse bestemmelser bør tages fornødent hensyn til den omtalte gruppe af unge. Udvalget vil endvidere finde det hensigtsmæssigt, at undervisningsministeriet bliver rådgivende ved udarbejdelsen af cirkulærer og bestemmelser vedrørende lærlingelovens administration i det omfang, hvori de har relation til disse unge.

Man skal endvidere gøre opmærksom på de læsesvages forhold. Denne gruppe kan omfatte endda særdeles velbegavede mennesker, der hæmmes af deres nedsatte evne

til at læse og stave. Man har allerede gennem forsorgslovens § 257 truffet foranstaltninger til hjælp til fri undervisning, men den nuværende ordning, der forudsætter, at lærlingen selv skal finde frem til ansøgningsmetoden og selv dokumentere lidelsens art og grad og selv finde en lærer, har vist sig uhensigtsmæssig. Heldigt gennemførte forsøg ved enkelte tekniske skoler, f. eks. i Nykøbing F. tyder på, at det ville være langt mere effektivt, om de tekniske skoler og handelsskolerne selv kunne etablere en særundervisning for de elever, der ønskede det, og som efter sagkyndiges undersøgelser havde behov for det. Undervisningen, der almindeligvis kan gives med 4-5 elever på et hold omfattende 3-5 ugentlige timer, vil kunne lægges i de tekniske skolars lokaler

i tilslutning til lærlingenes faglige undervisning, men helst også i en del af sommerhalvåret. Denne ordning vil have mulighed for at blive billigere end den nuværende. Man skal herefter foreslå, at der i lovforlaget § 13, stk. 2, tilføjes en bestemmelse, der tager sigte på, at handels- og tekniske skoler kan oprette særundervisning for læsesvage elever med tilskud gennem eller som efter forsorgslovens § 257. Vedrørende denne undervisnings tilrettelæggelse og om udtagning af elever, bør der udsendes nærmere bestemmelser.

P. U. V.
A. Andreassen.
Formand.

Til det af folketinget nedsatte udvalg angående forslag til lov om lærlingeforholdet.

TIL UNDERVISNINGSMINISTERIET.

Under de drøftelser, som det af ministeriet den 25. august 1955 nedsatte udvalg angående særundervisning hidtil har haft, er der flere gange givet klart udtryk for, at særundervisningen i de allerseneste år er inde i en rivende udvikling. Årsagerne hertil er flere, og der skal kun peges på, at man i en række kommuner, særlig købstadkommuner, gør en alvorlig indsats for at hjælpe de børn og unge, som har særlig hjælp behov, at ansættelse af særkonsulenter i amterne har medført, at der nu også i landdistrikterne er påbegyndt et arbejde med særundervisningen, at der efterhånden er uddannet et betydeligt antal lærere til læse- og hjælpeklasser (i finansåret 1955/56 ca. 550), og at der i lærerkredse er en stigende forståelse af særundervisningens nødvendighed.

Under denne udvikling har det, selv om anvisningerne i cirkulære af 1943 har ligget til grund for arbejdet, ikke kunnet undgås, at opgaverne er grebet an på meget forskellig vis fra kommune til kommune, og selv om dette i nogen grad beror på, at forholdene, der arbejdes under, er forskellige f. eks. i land og by, og selv om det i en overgangstid iøvrigt kan være ønskeligt, at forskellige metoder forsøges anvendt, må det anses for påkrævet, at det i højere grad end hidtil bliver muligt for myndighederne og konsulenterne rundt omkring at drage nytte af de erfaringer, der er indvundet andre steder, og at der f. eks. med hensyn til udtagelsen af børn til særundervisning søges tilvejebragt mere ensartede retningslinier end det for øjeblikket er tilfældet.

Det er dernæst ikke muligt for den enkelte særundervisningskonsulent at have den fornødne specialuddannelse indenfor alle områder af særundervisningen og konsulenterne vil derfor ofte have behov for at søge støtte og vejledning med hensyn til særlige tilfælde.

Det vil derfor være særdeles ønskeligt, om der snarest til undervisningsministeriet som særundervisningskonsulent søges knyttet en lærer med erfaring i særundervisningens problemer og indsigt i skolepsykologisk arbejde, så der skabes et centralt organ, hvortil f. eks. konsulenter for særundervisningen, skolepsykologer og andre i disse spørgsmål interesserede kan henvende sig om råd og vejledning. Her vil endvidere behovet for kursusvirksomhed kunne registreres, ligesom initiativet til sådanne kursuser vil kunne udgå herfra. I sidste henseende bemærkes, at det står klart for udvalget, at det i de nærmest kommende år vil blive nødvendigt at søge uddannet lærere, som kan påtage sig undervisning for svagtseende, talelidende, tunghøre og læsesvage børn m. fl., idet folkeskolen her har en opgave, som hidtil kun få steder har kunnet tages op, men som i stadig stigende omfang trænger sig på.

Udfra de anførte betragtninger finder udvalget det ikke forsvarligt at udskyde dette spørgsmål til udvalgets øvrige arbejde kan afsluttes, men man tillader sig allerede nu at henlede ministeriets opmærksomhed herpå, idet man skal indstille, at der søges oprettet en stilling som faginspektør for særundervisningen. Det tilføjes, at det også vil være ønskeligt, om den, der udnævnes til stillingen, så tidligt som muligt kunne gå ind i nærværende udvalgs arbejde, som må antages at skulle danne grundlaget for den pågældendes fremtidige virksomhed.

Det henstilles, at der ved den lønmæssige placering tages hensyn til, at stillingen må kunne tiltrække højt kvalificerede ansøgere.

Den 22. juni 1956.

P. U. V.

Alfred Andreassen.

Formand.

Den 10. december 1956.

Undervisningsministeriet har i skrivelse af 1. december d. a. (J. nr. 912/55) anmodet mig om efter drøftelse med udvalget vedrørende særundervisning at ville fremkomme med en udtalelse i anledning af, at undervisningsministeren fra folketingets udvalg angående forslag til lov om ændringer af lov om folkeskolen m. v. har modtaget de nedenfor angivne spørgsmål vedrørende særundervisning til besvarelse.

Under henvisning hertil skal jeg udtale:

ad spørgsmål 3 a. Kan ministeren foreslå en ændret formulering af § 2, stk. 2, som sikrer oprettelse af særundervisning i højere grad end lovforslagets formulering, jfr. navnlig ordene »hvis forholdene tillader det«?

Jeg kan med tilslutning fra udvalget varmt anbefale, at lovforslagets bestemmelse om særundervisning affattes således, at etablering af særundervisning ikke gøres betinget af, at »forholdene tillader det« eller lignende. Man finder, at en sådan undervisning, som ikke nødvendigvis skal gives i særlige klasser, men kan ydes som ekstratimer på små hold eller eventuelt inden for den almindelige klasses rammer ved hjælp af særligt materiale, må kunne etableres overalt, og man anser det for betydningsfuldt, at der tilsikres ethvert barn, der har behov for særundervisning, adgang til, uanset hvor det bor, at modtage en sådan efter dets evner og øvrige udrustning, afpasset undervisning.

Man finder dernæst, at den i lovforslaget optagne affattelse, der svarer til § 2, stk. 5 i folkeskoleloven af 18. maj 1937, kan forstås således, at bestemmelsen udelukkende omfatter børn, der ikke kan følge den almindelige undervisning *i sin helhed*, men derimod ikke børn, der kun på et enkelt

område er retarderede, således som tilfældet ofte er med børn, der har særlige læsevanskeligheder eller som behøver behandling af talelidelser. En sådan begrænsning af særundervisningen ville være afgørende i strid med de af undervisningsministeriet i cirkulære af 26. juni 1943 fastsatte regler og den praksis, der på grundlag heraf har udviklet sig, og særundervisningen ville derved blive ganske utilstrækkelig.

Man skal ud fra disse betragtninger foreslå følgende formulering af bestemmelsen:

»For børn, der på grund af talelidelser, sansedefekter, små evner eller læsevanskeligheder ikke med tilstrækkeligt udbytte kan følge den almindelige undervisning, skal der træffes foranstaltning til særundervisning.«

Det tilføjes, at det formentlig vil være rimeligt at give bestemmelsen i forslaget § 23 om ændret affattelse af folkeskolelovens § 29 en tilsvarende ordlyd for så vidt angår § 29, stk. 2.

ad spørgsmål 3 b. Det ønskes oplyst, i hvilken udstrækning særundervisning er etableret, og hvorledes ordningen virker, herunder oplysning om samarbejdet mellem lærere og konsulenter især med henblik på at finde frem til de børn, for hvem en sådan undervisning må anses påkrævet.

Særundervisningen, der efter at være påbegyndt i København og enkelte andre steder, blev lovfæstet ved folkeskoleloven af 18. maj 1937, § 2, stk. 5, omfatter ifølge undervisningsministeriets cirkulære af 26. juni 1943 følgende grupper af børn:

1. talelidende
2. svagthørende
3. svagtseende
4. svagt begavede
5. læsesvage.

Ifølge indberetningen for året 1955 var der i købstæderne 13439 børn, der behøvede særundervisning, svarende til ca. 7,7 % af børnene i den eksamensfri folkeskole. Af disse børn modtog 12290 særundervisning. I landkommunerne antoges 14203 børn at behøve særundervisning, svarende til ca. 5,5 % af børnene i den eksamensfri folkeskole. Af disse børn modtog 10191 særundervisning.

Med hensyn til børnenes fordeling inden for de nævnte grupper, samt med hensyn til den form, hvori særundervisning gives, henvises til vedlagte bilag, idet det blot skal bemærkes, at medens særundervisningen - særlig af svagtbegavede - i byerne i vidt omfang sker i særlige klasser, oprettes der på landet i almindelighed ikke sådanne klasser, men undervisningen gives som ekstra undervisning i hold eller inden for de almindelige klasser med særligt materiale.

Det fremgår heraf, at særundervisningen siden 1937 har udviklet sig betydeligt og er på vej til at vinde en fast position i den danske folkeskole som et naturligt og uundværligt led i undervisningen. Der gives herved de vanskeligst stillede børn en meget tiltrængt håndsrækning, som må skønnes at have betydning også ud over skoletiden.

Det er først og fremmest særundervisningen af de svagtbegavede og de læsesvage, der hidtil er lagt vægt på. Der er dog også en vis udvikling i gang, hvorefter der ved skolevæsenene ansættes talelærere, således at der kan gives børn med talevanskeligheder behandling inden for skolens rammer, men det vil være nødvendigt i højere grad end hidtil at have opmærksomheden henledt på de talmæssigt mindre grupper, der udgøres af de talelidende samt de svagthørende og svagtseende børn. Den udvikling, der har fundet sted, har været støttet af afholdelse af kursus for lærere til undervisning af børn med læsevanskeligheder og svagtbegavede børn, hvorved der dels er fremskaffet egnede lærere, dels skabt interesse for særundervisningen. Af afgørende betydning for udviklingen ikke mindst i landkommunerne har antagelsen af konsu-

lenter for særundervisningen i henhold til tilsynsloven af 12. april 1949 §§ 25 og 26 været.

Den betydelige fremgang i særundervisningens omfang, der har fundet sted, efterhånden som konsulenterne er kommet i gang, er vidnesbyrd om, at et udmærket samarbejde er kommet i stand mellem lærerne, de stedlige skolemyndigheder og konsulenterne.

I samme retning taler, at konsulenterne modtager langt flere anmodninger om undersøgelser, end de kan overkomme at behandle, således at der flere steder er meget lang ventetid på konsulentens besøg, jfr. nedenfor ad spørgsmål 3 c.

I denne forbindelse skal det nævnes, at medens særundervisningen endnu for få år siden ofte blev mødt med skepsis og modstand fra forældrenes side, kan der nu noteres en aktiv interesse hos forældrene, som forstår, at der gennem denne undervisning gives barnet en hjælp.

ad spørgsmål 3 c. Finder ministeren, at den efter tilsynsloven etablerede særundervisning hidtil har været tilstrækkelig?

Man går ud fra, at der sigtes til oprettelsen af stillinger som konsulenter for særundervisningen i henholdsvis amtsråds-kredse og købstæder i medfør af §§ 25 og 26 i tilsynsloven.

Man skal herom oplyse, at der i alle amter - bortset fra Bornholms amt, hvor amtskolekonsulenten indtil videre varetager dette arbejde - er oprettet stillinger for konsulenter, der stiller deres fulde arbejdskraft til rådighed. I de fleste købstæder er der ligeledes oprettet stillinger som konsulenter, eller forholdet er ordnet ved aftale med skoledirektionen om, at konsulenten i amtsråds-kredsen tillige virker som sådan i vedkommende købstad, jfr. § 26, stk. 2. En del købstæder har dog endnu ikke en konsulent til rådighed.

Når det, uanset at konsulentordningen er vel udbygget, og uanset, at der som nævnt ovenfor ad spørgsmål 3 b. er kommet et udmærket samarbejde i gang mellem

konsulent, lærere, forældre og skolemyndigheder, dog ikke kan siges, at ordningen hidtil har været tilstrækkelig, beror det på, at der, som ovenfor berørt, har vist sig ikke mindst i landkommunerne at være betydeligt mere arbejde, end konsulenterne har kunnet overkomme.

Det er vanskeligt at sige, i hvilket omfang dette beror på, at arbejdet er nyt og har skullet startes fra grunden, men særundervisningsudvalget agter at tage spørgsmålet om konsulenternes arbejdsvilkår op til en nærmere undersøgelse.

Udvalget har dog allerede ved skrivelse af 22. juli 1956 over for undervisningsministeriet udtrykt ønske om, at der snarest til undervisningsministeriet som særundervisningskonsulent søges knyttet en lærer med erfaring i særundervisningsproblemer og indsigt i skolepsykologisk arbejde, så der skabes et centralt organ, hvortil f. eks. konsulenter for særundervisning, skolepsykologer og andre i disse spørgsmål interesserede kan henvende sig om råd og vejledning.

ad spørgsmål 3 d.

Kan der gives oplysninger om det hidtidige arbejde i det i august 1955 nedsatte udvalg angående særundervisningen, jfr. lovforslagets bemærkninger side 12?

Udvalget, der blev nedsat ved ministeriets skrivelse af 25. august 1955 fik til opgave at overveje de særlige problemer i forbindelse med tilrettelæggelsen af særundervisningen af de børn, der ikke kan følge folkeskolens almindelige undervisning, med henblik på de unges overgang til erhvervslivet, herunder navnlig hjælpeskolens undervisning og de forholdsregler, der bør træffes

til støtte for den erhvervsmæssige oplæring af de svagtbegavede unge.

Udvalget indledte sit arbejde med i en række plenarmøder at søge at skaffe sig overblik over arbejdsområdet og indkredse de problemer, der må tages op til behandling. Man har herunder bl. a. drøftet afgrænsningen af de elever, der behøver særundervisning, herunder i forhold til særforsogets institutioner, endvidere spørgsmål om i hvilke ydre former særundervisning kan tilrettelægges, ligesom man har været inde på problemerne omkring særundervisningens indhold. Yderligere har udvalget på foranledning af gennemførelsen af den nye lov om lærlingeforhold behandlet problemer i forbindelse med de svagtbegavede unges overgang til erhvervslivet samt de læsesvages forhold under den faglige uddannelse. Udvalget rettede for at sikre, at gennemførelsen af den nye lærlingelov ikke skulle betyde, at mulighederne for at gennemføre foranstaltninger til lettelse af placeringen i erhvervslivet af de nævnte kategorier af unge forringes, henvendelse herom til folketingsudvalget vedrørende lærlingeloven.

Forhandlingerne i udvalget har som nævnt kun været af orienterende og foreløbig karakter, men der er i sommer nedsat 3 underudvalg til nærmere undersøgelse og drøftelse af forholdene henholdsvis vedrørende undervisningen af svagtbegavede og disses overgang til erhvervslivet, vedrørende børn med talelidelser og børn med læsevanskeligheder samt vedrørende svagtsende og svagthørende børn.

Alfred Andreassen
sign.

Til undervisningsministeriet.

Oversigt over særundervisningen pr. 1. januar 1955.

Købstadkommunerne: 13439 retarderede børn fordelt således:

I almindelige folkeskoleklasser med ekstra undervisning + materiale:

a) svagtbegavede	96
svagthørende	28
svagtseende	59
talelidende	38
læsesvage	126
tilpasningsvanskelige	13
andre årsager	7
	367

Ekstraundervisning i hold:

b) svagtbegavede	608
svagthørende	94
svagtseende	4
talelidende	677
læsesvage	5556
tilpasningsvanskelige	61
andre årsager	123
	7123

Undervisning i særklasser:

c) svagtbegavede	3951
svagthørende	18
svagtseende	8
talelidende	44
læsesvage	634
tilpasningsvanskelige	21
andre årsager	15
	4691

Specialundervisning uden for skolen i svære tilfælde:

d) svagtbegavede	1
svagthørende	18
svagtseende	7
talelidende	67
læsesvage	6
tilpasningsvanskelige	2
andre årsager	

109

Ingen særlig undervisning 1149.

I markskolerne findes 22 børn, der ikke kan følge den almindelige undervisning; 19 af disse får særlig undervisning.

Landkommunerne: 14203 retarderede børn fordelt således:

I almindelige folkeskoleklasser med ekstra undervisning + særligt materiel:

a) svagtbegavede	1971
svagthørende	31
svagtseende	54
talelidende	86
læsesvage	1470
tilpasningsvanskelige	34
andre årsager	93

3739

Ekstraundervisning i hold:

b) svagtbegavede	1765
svagthørende	17
svagtseende	18
talelidende	45
læsesvage	3646
tilpasningsvanskelige	24
andre årsager	54

5569

I særklasser:

c) svagtbegavede	537
svagthørende	1
svagtseende	3
talelidende	4
læsesvage	123
tilpasningsvanskelige	2
andre årsager	4

674

Specialundervisning uden for skolen i svære tilfælde:

d) svagtbegavede	55
svagthørende	19
svagtseende	3
talelidende	40
læsesvage	80
tilpasningsvanskelige	2
andre årsager	10

209

Ingen særlig undervisning 4012

København, den 11. september 1958.

Ved skrivelse af 13. december f. å. stillede folketingsudvalget vedrørende skolelovsforslagene undervisningsministeren bl. a. følgende spørgsmål:

»Hvorledes vil ministeren stille sig til at inddrage de under åndssvageforsorgen hørende eksternatskoler under det almindelige skolevæsen dels af hensyn til eksternatskolernes elever og deres forældre, dels for derved at skabe bedre overensstemmelse mellem de forskellige skoleformers afgrænsning og elevernes forskellige intelligens«.

I undervisningsministerens svar, der er optrykt i folketingsudvalgets betænkning af 23. april 1958 p. 27, henvises der til, at der af undervisningsministeriet er nedsat et udvalg vedrørende særundervisningen, der bl. a. har til opgave at fremsætte forslag angående undervisningen af svagtbegavede

i folkeskolen, medens samtidig eksternatskolernes forhold behandles i det af socialministeriet nedsatte udvalg vedrørende åndssvageforsorgen. Under hensyn hertil så undervisningsministeren sig ikke i stand til at tage stilling til forslaget om at henlægge eksternatskolerne under det almindelige skolevæsen, men henviste spørgsmålet til overvejelse i de to nævnte udvalg.

Under henvisning hertil skal man herved anmode udvalget om at inddrage dette spørgsmål under sine overvejelser og tage det op til forhandling med udvalget vedrørende åndssvageforsorgen.

Jørgen Jørgensen.

/ Hans Kjems.

Undervisningsministeriets udvalg af 25. aug. 1955 vedr. særundervisning.

Afskrift af underbilag 2 til bilag 2 til den af folketingsudvalget vedrørende skolelovsforslagene den 23. april 1958 afgivne betænkning.

Ad skrivelse af 13. december 1957 fra folketingets udvalg vedrørende skolelovsforslagene.

Spørgsmål 4:

Hvorledes vil ministeren stille sig til at inddrage de under åndssvageforsorgen hørende eksternatskoler under det almindelige skolevæsen dels af hensyn til eksternatskolernes elever og deres forældre, dels for derved at skabe bedre overensstemmelse mellem de forskellige skoleformers afgrænsning og elevernes forskellige intelligens?

Svar:

Eksternatskolerne er skoler for åndssvage (særlig lettere åndssvage) børn, der er således stillet, at de kan bo hjemme. Der er for tiden ca. 20 af disse skoler, og de er alle oprettet inden for den sidste halve snes år, de fleste inden for de sidste 5 år. Skolerne drives af åndssvageforsorgen og har i flere tilfælde til huse i lejede lokaler. Behovet for denne kategori af skoler anses ikke for dækket med dette antal, ligesom skolernes bygningsmæssige forhold er utilfredsstillende.

Eleverne i eksternatskolerne er så dårligt begavede, at de ikke kan undervises i folkeskolen, herunder folkeskolens særundervisning for svagt begavede; men de er langtfra alle inddraget under åndssvageforsorgen. Undervisningen af dem kræver en først i de senere år udviklet speciel teknik og et højere mål af individuel vejledning, end det er muligt at give i hjælpeskolen. Det må derfor nok fastholdes, at undervisningen af de pågældende børn bør ske i særlige skoler.

Med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt

sådanne særlige skoler bør indgå som led af folkeskolen, eller om opgaven bør løses af særfor sorgen, kan der fremføres forskellige grunde for hver af disse løsninger.

Som begrundelse for, at eksternatskolerne inddrages under folkeskolen, er det blevet fremført, at eksternatskolerne overvejende er undervisningsanstalter og bør præges mere af pædagogiske hensyn end af forsorgshensyn, at en betydelig del af eleverne, formentlig ca. halvdelen, ikke er inddraget under åndssvageforsorgen, og at der ved en inddragelse af eksternatskolerne under folkeskolen kunne skabes bedre muligheder for flytning fra hjælpeskole til eksternatskole og tilbage, ligesom sådanne flytninger måske lettere ville blive accepteret af forældrene, og at der kunne åbnes mulighed for en bedre tilrettelæggelse af undervisningen af de svagest begavede, ikke åndssvage børn i landkommunerne.

Som begrundelse for, at eksternatskolerne bør forblive under åndssvageforsorgen, er det på den anden side blevet anført, at tilknytningen til forsorgen muliggør ydelse af tøjhjælp og udvidet lægetilsyn. Det er endvidere blevet anført, at en del af eksternatskolernes elever i løbet af skoletiden bliver inddraget under forsorgen, og at endnu en del af dem inddrages under forsorgen ved skoletidens ophør. Eksternatskolerne virker altså i mange tilfælde som en slags forgård til forsorgen og gør derved overgangen til forsorgen lettere at acceptere for forældrene, ligesom man opnår at få en del børn og unge inddraget under forsorgen, som ellers først ville komme der, når de efter endt skolegang har vist ikke at kunne klare sig i livet. Ligeledes er det blevet anført, at overflytninger mellem inter-

natafdelinger og eksternatafdelinger lettere vil kunne gennemføres, når også eksternatafdelingerne er en del af for sorgen.

Der kan formentlig påpeges yderligere grunde til støtte for hver af de omhandlede løsninger, og i øvrigt måtte en række ret vanskelige administrative problemer løses ved en eventuel henlæggelse af eksteratskolerne under folkeskolen. Imidlertid har undervisningsministeriet i august 1955 nedsat et udvalg vedrørende særundervisningen, der bl. a. har til opgave at fremsætte forslag angående undervisning af svagtbegavede i folkeskolen, og som endnu ikke

har afsluttet sit arbejde. Samtidig er eksternatskolernes forhold for tiden genstand for behandling i et af socialministeriet nedsat udvalg vedrørende åndssvageforsorgen. Under hensyn hertil ser jeg mig ikke i stand til på indeværende tidspunkt at tage stilling til spørgsmålet om muligheden for at henlægge eksternatskolerne under det almindelige skolevæsen, men jeg har anmodet det af undervisningsministeriet nedsatte særundervisningsudvalg om at inddrage dette spørgsmål under sine overvejelser og tage det op til forhandling med udvalget vedrørende åndssvageforsorgen.

Den 10. december 1955.

TIL UNDERVISNINGSMINISTERIET.

Til Udvalget vedr. tilrettelæggelsen af særundervisningen af børn, der ikke kan følge folkeskolens almindelige undervisning.

Da Foreningen af tunghørelærere i Danmark, som repræsenterer ca. 100 tunghørelærere, der er beskæftiget med undervisning af både børn og voksne, må formode, at udvalgets arbejde også vil omfatte de tunghøre børn, skal man tillade sig at fremkomme med følgende synspunkter, som vi mener er af afgørende betydning for en effektiv undersøgelse og en formålstjenlig undervisning af tunghøre børn i folkeskolen.

Spørgsmålets betydning ses alene deraf, at antallet af tunghøre skolebørn, som har krav på særlig hensyntagen eller foranstaltninger ifølge flere undersøgelser er ca. 3,5 %.

A. Undersøgelsen:

- I. Skolelægen er som hidtil ansvarlig for:
 - a. Konstatering af hørenedsættelse, hvilket dog bør ske ved audiometer-screening-test.
 - b. Profylaksens gennemførelse.
- II. Tunghørepædagogens arbejde:
 - a. Konsulent for skolelæge og sundhedsplejersker ved bedømmelse af tunghøre børn.
 - b. Sammen med skolelægen kontrollere at henvisning til andre instanser følges.
 - c. Undersøge de tunghøre børn:
 1. Hørelse (tone- og discriminationstab).
 2. Sociale hørestatus.

3. Tale, stemme, sprog.
4. Evt. henvisning til undersøgelse hos skolepsykolog, når det skønnes nødvendigt.
5. Adfærd.
6. Milieu.
- d. Sammen med særkonsulent og i samarbejde med tunghøreforsorgens institutioner *ansvarlig* for henvisning til og igangsætning af særforanstaltninger.
- e. Konsulent for skolevæsenet i alle pædagogiske spørgsmål vedrørende tunghøre børns behandling.
- f. Konsulent for barnet, hjemmet og klasselæreren med hensyn til høreapparatets anvendelse m. v.

B. Undervisningen:

Tunghøre børn i folkeskolen kan opdeles i følgende 3 kategorier, som i det væsentlige er på linie med det af skolebestyrer fru Ebba Kampp i Nordisk lærebog for talepædagoger, pg. 389-93 fremførte:

- I. Børn, hvis hørenedsættelse efter audiologisk behandling er så ringe, at de uden større vanskelighed tilegner sig sproget og følger med i *normalskolens* forskellige trin uden særlige foranstaltninger.

Disse børn bør have mulighed for kursus i mundaflysning. Læreren må være opmærksom på hensigtsmæssig placering af eleven i lokalet og altid have front mod klassen og lys på ansigtet. (I denne forbindelse skal påpeges det uheldige i, at katederet er anbragt i hjørnet ved vinduet).

II. Børn, hvis hørenedsættelse trods audiologisk behandling er af en sådan grad, at de kun kan undervises i *normale klasser*, hvis der tages særligt hensyn til dem.

Disse børn bør have suppl. undervisning i høretræning og mundaflæsning (i hele skoletiden) samt evt. talekorrektion.

Besøg i hjem og skole ved tunghøre-pædagog.

Iøvrigt forholdsregler som under I.

III. Børn, der trods audiologisk behandling er så tunghøre, at de må undervises i *særklasser*, kan deles i 2 grupper:

- a. Børn, der med eller uden høreapparat i en særklasse kan undervises efter normalskolens undervisningsplan.
- b. Børn, der trods høreapparat kan følge normalskolens undervisningsplan.

Placeringen i disse grupper (I, II, III) bestemmes af følgende faktorer:

1. Sprogmodenhed.
2. Høretab med høreapparat.
3. Tale.
4. Færdighed i mundaflæsning.
5. Ørelidelsens art.
6. Intelligens.
7. Skolemodenhed og koncentrationsevne.
8. Helbred iøvrigt samt evt. andre defekter (svagt syn, spasticitet, hørestumhed).
9. Tilpasningsvanskeligheder.
10. Forholdene i hjemmet.

Iøvrigt må det præciseres, at en enkelt af disse faktorer ikke kan være afgørende for barnets placering, samt at det anses for indlysende, at der må være mulighed for at flytte barnet fra en undervisningsgruppe til en anden.

Kommunerne må have pligt til at oprette

særklasser i det omfang, det er nødvendigt, således at børnene bliver anbragt i det høremæssigt gunstigste milieu.

I denne forbindelse henledes opmærksomheden på oprettelse af *skoleforbund*.

Særklassens fordele:

1. Det psykiske pres lettes.
2. Undervisningen er tilrettelagt for tunghøre.
3. Børnene får den nødvendige suppl. tunghøreundervisning i høretræning, mundaflæsning og talekorrektion samt sprogforståelse.
For børn, der er særligt handicappede med hensyn til tale og sprogforståelse, gives ekstra undervisning - helst uden for den egentlige undervisningstid.
4. Individuel undervisning - klassekvotient ikke over 8.
5. Samtidig ekstraundervisning til læse- og evnesvage - helst uden for den egentlige undervisningstid.

NB! Ved større skolevæsen er *evnesvage* tunghøre børn dog så vidt muligt samles i særlige klasser.

I de tilfælde, hvor *landsbyskolens tunghøre* i grupperne B I og II bor langt fra købstadens tunghørelærere, kan det anbefales, at

1. tunghørelæreren aflægger jævnlig besøg i hjem og skole,
2. barnet får et årligt kursus i høretræning, mundaflæsning og talekorrektion af mindst 14 dages varighed.
(Jvf. cirkulære af 26. juni 1943).

Heldagsbeskæftigelse for tunghørelærere:

Det må betragtes som en stor fordel for tunghørearbejdet, om det kunne varetages af en lærer, som var beskæftiget udelukkende med undersøgelse og undervisning af tunghøre.

Sluttelig kan bemærkes, at efter de erfaringer, som danske tunghørelærere i de sidste år har gjort med hensyn til arbejdets for-

skellige grene (førskolepligtige, skolebørn, voksne; lettere og stærkt tunghøre samt døvblevne; indenfor alle kategorier får taleundervisning og socialpædagogik en stadig mere fremtrædende plads) er en udvidelse af *tunghørelæreruddannelsen* nødvendig. Man arbejder i øjeblikket på et forslag, hvorefter uddannelsen forlænges fra 2 til 5 å 6 måneder.

løvrigt kan man henvise til det arbejde, som den af Kirke- og undervisningsdepar-

tementet i Norge nedsatte kommission har afsluttet med »Framlegg til landsplan for undervisning af tunghørte« af 12. maj 1955. Foreningen af tunghørelærere i Danmark kan principielt tilslutte sig den norske kommissions forslag.

Ærbødigst

P. B. V.

E. Jepsen

Formand.

København, december 1955.

TIL UDVALGET VEDRØRENDE TILRETTELÆGGELSE AF SÆRUNDERVISNINGEN AF BØRN, DER IKKE KAN FØLGE FOLKESKOLENS ALMINDELIGE UNDERVISNING.

I anledning af den forestående revision af undervisningsministeriets cirkulære af 23. januar 1943 tillader Dansk Tunghøreforening sig at udtale følgende:

Gennem sit arbejde og kontakt med voksne tunghøre i foreningens 51 lokalkredse spredt ud over landet har Dansk Tunghøreforening haft rig lejlighed til at stifte bekendtskab med de vanskeligheder, som medfødt eller tidligt erhvervet tunghørhed medfører såvel for barneskolens undervisning som for de unges overgang til erhvervslevet.

Blandt de forskellige grupper af handicappede børn er der næppe nogen, der har mødt mindre forstående hensyntagen end de tunghøre, et forhold, der utvivlsomt hænger sammen med, at skolen så langt fra altid har erkendt tilstedeværelsen af den nedsatte hørelse og derfor heller ikke i undervisningen har forstået at tage de nødvendige hensyn. Følgen er alt for ofte blevet, at et tunghørt barn er gået skoletiden igennem med et ringe udbytte af undervisningen, et forhold, der har præget hele dets tilværelse og i høj grad har indskrænket dets erhvervsmuligheder.

Dansk Tunghøreforening ønsker derfor at understrege betydningen af den nuværende regelmæssige høreundersøgelse af alle skolebørn og anbefaler, at denne yderligere udvikles ved indførelse af skoleaudiometri som afløsning eller supplerings af den hidtil anvendte hviske-talestemmeprøve.

Dansk Tunghøreforening giver sin varme tilslutning til, »at alle børn, som det er muligt at bevare i hjemmet, forbliver i deres hjem gennem barndommen«, anført side 44 i den betænkning, der i 1943 er afgivet af

»Det af undervisningsministeriet nedsatte udvalg vedrørende oprettelse af særklasser i folkeskolen for børn, der ikke kan følge den almindelige undervisning« og påpeger, at den moderne tunghøreforsorg på afgørende måde medvirker til opnåelse af dette mål for svagthørende børns vedkommende.

Ved vedtagelsen af loven af 27. januar 1950 »Om foranstaltninger vedrørende døv og tunghøre« er der, ganske særligt gennem oprettelsen af Statens hørecentraler og uddannelse af tunghørelærere, skabt muligheder for effektiv rehabilitering af tunghøre børn, et arbejde, der allerede i dag har fået indflydelse på disse børns skoleplacering.

For det førskolepligtige barn kan den tidligt indsættende audiologiske behandling medføre, at det ved skolepligtig alder har opnået en sådan grad af sprogmodenhed, at det er i stand til at følge undervisningen i folkeskolen. For langt de fleste tunghøre skolebørn gælder, at de med høreapparat og særundervisning omfattende høretræning, mundaflæsning og talekorrektion fortsat er i stand til at følge undervisningen i folkeskolen.

Den forstående indstilling over for alle kategorier af handicappede børn, der fra undervisningsministeriets side har været udvist gennem bestemmelsen i folkeskoleloven af 18. maj 1937 om særundervisning også for svagthørende børn har - ud over København - praktisk taget ikke været bragt til udførelse nogen steder. Det er derfor med stor interesse, at Dansk Tunghøreforening nu afventer resultatet af det ærede udvalgs arbejde.

Gennem loven af 27. januar 1950 står

den moderne audiologi i dag til rådighed for alle tunghøre uanset alder. Da de tunghøre børns rehabilitering for en væsentlig del er afhængig af folkeskolens interesse og indsats, ser Dansk Tunghøreforening hen til, at der ved revisionen af cirkulæret af 1943 skabes muligheder for en sådan udbygning

af særundervisningen for svagthørende børn overalt i landet, at de trods deres handicap kan hjælpes til at leve en normal tilværelse.

På Dansk Tunghøreforenings vegne

C. Carlssen

p. t. formand.

Den 15. december 1958.

TIL DET MINISTERIELLE UDVALG AF 25. AUGUST 1955
VEDRØRENDE SÆRUNDERVISNING.

Foreningen af skolepsykologer og konsulenter for særundervisning i Danmark har på sit møde den 29. november 1958 enstemmigt vedtaget følgende udtalelse vedrørende de kvalifikationer, der efter foreningens opfattelse bør kræves ved besættelse af stillinger som skolepsykolog eller konsulent for særundervisning:

Kvalificerede til ansættelse som ledende skolepsykolog eller ledende konsulent for særundervisning (d. v. s. som skolepsykolog eller konsulent med ansvar for en købstads eller et amts særundervisning og skolepsykologisk arbejde) er de, som har:

1. Lærereksamen.
2. 10 års praksis som lærer, heri indbefattet aspiranttid og videregående uddannelsestid.
3. Universitetseksamen i psykologi.

Kvalificerede til ansættelse som assistent for en ledende skolepsykolog eller konsulent for særundervisning er de, som har:

1. Lærereksamen.
2. 5 års praksis som lærer, heri indbefattet aspiranttid og videregående uddannelsestid, idet det forudsættes, at assistenter har en del af deres pligtige timetal ved undervis-

ningsarbejde; hvis dette ikke er tilfældet, kræves der 10 års praksis.

3. Universitetseksamen i psykologi eller fuldt årskursus i psykologi fra Danmarks Lærerhøjskole.

Endvidere er det en betingelse, at de pågældende har arbejdet såvel i almindelige klasser som ved særundervisning.

Af arbejdsmæssige grunde er det nødvendigt, og af økonomiske grunde er det ønskeligt, at konsulent- og skolepsykologvirksomhed i amtsrådskredsene i størst muligt omfang varetages af heldagsbeskæftiget personale, der knyttes til et centralt kontor i amtet.

Foreningen er vidende om, at det i de nærmeste år ikke er muligt at besætte alle lederstillinger med fuldt uddannede, men har dog ikke villet undlade at fremsætte sit principielle synspunkt, idet man er indforstået med, at ministeriet ved besættelse af enkelte lederstillinger indtil videre må kunne dispensere fra det opstillede krav om universitetseksamen i psykologi.

På foreningens vegne

Harald Torpe

Formand.

Odense, den 12. februar 1959.

TIL UNDERVISNINGSMINISTERIETS UDVALG AF 25. AUGUST 1955.

Amtsskolekonsulenterne for særundervisning tillader sig herved at henlede udvalgets opmærksomhed på det forhold, at en del af de læsesvage elever ikke gennem den sædvanlige læseholdsundervisning ved skolerne på landet kan opnå en tilstrækkelig god læsefærdighed, inden de udskrives af skolerne.

Man skal derfor henstille til udvalgets overvejelse, at bestemmelserne i undervis-

ningsministeriets cirkulære af 26. juni 1943, V, § 3, om undervisning i særlige læseklasser ved sværere tilfælde af læsesvaghed, og VI, § 4, om drift af særklasser gennem oprettelse af skoleforbund og om tilskud fra skolefonden hertil, videreføres i det kommende cirkulære om særundervisning.

På amtsskolekonsulenternes vegne
Kristian Steinov.

Søborg, den 22. februar 1959.

TIL DET MINISTERIELLE UDVALG AF 25. AUGUST 1955
VEDRØRENDE SÆRUNDERVISNING.

Foreningen af skolepsykologer og konsulenter for særundervisning i Danmark tillader sig herved at henlede udvalgets opmærksomhed på det ønskelige i, at der ved fremtidig lovgivning vedrørende folkeskolens undervisning af svagthørende børn skabes mulighed for, at disse børn udover den almindelige undervisning i mundaflæsning, høretræning og talekorrektion får lejlighed til hvert år at deltage i et lejrskolekursus i lighed med de kursus, der i de senere år har været arrangeret af statens hørecentre og dansk tunghøreforening.

Værdien af sådanne kursus ligger først og fremmest i den psykiske stimulans, som børnene får ved at udfolde sig uhæmmet blandt andre tunghøre i et milieu, hvor høreapparatet er noget naturligt, men også i de specielt tilrettelagte ekskursioner, hvor fællesskabsfølelsen udbygges.

På foreningens vegne
Harald Torpe
Formand.

Henvendelse af april 1959 fra konsulenterne for særundervisning i amterne.

TIL UNDERVISNINGSMINISTERIETS UDVALG AF 25. AUGUST 1955 VEDRØRENDE SÆRUNDERVISNING.

Amtsskolekonsulenterne for særundervisning finder anledning til at gøre udvalget opmærksom på den del af de svagtbegavede børn fra landkommunerne, som uden at kunne betegnes som åndssvage alligevel ikke får tilstrækkeligt udbytte af holdundervisning i dansk og regning.

I øjeblikket undervises en del af disse børn i eksternatskolerne, hvor dette er muligt. Iagttagelser herfra gør det indlysende, at ophold i et sådant specielt skolemiljø i mange tilfælde har en yderst gunstig indflydelse på barnets udvikling ikke blot med hensyn til kundskabstilegnelse, men også og måske i højere grad med hensyn til karaktermæssig og social udvikling.

Da det imidlertid må anses for uholdbart i længden at lade eksternatskolerne varetage undervisningen af børn, som folkeskolen har pligt til at tage sig af, bør der skaffes disse elever mulighed for undervisning på specialskole i lighed med den, der kan tilbydes sinker i flere købstæder.

Er der i et amt ikke mulighed for at få optaget disse børn i en nærliggende købstads hjælpeskole, bør der skaffes mulighed for at oprette en amtshjælpeskole.

En sådan amtshjælpeskole - i de største amter eventuelt flere - bør formentlig kunne modtage de mest undervisningshæmmede, svagtbegavede børn, der hører hjemme inden for folkeskolens rammer (ca. 25-33 pct. af sinkegruppen).

Når holdundervisning i dansk og regning over for disse børn ofte ikke har den ønskede virkning, må årsagen hertil søges i

en række faktorer, hvoraf en af de vigtigste rimeligvis er denne, at disse elever i ligeså høj grad har behov for en speciel opdragelse som for en speciel undervisning.

Endvidere er det en almindelig erfaring fra arbejdet med svære sinker, at disse udover at få særundervisning i dansk og regning har behov for særlig tilrettelæggelse af undervisningen i de andre skolefag.

Normalskolens undervisning i naturfagene går oftest hen over hovedet på dem, fordi emne- og ordvalg ligger alt for højt. I åndsfagene går den tilsigtede karakterpåvirkning oftest tabt af samme grund.

Den manuelle optræning er i normalskolen utilstrækkelig for børnene. Der er for få timer i sløjd, håndgerning og husgerning, bortset fra at undervisningen også her ligger for højt, er for lidt hobbypræget og i det hele taget for formel.

Selv i så lidt teoretisk prægede fag som gymnastik og boldspil, der iøvrigt har stor betydning ved barnets placering på rangstigen i kammeratgruppen, kommer disse børn ofte til kort.

Det ovennævnte er endvidere medvirkende til, at disse børn tit føler sig sat uden for det almindelige skoleliv, også hvor det drejer sig om udprægede fællesarrangementer som f. eks. skolefester og idrætsdage.

Ofte føler heller ikke forældrene til disse børn sig særlig knyttet til normalskolen. De skammer sig ikke sjældent over, at barnet ikke kan følge almindeligt med, og kommer ikke til forældremøder.

Fordelene ved en særundervisning, der er

samlet på en amts-hjælpekole, skal herefter kort rides op.

1) Man kan her med smukke, tidssvarende bygninger, med velindrettede undervisningslokaler og med den rette udenomsplads danne en ydre ramme, der kan være medvirkende til at skabe tillid og respekt om den særlige pædagogiske indsats, der gerne skulle udøves på en sådan skole.

2) I amts-hjælpe-skolen kan og bør undervisningsplanerne for alle fags vedkommende udarbejdes under snæver hensyntagen til, hvad disse børn kan magte, og hvad der gør dem tjenlige til at klare sig bedst muligt i det samfund, de efter endt skoletid skal ud i.

3) Man kan her placere specielt interesserede og specielt uddannede lærerkræfter med egen sagkyndig ledelse.

4) Der kan her skabes en samling af velgnet undervisningsmateriale - ikke blot det der kan købes, men også det der gerne skulle kunne blive et resultat af en interesseret lærerstabs samarbejde, sådan som man kan se det på hjælpekoler og eksternatskoler rundt omkring i landet i dag.

5) Der er mulighed for på en amts-hjælpekole at udforme skolelivet - også uden for de egentlige undervisningstimer - således at eleverne trives, at de føler at denne skole er »deres skole«, og således at de føler sig som værdifulde medlemmer af en gruppe.

6) Forældresamarbejdet kan tilrettelægges således, at forældrene til disse børn føler værdien af det og derfor selv går aktivt ind i det. (Det er en almindelig erfaring, at forældremøder ved hjælpekoler og eksternatskoler i reglen har forholdsvis større tilslutning end forældremøder ved normalskolen).

7) Der skabes bedre og lettere muligheder for på frivillig basis at forlænge disse elevers skolegang med et 8. og 9. skoleår med særlig erhvervsbetonet undervisning.

8) Endelig kan der skoletiden igennem træffes en række foranstaltninger af mere social karakter, f. eks. speciallægetilsyn, skolebespisning, vitaminuddeling eventuelt tøjhjælp og kuratorvirksomhed. Disse foranstaltninger kan dels være medvirkende til, at børnenes undervisningsmodtagelighed stimuleres, dels hvad kuratorvirksomheden angår være medvirkende til, at overgangen fra skole til erhvervsliv bliver så lempelig og stabil som muligt.

Der skal sluttelig stilles forslag om, at der i et kommende cirkulære om særundervisning for svagtbegavede indføres følgende passus:

»Såfremt eleven ikke med rimeligt udbytte kan følge normalklassens undervisning med støtteundervisning på hold i dansk og regning, skal der skabes mulighed for, at barnet kan overføres til en hjælpekole. Denne hjælpekole kan eventuelt være en nærliggende købstads, eller den kan oprettes af en landkommune eventuelt i forbund med andre kommuner. Det påhviler skoledirektionen at drage omsorg for, at der, hvor der er behov for det, oprettes en amts-hjælpekole. Hvor en sådan oprettes helt ved skoledirektionens foranstaltning, udfører amtskonsulenten for særundervisning på skoledirektionens vegne det tilsyn og de funktioner, der normalt påhviler en kommunes skolekommission. Samtlige udgifter ved amts-hjælpe-skolen, herunder også lærerløn, udredes af skolefonden med fuld statsrefusion.«

Såfremt forannævnte bestemmelse vedrørende tilsyn og refusion kræver ændringer i nugældende skole- og tilsynslove, bør udvalget drage omsorg for, at forslag til sådanne ændringer stilles.

På samtlige amtskonsulenters vegne
Kr. Steinov.

Stu-di-stræ-de 6, K., 12. no-ven-ber 1958.

TIL UNDERVISNINGSMINISTERIETS UDVALG VEDRØRENDE
SÆRUNDERVISNING.

Under henvisning til mødet i undervisningsministeriet, torsdag den 6. november, hvor vi blev opfordret til om muligt i en skrivelse at gøre rede for, hvorledes en pædagog, der allerede har virket i skolen i længere tid og opnået en vis modenhed, skulle kunne gennemføre studiet til embedseksamen i psykologi ved Københavns Universitet på en kortere tid end de fem år, der i den nye ordning er regnet med som normal studietid for studerende, der ikke forud for universitetsstudiet har erhvervet sig psykologiske, pædagogiske kundskaber, skal vi hermed fremsende en sådan redegørelse.

Medens deltagelse i en lang række forelæsninger er obligatoriske efter den nugældende ordning for det psykologisk-pædagogiske studium, vil dette ikke længere være tilfældet i den nye ordning. Studiet er tilrettelagt som et frit studium, hvilket vil sige, at den studerende kun behøver at følge undervisningen i det omfang, han finder det nødvendigt ud fra sine kundskaber og personlige forudsætninger, og i det omfang han er interesseret i at fordybe sig yderligere i sit fag.

Deltagelse i laborantkursus og praktikantkursus er dog obligatorisk, men her gælder visse undtagelser. Studerende, som f. eks. på Danmarks Lærerhøjskoles årskursus i psykologi har gennemgået et lignende laborantkursus ved universitetet, er fritaget for laborantkursus. Endvidere gælder, at sådanne studerende, som på anden måde har kunnet erhverve sig praktisk viden og indsigt på forskellige områder af psykologiens anvendelser, er fritaget for de til disse områder svarende praktikantkurser.

En folkeskole- eller gymnasielærer, der

har flere års pædagogisk-psykologisk erfaring, vil på denne måde kunne spare det halve år, som praktikantkurset tager. Han vil derfor kunne gennemføre sit studium hurtigere end den studerende, der kommer lige fra eksamensbordet, også fordi han på grund af sin alder og modenhed vil have nemmere ved at tilegne sig stoffet.

Da samtlige prøver under eksamensforprøve, første, anden og tredje del afholdes to gange årligt, vil en sådan lærer, der tillige har en vis viden om psykologi, indhentet på seminariet, på Danmarks Lærerhøjskole eller ved selvstændig læsning, kunne gennemføre eksamen på relativ kort tid, f. eks. tre-fire år, svarende til hvad der var tilfældet for de første kandidater efter eksamensoprettelse; disse kunne gennemføre studiet på denne tid, fordi de i forvejen havde en ikke ringe viden og praktisk erfaring. Dette svarer til, at den, der på anden måde end gennem universitetsundervisningen har erhvervet sig en speciel viden og indsigt, og som er i besiddelse af usædvanlige evner, vil kunne gennemføre et hvilket-somhelst universitetsstudium på tilsvarende kort tid.

For den lærer, der som nævnt ovenfor ikke behøver at gennemgå laborantkursus og praktikantkursus, vil eksamen derfor kunne komme til at foregå på følgende måde:

Efter 1 år: *Forprøve* (det vil tage 1½ år, hvis han skal gennemgå laborantkursus, fordi han ifølge reglerne ikke vil kunne indstille sig til forprøven, før han har bestået laborantkursus, som ikke kan gennemføres under 1½ år).

Efter 1^{1/2}–2 år: *Første del*, der omfatter fagene pædagogik og udviklingspsykologi. Eksaminanden skulle kunne indstille sig så hurtigt til denne del, fordi faget pædagogik ikke skulle volde ham synderlige vanskeligheder, og fordi man må antage, at han netop med hensyn til børne- og ungdomspsykologi (udviklingspsykologien) skulle møde med visse forudsætninger.

Efter 2^{1/2}-3 år: *Anden del*, der omfatter fagene klinisk psykologi, pædagogisk psykologi og arbejdspsykologi. Her vil eksaminanden have særlige forudsætninger for at kunne tilegne sig faget pædagogisk psykologi, men må til gengæld ofre mere tid på fagene klinisk psykologi og arbejdspsykologi.

Efter 3–3^{1/2} år: *Tredie del*, der omfatter psykologisk metodik (tests), socialpsykologi og almindelig psykologi.

For den studerende, der ikke møder med nogen forhåndsviden og erfaring, kan det forventes, at eksamen tages på følgende måde:

- Efter 1^{1/2}–2 år: *Forprøve*.
- Efter 2^{1/2}–3 år: *Første del*.
- Efter 4 år: *Praktikantkursus*.
- Efter 4^{1/2} år: *Anden del*.
- Efter 5 år: *Tredie del*.

Da undervisningen er tilrettelagt som et frit studium, er der ikke noget, der forhindrer eksaminanden i at indstille sig til eksamenerne i et andet tempo, der svarer mere til hans forudsætninger og ønsker.

Her har det en særlig betydning, at ordningen med de obligatoriske forelæsningsrækker, som gælder efter bekendtgørelsen af 18. juli 1944, bortfalder i den nye studieordning. For det første er der i visse af de discipliner, som omfattes af disse forelæsninger, fremkommet lærebøger, der ikke fandtes, da ordningen blev oprettet i 1944. Den studerende kan derfor nu læse sig til stoffet, men sinkes i dag af, at han skal gennemgå de obligatoriske forelæsninger. Efter den nye studieordning vil han kun be-

høve at følge sådanne forelæsninger i det omfang, der kommes ind på andre emner, eller i de tilfælde hvor forelæseren går ud over lærebøgerne.

En anden betydning af, at ordningen med de obligatoriske forelæsninger bortfalder, ligger i, at den studerende vil kunne koncentrere sig om de emner, som han ved mindre om, og bruge sin tid på dem, i stedet for som nu, at skulle følge forelæsningerne helt igennem. Han skulle derfor kunne afslutte sit studium tidligere, i stedet for som nu at skulle vente på at kunne gennemgå de obligatoriske forelæsningsrækker. Dette får en særlig betydning, fordi visse af de obligatoriske forelæsningsrækker efter den nugældende studieplan kun holdes hvert andet år, og derfor vil kunne sinke eksaminanden yderligere unødvendigt, fordi han må vente på, at en forelæsningsrække bliver givet, hvor han ellers ville kunne have afsluttet sin eksamen.

Om undervisningen efter den nye studieordning kan det iøvrigt siges, at medens den i de første tre år, efter at en student er begyndt, er tilrettelagt således, at den studerende fortrinsvis følger de forelæsninger, der er tilrettelagt for den årgang, han tilhører, vil den derefter være tilrettelagt således, at flere årgange studenter samtidig overværer de samme forelæsninger. 3^{1/2} år efter at han er begyndt, gives der, kan man sige, ikke forelæsninger, som er strengt nødvendige for ham at følge, for at han skal kunne bestå eksamen, dersom han på anden måde har erhvervet sig sin viden og erfaring. En velbevaget lærer med flere års pædagogisk-psykologisk erfaring bag sig vil derfor næppe finde det strengt nødvendigt at følge undervisningen i større omfang, om overhovedet, når han endelig er nået så vidt. Noget andet er, at selvom et fortsat studium for en sådan viderekommen studerende ikke er eksamensmæssigt strengt nødvendigt ud over at kunne forbedre hans karakter, vil det dog sikkert være til stor glæde og berigelse for ham at kunne virkelig fordybe sig i sit fag. For den studerende, der kommer lige fra eksamensbor-

det, og ønsker at bruge mere end tre år til at tage eksamen, vil den nye ordnings frie undervisning betyde en lettelse, ligesom indførelsen af praktikantkurser i selve studietiden vil være til megen stor hjælp i tilegnelsen af stoffet.

Foruden undervisning i form af laborantkursus og forelæsninger afholdes i form af kollokvier særlige øvelser for videregående studerende; deltagelse i denne undervisning er heller ikke obligatorisk. Endelig gives der undervisning i form af praktikantkurser.

Indholdet og omfanget af praktikantkurserne fastsættes af professorerne i psykologi. De omfatter en række kortere kurser og et langt kursus.

De kortere praktikantkurser omfatter: 1, et psykiatrisk praktikantkursus; 2, et arbejdspsykologisk praktikantkursus; 3, et kriminologisk praktikantkursus og 4, et klinisk psykologisk eller et pædagogisk psykologisk praktikantkursus. Disse kurser arrangeres i samarbejde med lederen af den institution, hvortil kursus er henlagt, og omfatter besøg på institutionen med demonstration af dens arbejdsmetoder. De studerende samles i en studiekreds med en af institutionens medarbejdere, der diskuterer områdets praktiske problemer med dem, således at de på en aktiv måde sættes ind heri.

Alle studerende skal, som medlem af en gruppe af passende størrelse, gennemgå ethvert af de nævnte praktikantkurser, idet enhver psykolog, ligegyldigt indenfor hvilket område af psykologiens anvendelser, han specielt arbejder, vil komme ud for problemer fra et andet område, og må være i stand til at vide, hvorledes han skal forholde sig hertil, f. eks. ved henvisning til en anden institution.

En på anden måde erhvervet praktisk indsigt i disse områder af psykologiens anvendelser vil dog, efter aftale med professorerne i psykologi, kunne træde i stedet for deltagelse i et eller flere af disse kurser.

Om det længere praktikantkursus gælder, at det skal have en varighed af ikke under fem måneder for at give den studerende lej-

lighed til at fordybe sig i sit speciale. Kursus skal finde sted indenfor et af følgende områder: pædagogisk psykologi, klinisk psykologi, arbejdspsykologi eller kriminologisk psykologi eller indenfor en anden af de til studiet hørende discipliner, forudsat at dette bliver af samme omfang og værdi. Det arrangeres i samarbejde med lederen af den institution, hvortil det er henlagt; og praktikanten skal her, under vejledning, efterhånden kunne tage del i institutionens daglige arbejde.

Medens deltagelse i dette kursus i almindelighed er obligatorisk, gælder dog, at en på anden måde erhvervet praktisk indsigt i det område af psykologiens anvendelser, som den studerende vælger som speciale, efter aftale med professorerne i psykologi, kan træde i stedet for det længere praktikantkursus. Dette gælder f. eks. for de studerende, der ønsker speciale i pædagogisk psykologi, som vil kunne blive fritaget for at gennemgå det pædagogisk-psykologiske praktikantkursus, såfremt de igennem flere års lærergerning har erhvervet sig praktisk indsigt i pædagogisk psykologi.

Sammenfattende kan det siges, at alt afhængig af den studerendes erfaring og viden, begavelse, evne til og motivation for at studere, økonomiske muligheder for at kunne disponere over sin tid og af de krav, han stiller til sit eksamensresultat og til sin fordybelse i emnet, vil han kunne gennemføre eksamen på fra tre år og opefter. Teoretisk skulle man kunne tage eksamen på endnu kortere tid, men rent praktisk vil dette dog næppe lade sig gøre af de grunde, der alene følger af reglen om, at laborantkursus, som tager halvandet år, skal være bestået, for at eksaminanden kan indstille sig til forprøven, der skal være bestået, for at han kan indstille sig til første, anden og tredje del, der skal bestås i den nævnte rækkefølge.

Enhver af de faktorer, der er nævnt ovenfor, og et samspil af dem, vil influere på studietidens længde og eksamens resultat. Men for den, der på anden måde end gennem den tilrettelagte undervisning ved uni-

versitetet har erhvervet sig en speciel viden og indsigt, og som er i besiddelse af usædvanlige evner, vil gælde, at det psykologiske studium vil kunne gennemføres på relativ kort tid på samme måde, som dette kan være tilfældet ved andre studier ved universiteterne.

Det kan understreges, at et yderligere udbygget samarbejde mellem universitetet og Danmarks Lærerhøjskole vil kunne fremme de ovenfor omtalte muligheder for at gøre studietiden kortere for sådanne studerende

med speciale i pædagogisk psykologi, der har fulgt Danmarks Lærerhøjskoles årskursus i psykologi. En sådan ordning vil gøre det lettere for pædagoger i provinsen at kunne gennemføre studiet. Vi vil gerne i denne sammenhæng understrege betydningen af det forslag, undervisningsinspektør Holger Rasmussen fremsatte på mødet om økonomisk støtte til provinsstuderende.

Franz From.

Edgar Tranekjær Rasmussen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

<i>Forord</i>	3-7
<i>A. Almindelige bemærkninger om specialundervisning</i>	9-18
Hvilke børn skal have specialundervisning?	12
Specialundervisningens indhold og former	14
Overgangen til erhvervslivet	16
<i>B. Børn med talevanskeligheder</i>	19-23
Talevanskelighedernes art	19
Udtagelse af børn til taleundervisning	20
Afgrensning over for taleforsorgen	20
Undervisningens form og indhold	21
Specialundervisningens ophør	22
Overgangen til erhvervslivet	23
<i>C. Svagtseende børn</i>	24-29
Skolebørns synsvanskeligheder	25
Afgrensningen over for særforsorgen	26
Undervisning af børn med synsvanskeligheder	27
Overgangen til erhvervslivet	28
<i>D. Tunghøre børn</i>	30-40
Undersøgelse af skolebørns hørelse	31
Udtagning til specialundervisning	31
Områder, hvor det tunghøre barn har behov for hjælp	33
Specialundervisningens form og indhold	35
Afgrensningen over for særforsorgen	36
Overgangen til erhvervslivet	38
Fortsat undervisning	38
Erhvervsvalget	39
<i>E. Svagtbegavede børn</i>	41-67
Hvilke børn skal have specialundervisning som svagtbegavede?	42
Udtagelsen af børn til specialundervisning	43
Indberetning til åndssvageforsorgen	44
Specialundervisningens form	46
Specialundervisningens indhold	47
Specialundervisningens ophør	48
Overgangen til erhvervslivet	49
Kuratorvirksomhed	51
Erhvervsoptrærende undervisning	58
Hjælpekolens 9. skoleår	58
Ungdomsskoler m. v.	60
Arbejdstekniske ungdomsskoler m. v.	63

Erhvervsvejledning og arbejdsanvisning	64
Lærlingeuddannelse	65
Uddannelse efter loven om erhvervmæssig uddannelse af ikke-faglærte arbejdere	66
<i>F. Læseretardedede børn</i>	<i>68-79</i>
Hvilke børn bør have specialundervisning som læseretardedede?	69
Hvor alvorlige skal vanskelighederne være?	70
Afgrensning over for andre grupper af specialunderviste børn	71
Grænsen mod særforsoegen	71
Hvornår skal specialundervisningen begynde?	72
Specialundervisningens form	73
Undervisningens indhold	75
Undervisningen i læseklasserne	75
Undervisningen på læsehold	76
Undervisningens ophør	77
Undervisning af læseretardedede unge og voksne	77
<i>G. Andre børn med særlige undervisningsproblemer</i>	<i>80-94</i>
Undervisningen af særlig svagtbegavede (debile) børn	81
Børn med tilpasningsvanskeligheder	82
Syge og invalide børn	86
Børn med cerebral parese (spastiske børn)	87
Undervisning i hjemmet, på sygehuse o. l.	89
Undervisning i hjemmet	92
Undervisning på sygehuse	93
<i>H. Forebyggende foranstaltninger</i>	<i>95-100</i>
Før skolealderen	95
Ved skolegangens begyndelse	96
I skoletiden	98
<i>I. Læreruddannelsesspørgsmål</i>	<i>101—107</i>
Den almindelige læreruddannelse	101
Uddannelse af lærere til specialundervisning	102
Kursus	102
Lærere til hjælpeskolen	103
Lærere til undervisning af læseretardedede børn	104
Lærere til undervisning af tunghøre og talelidende børn	105
Lærere til undervisning af svagtseende børn	106
Linieundervisning	106
Videreuddannelse af speciallærere	107
<i>J. Det skolepsykologiske arbejde</i>	<i>108-120</i>
Arbejdets indhold	110
Specialundervisningen	111
Andre opgaver	112
Kvalifikationer	113
Det skolepsykologiske arbejdes organisation	116
Samarbejde med andre institutioner	117
Samarbejde med skolelægen	117
Samarbejde med erhvervsvejlederen	118
Samarbejde med institutioner inden for særforsoegen	119
Samarbejde med institutioner inden for børne- og ungdomsforsoegen	119

K. <i>Specialundervisningens økonomiske og administrative problemer</i>	121—130
Administrative forhold	121
Samarbejde mellem kommunerne	123
Amtskommunerne	125
Undervisningsministeriet. Inspektøren for særundervisning	126
Økonomiske forhold	127
Lærerløbninger	128
Transportudgifter	129
Undervisningsmateriel m. v.	129
Det skolepsykologiske arbejde	129
L. <i>Private skoler. Gymnasier</i>	131-134
Friskoler	131
Private realskoler	132
Gymnasier	133
<i>Afsluttende bemærkninger</i>	135-136
BILAG	137-245
<i>Bilag 1. Forslag til læseplan til hjælpeskolen</i>	137-187
Normaltimeplan for hjælpeskolen	140
Kristendomsundervisning	141
Dansk	143
Regning	148
Mundtlige fag (orienteringsfagene)	152
Erhvervsorientering	159
Legemsøvelser	162
Sang (musik)	166
Formning (tegning m. v.)	167
Sløjd	170
Håndarbejde	172
Håndarbejde for drenge	176
Husgerning	177
Husgerning for drenge	178
Fremmedsprog	179
Færdselslære	182
Skolehavegerning	185
Seksualundervisning	186
Familiiekundskab	187
<i>Bilag 2. Forslag til cirkulærer om specialundervisning</i>	188—197
I. Cirkulære angående specialundervisning af børn med talevanskeligheder	188
II. Cirkulære angående specialundervisning af svagtseende børn	189
III. Cirkulære angående specialundervisning af tunghøre børn	191
IV. Cirkulære angående specialundervisning af svagtbegavede børn	193
V. Cirkulære angående specialundervisning af læseretardedede børn	196
<i>Bilag 3. Forslag til bestemmelser vedrørende kuratorvirksomhed for svagtbegavede børn og unge m.v.</i>	198-201
Underbilag: Standardreglement for kuratorordning i henholdsvis et amt og en købstad	200
<i>Bilag 4. Forslag til normalinstruks</i>	202—204
I. Normalinstruks for konsulenter for særundervisning (skolepsykologer)	202
II. Normalinstruks for tale- og tunghøre konsulenter	203
III. Normalinstruks for tale- og tunghørelærere	204

<i>Bilag 5. Forslag til planer for kursus til uddannelse af lærere til specialundervisning</i>	205-210
I. Forslag til uddannelsesplan for lærere til hjælpeskolen	205
II. Forslag til plan for kursus til uddannelse af lærere for svagtseende børn ..	206
Underbilag 1: Forslag til normalplan for uddannelse af lærere til undervisning af læseretardedede børn	207
Underbilag 2: Fagfordelingsplan for kursus på Danmarks Lærerhøjskole 1959/60 til uddannelse af lærere til tale-, tunghøre- og læse- undervisning	208
<i>Bilag 6. Regler om indberetning til særfor sorgen</i>	211—214
a. §§ 3 og 4 i døveloven	211
b. Bekendtgørelse om indberetningspligt vedrørende talelidelser samt sværere tilfælde af ordblindhed og læsesvagthed	211
c. Bekendtgørelse om indberetningspligt vedrørende åndssvage og andre sær- lig svagtbegavede	212
<i>Bilag 7. Bilag 2 til »Betænkning vedrørende forsorgen for talelidende« 1954</i>	215
<i>Bilag 8. Udvalgets henvendelse af 14. maj 1956 til folketingsudvalget vedrørende lær- lingeloven</i>	223
<i>Bilag 9. Udvalgets indstilling af 22. juni 1956 om oprettelse af en stilling som faginspek- tør for særundervisningen</i>	225
<i>Bilag 10. Besvarelsen af 10. december 1956 på spørgsmål fra folketingsudvalget ved- rørende folkeskoleloven</i>	226
Underbilag: Oversigt over særundervisningen pr. 1. januar 1955.	229
<i>Bilag 11. Undervisningsministeriets skrivelse af 11. september 1958 angående eksterntat- skolerne</i>	230
Underbilag: Afskrift af underbilag 2 til bilag 2 til den af folketingsudvalget vedrørende skolelovsforslagene afgivne betænkning	231
<i>Bilag 12. Henvendelse af 10. december 1955 fra foreningen af tunghørelærere i Danmark</i>	233
<i>Bilag 13. Henvendelse af december 1955 fra Dansk Tunghøreforening</i>	236
<i>Bilag 14. Henvendelse af 15. december 1958 fra foreningen af skolepsykologer og kon- sulenter for særundervisningen i Danmark angående kvalifikationer til ansæt- telse som skolepsykolog eller konsulent for særundervisningen</i>	238
<i>Bilag 15. Henvendelse af 12. februar 1959 fra konsulenterne for særundervisning i am- terne om oprettelse af læseklasser i landkommunerne</i>	239
<i>Bilag 16. Henvendelse af 22. februar 1959 fra foreningen af skolepsykologer og konsulen- ter for særundervisning i Danmark om lejrskolekursus for tunghøre børn</i>	240
<i>Bilag 17. Henvendelse af april 1959 fra konsulenterne for særundervisning i amterne om amtshjælpekoler</i>	241
<i>Bilag 18. Redegørelse af 12. november 1958 fra professorerne Franz From og E. Trane- kjær Rasmussen om tilrettelæggelse af et psykologisk studium for seminarie- uddannede lærere</i>	243
<i>Indholdsfortegnelse</i>	247-250
<i>Register over love og andre bestemmelser</i>	251—253
<i>Sagregister</i>	255—260

REGISTER OVER LOVE OG ANDRE BESTEMMELSER.

I registret er optaget de vigtigste i betænkningen omtalte love i alfabetisk rækkefølge. Bekendtgørelser og cirkulærer er anført i tilknytning til den lov, i henhold til hvilken de er udstedt.

<i>Almenskoleloven</i> (lov af 24. april 1903 om højere almenskoler m. m.)	133
Bekendtgørelse af 2. marts 1908 angående kommunale og private skolars adgang til at afholde de højere almenskolars forskellige eksaminer	133
Cirkulærskrivelse af 4. maj 1953 til rektorerne for statens højere almenskoler og Sorø akademis skole samt de private gymnasier (om »ordblindhed«)	133
 Lov nr. 195 af 18. maj 1960 om <i>beskæftigelse og uddannelse af unge</i>	18, 56, 63
 <i>Blindeloven</i> (lov nr. 117 af 11. maj 1956 om foranstaltninger vedrørende blinde og stærkt svagsynede)	14, 26 f., 106
 <i>Døveloven</i> (lov nr. 21 af 27. januar 1950 om foranstaltninger vedrørende døve og tunghøre)	14, 36 f.f., 211
 Lov nr. 194 af 18. maj 1960 om <i>erhvervsmæssig uddannelse af ikke-faglærte arbejdere</i>	18, 56, 59 f., 63, 66
 <i>Erhverv sv ejledningslov en</i> (lov nr. 86 af 31. marts 1953 om erhvervsvejledning) 16 f., 50	
Undervisningsministeriets cirkulære af 26. september 1955 om indførelse af erhvervsvejledning i skolerne	17
 <i>Folkeskoleloven</i> (lov nr. 160 af 18. maj 1937 som ændret senest ved lov nr. 163 af 7. juni 1958, jfr. bekendtgørelse nr. 220 af 18. juni 1958 af lov om folkeskolen)	
Loven af 1937:	
§ 2, stk. 5	10 ff.
Undervisningsministeriets cirkulære af 26. juni 1943 vedrørende gennemførelse af de i folkeskoleloven af 18. maj 1937 § 2, stk. 5 givne bestemmelser om indretning af særundervisning for børn, der ikke kan følge den almindelige undervisning (»cirkulæret af 1943«)	10 ff., 19 f., 24 f., 30 ff., 37, 41 ff., 68 f., 81, 99, 102, 117 f., 122, 124, 126
Loven af 1958:	
§ 2, stk. 2	11 ff., 48, 80, 117, 121, 131 ff., 133, 135 f.
§ 3, stk. 1	48
§ 3, stk. 2	125, 133
§ 17, stk. 3	17, 50
§ 17, stk. 7	75 f
§ 17, stk. 8	127
§ 28	82
§ 29, stk. 2	11 f.

§ 45	131 f.
§ 51, stk. 1	13, 80, 89
§ 51, stk. 2	89 ff., 113, 129
§ 63	82
Bekendtgørelse nr. 306 af 15. september 1938 om forholdsregler til opretholdelse af god orden i folkeskolen	82 f.
Bekendtgørelse nr. 242 af 24. maj 1941 om målet for folkeskolens undervisning	82
Undervisningsministeriets cirkulære af 6. april 1960 om målet for folkeskolens undervisning	14, 82
<i>Forsorgsloven</i> (Bekendtgørelse nr. 341 af 1. september 1960 af lov om offentlig forsorg)	
§ 123 (forebyggende børneværn)	26
§ 125 A (rådgivningsklinikker)	119
§ 257 (behandling af talelidende m.v.)	71, 78 f.
Socialministeriets bekendtgørelse nr. 302 af 30. september 1954 om indberetningspligt vedrørende talelidelser samt sværere tilfælde af ordblindhed og læsesvaghed	21, 23, 71 f, 211 f.
Socialministeriets cirkulære af 30. september 1954 om hjælp i henhold til forsorgsloven til behandling af talelidelser m. v.	19 ff, 71 f, 78
<i>Friskoleloven</i> (lov nr. 416 af 12. juli 1946 om friskoler, om hjemmeundervisning samt om efterlønskassen for friskoler og efterskoler, som ændret ved lov nr. 203 af 18. maj 1960, jfr. undervisningsministeriets bekendtgørelse af 21. maj 1960).	
	131
<i>Gymnasieloven</i> (lov nr. 165 af 7. juni 1958 om gymnasieskoler).	
	133
<i>Lærerlønningssloven</i> (lov nr. 156 af 7. juni 1958 om lønninger m.m. til folkeskolens lærere).	
	127
<i>Læreruddannelsesloven</i> (lov nr. 220 af 11. juni 1954 om uddannelse af lærere til folkeskolen).	
	84, 101, 106
Undervisningsministeriets bekendtgørelse nr. 111 af 5. april 1955 om den 4-årige almindelige uddannelse og den 3-årige almindelige uddannelse for studenter.	101, 107
Undervisningsministeriets bekendtgørelse nr. 112 af 5. april 1955 om den 2 ^{1/2} -årige uddannelse af småbørnslærere	101
Undervisningsministeriets bekendtgørelse nr. 261 af 29. oktober 1957 om Danmarks Lærerhøjskoles provinsårskursus.	105
<i>Lærlingeloven</i> (lov nr. 261 af 2. oktober 1956 om lærlingeforhold).	
	18, 65 f, 78
<i>Revalideringsloven</i> (lov nr. 170 af 29. april 1960 om revalidering).	
	29, 33, 54, 57 ff.
Socialministeriets cirkulære af 12. oktober 1960 vedrørende lov om revalidering	33, 54, 57, 94
Socialministeriets cirkulære af 12. oktober 1960 om fremgangsmåden ved ydelse af hjælp til de i lov om revalidering § 3 nævnte hjælpemidler	33
<i>Skolelægeloven</i> (lov nr. 413 af 12. juli 1946, jfr. undervisningsministeriets bekendtgørelse nr. 248 af 3. oktober 1957 af lov om skolelæger).	
	25, 32, 99 f, 117
Undervisningsministeriets cirkulære af 17. marts 1947 om gennemførelse af skolelægeloven	117 f.
<i>Skoletilsynsloven</i> (lov nr. 200 af 12. april 1949 om det kommunale skolevæsens styrelse og tilsyn)	
§§ 5 og 11	80 f.
§§ 25 og 26	10, 12, 41 f, 85, 110, 113, 116, 129

§ 32	126
§ 37, stk. 2	122
Undervisningsministeriets cirkulære af 15. februar 1950 om gennemførelse af lov nr. 200 af 12. april 1949 om det kommunale skolevæsens styrelse og tilsyn.	109, 113
Normalinstruks af 24. november 1950 for konsulenten for særundervisning for folkeskolen på landet.	109 ff.
<i>Tuberkulose</i> (lov nr. 145 af 12. marts 1918 om foranstaltninger til tuberkulosens bekæmpelse).	90 f.
<i>Ungdoms- og aftenskole</i> (lov nr. 219 af 11. juni 1954 om ungdomsundervisning m. v. med senere ændringer, jfr. undervisningsministeriets bekendtgørelse nr. 257 af 14. juni 1960 af lov om ungdomsskoler og aftenskoler m.v.).	17, 23, 29, 38 f, 50, 60 ff., 77 f, 127
Undervisningsministeriets bekendtgørelse nr. 375 af 31. oktober 1960 om ungdomsskoler og aftenskoler m. v.	60
<i>Åndssvage</i> (lov nr. 192 af 5. juni 1959 om forsorgen for åndssvage og andre særlig svagtbegavede).	14, 42 ff., 81
Socialministeriets bekendtgørelse af 8. december 1959 om indberetningspligt vedrørende åndssvage og andre særlig svagtbegavede.	44 f, 98, 212 ff.
Socialministeriets cirkulære af 8. december 1959 om forsorgen for åndssvage og andre særlig svagtbegavede.	44 f.

SAGREGISTER.

- Adfærdsforstyrrelser hos tunghøre børn 34
Adfærdsforstyrrelser, se i øvrigt Tilpasningsvanskeligheder
Administrative forhold 121 ff.
Afasi 20, 215 f.
Afgrensning af specialundervisningen
 over for den alm. undervisning 13, 20, 26, 34, 42, 70
 over for særfor sorgen 14, 20 f., 26 f., 36, 42, 71
 mellem specialundervisningens områder 16, 42, 71
 mellem døveforsorg og tunghøreforsorg 37
Aflæselærere 105
Aftenskole 17, 29, 38, 56, 62, 65, 78
Akustiske forhold 99
Ambulant behandling af talehæmmede 20
Amtsarbejdsanvisningskontor, se Arbejdsanvisningskontor
Amtsgrensene, mellemkommunalt arbejde på tværs af 124
Amtshjælpeskole 46, 125, 241 f.
Amtskommunerne 125
Amtsskolekonsulenten 109
Amtsskoler, amtsspecialskoler 46, 81, 125 f.
Anlægsorientering 64, 150
Anmeldelse til særfor sorgen, se Indberetning
Ansvar for det skolepsykologiske arbejde 111
Arbejdsanvisning 64 f.
Arbejdsanvisningskontorer, de offentlige 16, 29, 50, 54 f., 57 f., 64 f.
Arbejdsteknisk undervisning 63
Arbejdstekniske ungdomsskoler 63
Artikulationsfejl hos tunghøre 33
Artikulationsøvelser 20, 99
Audiometerprøven 32
Audiometre 31 f.
- Befordring til skole af syge og invalide børn 87, 129
Befordring til ungdomsskole 62
Befordringsudgifter ved undervisning efter forsorslovens § 257 78
Befordringsudgifter, se i øvrigt Transportudgifter
Behandlingshjem 87, 94
Behovet for specialundervisning 13, 22, 28, 42, 62, 68, 88, 95 ff.
Begynderundervisning 98, 105
 se også Læseundervisningen
Bekendtgørelser, se registret over love og andre bestemmelser, side 251
- Belysning 24, 28, 99
Besøg i hjemmet 116
- Betænkninger:*
 Betænkning afgivet af det af undervisningsministeriet nedsatte udvalg vedrørende oprettelse af særklasser i folkeskolen for børn, der ikke kan følge den almindelige undervisning, 1943 (»betænkningen af 1943«) 10, 69, 102, 124, 126 f.
 Betænkning vedrørende folkeskolens styrelse og tilsyn, 1948 110
 Betænkning afgivet af den af socialministeriet nedsatte døvekommission, 1949 36
 Den tilpasningsvanskelige ungdom, betænkning afgivet af Ungdomskommissionen, 1953 50, 52 ff., 59, 65, 83 f., 223
 Betænkning angående oprettelse af et pædagogisk institut, 1953 108
 Betænkning vedrørende for sorgen for talelidende, 1954 20, 215 ff.
 Betænkning nr. 129 vedrørende for sorgen for blinde og stærkt svagsynede 1955 25
 Betænkning nr. 145 afgivet af den af arbejds- og socialministeriet nedsatte lærlingekommission, 1956 223
 Betænkning nr. 188 vedrørende skolebøgers udførelse: Vejledning i fremstilling af skolebøger, 1958 5
 Betænkning nr. 190 vedrørende uddannelse af lærere til undervisning af talelidende, svagthørende og læseretarderede børn i folkeskolen, 1958 104 f., 207
 Betænkning nr. 204 om åndssvagefor sorgen, 1958 43, 81
 Betænkning nr. 207 vedrørende uddannelse af tale- og tunghørelærere, 1958 105
 Betænkning nr. 221 vedrørende uddannelse af ikke-faglærte arbejdere, 1959 60, 66
 Betænkning nr. 252 vedrørende ungdomskommissionens betænkning om den tilpasningsvanskelige ungdom, 1960 50, 53, 57 f., 83 f., 119 f.
 Betænkning nr. 253 afgivet af det af undervisningsministeriet nedsatte læseplansudvalg: Undervisningsvejledning for folkeskolen, 1960 59, 64, 73, 99, 159, 171, 187
 Betænkning nr. 269 afgivet af det af undervisningsministeriet nedsatte læseplansudvalg for gymnasiet, Det nye gymnasium, 1960 133

- Binet-Simons intelligensprøver 108
 Blanket til indberetning til skolepsykologisk undersøgelse 122
 Blindeforsorgen 24-28
 se i øvrigt Indberetning til blindeforsorgen, Samarbejde med blindeforsorgen
 Blindeinstituttet, se Statens institut for blinde og stærkt svagsynede
 Blindekommissionens betænkning, se Betænkninger
 Branchekursus 63
 Brillor 26
 Børneforsorgen, se Børne- og ungdomsforsorgen
 Børnehave 98
 Børnehaveklasser 97
 Børne- og ungdomsforsorgen 83 f., 101, 112, 119 f.
 Børnepsykiater 85, 116, 118, 127
 Børnepsykologi 101, 108 f., 113
 Børnetallet, se Elevtallet
 Børneværnet, se Børne- og ungdomsforsorgen
 Båndoptager 35
- Centralarbejdsanvisningskontoret 51
 Cerebral parese 80, 87 ff.
 Cirkulære, se registret over love og andre bestemmelser, side 251
 C.P. klasser 88 f.
 C.P.-skolan i Malmö 88 f.
- Danmarks Hjælpekoleforening 103 f.
 Danmarks Lærerhøjskole 102, 104 ff., 108, 114 f.
 Danmarks Lærerhøjskoles årskursus i psykologi, se Årskursus i psykologi
 Danmarks pædagogiske Institut 72, 74, 113 ff.
 Dansk i hjælpekolen 143 ff.
 Dansk skolepsykologisk forlag 114
 Dansk Tunghøreforening 39, 235
 Dearborn-prøve 108
 Debile børn, se Særlig svagtbegavede børn
 Den tilpasningsvanskelige ungdom, se Betænkninger
 Døveforsorgen 36 f.
 Døvekommissionen, se Betænkninger
 Døvenævnet 96, 211
 Døveskoler 36, 96
- Efterprøver 48, 76 f., 112
 Efterskolen for døve og svært tunghøre børn 36, 38
 Efterskoler 38, 62, 78
 Efterskoler for tunghøre unge 39, 126
 Efterundersøgelser, se Efterprøver
 Ekskursioner for syge og invalide børn 93
 Eksternatskoler 43, 81
 El. skrive- og regnemaskiner 129
- Elevtallet
 i C.P.klasser 89
 i hjælpeklasser 46
 i klasser for svagtseende børn 28
 i læseklasser 73 f.
 i taleklasser 22
 i tunghøreklasser 35 f.
 Enkeltmandsundervisning (enetimer) 15, 21, 28, 35, 46, 74 f.
 Erhvervsbetonet undervisning, se Erhvervsoptrænnende undervisning
 Erhvervsforberedende undervisning, se Erhvervsoptrænnende undervisning
 Erhvervslivet, overgangen til 16 ff., 23, 28 f., 38 ff., 49 ff., 77, 94
 Erhvervsoplysende foredrag 55, 64
 Erhvervsoptrænnende undervisning 29, 38 f., 50, 55, 58 ff.
 Erhvervsorientering i hjælpekolen 64, 155, 159 ff.
 Erhvervspraktik 64, 160
 Erhvervspræget ungdomsskole 61 f.
 Erhvervsvalget for svagtbegavede 49, 55, 159 ff.
 Erhvervsvalget for tunghøre 39 f.
 Erhvervsvejlederen 23, 29, 40, 77, 112, 118
 Erhvervsvejledning 17, 23, 28 f., 39 f., 50, 55, 64 f., 77, 118
 Erhvervs- og vejledningskontorerne for tunghøre og døvblevne 39
 Evneundersøgelse 42, 70
- Faginspektør for særundervisning 126, 225
 Faglige undervisning, den 65
 Faglig oplæring af svagtbegavede 52, 56, 65
 Faglærere 59 f.
 Familiekundskab i hjælpekolen 187
 Ferielejre, se Lejrkursus
 Folketingsudvalget vedr. lærlingeloven 18, 66, 223 f.
 Folketingsudvalget vedr. skolelovene 11, 81, 226 ff., 230 f.
 Folketingsudvalget vedr. åndssvagebogen 45, 81 f.
 Forebyggende foranstaltninger 95 ff.
 Foreningen af 1915 50 ff., 57 f.
 Foreningen af skolepsykologer og konsulenter for særundervisningen i Danmark 4, 114, 238, 240
 Foreningen for eksperimental pædagogik 108
 Foreningsordning af kuratorvæsenet 57 f.
 Forlænet undervisningspligt, se Undervisningspligt
 Formning i hjælpekolen 167 ff.
 Forskydninger med hensyn til læsefærdighed 73
 Forsorgscentre 44, 212 ff.
 Forstærkerapparat 35, 129
 Forsvarets civile tjenestetidsundervisning 78
 Forsøg inden for ungdomsskolen 63
 Forsøgsudvalg 113
 Forsøgsundervisning 113, 115
 Fortsat undervisning 17, 23, 29, 38, 48, 53, 58 ff., 76 ff., 90 f.

- Forældre 25 f., 57, 96 f.
 se også Hjemmet
- Forældrenes samtykke til skolepsykologisk undersøgelse og iværksættelse af specialundervisning 122 f.
- Forælderrådgivning 85, 97
- Fremmedsprog 35, 48, 179 f.
- Frilæsning 76, 91
- Frilæsningsbøger 77
- Friskoler 131 f.
- Fængselsvæsenets undervisning 78
- Færdselslære i hjælpeskolen 182 ff.
- Ganespalte 19, 218 f.
- Genopfriskningskursus i mundaflæsning m.v. 35
- Gruppeintelligensprøver 44
- Gymnasier 131, 133
- Gymnasium, Det nye, se Betænkninger
- Handelsskoler 18, 78, 223 f.
- Helbredskort 118, 122
- Helbredstilstand 34, 112
- Hjemmearbejde 47, 76
- Hjemmebesøg, se Besøg i hjemmet
- Hjemmet 23, 27, 29, 32, 34, 44, 47, 49, 57, 77, 85, 86, 96, 112 f., 118, 122
 se også Forældre
- Hjemmet, undervisning i 88, 92 ff., 98, 113
- Hjemmeundervisning 131 f.
- Hjemstedskommunen 90, 93
- Hjælpebidler 28, 93
- Hjælpeklasser 9, 41, 46, 71, 85, 88, 124
 se også Hjælpe-skole
- Hjælpeklasser, elevtallet i, se Elevtallet
- Hjælpe-skole 9, 41-66, 102, 108, 127
- Hjælpeundervisning 47
- Holdundervisning 15, 21, 28, 35, 46 f., 73
- Husgerning i hjælpeskolen 60, 177 f.
- Hviskestemmeprøve 32
- Højskoler 38, 77
- Høreapparater 31, 33
- Høreapparater, vedligeholdelse af 33
- Hørecentralerne 31, 33 f., 37, 96
- Høreprøver 30 ff., 117
- Høretræning 30, 33 ff., 38
- Hør stumhed 19 ff., 216 f.
- Håndarbejde i hjælpeskolen 172 ff.
- Ikke-faglærtets uddannelse** 18, 56, 66 f.
- Indberetning til revalideringsmyndighederne 54, 57, 94
- Indberetning til særfor sorgen:
 Blindeforsorgen 27 f.
 Døveforsorgen 34, 37, 211
 Taleforsorgen 21, 23, 72, 211 f.
 Åndssvageforsorgen 44 f., 56, 98, 212 ff.
- Indføringssår 73
- Individuel erhvervsvejledning 64
- Indre sprog 34
- Indretning af specialundervisning 111, 121
- Inspektøren for særundervisningen 12, 104, 107, 126 f.
- Inspektører for specialundervisning 112, 122
- Intelligenskvotient 42
- Intelligensprøver 79, 101, 108, 111
 se også Evneundersøgelse
- Invalide børn 80, 86 ff., 128
- Invalidefor sikringsretten 128
- Invalidepræmier 65
- Kalibrering af audiometre 32
- Klasselæreren 19 f., 22, 24 f., 31 f., 41, 43 f., 55, 77, 97, 122
- Kommunalbestyrelsen 121
- Kommunalt samarbejde 123 ff.
- Konsulenter for særundervisningen (skolepsykologer) 10, 20, 23, 32, 42, 44, 55, 77, 92, 98, 108, 120, 122 f.
- Kontaktvanskeligheder for tunghøre 33 f., 38
- Kontrol med specialundervisningens resultater 123
- Kontrollkort 123
- Kostskolelignende former 62
 se også Ungdomskostskoler og Statens Kostskole
- Kristendomsundervisning i hjælpeskolen 141 ff.
- Kuratorer 23, 29, 40, 50-58, 64 f., 104, 112, 116, 118, 130
- Kursus til uddannelse af lærere til specialundervisning 102 ff., 109, 112
- Kvalifikationer
 konsulenter for særundervisning (skolepsykologer) 113 ff., 127
 speciallærere 101-107, 122
- Københavns universitet 107, 113 ff.
- Landscentral under inspektøren for særundervisning 128
- Landsforeningen for Ordblindesagen i Danmark 68, 78, 104
- Langsynthed 25
- Ledegigt 87
- Leder af specialundervisningen 123
- Leder, skolens 122
- Legemligt svage børn 57, 86 ff.
- Legemsøvelser i hjælpeskolen 162 ff.
- Lejrkursus for tunghøre børn 31, 36, 126 f.
- Linieuddannelse i specialundervisning 106 f.
- Lydforstærkeranlæg 35, 129
- Lydreguleret rum til høreprøver** 32
- Læbespalte 19, 21, 218 f.
- Lærere til C.P.klasser 89
- Lærere til specialundervisning 122
 se også Uddannelse af lærere til specialundervisning

- Lærere til syge og invalide børn 92
 Læreforholdet, opsigelse af, se Opsigelse
 Lærerhøjskolen, se Danmarks Lærerhøjskole
 Lærertilønnen 128 f.
 Lærerrådet 122
 Læreruddannelse, den almindelige 83 f., 101
 Læretidens længde, dispensation fra 65
 Lærlinguddannelse 65 f.
 Læseglas 28
 Læseholdsundervisning 74, 76 f.
 Læseklasselærere, uddannelse af, se Uddannelse af lærere til specialundervisning
 Læseklasser 73, 75, 88, 121, 124
 Læsemodenhed 68, 72
 Læseretarderede børn 35, 42, 57, 67, 68-79, 84, 99, 102, 104
 Læseundervisningen på begyndertrinnet 70, 99
 Læse- og staveprocesserne 70
 Læseplan for hjælpeskolen 15, 47, 137 ff.
 Læseplansudvalget, se Betænkninger
- Magisterkonferens i psykologi 108, 113
 Modning, se Læsemodenhed
 Mundaflæsning 30 f., 33-35, 38, 126
 Mundtlige fag i hjælpeskolen 152 ff.
 Muskelsvind 87
 Møder for speciallærere 112
 Mål, specialundervisningens 14 f.
- Nedsat hørelse, se Tunghøre
 Nervøse børn 83
 9. skoleår i hjælpeskolen 48, 58 ff.
 Normalinstruks, forslag til konsulenter for særundervisning (skolepsykologer) 113, 202 f.
 tale- og tunghørekonsulenter 116, 203 f.
 tale- og tunghørelærere 116, 203 f.
 Normalplan for uddannelse af lærere til undervisning af læseretarderede børn 105, 207
 Normaltimeplan for hjælpeskolen 47, 140
 Nærsynede børn 25
- Observationsklasser og -kolonier 83, 85 f., 126 f.
 Odense-undersøgelsen af tidligere hjælpeskoleelever 53
 Ophør, specialundervisningens 22, 35, 48, 77
 Ordblinde, ordblindhed 69 f., 78, 133
 Ordblindeinstituttet 68
 Ordblindepædagog, autoriseret 104
 Orden, skolens 82
 Opsigelse 56, 66
 Ortografi 71, 76
 8. læseklasse 76
 8. skoleår i hjælpeskolen 48
- Passive børn 83
 Pensionater for ungdomsskoleelever 61
 Placeringen af tunghøre børn i klassen 99
- Planlægning af specialundervisningen 124
 Praktisk arbejde 59
 se i øvrigt Erhvervsoptrærende undervisning
 Private realskoler 132
 Private skoler 128, 131 ff.
 Provinsens årskursus 105, 112
 Prøvetidens længde, dispensation fra 65
 Psykiater, se Børnepsykiater
 Psykolog, klinisk 85 f., 116
 Psykologi, årskursus i, se Årskursus
 Psykologisk embedseksamen 109, 114 f.
 Psykologisk-pædagogisk eksamen 108 f., 114 f.
 Psykoteknisk prøve 56
 Pult, særlig 28
 Pædagogisk institut, se Danmarks pædagogiske Institut
 Pædagogiske ledere af specialundervisning 123
 Pædiater 118
- Randersforeningen af 1953 50, 52
 Rapport til skolelægen om skolepsykologisk undersøgelse 118
 Rapport til skolen om skolepsykologisk undersøgelse 76, 202
 Regnestempler 128
 Regnevanskeligheder, børn med 13, 71, 80
 Regning i hjælpeskolen 148
 Refsnæs, blindeinstituttet på, se Statens institut for blinde og svagsynede på Refsnæs
 Rehabilitering af tunghøre 35
 Repetitionsklasser 41
 Revalideringscentre 29, 54, 57, 59, 93 f., 129
 Rådgivningsklinikker 84 f., 112 f., 116, 119 ff.
- Samarbejde med børne- og ungdomsforsorgen 60, 119 f.
 se også Rådgivningsklinikker
 Samarbejde med revalideringscentrene, se Revalideringscentre
 Samarbejde med særfor sorgen:
 Blindeforsorgen 25, 27, 96
 Døveforsorgen 37, 96
 Taleforsorgen 21, 96, 119
 Tunghøreforsorgen 32, 37, 96
 Åndssvageforsorgen 45 f., 82
 Samarbejde mellem det kommunale skolevæsen og private skoler 132 ff.
 Samarbejde mellem kommunerne 22, 28, 35 f., 46, 63, 74, 111, 123 ff.
 Samarbejde mellem konsulenten for særundervisning (skolepsykologen) og andre institutioner 117 ff.
 Sanatorier 87, 94
 Sang (musik) i hjælpeskolen 166
 Seksualundervisning i hjælpeskolen 186
 Selvstændig læsning 76
 Seminarieuddannelsen, se Læreruddannelse, den almindelige
 Simple udtalesfejl 20

- Skoledagens længde 15
 Skoledirektionerne 31, 63, 93, 109, 124 ff.
 Skoleflytning 85
 Skoleforbund 36, 74, 124 f., 127
 Skolehavegerning i hjælpeskolen 185
 Skolehjem 83
 Skolekommission 44, 80, 83, 121 ff., 125
 Skolekommission, Den store 9 f., 83
 Skolelægen 19, 24 ff., 28, 31 f., 41, 55, 100, 111 f., 117 f., 122
 Skolemodenhedsklasser 97
 Skolemodenhedsprøver 96, 113
 Skolenævnene 121
 Skoleplan 121, 130
 Skolepsykolog (betegnelsen), se i øvrigt Konsulenter for særundervisningen 110
 Skolepsykologiske arbejde, det 108 ff., 129
 Skolepsykologisk bistand til private skoler 132
 Skolepsykologisk undersøgelse 14, 20, 42, 76, 79, 85, 111 f., 118, 122
 Skolerådene 126, 128
 Sløjf i hjælpeskolen 170
 Socialrådgiver 51, 116
 Spastisk lammede børn 13, 87 ff.
 Specieallæge 21, 30 ff., 99, 118
 Specialundervisning (ordet) 12
 Sprogforståelse 33 ff.
 Stammen 19, 20, 219 f.
 Standpunktsprøver 44, 79, 101, 108, 113
 Statens aflæseskole i Fredericia 37 ff.
 Statens aflæseskole i København 37
 Statens hørecentraler 31 ff., 37, 96
 Statens institut for blinde og svagsynede på Refsnæs 95
 Statens institut for talelidende i Århus og i Hellerup 19 ff., 68, 72, 94, 119
 Statens kostskole for døve, København 36, 96
 Statens kostskole for døve og svært tunghøre børn i Fredericia 36, 96
 Statens skole for døve og svært tunghøre børn i Vejle 36
 Statens skole for døve og svært tunghøre børn i Ålborg 36
 Statens skole for svært tunghøre børn i København 36
 Statens skole for svært tunghøre børn i Nyborg 36, 38
 Statens undersøgelses- og vejledningsklinik for døve og tunghøre børn 36 f., 96
 Statstilskud, se Tilskud
 Stave vanskeligheder 71, 80
 Stemmelidelser, funktionelle 19 f., 221 f.
 Stemmelidelser, organiske 20, 221 f.
 Stipendier til studierejser for speciallærere 107
 Storkøbenhavn, Kursusbesøg i 105
 Studiebesøg ved andre skoler for speciallærere 107
 Støtteundervisning for tunghøre 34 f.
 Svagtbegavede børn 9, 15, 17, 41-67, 71, 84, 98 f., 124
 Svagthørende, se Tunghøre
 Svagsynsklasser, svagsynsskole 9, 24 ff.
 Svagtseende børn 24-28, 84, 96, 99
 Sygdomsbekæmpelse 99
 Syge børn, undervisning af 80, 86 ff.
 Sygehusundervisning 87, 93 f., 113, 127
 Sygekassekontingent 66
 Synsprøver 24 ff., 117
 Særforsorgen, se Afgrænsningen over for særforsorgen, Indberetning til særforsorgen, Samarbejde med særforsorgen
 Særklasseudvalget 10, 25, 102 ff., 106
 Særlig svagtbegavede børn 42, 80 ff., 119
 Særundervisning (ordet) 12
 Taleforsorgen, se Indberetning til taleforsorgen, Samarbejde med taleforsorgen, Statens institut for talelidende
 Taleforstyrrelser 96
 se i øvrigt Talevanskeligheder
 Talehæmmede børn, se Talevanskeligheder, børn med
 Taleinstitut, se Statens institut for talelidende
 Taleklasser 9, 19, 22, 121, 124
 Talekommissionen, se Betænkninger
 Talekonsulenter 20, 116
 se også Tale- og tunghørekonsulenter
 Talekorrektio n af tunghøre 33 ff., 38
 Talelærere 19 ff., 124, 127
 Talelærere, uddannelse af 103, 105 f.
 Tale- og tunghøre konsulenter 32, 116
 Tale- og tunghørelærere 35, 124, 127
 Tale- og tunghørelærere, uddannelse af 103, 105 f.
 Taleprøver 19 f.
 Taleundervisning 20 ff.
 Talevanskeligheder, børn med 19-23, 71, 99, 111, 117, 119, 124
 Taleøvelser 19, 31, 99
 Tekniske skoler 18, 56, 66, 78
 Terminologiske spørgsmål:
 konsulent for særundervisning - skolepsykolog 110
 læseretarderede - læsesvage - ordblinde 69
 specialundervisning - særundervisning 12
 Tilbageflytning til almindelige klasse, se Ophør
 Tilpasningsvanskeligheder, børn med 20, 57, 80, 82 ff., 101, 112 f., 115, 119 f.
 Tilpasningsvanskelige ungdom, den, se Betænkninger
 Tilskud til:
 bygninger for skole for særlig svagtbegavede børn 82
 forsøg med værkstedsundervisning 63
 honorarlønnet medhjælp 130
 lærerlønninger 127 ff.
 observationskolonier 86
 8. og 9. klasse 127
 specialundervisning 127 ff.
 transportudgifter 129

- undervisningsmidler 129
 ungdomsskoler 62
 værksteder 63, 129
 Tilsyn med elever efter specialundervisningens
 ophør 112
 Tilsyn med friskoler 131
 Tilsyn med specialundervisningen 112, 123, 126 f.
 Toneaudiometre 32
 Transportudgifter 129
 Tuberkulose 91
 Tunghøre børn 30-40, 57, 71, 96, 99, 111f., 129
 Tunghøreforsorgen 36 f.
 se i øvrigt: Indberetning til tunghøreforsorgen,
 Samarbejde med tunghøreforsorgen
 Tunghøreklasser 9, 30, 34 ff., 121, 124, 129
 Tunghørelærere 35, 124, 127
 Tunghørelærere, uddannelse af 105 f.
 Tunghøreundervisning 34 f., 38
 Tunghøre unge, efterskole for 39, 126
- Uddannelse af lærere til specialundervisning 67,
 102 ff., 111f., 127, 205 ff.
 Uddannelse af skolepsykologer 108 f., 114 f., 127
 Uddannelsesrådet 59
 Udgifter ved specialundervisning 95, 127 ff.
 Udskrivning af skolen, forsøgsvis 60
 Udsættelse af skolegang efter undervisningsplig-
 tens indtræden 44, 97 f.
 Udtagelse af børn til specialundervisning 12 ff.,
 20, 25 f., 31, 43, 69 ff., 89, 108, 111, 122
 Udtalefejl 19 f., 33, 99, 217 f.
 Udvalget vedrørende udbygning af Danmarks
 Lærerhøjskoles undervisning i pædagogik og
 psykologi 115
 Udvalget vedrørende uddannelse af lærere til
 tale-, tunghøre- og læseundervisning 106, 208 ff.
 Udvalg, se i øvrigt Betænkninger
 Ulemper ved specialundervisning 94
 Undersøgelse af tidligere hjælpeskoleelever 52 ff.,
 65
 Undersøgelsesrum for høreprøver 32
 Undervisning af læseretarderede unge og voksne
 76
 Undervisning i hjemmet, se Hjemmet, undervis-
 ning i
 Undervisningsmateriale, -materiel, -midler 28, 76,
 94, 127, 129
- Undervisningsministeriet 126
 Undervisningsplan 121 f.
 se også Læseplan for hjælpeskolen
 Undervisnings- og oplæringspligt for åndssvage
 børn 14, 42, 44, 81
 Undervisningspligtens indtræden 96 ff.
 Undervisningspligt for blinde og stærkt svagsy-
 nede 14, 26 f.
 Undervisningspligt for døve og svært tunghøre
 14, 37
 Undervisningspligt for hjælpeskolens børn, for-
 længet 48
 Undervisningsvejledning for folkeskolen 59, 64,
 73, 99, 159, 171, 187
 Ungdomsarbejder 63
 Ungdomsklubber for svagtbegavede unge 56
 Ungdomskommissionen, se Betænkninger
 Ungdomskostskoler 62
 Ungdomsskolen 17 f., 23, 29, 38, 56, 60 ff., 77 f.
- Valg af erhverv, se Erhvervsvalget
 Vanføre børn, kuratorhjælp til 57
 se i øvrigt Invalide børn
 Varsel til kuratoren før opsigelse 56
 Videnskabeligt arbejde 109 f.
 Videreuddannelse af speciallærere 107
 Virksomhedsbesøg 64, 160
 Værkstedsundervisning 59 ff., 129
 Værneklasser 9, 41
- Øjenlidelser 25 f.
 Øjenlæge 99 f., 118
 Økonomiske forhold 127 ff.
 Ørelæge 30 f., 99 f., 118
- Åndssvage børn, se Særlig svagtbegavede
 Åndssvageforsorgen, se Indberetning til åndssva-
 geforsorgen og Samarbejde med åndssvagefor-
 sorgen
 Åndssvageskole, overgang til 45
 Åndssvageskolens klientel 43
 Århusforeningen af 1944 50, 52
 Årsagerne til læsevanskeligheder 68 ff.
 Årskursus for lærere til hjælpeskolen 103 f.
 Årskursus i psykologi 86, 92, 108, 114 f.
 Årskursus, provinsens 105, 112